TĖVYNĖS SARGAS

POLITIKOS IR SOCIALINIŲ MOKSLŲ ŽURNALAS

Mintys ir nuotaikos Laisvės kovos metus minint.

Visuotinė žmogaus teisių deklaracija ir Lietuva.

Dėl Vasario 16 d. Akto teisinio pobūdžio.

Sovietinis ateizmas Lietuvoje.

M. Krupavičius ir žemės reforma.

Čekoslovakijos tragedija.

VLIKo pirm. dr. J. K. Valiūno užjūrio kelionės.

Politiškas Pakštas.

Vlado Jurgučio laiškai.

1918–1968 LAISVĖS KOVOS METAI

TĖVYNĖS SARGAS—GUARDIAN OF THE FATHERLAND

Pradėtas leisti 1896 m. — Established 1896

Redaguoja—Editor: Domas Jasaitis.

Redakcijos adresas. — Address of Editor: 220 No. Seventh Ave., Mount Vernon, N. Y. 10550, Tel.: (914) 668-0048.

Administracija—Administration: Jonas Jakučionis, 503 Euclid Ave., Brooklyn, N.Y. 11208.

Leidžia Lietuvių Krikščionių Demokratų Sąjunga, Krikščionių Demokratų Internacionalo (NEI) ir Europos Krikščionių Demokratų Sąjungos (CDUCE) narys.

Centro Komiteto adresas: A. J. Kasulaitis, 894 East 223rd Street, Euclid, Ohio 44123.

Published by the Lithuanian Christian Democratic Union, a member of Christian Democratic International—Nouvelles Equipes International (NEI) and Christian Democratic Union of Centre Europe.

Viršelį piešė Paulius Jurkus

TĖVYNĖS SARGO BENDRADARBIAI:

J. Aistis, K. Ališauskas, Dr. S. A. Bačkis, P. Bagdanavičius, kun. V. Bagdanavičius, M.I.C., inž. K. Barūnas, vysk. V. Brizgys, Dr. A. M. Budreckis, Dr. J. Budzeika, St. Dzikas, prof. Dr. Eretas, M. Galdikienė, P. Gaučys, Dr. J. Girnius, J. Gobis, prof. J. Gravrogkas, A. Gražiūnas, Dr. D. Jasaitis, J. Kairys, A. J. Kasulaitis, kun. J. Kidykas, kun. T. Krištanavičius, S.J., kun. J. Krivickas, Dr. A. Kučas, Dr. O. Labanauskaitė, Dr. V. Litas, St. Lušys, Dr. P. Mačiulis, P. Maldeikis, Ig. Malinauskas, Č. Masaitis, J. Matulionis, prof. Dr. J. Meškauskas, K. Mockus, J. Mulokas, Pr. Pauliukonis, V. Peldavičius, L. Prapuolenis, J. Puškorius, prof. Dr. K. Račkauskas, prof. Dr. A. Ramūnas, O. Rancans, S. Rauckinas, Dr. P. V. Raulinaitis, A. Repšys, Dr. A. Sužiedėlis, S. Sužiedėlis, Dr. K. Šidlauskas, Dr. A. Škėrys, P. Spetyla, prel. L. Tulaba, P. Vainauskas, V. Vaitiekūnas, kan. M. Vaitkus, Dr. J. K. Valiūnas, kun. J. Vaškas, M.I.C., Dr. V. Viliamas, kan. V. Zakarauskas, Br. Zumeris, Dr. Kl. Žalalis, O.F.M., J. Žalys, Dr. T. Žiūraitis, O.P., B. Žukauskas ir kiti.

TĖVYNĖS SARGAS

POLITIKOS IR SOCIALINIŲ MOKSLŲ ŽURNALAS

1968 *Įsteigtas 1896* *1 (29)*

VISI Į TAUTOS LAISVINIMO ŽYGĮ

1968 metai yra visiems lietuviams, gyvenantiems demokratinio pasaulio erdvėje, Lietuvos Laisvės Kovos metai. Jų prasmė ir tikslas — prisiminti Lietuvos nepriklausomybės atstatymo penkiasdešimt metų sukaktį, sukaupti medžiaginius išteklius, surikiuoti intelektualines pajėgas, nuausti planus klasta ir smurtu pagrobtai mūsų šalies nepriklausomybei ir tautos laisvei atgauti.

Pirmu žvilgsniu tai chimeriškas uždavinys, nepasiekiamas tikslas, ypačiai mūsų neskaitlingai tautai. Tačiau istorija rodo, kad mažų tautų nėra, o yra tik maži žmonės. Rodos Disraeli yra pasakęs, kad daugis tikslų nebuvo įgyvendinti vien dėl to, kad atrodė persunkūs ir pavojingi. Ir daugel siekimų atrodė sunkūs ir pavojingi tik dėl to, kad nebuvo bandyta juos valingai įveiksminti.

Tautos praeitis įrodo, kad ji ne vieną kartą pajėgė nugalėti svetimųjų primestą jai determinizmą ir išsiveržti iš jo marinančio glėbio. Tautos tūkstantmetinė istorija, ypačiai paskutinieji 28 metai, nuženklinti apokalipsiniais lūžiais ir persunkti tragizmu, vėl išryškino, kad lietuvių tauta pribrendusi amžinybei — ne mirties, ne iš istorijos arenos pasitraukimo prasme, bet egzistencinės ištvermės ir kultūrinės pirmynžangos prasme. Ji įrodė, kad "kovą laimi tas, kas dvasioje kovą laimi". Laisvės gynėjai, net tragiškų apystovų apgaubti, susisprogdindami granata išdidžiai prabildavo: "Gyvuok Lietuva! Mirštantys tave sveikina"

Jei pati tauta nesiryžta kovai, tai ji negali, net neturi teisės laukti kitų pagalbos.

Mes esame neatskiriama, gyva tautos dalis. Drauge su tautos kamienu paliekame ištikimi didžiojo lietuvio kan. Mykolo Daukšos pasakytiems prieš 400 metų žodžiams: "Tu visados liksi ištikimas savo tėvynei ir kalbai".

Lietuvos Nacionalinė
M. Mažvydo Biblioteka

LIETUVOS TARYBOS VASARIO 16 D. 1918 M. DEKLARACIJA

N u t a r i m a s.

Lietuvos Taryba savo posėdyje vasario 16 d. 1918 m. vienu balsu nutarė kreiptis: į Rusijos, Vokietijos ir kitų valstybių vyriausybės šiuo pareiškimu:

Lietuvos Taryba, kaip vienintelė lietuvių tautos atstovybė, remdamos pripažintaja tautų apsisprendimo teise ir lietuvių Vilniaus konferencijos nutarimu rugsėjo mėn. 18-23 d. 1917 metais, skelbia atstatanti nepriklausomą demokratiniais pamatais sutvarkytą Lietuvos valstybę su sostine Vilniuje ir tą valstybę atskirianti nuo visų valstybinių ryšių, kurie yra buvę su kitomis tautomis.

Drauge Lietuvos Taryba pareiškia, kad Lietuvos valstybės pamatus ir jos santykius su kitomis valstybėmis privalo galutinai nustatyti kiek galima graičiau sušauktas steigiamasis seimas, demokratiniu budu visų jos gyventojų išrinktas.

Lietuvos Taryba pranešdama apie tai ..... vyriausybei, prašo pripažinti nepriklausomą Lietuvos valstybę.

Vilniuje, vasario 16 d. 1918 m.

VLIKo 2. 16. 1944 DEKLARACIJA

Į LIETUVIŲ TAUTĄ:

Lietuvių tauta siekdama išlaisvinti Lietuvą iš okupacijos ir atstatyti, svetimų jėgų laikinai sukliudytų, suvereninių Lietuvos valstybės organų veikimą, yra reikalinga vieningos politinės vadovybės. Turėdamos tai prieš akis, politinės lietuvių grupės, būdamos politinės tautos valios reiškėjos ir vykdytojos, susitarė sujungti visas tautos jėgas bendram veikimui ir sudarė VYRIAUSIĄJĮ LIETUVOS IŠLAISVINIMO KOMITETĄ.

Vyriausiasis Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas, pradėdamas savo pareigas eiti, pareiškia, kad —

1. Lietuvių tautos laisvė ir Lietuvos valstybės nepriklausomybė yra būtinos sąlygos tautos egzistencijai ir gerovei.

2. Suvereninė Lietuvos valstybė nėra nustojusi egzistuoti dėl to, kad ją buvo okupavusi Sovietų Sąjunga arba dėl to, kad dabar yra vokiečių Reicho okupuota. Tuo buvo ir dabar yra tik laikinai suspenduotas suvereninių valstybės organų veikimas. 1940 m. birželio 15 d. prasidėjusiai sovietinei Lietuvos okupacijai ir tos okupacijos metu smurtu ir klasta įvykdytiems įvairiems kitiems aktams, kurie sukliudę suvereninių valstybės organų veikimą, *padarė galą 1941 m. birželio 23 d. įvykęs visuotinis tautos sukilimas. Suvereninių valstybės organų funkcijas tada laikinai vykdė laikinoji vyriausybė.*

3. Lietuvą iš okupacijos išlaisvinus, veikia 1938 m. Lietuvos konstitucija, kol ji bus teisėtu keliu atitinkamai pataisyta.

Tad įsijunkime į didingą ir kilnią tautos laisvinimo talką. Nepalaužkime kovojančių, dirbančių ir aukojančių valios neviltimi, nepritarimu ar maištaujančiu susiskaldymu. Tedega mūsuose tautos amžinumo liepsna, neleidžianti pavargti ir nutraukti kovą. Mūsų proistorė ir istorija įsismeigia šešiais tūkstančiais metų į praeities glūdumas. Ji įrodo, kad lietuviai buvo ir yra. Ji pranašiškai teigia, kad lietuviai bus laisvoje savo žemėje. Tikėkime tautą, jos ateitį. Tauta pasitikės mumis. Toje sintetinėje ir kūrybinėje nuotaikoje mes galėsime geriausiai tarnauti Lietuvai. Mūsų laisvės kovos estafetė turi būti nenutraukiamai tęsiama. Garbingą praeitį, sopulingą dabartį seks didinga ateitis.

4. Laikui atėjus, politinių grupių susitarimu VLIKe bus sudaryta koalicinė Laikinoji Vyriausybė.

5. Demokratinė Lietuvos valstybės santvarka turės būti suderinta su visos tautos interesais ir atitikti bendrąsias pokario sąlygas.

6. Respublikos Prezidento ir Seimo rinkimų įstatymai bus pakeisti pagal demokratinius rinkimų principus.

7. Vyriausiasis Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas, vadovaudamas kovai ir darbui dėl Lietuvos išlaisvinimo, dėl suverenių valstybės organų veikimo atstatymo, dėl demokratinės santvarkos grąžinimo ir dėl krašto nuo komunizmo ir kitų griaunamųjų veiksnių apgynimo stengsis pasiekti ko plačiausią visuomenės konsolidaciją, šalins politinių grupių tarpusavius nesusipratimus.

8. Pripažindamas didelę tautinių ginkluotųjų pajėgų reikšmę Lietuvos išlaisvinimo kovai, Vyr. Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas visomis išgalėmis rems Lietuvos kariuomenės atkūrimą.

9. VLIKas palaikys glaudžius ryšius su Lietuvos pasiuntinybėmis bei konsulatais, bendradarbiaus su užsienio, ypač su Amerikos lietuviais, o taip pat su visomis tautų apsisprendimo laisvę ir Lietuvos teisę į nepriklausomybę pripažįstančiomis tautomis.

10. Kad palengvintų kultūrinę ir ūkinę tautos pažangą ir paspartintų krašto grįžimą į normalaus gyvenimo sąlygas, VLIKas rinks ir tvarkys išlaisvintos Lietuvos administracijai, ūkiui, socialiniam gyvenimui, teisingumo bei švietimo reikalams tvarkyti reikalingą medžiagą.

Skelbdamas tatai Lietuvių Tautai, Vyriausiasis Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas kviečia visus geros valios lietuvius, vistiek kurioms politinėms grupėms jie priklausytų, nusiteikti vieningumo ir bendradarbiavimo dvasia šioj nelygioj kovoj dėl Lietuvos išlaisvinimo.

VARDAN TOS LIETUVOS VIENYBĖ TEŽYDI!

VYRIAUSIAS LIETUVOS
IŠLAISVINIMO KOMITETAS

Vilnius, 1944 m. Vasario 16 d.

VLIKo WUERZBURGO PROTOKOLAS

VLIKĄ SUDARANČIŲJŲ GRUPIŲ ATSTOVAI 1944 M. VASARIO 16 d. VLIKo DEKLARACIJAI PARYŠKINTI SUTARĖ:

1. Iš visų okupacijų išlaisvintoji Lietuva bus demokratinė respublika.

2. Kol bus sušauktas, demokratiniu būdu rinktas Lietuvos Seimas, išlaisvintoji Lietuva bus valdoma pagal laikinuosius valstybės konstitucijos nuostatus.

3. Laikinuosius valstybės konstitucijos nuostatus priima VLIKas pagal 1922 m. Lietuvos Konstitucijos principus.

4. VLIKas kontroliuos laikinosios vyriausybės darbus ir nustatys jos politikai liniją. Laikinoji vyriausybė privalės VLIKo pasitikėjimo. VLIKui pareiškus nepasitikėjimą, laikinoji vyriausybė atsistatydina.

5. Laikinoji vyriausybė per trumpiausį laiką, kai tik bus pašalintos išorinės kliūtys, įvykdys demokratinius Lietuvos Seimo rinkimus.

6. Seimo rinkimų įstatymo projektą paruoš VLIKas. Tuo įstatymu Lietuvos piliečiams bus patikrinta teisė laisvai pareikšti savo valią.

7. Kai tik bus rasta politiškai tikslinga, VLIKas paskelbs šį susitarimą atitinkančia deklaracija. Laikinieji valstybės konstitucijos nuostatai bus paskelbti, kai tik galės pradėti veikti suvereniniai Lietuvos valstybės organai.

8. Šis susitarimas įteikiamas VLIKui.

Wuerzburge, 1945 m. liepos 3 d.

LIETUVIŲ CHARTA

Lietuviais esame mes gimę,
Lietuviais turime ir būt!

Lietuvių tauta, užsigrūdinusi amžių kovose dėl teisės laisvai ir nepriklausomai gyventi savo tėvų žemėse,

vieninga valia siekia savo gyvybę, kalbą, tautines bei valstybines tradicijas išlaikyti, kurti ir ugdyti,

kad, savo tautine kultūra visuotinei žmonių giminės pažangai bendradarbiaudama, vykdytų Visagalio valią ir laisvo žmogaus pašaukimą.

Lietuvių Tautos amžinųjų siekimų vardan skelbiama ši

LIETUVIŲ CHARTA:

1.

Tauta yra prigimtoji žmonių bendruomenė.

Niekas negali būti prievartaujamas savo ryšį su tautine bendruomene nutraukti.

Pasaulyje pasklidę lietuviai sudaro vieningą Pasaulio Lietuvių Bendruomenę.

2.

Žmogus turi prigimtąją teisę laisvai išpažinti ir ugdyti savo tautybę.

Lietuvis lieka lietuviu visur ir visada.

Savo tėvų išlaikytą Lietuvių Tautos gyvybę lietuvis perduoda ateities kartoms, kad amžinai gyventume.

3.

Kalba yra stipriausias tautinės bendruomenės ryšys. Lietuvių kalba lietuviui yra tautinė garbė.

4.

Šeima yra tautos gyvybė.

Lietuvis kuria lietuvišką šeimą.

5.

Tautinė kultūra yra kelias į tarptautinį pripažinimą ir bendravimą.

Apreikšdama tautos genijų, tautinė kultūra įneša savaimingą indėlį į visuotinius žmonių giminės laimėjimus. Kiekvieno lietuvio priedermė sudaryti sąlygas tautinei kultūrai.

6.

Valstybė yra aukščiausioji tautinės bendruomenė organizacija.

Valstybinė nepriklausomybė yra tautinės kultūros ugdymo ir išlaikymo būtinoji sąlyga.

Darbu, mokslu, turtu ir pasiaukojimu lietuvis kovoja, kad apgintų ir išlaikytų nepriklausomą Lietuvos valstybę.

7. Mokykla yra tautinės dvasios židinys.

Kiekvieno lietuvio kilniausioji pareiga būti lietuvių mokyklos rėmėju.

8.

Draugija yra tautinės kultūros veiksminga talkininkė. Lietuvis kuria ir palaiko religines, kultūrines, jaunimo, savišalpos, profesines ir kitas lietuvių draugijas.

9. Mūsų tėvų kovos ir aukos dėl lietuviškos knygos yra testamentinis įpareigojimas visoms Lietuvių Tautos kartoms.

Lietuvis organizuoja ir remia spausdintą lietuvišką žodį.

10.

Tautos istorija yra geriausia tautos mokykla.

Lietuvis brangina savo tautos praeitį ir tautinius papročius.

Lietuvis stengiasi būti vertas savo protėvių, kad paliktų pagarbų pasididžiavimą savo palikuoniams.

11.

Tautinis solidarumas yra aukščiausioji tautinė dorybė. Lietuvis ugdo tautinį solidarumą.

Visi lietuviai yra lygūs tos pačios tautos vaikai, tarp savęs broliai.

Tautinio susipratimo ir lietuvių vienybės ženklan kiekvienas lietuvis moka nuolatinį tautinio solidarumo įnašą.

12.

Lietuvio tautinės spalvos: geltona - žalia - raudona.

Lietuvio tautinė šventė — Vasario 16-ji diena.

Lietuvio šūkis: "Lietuviais esame mes gimę, lietuviais turime ir būt!".

13.

Lietuvis yra lojalus savo gyvenamajam kraštui.

Lietuvio santykius su nelietuviu nustato artimo meilė ir pagarba kiekvieno žmogaus laisvei, garbei, gyvybei, sveikatai ir turtui.

Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas

Tremtyje, 1949 m. birželio 14 d.

LIETUVOS NEPRIKLAUSOMYBĖS ATSTATYMO PENKIASDEŠIMT METŲ SUKAKTIES MANIFESTAS

Lietuvos Nepriklausomybės Atstatymo Penkiasdešimt Metų Sukakties Konferencija, susirinkusi Vašingtone, D. C., mūsų Viešpaties gimimo tūkstantis devyni šimtai šešiasdešimt septintųjų spalio dvidešimt pirmąją - dvidešimt antrąją dienomis, Lietuvos Karalijos įsteigimo septyni šimtai septynioliktaisiais ir Lietuvos nepriklausomybės atstatymo penkiasdešimtaisiais metais, — skelbia Lietuvos Nepriklausomybės Atstatymo Penkiasdešimt Metų Sukakties *Manifestą.*

Lietuvių Tauta, nuo senovės įsikūrusi prie Baltijos, tūkstantis du šimtai penkiasdešimt pirmaisiais Karaliaus Mindaugo suvienyta į Lietuvos Karaliją, šimtmečiais vaidino reikšmingą vaidmenį Europai.

Išaugusi Rusijos imperialistinė galybė ėmė brautis į Lietuvos žemes ir aštuonioliktojo amžiaus pabaigoje užgrobė Lietuvą. Svetimųjų priespauda nepalaužė lietuvių tautos. Sukilimai, knygnešiai, savanoriai, partizanai — vis tai lietuvių tautos kraujo ir gyvybių aukomis rašyti Lietuvos naujausiosios istorijos lapai.

Lietuvos Taryba, vykdydama lietuvių tautos valią būti laisva ir nepriklausoma, tūkstantis devyni šimtai aštuonioliktųjų vasario šešioliktąją Vilniuje padarė šį nutarimą:

— Lietuvos Taryba savo posėdyje vasario 16 d. 1918 m. vienu balsu nutarė kreiptis į Rusijos, Vokietijos ir kitų valstybių vyriausybes šiuo pareiškimu:

— Lietuvos Taryba, kaipo vienintėlė lietuvių tautos atstovybė, remdamos pripažintąja tautų apsisprendimo teise ir lietuvių Vilniaus konferencijos nutarimu rugsėjo mėn. 18-23 d. 1917 metais, skelbia atstatanti nepriklausomą demokratiniais pamatais sutvarkytą Lietuvos valstybę su sostine Vilniuje ir tą valstybę atskirianti nuo visų valstybinių ryšių, kurie yra buvę su kitomis tautomis.

— Drauge Lietuvos Taryba pareiškia, kad Lietuvos valstybės pamatus ir jos santykius su kitomis valstybėmis privalo galutinai nustatyti kiek galima greičiau sušauktas steigiamasis seimas, demokratiniu būdu visų jos gyventojų išrinktas.

Vasario Šešioliktosios Aktą tūkstantis devyni šimtai dvidešimtųjų gegužės penkioliktąją vienu balsu patvirtino laisvai išrinktas Lietuvos Steigiamasis Seimas. Šiuo Aktu atstatytąją Lietuvos nepriklausomybę pripažino tarptautinė valstybių bendruomenė, taip pat ir Sovietų Rusija, kuri tūkstantis devyni šimtai dvidešimtųjų liepos dvyliktąją Maskvoje su Lietuva pasirašyta taikos sutartimi

— *pripažįsta Lietuvos Valstybės savarankiškumą ir nepriklausomybę su visomis iš tokio pripažinimo einančiomis juridinėmis sėkmėmis ir gera valia visiems amžiams atsisako nuo visų Rusijos suvereniteto teisių, kurių ji yra turėjusi lietuvių tautos ir jos teritorijos atžvilgiu.*

Nepriklausomos Lietuvos Valstybės atsistatymas ir jos grįžimas į savarankiškų valstybių bendruomenę lietuvių tautai yra reikšmingiausias šio šimtmečio istorinis įvykis. Nepriklausomybės laikotarpis akivaizdžiai liudija lietuvių tautos politinį subrendimą, ūkinį pažangumą ir kultūrinį kūrybingumą.

Lietuvos nepriklausomybė antrojo pasaulinio karo eigoje tapo Sovietų Sąjungos ir hitlerinės Vokietijos sąmokslo auka. Sovietų Sąjunga, tūkstantis devyni šimtai trisdešimt devintųjų rugpiūčio dvidešimt trečiąją ir rugsėjo dvidešimt aštuntąją sudariusi slaptus, prieš Lietuvos, Latvijos, Estijos, Suomijos ir Lenkijos nepriklausomybes atkreiptus sandėrius su hitlerine Vokietija, tūkstantis devyni šimtai keturiasdešimtųjų birželio penkioliktąją Lietuvą okupavo ir ją jėga bei klasta rugpiūčio trečiąją įjungė į Sovietų Sąjungą, tuo būdu sulaužydama visas su Lietuva pasirašytas sutartis ir kitus savo tarptautinius įsipareigojimus.

Lietuvių tauta, minėdama Lietuvos nepriklausomybės atstatymo penkiasdešimt metų sukaktį:

— pareiškia visam pasauliui, visai žmonijai, savo draugams ir savo priešams, kad niekados nesutiks su Lietuvos pavergimu, kad Vasario Šešioliktosios Aktas yra šventas ir galutinis apsisprendimas laisvam ir nepriklausomam gyvenimui, ir kad valstybinė nepriklausomybė yra tautinės kultūros ugdymo ir tautos išlikimo sąlyga;

— kaltina Sovietų Sąjungą agresijos nusikaltimu, Lietuvos nepriklausomybės sužlugdymu, Lietuvos gyventojų genocidiniu naikinimu ir rusinimu, Lietuvos kolonialiniu išnaudojimu, Lietuvos žmonėms pagrindinių teisių bei laisvių paneigimu ir reika-

lauja, kad Sovietų Sąjunga atitrauktų iš Lietuvos savo kariuomenę, policiją ir administraciją

— kreipiasi į laisvojo pasaulio vyriausybes ir parlamentus, kad pavartotų visas savo priemones Lietuvos nepriklausomybei atstatyti;

— šaukiasi į Jungtines Tautas, kad likviduotų Sovietų Sąjungos agresiją prieš Lietuvą, ir į žmonijos sąžinę, kad paremtų Lietuvos pastangas savo nepriklausomybei atstatyti.

Laisvieji lietuviai, pagarbiai didžiuodamiesi savo tautos ryžtimi priešintis okupantui, lenkdami galvas prieš Lietuvos laisvės kovoje žuvusius, su pagarba prisimindami tautos atgimimo patriarchus ir Vasario Šešioliktosios Akto signatarus, turėdami pareigą ir laisvę kalbėti bei veikti už belaisvę savo tautą, vieningai siekia Lietuvą iš sovietinės okupacijos išlaisvinti ir tūkstantis devyni šimtai šešiasdešimt aštuntuosius — Lietuvos nepriklausomybės atstatymo penkiasdešimt metų sukakties metus skelbia Lietuvos Laisvės Kovos Metais.

Nors Lietuvos laisvės kova eina nuo pat pirmųjų sovietinės okupacijos dienų, Lietuvos Laisvės Kovos Metai turi ypatingai suveiksminti visų laisvųjų lietuvių jėgas Vasario Šešioliktosios Akto galiai atstatyti. Lietuvių tautos laisvės kova prieš carinės Rusijos priespaudą buvo vainikuota Vasario Šešioliktosios Aktu. Lietuvių tautos sutelktinės jėgos prieš sovietinės Rusijos okupaciją laimės Lietuvai Vasario Šešioliktosios Akto galios atstatymą.

Tautų išsilaisvinimas gaivalingai veržiasi iš vakarų ir rytų, iš pietų ir šiaurės. Ir Lietuvos išsilaisvinimo, gyvo visoje tautoje, nepajėgė sulaikyti rusiškojo bolševizmo priespauda.

Žmonijos pažangoje laisvė — galingesnė už priespaudą.
Tegyvuoja nepriklausoma ir laisva Lietuva!

Vašingtonas, 1967 m. spalio 22 d.

Lietuvos Respublikos Diplomatinė Tarnyba:
(pas.) Stasys Lozoraitis,
Diplomatijos Šefas

Lietuvos Laisvės Komitetas:
(pas.) Vaclovas Sidzikauskas,
Pirmininkas

LIETUVIŲ KRIKŠČIONIŲ DEMOKRATŲ SĄJUNGOS DEKLARACIJA

Lietuvių Krikščionių Demokratų Sąjunga, iškilmingai minėdama Lietuvos Karalijos įkūrimo septyni šimtai aštuonioliktus metus ir valstybės atstatymo penkiasdešimtuosius metus, pagerbdama istorijos būvyje žuvusių savo brolių šventą atminimą ir toliau pasiryžusi be atvangos ir iki pergalės kovoti už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę, skelbia šią deklaraciją.

Į LAISVĖS KOVĄ

Teisė gyventi laisvą ir nepriklausomą gyvenimą yra kilusi iš prigimtinės teisės. Kiekvienas tos teisės pažeidimas yra tarptautinis nusikaltimas, pasmerktas iškilmingomis deklaracijomis ir tarptautinėmis sutartimis. Lietuvos okupacija yra ne tik nusikaltimas lietuvių tautai, bet kartu nusikaltimas prigimtinei teisei ir pasaulio sąžinei. Lietuvių pavergimas yra nusikaltimas kiekvienam lietuviui, kuris, kaip ir visa tauta, turi šventą teisę gyventi laisvą gyvenimą pagal Kūrėjo valią ir savo sąžinę. Kiek-

---

Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas:
(pas.) J. K. Valiūnas,
Pirmininkas

Pasaulio Lietuvių Bendruomenė:
(pas.) Juozas Bačiūnas,
Pirmininkas

Amerikos Lietuvių Taryba:
(pas.) Antanas Rudis,
Pirmininkas

Jungtinių Amerikos Valstybių Lietuvių Bendruomenė:
(pas.) Bronius Nainys,
Pirmininkas

Kanados Lietuvių Bendruomenė:
Antanas Rinkūnas,
Pirmininkas

vienas lietuvis todėl turi būti kovotojas prieš Lietuvos pavergėją Sovietų Sąjungą ir tarptautinį komunizmą bei visokeriopas jo apraiškas.

Su pagarba širdyje ir malda lūpose, mes lenkiame galvas tiems broliams ir seserims, kurie žuvo nelygioje kovoje už Lietuvos nepriklausomybę ir kiekvieno lietuvio laisvę. Mes lenkiame galvas tiems, kurie kentėjo dėl teisės ir principo, dėl žmogaus ir sąžinės. Mes lenkiame galvas tiems, kurie šiandien vergijos naktį laiko lietuvybės žibintą neužgesintą ir saugoja jo liepsną savo gyvybės ir kančios auka.

Su pasitenkinimu konstatuojam faktą, jog Jungtinės Amerikos Valstybės ir eilė kitų kraštų iki šiol nepripažino ir nepripažįsta Sovietų Sąjungos smurto prieš Lietuvą. Šis nepripažinimas yra lygiai pasmerkimas Sovietų Sąjungai, laužančiai kiekvieną ir visus tarptautinės teisės principus, Jungtinių Tautų Chartą ir Visuotinę Žmogaus Teisių Deklaraciją.

Šios didingos sukakties akivaizdoje mes iš naujo privalome atsiskleisti Lietuvos Valstybės, Lietuvių Tautos ir emigracijos realybei. Pergalėkime emigracinę būseną kūrybos ugnimi, kuri išskaistina mintį, žodį bei veiksmą ir kurioje glūdi slėgiančios emigracijos atpirkimas. Persunkime emigracinę buitį kūrybine veikla, kuri yra vienintelis tikrojo progreso kelias.

Sujunkime savo jėgas prasminga vienybe Vyriausiajame Lietuvos Išlaisvinimo Komitete politinei akcijai dėl laisvės ir teisės. VLIKas yra Lietuvių Tautos politinės valios reiškėjas ir vykdytojas. Sudarykime jam sąlygas išskleisti kovos vėliavas visuose frontuose. Atskleiskime visam pasauliui Sovietų Sąjungos ir tarptautinio komunizmo genocidinį pobūdį, vidinę netvarką ir kolonijinę politiką. Atskleiskime tautoms ir valstybėms rusiškojo imperializmo kėslus ir rusofilinės dvasios gobšumą. Atskleiskime kiekvienam laisvam žmogui Kremliaus žmogaus-žvėries kėslus į sąžinę ir sielą.

Suglauskime gretas Amerikos Lietuvių Taryboje, kuri laisvės kelyje žygiavo ir žygiuoja, apjungdama gausią Amerikos lietuvių išeiviją ir skindama vis naujus laimėjimus.

Sujunkime rankas Pasaulio Lietuvių Bendruomenėje, kuri yra mūsų tautiniai namai sunkioje išeivijoje. Atsiskleiskime lietuviškos kultūros kūrybai, kuri yra tautos kraujas ir jos gyvybės laidas. Sudarykime sąlygas kiekvienam kūrėjui atskleisti Tiesos,

Gėrio ir Grožio dalelę vis nauja mintimi, žodžiu ir veiksmu. Padarykime lituanistinį švietimą ne šeštadienio, bet kasdienos realybe.

Ypatingu ryšiu apsijunkime lietuviškose parapijose, kad jos iš naujo taptų ne tik religiniu, bet ir tautiniu židiniu lietuviškos bendruomenės šeimoje ir būtų pagrindu kelyje į prasmingą ir veiksmingą lietuvišką religinę savitvarką.

Sujunkime valias į granito grandinę, kurios negalėtų sutraukyti jokios komunizmo vilionės, pasislėpusios po bendradarbiavimo ar kitokiomis skraistėmis. Komunizmas yra didžiausias visų lietuvių ir visų žmonių priešas. Kiekvienas lietuvis privalo kovoti prieš komunizmą visomis įmanomomis ir teisingomis priemonėmis. Bet koks bendradarbiavimas su komunizmu turi tendencijos kenkti lietuvių tautai ir laisvės kovai. Išnaikinkime iš savo gretų visas komunizmo sėklas, kurios sudygsta apatijos ir pasidavimo daigais.

Apsijuoskime teisės ir tvarkos juosta, nes abi jos yra paties Kūrėjo išminties atspindys. Dėsninga tvarka yra ne tik gamtinis, bet ir kosminis principas. Ji yra kūrybinis idealas, atšviečiąs Absoliučią Tvarką — Kūrėją. Tvarkos troškulys turi persunkti kiekvieną, kuris iš netvarkos kilusioje emigracijoje žengia kūrybos keliu. Teisė gi yra tos tvarkos realizacija. Mūsų civilizacijoje ji yra pagrindinis politinės tvarkos principas. Jos šaltinis yra moralė, kuri socialinėje realybėje kaip tik pasireiškia teise ir jos laisvai prisiimtomis normomis.

Atskleiskime jaunimui lietuvybės grožį. Eikime į jį su atvira širdimi ir lanksčiu protu, pasiryžę ne tik kalbėti, bet ir klausyti, ne tik mokyti, bet ir mokytis, ne tik vadovauti, bet ir sekti.

Į NAUJĄ VALSTYBĘ

Suvokime savo tautos misiją. Sukurkime savo širdyje valstybę, kuri ne tik tarnautų Rytų ir Vakarų milžinams išskirti, bet kartu ant dviejų pasaulių ribos būtų lopšys naujos civilizacijos, kuri, surinkusi gražiausius abiejų pasaulių kultūrų perlus, atskleistų ją pasauliui kaip įsikūnijusio krikščioniškojo humanizmo pradžią.

Persunkime savo valstybinę sąmonę krikščionybės dvasia, tąja istorine energija, kuri keičia ir žmonių širdis, ir žemės veidą.

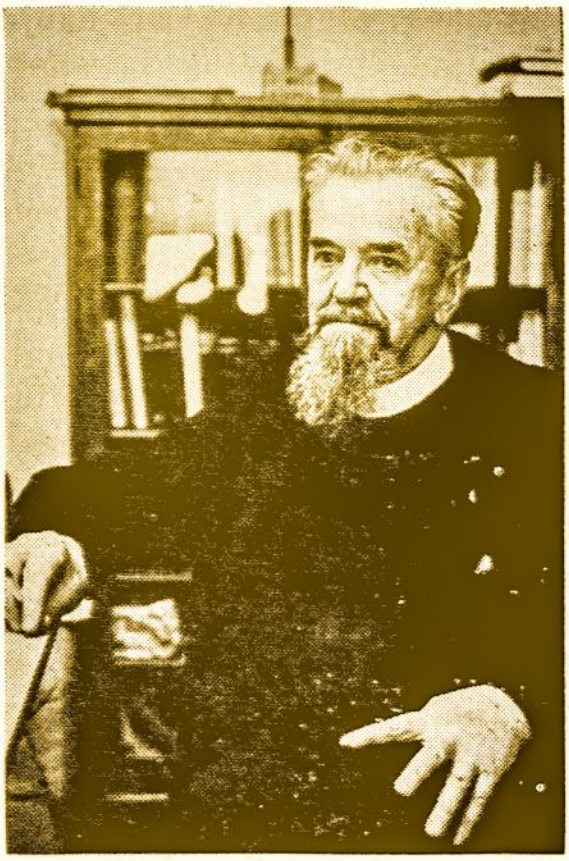

Prelatas Mykolas Krupavičius

Atskleiskime lietuvių tautai, jos kankiniams ir kovotojams, jos tremtiniams ir emigrantams, jos draugams ir priešams Lietuvos Valstybės esminius principus.

Valstybės pagrinde yra laisvė ir bendruomeniškumas. Laisvė kaip svarbiausia kiekvieno žmogaus teisė ir bendruomeniškumas kaip laisvės realizacija kiekvieno ir visų žmonių naudai ir gerovei. Tik darniame šių principų sambūvyje ir tauta ir valstybė gali geriausiai tarnauti pačiai aukščiausiai vertybei — žmogui.

Laisvės ir bendruomeniškumo sambūvio realizacijai geriausiai patarnauja mažosios visuomenės dėsnis. Šis subsidijinio principo atskleidimas visuomeniniame, socialiniame ir politiniame gyvenime reiškia galių ir įstangų gradaciją, kuri geriausiai tarnauja ir piliečiui ir valstybei. Tai reiškia, kad platesnės apimties visuomeninis organizmas neturi imtis tų uždavinių, kuriuos gerai gali atlikti siauresnės apimties organizmas. Tokios tvarkos sukūrimas ne tik saugoja žmogų nuo valstybės hegemonijos, bet suteikia jam ir jų įvairiems junginiams pačias geriausias sąlygas individualiai kūrybai bei privačiai iniciatyvai ir bendruo-

A. J. Kasulaitis

meniškumu įprasmintai socialinei, ekonominei, kultūrinei, religinei bei politinei laisvei.

Tokiais pagrindais sukurta politinė demokratija sudarys sąlygas ir ekonominei demokratijai, kurios didžiuoju rūpesčiu turi būti darbininkas ir jo šeima. Kiekvienas darbininkas yra žmogus, bet ne ekonominė priemonė, ir visa ekonomija turi būti palenkta jo teisei sąžiningu darbu garantuoti sau ir savo šeimai jo žmogiškai garbei atitinkamas materialinio ir dvasinio gyvenimo sąlygas.

Privati nuosavybės teisė ribojasi tik viešosios gerovės riba. Kiekviena tikslinga ūkinė veikla, tarnaujanti ūkiniam veikėjui, darbininkui, vartotojui ir valstybei, yra doriškai vertingas žmogaus pasireiškimas ir turi būti iškeltas į jai atitinkamą aukštį.

Socialinis teisingumas, pagrįstas žmogaus verte ir žmonių broliškumu, ypatingai reikalauja teisingos tvarkos ir žemės ūkio darbininkų atvejyje. Žemės ūkiui turi būti grąžintas tas savarankiškumas, kuris sudaro geriausias sąlygas jam tarpti ir kuris

šiandien yra užgožtas kolektyviškumo. Žemės ūkio darbininkų atlyginimas ir darbo sąlygos turi atitikti kiekvieno kito darbininko atlyginimą ir sąlygas. Privačios nuosavybės teisė ir prasmingos kooperacijos galimybė geriausiai tarnauja tiek žemės ūkio vystymuisi, tiek jame dirbančiųjų gerovei.

Iš krikščionybės gelmių trykštąs artimo meilės ir broliškumo įstatymas teigia kultūrinės autonomijos ir pasaulėžiūrinio savarankiškumo principą. Laisvės ir bendruomeniškumo imperatyvas apspręs ir sąžinės, ir kultūrinės politikos, ir pasaulėžiūrinės kūrybos būtį. Pluralistinės politinės bendruomenės principas, atsiremiąs į žmogaus prigimtinę teisę ir atliepiąs viešojo gėrio reikalavimus, yra geriausias išeities taškas spręsti toms problemoms, kurios pralaužia politikos ir valstybės ribas.

Tokiu pačiu pagrindu turi būti tvarkomas ir švietimo bei auklėjimo klausimas, kuris yra neatsiejamai surištas su neliečiamomis šeimos teisėmis šioje srityje.

Šeima yra pati pagrindinė bendruomeninio gyvenimo ląstelė, tautos pranokėja ir valstybės gemalas. Jai turi būti atskleistos visos subsidijinio principo galimybės, pareigos ir privilegijos. Tose srityse, kur šeima reikalinga specialios pagalbos, valstybė ją rūpinasi ir pasirūpina, kad tokia pagalba būtų greita ir pakankama. Retai viešojo gėrio sferoje yra tokių būtinybių, kurios turėtų pirmenybę prieš šeimą, ypač tokias šeimas, kurių ekonominis lygis ir socialinė padėtis yra dar nepasiekusi patenkinamo aukščio.

Valstybės egzistencijos teisė yra prigimtinė politinės bendruomenės teisė, formuluota iškilmingomis deklaracijomis ir tarptautinėmis sutartimis. Valstybinis suverenitetas yra ribotas tik žmogaus prigimtinėmis teisėmis ir tarptautinio viešojo gėrio imperatyvais. Tarptautinis bendravimas lygiai remiasi laisvės ir bendruomniškumo principu. Tik pati politinė bendruomenė sprendžia tokius tarptautinio santykiavimo klausimus, kurie išplaukia iš tarptautinio bendruomeniškumo principo ir kurie vienu ar kitu būdu paliečia valstybės suverenitetą. Iš kitos pusės teisingai suprasta ir prasmingai formuluota federalistinė idėja yra siektinas idealas, nes jame glūdi teisingesnės socialinės santvarkos, prasmingesnio politinio susitvarkymo, aukštesnio ekonominio lygio ir gilesnės kultūrinės kūrybos galimybės.

Į PERGALĘ

Mes žengiame į kovą su drąsa ir ryžtu. Tiesa ir teisė yra mūsų ginklai, ir pergalė yra mūsų uždavinys, kurio niekuomet neastisakysime. Savanorių ir partizanų mirtis yra lietuvių tautos nemirtingumo liudijimas. Jų kraujas teka mūsų gyslose ir tekės ateities kartose per amžius.

Mes žengiame į ateitį su giliu tikėjimu ir didžia vizija. Mūsų kelias yra kūrybos kelias. Mūsų tikslas ir istorinė misija — laisva ir nepriklausoma Lietuvos valstybė, atsiskleidusi amžinajai Tiesai, Gėriui ir Grožiui.

LIETUVAI!

KRIKŠČIONYBEI — LIETUVYBEI — DEMOKRATYBEI!

(pas) *M. Krupavičius*
Pasaulio Lietuvių Krikščionių Demokratų
Pirmininkas

(pas) *A. J. Kasulaitis*
Lietuvių Krikščionių Demokratų Sąjungos
Centro Komiteto Pirmininkas

(pas.) *Dr. P. Karvelis*
buv. Lietuvių Krikščionių Demokratų Partijos
Centro Komiteto Pirmininkas

(pas.) *Pranas Vainauskas*
buv. Lietuvių Krikščionių Demokratų Sąjungos
Centro Komiteto Pirmininkas

(pas) *K. Šidlauskas*
buv. Lietuvių Krikščionių Demokratų Sąjungos
Centro Komiteto Pirmininkas

Mūsų Viešpaties gimimo tūkstantis devyni šimtai šešiasdešimt aštuntieji — Laisvės Kovos — metai, Vasario Šešioliktoji diena

Nacionalinė
Mažvydo Biblioteka

Nepr. Lietuvos Respublikos pripažinimai de facto ir de iure

M. KRUPAVIČIUS

1. 1918 m. kovo 23 d. VOKIETIJA pripažino Lietuvą *de iure*.
2. 1919 m. rugs. 24 d. ANGLIJA pripažino Lietuvą *de facto*.
3. 1919 m. rugp. 22 d. NORVEGIJA pripažino *de facto*.
4. 1919 m. lapkričio 8 d. LATVIJA pripažino *de facto*.
5. 1919 m. lapkričio 17 d. SUOMIJA pripažino *de facto*.
6. 1920 m. gegužės 11 d. PRANCŪZIJA pripažino *de facto*.
8. 1920 m. liepos 12 d. TARYBŲ RUSIJA pripažino Lietuvą *de iure*.
9. 1921 m. vasario 12 d. LATVIJA pripažino *de iure*.
10. 1921 m. kovo 10 d. ESTIJA pripažino *de facto*.
11. 1921 m. kovo 14 d. ARGENTINA pripažino *de iure*.
12. 1921 m. gegužės 5 d. MEKSIKA pripažino *de facto*.
13. 1921 m. rugp. 19 d. ŠVEICARIJA pripažino *de facto*.
14. 1921 m. rugs. 4 d. NORVEGIJA pripažino *de iure*.
15. 1921 m. rugs. 22 d. Lietuvą priėmė į Tautų Sąjungą.[1]
16. 1921 m. rugs. 28 d. ŠVEDIJA pripažino *de iure*.
17. 1921 m. rugs. 30 d. DANIJA pripažino *de iure*.
18. 1921 m. spalio 6 d. OLANDIJA pripažino *de iure*.
19. 1921 m. spalio 14 d. SUOMIJA pripažino *de iure*.
20. 1921 m. gruodžio 9 d. BRAZILIJA pripažino *de iure*.
21. 1922 m. sausio 5 d. ČEKOSLOVAKIJA pripažino *de iure*.
22. 1922 m. gegužės 9 d. VENECUELA pripažino *de iure*.
23. 1922 m. gegužės 23 d. GRAIKIJA pripažino *de iure*.
24. 1922 m. gegužės 29 d. ČILĖ pripažino *de iure*.
25. 1922 m. birželio 14 d. BOLIVIJA pripažino *de iure*.
26. 1922 m. liepos 13 d. AMBASADORIŲ KONFERENCIJA (Anglija, Prancūzija, Italija ir Japonija) nutarė pripažinti Lietuva *de iure* sąlyginai.[2]
27. 1922 m. liepos 27 d. ISPANIJA pripažino *de iure*.
28. 1922 m. liepos 28 d. JAV-ės pripažino *de iure*.
29. 1922 m. lapkričio 1 d. ISLANDIJA pripažino *de iure*.
30. 1922 m. lapkričio 10 d. VATIKANAS pripažino *de iure*.
31. 1922 m. gruodžio 20 d. AMBASADORIŲ KONFERENCIJA pripažino *de iure* be sąlygų.

32. 1922 m. gruodžio 27 d. BELGIJA pripažino *de iure*.
33. 1922 m. gruodžio 28 d. PANAMA pripažino *de iure*.
34. 1923 m. sausio 5 d. KOSTARIKA pripažino *de iure*.
35. 1923 m. sausio 30 d. SIAMAS pripažino *de iure*.
36. 1923 m. vasario 5 d. PERU pripažino *de iure*.
37. 1923 m. vasario 9 d. PARAGVAJUS pripažino *de iure*.
38. 1923 m. vasario 12 d. KINIJA pripažino *de iure*.
39. 1923 m. vasario 13 d. LIBERIJA pripažino *de iure*.
40. 1923 m. vasario 26 d. GVATEMALA pripažino *de iure*.
41. 1923 m. gegužės 11 d. KUBA pripažino *de iure*.
42. 1923 m. rugp. 11 d. PERSIJA pripažino *de iure*.
43. 1923 m. lapkričio 6 d. EKVADORAS pripažino *de iure*.
44. 1924 m. vasario 7 d. AUSTRIJA pripažino *de iure*.
45. 1924 m. rugp. 21 d. RUMUNIJA pripažino *de iure*.
46. 1924 m. lapkričio 3 d. BULGARIJA pripažino *de iure*.

IŠNAŠOS

1. Prieš priėmimą Lietuvos į Tautų Sąjungą balsavo tik Lenkija ir Rumunija. Visi kiti T. Sąjungos nariai balsavo už priėmimą. (L. Natkevičius, psl. 55).

2. Ambasadorių konferencija 1922 m. liepos 13 d. nutarė pripažinti Lietuvą de iure tik sąlyginai. Apie tai Konferencijos pirmininkas Poincaré tos pačios datos raštu (nota) Lietuvos atstovui Prancūzijai Milašiui (De Milosz) pranešė, kad Ambasadorių Konferencija nutarė pripažinti Lietuvą de iure su šia sąlyga: Lietuva turi be rezervų ir sąlygų (purement et simplement) priimti ir vykdyti tuos Versalio sutarties nuostatus, kurie liečia navigaciją Nemunu.

1922 m. rugp. 4 d. Lietuvos Užsienių reikalų ministeris prof. V. Jurgutis taip atsakė į tą Poincarės raštą: Lietuva vykdys minėtus Versalio sutarties nuostatus, kai Lenkija vykdys savo užsiangažavimus, kai ji duos galimybės Lietuvai užmegzti santykius su ja ir leis Nemunu navigaciją. Šia proga jis paprašė Klaipėdos teritoriją pripažinti Lietuvai.

Toks V. Jurgučio atsakymas Ambasadorių Konferencijos nepatenkino. Todėl tas pats Poincaré 1922 m. spalio 13 d. pasiuntė Milašiui naują raštą, kuriame pažymėjo, kad iš Jurgučio rašto nematyti liepos 13 d. sąlygų priėmimo be rezervų ir sąlygų (purement et simplement) ir paprašė papildomai pranešti, kokia yra Lietuvos vyriausybės padarytų rezervų reikšmė (portée).

Į šį Poincarės raštą 1922 m. lapkričio 18 d. atsakė Lietu-

vos užsienių reikalų ministeris E. Galvanauskas raštu, kuriame plačiai paaiškino, kaip Lietuvos vyriausybė supranta 1922 m. rugp. 4 d. rašte nurodytus rezervus ir pranešė, kad visos Ambasadorių Konferencijos sąlygos paminėtos 1922 m. spalio 13 d. rašte, Lietuvos vyriausybės yra realizuotos.

Tada Ambasadorių Konferencija 1922 m. gruodžio 20 d. raštu pranešė Galvanauskui, jog pasirašiusieji šį raštą laiko Lietuvą priėmusia ir pasižadėjusia vykdyti Versalio sutarties tuos nuostatus, kurie liečia navigaciją Nemunu. Todėl Anglijos, Prancūzijos, Italijos ir Japonijos vyriausybės pripažįsta Lietuvos vyriausybę *de iure* nuo šio rašto datos.

Apie min. V. Jurgučio padarytas pastabas Lenkijos reikalų Ambasadorių Konferencija nė žodžiu neprasitarė. (L. Natkevičius, sl. u307-313. Notos išspausdintos priede. Tų notų čia paduotas tik trumpas turinys).

Pastabos

1. Lietuvos nepriklausomybės pripažinimų datos imtos iš Užsienių reikalų ministerijos 1918-1928 m. sudarytos politinio gyvenimo chronologijos ir iš Lado Natkevičiaus knygos Aspect politique et juridique du differend Polono-Lithuanien, Paryžius, 1930 m.

2. L. Natkevičius konstatuoja anais laikais gyvenusiems lietuviams gerai žinomą liūdną ir skaudžiai išgyventą faktą. Jo teisingu teigimu, dėl lenkų darytų intrigų Anglija, Prancūzija ir Vyriausioji Taryba — Conseil Suprême, kurios vietą vėliau užėmė Ambasadorių Konferencija, Lietuvą iš kitų Baltijos valstybių pripažino de facto ir de iure paskutinę. Anglija pripažino de facto Estiją 1918 m. gegužės 3 d., Latviją 1918 m. lapkričio 11 d., o Lietuvą tik 1919 m. rugsėjo 24 d. Prancūzija pripažino Estiją 1920 m. gegužės 13 d., Latviją 1919 m. spalio 22 d., o Lietuvą 1920 m. gegužės 11 d.

Autorius, norėdamas pabrėžti minėtų valstybių Lietuvai padarytą didelę neteisybę ir skriaudą, primena, kad iš visų trijų Baltijos valstybių tik Lietuva turėjo anais senais laikais didelę, galingą ir garsią valstybę, kad Pirmojo karo metu Lietuva pirmoji iš jų yra paskelbusi savo nepriklausomybę, kad Lietuva iš savo paskolintų pinigų finansiniai parėmė Latviją ir, nepaisant to, pripažinimais jos Lietuvą pastatė paskutinėje vietoj. Tik viena Prancūzija kažkokiais sumetimais išsiskyrė iš kitų Ambasadorių Konferencijos valstybių Lietuvą pripažindama de facto dviem dienom anksčiau, negu Estiją (psl. 103).

MINTYS IR NUOTAIKOS LAISVĖS KOVOS METUS MININT

DOMAS JASAITIS

Šie 1968 metai yra ypatingi lietuviams metai. Jie yra Lietuvos laisvės kovos metai. Visi lietuviai, kurių lūpos nesurakintos, ryžtingai skelbia:

"Kelią! Kelią! Laisvės kelią,
Puoštą vėliavoms — žiedais
Te širdis iš plieno skelia . . .
Juo visi namo pareis".

Kaip prieš 50 metų Lietuvos Taryba revoliuciniu sprendimu atstatė nepriklausomą Lietuvos Valstybę, taip ir šiandien "Lietuvių tauta, minėdama nepriklausomybės atstatymo 50 metų sukaktį, pareiškia visam pasauliui, visai žmonijai, savo draugams ir priešams, kad niekada nesutiks su Lietuvos pavergimu, kad Vasario Šešioliktosios Aktas yra šventas ir galutinis apsisprendimas laisvam ir nepriklausomam gyvenimui ir kad valstybinė nepriklausomybė yra tautinės kultūros ugdymo ir tautos išlikimo sąlyga". Tai žodžiai iš manifesto, paskelbto spalio 21-22 d. 1967 m. Vašingtone.

Kaip pavienio asmens, taip ir visos tautos gyvenimas yra sunertas iš pilkų šiokiadienių ir iškilmingų šventadienių.

Vasario Šešioliktoji yra mūsų tautos genijaus šventė. Ta diena yra mūsų tautos gyvenime negęstantis žiburys. Beaistrės istorijos raida jį laikinai gali paslėpti savo ūkanose. Tačiau jis niekuomet neužges lietuviui ir džiugins kiekvieną, ištikimą laisvei ir teisybei.

Vasario Šešioliktoji yra laisvės grūdų vaisiai, kuriuos per ilgą laikotarpį sėjo į tautos sąmonę tauriausi mūsų tautiniai žadintojai — pranašai.

Vasario Šešioliktoji yra tautos buvusių kartų — mūsų kankinės liaudies ištvermės laimėjimas.

Vasario Šešioliktoji šiandien mus uždega džiaugsmingu virpėjimu, neatlaidžiai šaukia į viltingą rytojų. Taip yra tik todėl, kad tauta yra užtai sumokėjusi kančiomis ir gyvybe dau-

gelio jai žinomų ir nesuskaitoma daugybe narių, kurių vardus vien Viešpats težino. Vienų kaulai ilsisi milžinkapiuose, kitų kapais yra nuženklinti pakraščiai plačių ir dulkinų vieškelių, kuriais jie, žvangindami geležiniais pančiais, buvo varomi į katorgą "už Uralo — žemės galo", arba pakraščiai geležinkelių, kuriais antrosios Maskvinės okupacijos metu jie buvo gabenami gyvuliniuose vagonuose sunaikinimui į Arktikos speigus, stinginančius kraują, ar centrinės Azijos ugnimi alsuojančias stepes — dykumas.

Vasario Šešioliktoji yra patetiška triumfuojanti mūsų tautos herojiškos simfonijos dalis.

Dabar mums, neturintiems po kojomis gimtosios žemės, nusviestiems į svetimas gyvenimo aplinkybes ir skirtingą kultūrinę aplinką, mums išgyvenantiems tėvynės pasiilgimą, drebantiems dėl tautos kamieno išlikimo, mums matantiems mūsų jaunesnės kartos išgyvenamą tautinio identiškumo dramą, Vasario Šešioliktoji atrodo kaip sapnas. Gal būt . . . Tačiau tai pranašiškas sapnas . . . 22 metų laikotarpis istorinėse epochose tikrai lygus sapnui. Tačiau per tą Vasario Šešioliktosios sapno laikotarpį tauta sustiprino savo etnišką asmeniškumą, vientisumą ir sąmoningumą. Tautos masės apsikrėtė nepriklausomybės dvasia. Tautos masėse pradėjo galingai sroventi laisvės sula.

Tauta, tapusi savo krašto šeimininku, savo ateities planuotoju ir statytoju, per du dešimtmečius, be svetimųjų pagalbos, tik savo darbu, padarė milžinišką pažangą ir dvasinės kultūros išugdymo, ir medžiaginio gerbūvio pakėlime.

Be Vasario Šešioliktosios mūsų tautos išsilaikymas tekmėje apokaliptinių lūžių, kuriems Pirmasis pasaulinis karas atidarė plačiai vartus ir kurių galo dar šiandien nematyti — būtų buvęs sunkiai įmanomas. Nes Pirmoji Maskvos okupacija — "Naktis be aušros", užsitęsusi 120 metų, buvo gerokai palaužus tautos jėgas. O hitlerinė ir Antroji maskvinė okupacija pasižymėjo retai istorijoje sutinkamu pangenocidu ir brutaliu imperialistiniu neokolonializmu, kuriame pavergto žmogaus išnaudojimas yra smurtiškas ir beveik neribotas.

Komunistinėje santvarkoje darbininkas gauna tik 26 proc., o kitus 74 proc. jo sukurtų vertybių, imtinai didžiulį antpelnį, kurį atima tariamai socialistinė vyriausybė dėl tariamų chimerinių komunizmo idealų įgyvendinimo. Kolchozų darbininkai, kurių Lietuvoje yra apie 55 proc., — gauna dar mažiau. O jei pri-

siminsime, kad nepriklausomoje Lietuvoje buvo apie 350.000 ūkių ir kad neokolonialistai konfiskavo jų žemę, ūkininkas ne tik nėra atlyginamas už pagrobtą turtą, už eikvojamą raumenų jėgą, už liejamą prakaitą, bet pasityčiojimas iš vargano, beteisio lietuvio ūkininko, kuris dabar jau vadinamas kolchozininku. Okupuotų lietuvių uždarbis išmaldiškas. Ir nėra kur gyventi. Asmeniui duodama tik 7 kvadratiniai metrai grindų ploto. Bet tos normos yra taikomos tik 88 proc. nekomunistų piliečių. Visai kitokia padėtis yra komunistų partijos narių: jų vadai turi erdvius butus miestuose, vilas pajūryje ar priemiesčiuose, privatiškus automobilius ir jachtas. Pavergtoms ir išnaudojamoms masėms gyventi nelengva. Todėl dažnai jų namuose "vargai šakoja, vargai lapoja, vargai vartus kilnoja". Carų okupacijos naktyje ir vargas buvo mažesnis, ir tautos naikinimas lėtesnis. Dabar jis vykdomas šuoliais. Tai visiems žinoma. Tik vykdomas tylos sąmokslas. Nesileisdamas į smulkmenas, aš tik priminsiu, kad per 120 carinės vergijos metų atsirado Lietuvoje rusų apie 3 proc., o per Stalino - Brežnevo 20 "laisvųjų" metų (1945-65) jų priviso per 10 proc.

Šiais metais grįžę iš viešnagės okupuotoje Lietuvoje ir turėję galimybės pažinti tenykščio gyvenimo sąlygas, sako, kad medžiaginis skurdas paskutiniu penkmečiu sumažėjęs, bet: "Visi — ir ponai vergai, ir liaudis vergai". Pasirodo, kad Sovietų Rusijos ženklas — piautuvas ir kūjis — tariamai taikos ir ramaus gyvenimo simboliai, atnešė ne taiką ir laisvę, bet mirtį tiems, kurie nenusilenkė, ir vergiją tiems, kurie nesuspėjo pasipriešinti.

Ir kai netolimoje ateityje grius geležinė uždanga, ir laisvojo pasaulio žmogus patirs šėtoniškus genocidinių inkvizitorių žygdarbius ir žalą, padarytą mūsų tautos sielai ir kūnui — jis apstulbs ir šiurpulingai sudrebės taip, kaip su juo atsitiko Oranienburge, Mathausene, Oswiecine, Dachau ir kit., pamačius Hitlerio režimo nukankintas aukas. Tačiau net neribotas pasišlykštėjimas budeliu - čekistu niekuomet ir nieku neatlygins nužudytai, paniekintai ar baigiamai nukankinti aukai padarytų skriaudų... Tie žmogžudiški ir tautžudiški veiksmai šaukia dangaus kerštо. "Lietuvis minkštas, kaip vaškas. Bet vargas tam, kas nuskriaudė jį... Lietuvis jo ir kapuos nepamirš". Tai nėra kraujo kerštо skelbimas. Tai priminimas, kad lietuvis yra instinktyviai pasiryžęs besąlyginiai ginti savo asmens, šeimos ir tautos garbę bei reikalus.

Vakarų demokratijos laimėjo Pirmąjį pasaulinį karą ne tik patrankomis, bet ir šūkiu — laisvė mažoms pavergtoms tautoms!

Ar nėra istorinis paradoksas, kad šiais laikais plačiu užmoju, be jokio ginčo, suteikiama nepriklausomybė visokių spalvų ne tik tautoms, tautelėms ir gentims, neturinčioms valstybinės praeities, kultūros ir net žmogėdroms, o neleidžiama užsiminti apie išlaisvinimą mūsų tautos, turinčios arti tūkstančio metų valstybinį gyvenimą, seniausią gyvą kalbą ir artimai surištą su Europos kultūra. Tokioje pat tragiškoje būklėje atsidūrė ir Latvija su Estija. Kada prabils į pasaulio visuomenės sąžinę prisikėlęs Woodrow Wilsonas? Kada iš J. T. tribūnos pasigirs jo istoriškų 14 punktų, nešančių pavergtoms tautoms laisvę, o jų pavergėjams pasmerkimą? Įvykiai įrodo, kad tik nacionalinės idėjos sprogdina komunistinės doktrinos smurtu sukurtą ir smurtu grindžiamą sampratą.

Laisvės žmonėms! Laisvės tautoms!

Kažkas yra pasakęs, kad velniui pradėję labiausiai sektis, kuomet jam pavykę įtikinti žmogų, kad velnio neva nesą. Sovietų Sąjungos laimėjimai labai smarkiai padidėjo, kai jų propagandai pavyko įkalbėti laisvam pasauliui, kad su jais galimas taikus sambūvis, kad jie liberalėja, artėdami demokratinio pasaulio sampratai. Keista, kad ir mūsuose, komunistiško smurto ir genocido aukose, atsiranda asmenų, pasidavusių tos miglotos, atitrauktos nuo konkrečių duomenų, nuomonės įtakai. Tikrumoje, taikus sambūvis su dabartinio mentaliteto S. Sąjungos kompartijos vairuojamais komunistais yra iliuzija, protinio kriticizmo stoka ir politinės trumparegystės padarinys. Tikrovėje, komunistams taikytini Paul Sartre žodžiai, pasakyti apie Lost Generation: "Jūs negalite jų išgydyti dėl to, kad jie patys yra liga" (You can't cure them because they themselves are the disease). Sovietinė komunistinė samprata negali kisti, nes ji įtikrovinta smurtu, grindžiama ir palaikoma permanentiniu ideologiniu ir politiniu genocidu. Totaliniai "režimai patys nesireformuoja. Jie tik dezintegruojasi ir sugriūna" (deGaulle). Sovietinė komunistinė santvarka gali išsilaikyti tik apsigaubusi nekintama kiaute, tik paremta dvasiniu ir fiziniu teroru ir didžiuoju melu. George Orwell yra atvaizdavęs tokią santvarką šiurpulingame veikale "1984 metai".

Tačiau mes neturime galvoti, kad tasai režimas amžinas. Pavergtųjų ir išnaudojamųjų sąmonėje kaupiasi sprogdinančios jėgos, kurios pradės naujos revoliucijos grandininę reakciją, kuri

nupūs nuo Eurazijos paviršiaus jau ir taip perilgai užsitęsusią smurtinę ir antižmonišką santvarką.

Mes, esantieji laisvėje, pasiryžtame surasti ir sutelkti visas gyvas lietuviškas jėgas, visą lietuvišką kraują, vistiek ar jis teka mūsų ar de Valeros ar Garibaldi tautų žmonėse. Reikia neatlaidžiai siekti, kad žodžiai "Gi airiai per amžius Patriką su žaliu dobilu minės, nors jų gyslose lietuvių kraujas tekės", galėtų būti taikomi ir mūsų didiesiems tautiniams reikalams. Pagarbą ir meilę Lietuvos laisvei galima reikšti ir kitomis kalbomis. Laisvės kalba yra tarptautinė. Idėja kovot už laisvę yra nesenstanti ir nemari. Laisvės idėjos žmonių neveikia tik ten, kur jų nėra. Nedelsiant dera padaryti visa, kas išgelbėtų tėvynės dvasią — tautos kultūrą ir tautos kūną — žmones. Tik tuos du pradinius elementus išsaugojus, tauta perkentės pavergimą ir, laisvės saulei užtekėjus, vėl žygiuos istorijos vieškeliu.

Tautinių resursų — biologinių ir finansinių — sutelkimas, likiminei atsparai mūsų sąlygose yra milžiniškos apimties uždavinys. Jis bus padarytas, jei visi lietuviai pritars ir talkininkaus jo vykdymui. Tik didžioji visų generacijų lietuvių talka, dvasinėje vienybėje su visa tauta, pavers jį veiksmais, kurie užkardys okupantų genocidiškus užmojus.

Dar 1950 m. gyventojų surašymas parodė, kad šiame krašte buvo 147.765 asmenys gimę Lietuvoje. Tai senoji ateivių banga. Jie atsinešė savyje paliktos tėvynės užburiantį paveikslą. Jie ilgainiui išleido dešimtis milijonų dolerių savo bažnyčių, mokyklų, klubų statybai. Tomis lietuvybės tvirtovėmis naudojasi ir naujieji ateiviai, kurie turėtų su ankstyvaisiais lietuvybės pionieriais tas tvirtoves modernizuoti, pritaikyti dabartinei lietuvių nuotaikai, ginti ir apsaugoti nuo atitekimo į kitų valdymą.

Nėra abejonių, kad laisvi lietuviai supras laisvės kovos metų reikšmę ir rems VLIKo, ALTo ir PLB-nės sumanymus darbu ir lėšomis.

Šioje vietoje noriu pasakyti keletą minčių mūsų jaunajai kartai. Neatlaidžiai kviečiu ją dalyvauti laisvinimo darbe drauge su vyresniaisiais. Jaunoji karta tebūnie "šauklys, kviečiąs karius į kovą ir einąs jų priekyje". Jaunimui reikalingas heroizmas. O jo tiek daug mūsų tautos praeityje! Ir dar nevisai užgesę partizanų kovos dvelkia Eschilo ir Šekspyro tragizmu. Jūs norite romantikos — tad apsigaubkite lietuvių dainų, raudų, pasakų nuotaikomis. Jūsų jaunatviškas idealizmas skatina jus darbais

reikšti jūsų dorinį entuziazmą — tad skubėkite į pagalbą į nelaimę ar vargą patekusiems tautiečiams, guoskite ligonius ir bedalius, organizuokite pašalpų siuntimą į Sibirą ištremtiems lietuviams. Jums yra reikalingas politinis aktyvumas ir radikalizmas — tad aktyviai dalyvaukite laisvinimo talkoje, demonstruokite prieš pavergėjų įstaigas, darykite paskaitas savo universitetuose, iškeldami tautai daromas skriaudas ir reikalaukite jai teisybės, organizuokite savo mokyklose studentų būrelius, kovojančius dėl Lietuvos ir kitų pavergtų tautų išlaisvinimo. Gelbėdami Lietuvą, auginate žmogaus taurumą ir kovojate su pikto sklaida žemėje. Jaunuomenei yra savas ir artimas įsitikinimas, kad tautos garbingą praeitį sektų didinga ateitis. Tad visą širdį lietuviui, visą protą Lietuvai!

— — — — —

Galutinis mūsų pastangų tikslas yra laisvė Lietuvai, laisvė lietuviui. Tačiau, kol prez. Roosevelto žodžiai, pasakyti 1950.10. 15 ALTo delegacijai — "čia pareikšta, kad Lietuva neteko nepriklausomybės. Yra klaida taip sakyti. Lietuva nėra netekusi nepriklausomybės. Jos nepriklausomybė tik laikinai nustumta į šalį. Ateis laikas, Lietuva vėl bus laisva. Tai įvyks greičiau nei jūs laukiate" — išsipildys, mums tenka sukaupti visą mūsų stiprybę, nukreipti ją tautos išgyvenamoms nelaimėms mažinti ir ruošti plytas jos giedriai ateičiai.

Aš suminėsiu tik keletą svarbesniųjų reikalavimų, kurių įvykdymas gelbėjančiai lemtų tautos išsilaikymą.

1. Sustabdyti okup. Lietuvoje bet kokios rūšies genocido — tautinio, kultūrinio, religinio — veiksmų vykdymą.

2. Nekliudyti susijungti karo metais išdraskytoms šeimoms — vyrams, žmonoms, tėvams, vaikams, seneliams. Genocidinis kidnapinimas turi būti panaikintas.

3. Panaikinti plėšikiškus muitus už siuntinius, neturinčius prabangos dalykų, į okupuotą Lietuvą.

4. Leisti tokius siuntinius siųsti per T. R. Kryžių.

5. Leisti grįžti į Lietuvą ir apsigyventi savo gimtose vietose lietuviams, kurie dar iki šiol yra priversti gyventi tolimose Sovietų Rusijos dalyse.

6. Negabenti lietuvių į kitas Sovietų Rusijos "respublikas" tariamai savanoriškiems darbams.

7. Nekolonizuoti Lietuvos ir Mažosios Lietuvos kitomis tautybėmis.

Sov. Rusija yra pasirašiusi Genocido konvenciją ir Žmogaus teisių deklaraciją. Visi aukščiau suminėti veiksmai yra flagrantiškas laužymas tų iškilmingų įsipareigojimų. Už tų egzistencinių reikalavimų įvykdymą turi kovoti ne tik mūsų vėliavnešinės organizacijos, bet ir visi lietuviai. Jų suaktualinimui, jei reikia, turime daryti levée en masse — visuomenei sudominti ir lėšoms mobilizuoti.

Mūsų pareiga akylai sekti gyvenimo įvykius ok. Lietuvoje ir, pasiremiant surinktais duomenimis, siųsti S.O.S. Popiežiui, T. R. Kryžiui, J. T. Tarptautiniam Juristų Komitetui Ženevoje ir kitoms humanitarinėms organizacijoms. Joms turi būti nuolatos pranešinėjami smurto, teroro, genocido veiksmai, vykdomi mūsų šalyse, mūsų tautai, mūsų kultūrai, mūsų praeičiai. Visi tie reikalavimai pagrįsti tarptautine teise, paminėtomis konvencijomis ir deklaracijomis. Tai yra minimumas, galintis laiduoti žmogui jo kilnumą. Mes turime tai skelbti visam pasauliui. Tai turi patirti ir pavergti lietuviai. Aišku, kad sovietiški neomurovjovai ir jų lietuviški gauleiteriai pakaltins mus už tai visomis nedorybėmis, vadins nirštančiais buržuaziniais nacionalistais, parsidavusiais svetimoms žvalgyboms. Bet ar gali kitaip elgtis su kūnu ir dūšia atsidavusieji ir parsidavusieji, svetimai, priešiškai valstybei, K. B. G. ir panašioms budeliškoms įstaigoms?

Atrodo, kad ok. Lietuvoje tautinis sąmoningumas ir atspara yra gyvi ir veiksmingi. Tik todėl kompartijos sekretorius A. Sniečkus neatlaidžiai kartoja, kad komunistų partija "ryžtingai kovoja prieš nacionalinio ribotumo nuotaikas ir tendencijas... ir kad lietuvių tauta niekam neleis pažeisti draugystės su rusų tauta". Draugystė išauga iš dviejų žmonių ar tautų abipusio palankumo ir interesų artumo. Bet štai kaip istorija vaizduoja rusų tautos draugystę Lietuvai: 1. septynioliktame šimtmetyje Maskvos kariuomenė giliai įsiveržė į Lietuvą ir nusiaubė jos didesnę dalį; 2. Lietuvos suverenumo pagrobimas ir okupacija 1796-1915; 3. žiaurus numalšinimas Lietuvos sukilimų 1831, 1863, Kražių skerdynės 1893; 4. lietuvių spaudos uždraudimas 1864-1904 m. Niekur kitur toksai faktas nežinomas istorijoje; 5. antra Lietuvos okupacija nuo 1940 m. Jos eigoje buvo įvykdyti masiniai lietuvių trėmimai į Didžiąją Maskvos nevalią ir visuotinis žmonių ir krašto apiplėšimas. Įvykdžius 1968 m. biudžetą, Maskva iščiulps iš Lietuvos 408 mil. rublių. Tie faktai kalba pa-

tys už save. Iš jų negali išdygti ir išaugti draugystė. Tokios draugystės nėra ir negali būti. Tokius žodžius gali ištarti tik išdavikas, išgyvenantis tautinės neapykantos baimę.

Vasario Šešioliktoji užtvenkia mus džiaugsmu ir įpareigoja dirbti ir aukotis mūsų tautos laisvei grąžinti.

Mums svarbi pagalba didžiųjų galybių. VLIKas jų ieško. Tačiau nemažiau svarbus mums pritarimas ir pagalba didžiadvasių ir geravalių žmonių. Didžiosios galybės gelbsti mažoms tautoms tik tuomet, jei jų geopolitiniai interesai sutampa, o neretai jos yra tiek "kilnios", kad leidžia pačioms mažoms tautoms mirti už savo laisvę, skatindamos sukilimus, rezistenciją prieš galingesnę pusę.

Didžiadvasiai ir geravaliai žmonės, vedini teisybės ir visuotinės laisvės idėjų, giliau supranta pavergtus ir greičiau atsiliepia į jų sielvartus. Todėl milijonas lietuviškos kilmės žmonių yra kviečiami tapti laisvės šaukliais ir surasti milijoną naujų draugų pavergtai lietuvių tautai!

Visuose mumyse turi būti daugiau meilės ir pagarbos savo tautai ir jos žemei, nei okupantuose yra jai neapykantos, plėšrumo bei paniekos.

Mūsų tautai nėra pakaitalo nepriklausomybei. Ji tik viena įgalina dalyvavimą visuotinės kultūros kūrime, savo sielos individualybių įpynimą į žmonijos prisikėlimo simfoniją . . . Tiek mirčių . . . Tiek kančių . . . Tačiau didelės aukos ir sielvartingos maldos visuomet atneša nepalaužiamą stiprybę ir neįkainuojamą gelbėjantį atpildą.

Neseniai miręs Kipras Bielinis, visą gyvenimą kovojęs už Lietuvą, beklausydamas pranašiškų Kazio Pakšto vizijų apie lietuvių tautą, maldaujančiai pasakė: "Nenumirk, kol nesi viso parašęs apie Lietuvą!" Mūsų visų šiandieniniai iškilmingi įžadai yra:

"Nenumirkime, kol nesame viso padarę Lietuvos išlaisvinimui. Amen".

Mes be laisvės nenurimsim!

VISUOTINĖ ŽMOGAUS TEISIŲ DEKLARACIJA IR LIETUVA

DR. K. ŠIDLAUSKAS

1. Deklaracijos atsiradimas

Visuotinės Žmogaus Teisių Deklaracijos pradžią galima įžiūrėti Atlanto Chartoj, kurioje prezidentas Rooseveltas ir premjeras Churchillis 1941 m. išreiškė troškimą, kad po karo "visų kraštų žmonės turėtų išgyventi savo amžių laisvi nuo baimės ir nepritekliaus". Po ketverių metų, kuriant Jungtinių Tautų Organizaciją, jos chartos preambulėj buvo deklaruota, kad "tautos patvirtina savo tikėjimą į pagrindinių žmogaus teisių buvimą, į žmogaus asmens vertę, į lygias vyrų ir moterų teises bei didelių ir mažų tautų lygybę". O Jungtinių Tautų chartos 55 str. tiesiog įpareigoja pačią organizaciją skatinti žmogaus teisių įgyvendinimą.

Šių Jungtinių Tautų įsipareigojimų pasėkoje buvo sudaryta Žmogaus Teisių Komisija, kuriai buvo pavesta paruošti tarptautinį žmogaus teisių kodeksą. Šis kodeksas turėjo susidėti iš trijų dalių. Pirmąją kodekso dalį turėjo sudaryti žmogaus teisių deklaracija, nustatanti pagrindinius principus, kurių įgyvendinimo turėtų siekti visos tautos. Antrojoje dalyje turėjo būti tarptautinių sutarčių formoje išdėstytos tos deklaracijos normos, kad atskirų valstybių tos sutartys galėtų būti pasirašytos, ratifikuotos ir pavirstų tarptautinės teisės normomis. Trečioji žmogaus teisių kodekso dalis turėjo apimti procesinę dalį, t. y. nustatyti mašineriją tarptautinėms žmogaus teisėms vykdyti.

Kol kas tik pirmoji šio planuojamo tarptautinio žmogaus teisių kodekso dalis tapo įgyvendinta, paskelbiant prieš dvidešimtį metų Visuotinę Žmogaus Teisių Deklaraciją. Šis svarbus žmogaus teisių išsivystyme žingsnis buvo žengtas Paryžiuje 1948 m. gruodžio mėn. 10 dieną, kuomet Jungtinių Tautų visuotinis susirinkimas priėmė šią Deklaraciją. Ji buvo priimta 48 valstybių balsais, jokiai valstybei nebalsuojant prieš ir tik 8 valstybėms susilaikius nuo balsavimo. Kaip minėta, Visuotinė Žmogaus Teisių Deklaracija skelbia pagrindinius principus, kurie turėtų galioti kaip bendras standartas visoms tautoms. Jos kalba nėra

tokia pompastiška, kaip pvz. Jungtinių Valstybių Nepriklausomybės Deklaracijos arba prancūzų Žmogaus ir Piliečio Teisių Deklaracijos, nes Jungtinių Tautų dokumentą teko versti į penkias atskiras kalbas.

2. Deklaracijos teisių apimtis

Visuotinė Žmogaus Teisių Deklaracija susideda iš netrumpos preambulės ir trisdešimties straipsnių, kurių beveik pusė vėl suskirstyta į atskiras dalis. Preambulėje skelbiama, kad žmogaus prigimtinių teisių pripažinimas yra laisvės, teisingumo ir pasaulio taikos laidas, o jų nepaisymas nuvedė žmoniją į barbariškus veiksmus. Todėl esą svarbu, kad žmogaus teisės būtų įstatymais apsaugotos, jei norima, kad žmonėms neprireiktų griebtis sukilimo, kaip paskutinės priemonės nusikratyti tironijos ir priespaudos.

Toliau pabrėžiama draugiškų tarp tautų santykių plėtotės svarba ir nurodoma, kad Jungtinių Tautų nariai jau savo organizacijos chartoje yra patvirtinę savo tikėjimą į prigimtines žmogaus teises ir pasižadėję kooperuoti su Jungtinėmis Tautomis, siekiant visuotinio žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių įgyvendinimo ir apsaugos.

Preambulės deklaratyvinėje dalyje pasakyta, kad Jungtinių Tautų visuotinis susirinkimas "skelbia šią Visuotinę Žmogaus Teisių Deklaraciją kaip visoms tautoms bendrą siekimų standartą", kad kiekvienas individas ir kiekvienas visuomenės veiksnys, turėdamas nuolatos galvoj šią Deklaraciją, stengtųsi mokymu ir auklėjimu skatinti šių teisių ir laisvių respektavimą, ir kad pažangiomis tautinėmis ir tarptautinėms priemonėmis būtų užtikrintas jų visuotinis pripažinimas ir vykdymas. Jau iš šios kalbos matyti, kad reikalas eina ne apie kokias nors visoms valstybėms ir tautoms galiojančias tarptautinės teisės normas, o tik apie visoms tautoms siektinų teisės standartų paskelbimą.

Pirmasis Deklaracijos straipsnis skelbia, kad visi žmonės yra gimę laisvi ir su lygiomis teisėmis. Mums gali būti labai svarbus Deklaracijos antrasis straipsnis, kuris ne tik paskelbia visų lygybę, nežiūrint rasės, spalvos, religijos, kalbos, tautybės arba kilmės, bet sako, kad jokio skirtumo negali būti daroma dėl krašto politinės, teisinės arba tarptautinės padėties, kuriam asmuo priklauso, t. y. ši Deklaracija lygiai taikoma tiek laisvos, tiek pavergtos tautos žmonėms.

Tolimesniuose straipsniuose išvardintos pilietinės teisės ir laisvės: asmens saugojimas (3 str.); vergijos uždraudimas (4 str.); kankinimų ir nežmoniškų bausmių pasmerkimas (5 str.); lygybė prieš įstatymus (7 str.); neteisėto arešto ir ištrėmimo uždraudimas (9 str.); nešališko teismo proceso reikalavimas (10 str.); apkaltinto asmens nekaltumo prezumcija (11 str.) bei atgal veikiančių baudžiamųjų įstatymų uždraudimas (11-2 str.); buto neliečiamybės ir korespondencijos laisvės užtikrinimas (12 str.).

Atkreiptinas dėmesys į Visuotinės Žmogaus Teisių Deklaracijos 8-tą straipsnį, kuris skelbia, kad kiekvienas turi teisę kreiptis į savo valstybės teismą dėl veiksmų, pažeidžiančių jam konstitucijos ir įstatymų suteiktas pagrindines teises. Taigi, pagal šį straipsnį, suteikiama piliečiui teisė kreiptis į savo valstybės teismą dėl jo pilietinių teisių pažeidimo, bet tik dėl tokių teisių, kurias jam suteikia tos valstybės konstitucija ir įstatymų normos. Galima aiškinti, kad įsakmiai suteikiant piliečiui teisę dėl jo pagrindinių teisių pažeidimo kreiptis tik į savo valstybės teismą, tuo pačiu, jam paneigiama teisė kreiptis į kokį nors tarptautinį tribunolą. Nežiūrint to, šis nuostatas yra labai svarbus, nes pripažįstamas principas, kad pilietinių teisių apsauga turi būti pavesta teismams, o ne kokiems nors administracinės valdžios biurokratams.

Sekantys straipsniai kiek iškyla virš nacionalinės pilietinių teisių plotmės, nes jais deklaruojama teisė ne tik laisvai judėti savame krašte, bet ir teisė jį palikti ir vėl į jį sugrįžti (13 str.); azilio teisė (14 str.), teisė į pilietybę, bei uždraudimas sauvališko išpilietinimo arba neleidimas pakeisti pilietybės (15 str.). Toliau vėl randama likusias, anksčiau neišvardintas pilietines teises, kurios sutinkamos daugelyje valstybių konstitucijų piliečių teisių skyriuose, kaip tai, teisė tuoktis ir turėti šeimą (16 str.); teisė į turtą ir jo apsaugą (17 str.); minties, sąžinės ir religijos laisvė (18 str.); susirinkimų ir draugijų laisvė (20 str.) bei kiekvieno teisė dalyvauti valstybės valdyme ir visų lygios teisės į viešąsias tarnybas (21 str. 1-2). Labai svarbus yra pastarojo 21-mo straipsnio 3-čias paragrafas, kad "tautos valia privalo būti valdžios autoriteto pagrindas", o toji valia turi būti išreikšta periodiškais ir nesuklastotais rinkimais, turint visuotinį, lygų ir slaptą balsavimą arba tolygią slaptą kitokią rinkimų procedūrą. Atrodo, kad šiais nuostatais ne tik užtikrinamas valdžios demokratinis pobūdis, bet pakartojamas ir tautų apsi-

sprendimo principas, nes sakoma, jog negali būti jokios teisėtos valdžios, kuri neišveda savo autoriteto iš tautos valios.

Bent penketas Deklaracijos straipsnių (22-27) liečia įvairias ekonomines, socialines ir kultūrines teises, būtent: teisę į socialinį draudimą; teisę į darbą ir teisingą uždarbį; teisę į poilsį ir laisvalaikį; teisę į sveikatingą ir be materialinių trūkumų savo paties ir šeimos pragyvenimo standartą; teisę į mokslą bei teisę dalyvauti savos bendruomenės kultūriniame gyvenime. Kai kurios iš tų teisių yra toli siekiančios, bent kiek jų įgyvendinimas liečia įvairius atsilikusius kraštus, kaip pvz. teisės į mokslą straipsnis (26) nustato, kad bent pradžios mokslas turi būti nemokamas ir visiems privalomas, o tėvai turi pirminę teisę pasirinkti, kokį išsimokslinimą jų vaikai turi gauti.

Deklaracijos paskutiniais (28-30) straipsniais pripažįstama kiekvienam individui teisė į tarptautinę santvarką, kurioje šios Deklaracijos paskelbtos teisės gali būti pilnai įgyvendintos ir pabrėžiamos individo savo bendruomenei pareigos bei jo atsakomybė.

3. Žmogaus teisių įgyvendinimas

Nors Visuotinė Žmogaus Teisių Deklaracija nėra tarptautinė sutartis ir neturi tokios sutarties rišamosios galios, bet jos reikšmė pasirodė labai didelė, nes jos paskelbimas buvo pirmas toks įvykis pasaulio istorijoj, kad organizuota tautų bendruomenė pasisakė dėl pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių. Daug Jungtinių Tautų visuotinio susirinkimo rezoliucijų buvo priimta bazuojantis šios Deklaracijos principais. Dalis šios Deklaracijos nuostatų tapo inkorporuota į naujų valstybių konstitucijas. Pačios Jungtinės Tautos yra išdirbusios visą eilę tarptautinių konvencijų, pasiremiant Visuotinės Žmogaus Teisių Deklaracijos principais ir vykdant jos nuostatus, kaip pvz. Genocido Konvenciją, Vergijos Konvenciją, Priverčiamojo Darbo Konvenciją ir kt.

Priėmus 1948 m. Visuotinę Žmogaus Teisių Deklaraciją, buvo pradėta ruošti antrąją Jungtinių Tautų suplanuotą tarptautinio žmogaus teisių kodekso dalį, t. y. įvilkti šios Deklaracijos principus į tarptautinės sutarties formą, kad tokią sutartį arba konvenciją galėtų atskiros valstybės ratifikuoti ir jos nuostatai taptų tarptautinės teisės normomis. Šis uždavinys pasirodė ne toks lengvas, kaip buvo pradžioj galvota, nes tuoj atsirado nuomonių skirtumas tarp senųjų demokratijų ir naujųjų valstybių. Senosios valstybės laikė svarbiausiomis pagrindines piliečio civili-

nes teises, kurios sudaro dalį Vakarų valstybių teisinės sistemos. Naujosioms valstybėms atrodė lygiai svarbiomis, jei ne svarbesnėmis, ekonominės teisės. Šių valstybių atstovai aiškino, kad teisė į maistą ir teisė į savo šeimos aprūpinimą yra pagrindinės žmogaus teisės. Nors Vakarų valstybės reiškė simpatijų šioms nuomonėms, bet jos abejojo, kad esamomis sąlygomis galima būtų šias ekonomines teises užtikrinti tarptautinėmis sutartimis. Atskirų kraštų ekonominė padėtis įvairuoja nuo neturto iki aukšto lygio ekonominio gerbūvio, todėl sunku būtų tarptautine sutartimi garantuoti visiems teisę į darbą arba teisę į socialinį aprūpinimą. Buvo priimtas kompromisas — paruošti dvi tarptautines konvencijas: vieno pilietinių ir politinių teisių, o kitą ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių.

Šių tarptautinių konvencijų ruošimas ir svarstymas užtruko labai ilgą laiką, bet vis dėlto 1966 m. gruodžio 16 d. Jungtinių Tautų visuotinis susirinkimas galų gale priėmė Ekonominių, Socialinių ir Kultūrinių Teisių Konvenciją (Covenant on Economic, Social, and Cultural Rights) bei Pilietinių ir Politinių Teisių Konvenciją (Covenant on Civil and Political Rights). Šios tarptautinės sutartys turi būti atskirų valstybių ratifikuotos, tik tuomet jos įgaus saistomąją galią.

Mums svarbiu tautų laisvo apsisprendimo klausimu, šios konvencijos turi labai jau aiškią kalbą. Ekonominių, Socialinių ir Kultūrinių Teisių Konvencijos pirmosios dalies 1-mas straipsnis skebia, kad "Visos tautos turi savo apsisprendimo (self-determination) teisę. Pagal šią teisę jos laisvai nustato savo politinę padėtį ir laisvai kuria savo ekonominį, socialinį ir kultūrinį išsivystymą".

Lietuvių tautos laisvės kovoj mums tik reikia nuolatos pabrėžti, kad mūsų tauta naujaisiais laikais yra pareiškus savo apsisprendimą, kada Lietuvių Tautos Taryba 1918 m. paskelbė Vasario 16 d. Aktą, o laisvai tautos išrinktas Lietuvos Steigiamasis Seimas tą Aktą patvirtino. Negali būti jokios kalbos apie laisvą lietuvių tautos apsisprendimą, kai Lietuvą okupavo sovietų karinės pajėgos. Po krašto okupacijos Lietuvoje pravesti rinkimai negali turėti jokios teisinės galios.

Labai gaila, kad pagrindinių žmogaus teisių konvencijų įgyvendinimas turės užsitęsti ilgesnį laiko tarpą. Perdaug didelis skirtumas šioj srity tarp teorijos ir praktikos, ką aiškiausiai parodė neseniai Sovietų Sąjungos prieš Čekoslovakiją įvykdytas smurtas. Vienok, pasaulio viešosios opinijos reakcija prieš šį so-

DĖL VASARIO 16 D. AKTO TEISINIO POBŪDŽIO

KONSTANTINAS RAČKAUSKAS

Įvadinės mintys

1918 m. Vasario 16 d. Aktas yra daugiareikšmis. Iki šiol Vasario 16 Aktas buvo aptariamas ir gvildenamas kaip vienkartinis istorinis įvykis — nepriklausomos Lietuvos valstybės atstatymo paskelbimas. Smulkiau buvo nagrinėjamos Akto paskelbimo politinės priežastys ir aplinkybės. Ta prasme į Aktą su pagrindu buvo žiūrima kaip į svarbiausiąjį formalinį Lietuvos valstybės atkūrimo dokumentą.

Bet nuodugnesnė Akto analizė iškelia aikštėn ir kitą jo svarbą. Tai yra Akto teisinis, norminis pobūdis ir teisiniai padariniai, kurie saisto ateitį ir nurodo, kaip turėtų būti tvarkoma atkurtoji Lietuvos valstybė ir kokie esminiai dėsniai turėtų vyrauti jos santvarkoje.

Šis Akto pobūdis nebuvo nuodugniau nagrinėjamas gal ir dėl to, kad nepriklausomoje Lietuvoje nebuvo laiko ir didelio reikalo žvelgti į Aktą iš šio taško. Reikėjo spręsti kitas svarbias gyvybinio valstybės kūrimo problemas. Valstybė jau buvo, ir buvo tik svarbu ją išlaikyti ir užtikrinti jai saugumą.

Toks teisinis Akto gvildenimas kelia kitą pagrindinį klausimą. Nuo atsakymo į jį priklauso visa Akto teisinė ir istorinė svarba: kas yra *pirminis* Akto autorius, ir kokie teisiniai saitai yra to autoriaus su atkurtąja valstybe?

Lietuvos valstybė laikinai yra netekusi savo nepriklausomybės, bet lietuvių tautos galia ir teisė kurti ir turėti savo nepriklausomą valstybę visuomet yra, iki lietuvių tauta yra gyva. Dėl to šiandieną į Vasario 16 Aktą turime žiūrėti kiek kitaip, negu tai darydavome nepriklausomybės laikais. Be tos Akto pir-

---

vietų smurtą pasirodė tokia stipri, jog nekyla abejonių, kad bolševikų tebevykdomas tarptautiniuose santykiuose banditizmas bus vieną kartą sustabdytas ir jų svetimoms tautoms padarytos skriaudos atitaisytos.

minės reikšmės, kad Lietuvos Taryba, kaip lietuvių tautos atstovybė, 1918 metais paskelbė atstatanti nepriklausomą Lietuvos valstybę, turėtume pabrėžti ir dvi kitas mintis. 1. Lietuvių tauta yra pirminis nepriklausomos valstybės atstatytojas ir kūrėjas. Ji 1917-18 m. panaudojo savo nepriklausomai valstybei kurti galią ir savo teisę apsispręsti. Ta jos galia ir teisė yra nuolatinės. 2. Nepriklausomas Lietuvos valstybinis suverenumas priklauso teisiniai Lietuvos[1] Tautai. Ji yra to suverenumo turėtoja. Ji rikiuoja jo vykdymą. Suverenumui rikiuoti Lietuvos tauta turi būti laisva. Sovietams okupavus Lietuvos valstybės teritoriją, Lietuvos Tauta negali vykdyti valstybinio suverenumo. Iki okupacija bus pašalinta, suverenumo vykdymas yra suspenduotas. Bet valstybė yra, ir suverenumo turėtoja pasilieka Lietuvos Tauta.

Vasario 16 Aktas tarptautinės teisės atžvilgiu

Bendrai valstybių atsiradimo pagrindas yra ne koks oficialus dokumentas ar valdančiųjų suteikta privilegija, bet socialinis - istorinis faktas, būtinas žmogaus egzistencijai ir jo savęs realizacijai, ypačiai, kai žmogus yra pasiekęs tam tikro kultūros ir moralės lygio bei socialinio bendravimo būtinumo. Istorijoje daugiausia valstybių susikūrė be jokio rašyto dokumento, bet kaip istorinės raidos padarinys. Taip susikūrė daugumas dar ir dabar tebeegzistuojančių didelių valstybių. Naujesniais laikais kai kurios bendrijos savo valstybės įkūrimą patvirtina oficialiu dokumentu: Jungtinės Amerikos Valstybės 1776 m. liepos 4 d. Nepriklausomybės Paskelbimo Aktu; Indijos Federacija 1947 m. rugpiūčio 15 d. Indijos Federacijos Nepriklausomybės Aktu. Ir kitos buvusios Anglijos, Prancūzijos, Belgijos ir Olandijos kolonijos savo nepriklausomas valstybes įkūrė susitarimu. Kitų tautų pastangos įkurti savo valstybes pavyko per kovas — taikos sutartimis.

Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymas irgi yra istorinis faktas, bet dėl specifinių sąlygų tas faktas turėjo būti pareikštas dokumentu. Lietuvos valstybės atstatymo dokumentą Lietuvos Taryba turėjo paskelbti dėl šių sumetimų: 1. Vienos Kongreso 1815 metų nutarimais Rusijos Imperijos suverenumas buvo pripažintas didesnei Rusijos okupuotai Lietuvos daliai. Nors lietuvių tauta tos aneksijos nepripažino pakartotinais sukilimais, (1831 m., 1863 m., 1893 m. Kražių skerdynėmis, 1906 metais Vilniaus Didysis Seimas, 1917 m. Petrapilio Seimas, 1917 m. Lietuvių Konferencija Vilniuje, kelios konferencijos Šveicarijoje ir

kt.). Net ir kai kurių tarptautinės teisės autorių pripažintoji įsisenėjimo teisė tais veiksmais buvo nutraukta. Vasario 16 Aktu lietuvių tauta per Lietuvos Tarybą šį kartą įsakmiai visam pasauliui pareiškė, kad atstatytoji valstybė nutraukia visus valstybinius ryšius, kurie yra buvę su kitomis valstybėmis. Pirmoje eilėje tai buvo taikoma Rusijai. 2. Lietuvos Tarybos vyrai turėjo dar ir kitą svarbų pagrindą paskelbti: Vasario 16 Aktu Taryba skelbia *atstatanti* nepriklausomą Lietuvos valstybę. Istorinė Lietuvos valstybė tarptautinės teisės atžvilgiu savo nepriklausomybės neteko 1569 metais, sudarydama su Lenkija realinę uniją. Lietuvos Tarybos yra atstatoma ta pilnai nepriklausoma Lietuvos valstybė, kuri buvo prieš tos unijos sudarymą. Kokia buvo tuomet Lietuvos valstybė? Tai buvo bajorų ir ponų valdoma daugiatautė konfederacinė valstybė. Tam, kad žodis "atstatanti" nebūtų suprastas, jog su valstybe yra atstatoma ir anoji santvarka, Lietuvos Taryba turėjo tiksliai pažymėti, kad ji bus tvarkoma kitais konstituciniais pagrindais: visų gyventojų demokratine tvarka išrinktu steigiamuoju seimu. Atstatoma yra Lietuvos valstybės idėja, bet tos valstybės santvarkos pagrindai ir idėjos turinys yra kiti. Valstybinės idėjos ir institucijos tęstinumo atžvilgiu atstatoma sena Lietuvos valstybė, bet valstybės tikslų, santvarkos pagrindų ir institucijų turinio atžvilgiais — kuriama nauja valstybė. 3. Lietuvos Taryba turėjo daug kliūčių paskelbti nepriklausomos Lietuvos Valstybės atstatymo pareiškimą. Spaudimai buvo iš vokiečių vyriausybės pusės. Jų buvo reikalaujama priimti visą eilę varžančių esminių sąlygų. Nesutarimo būta ir Tarybos narių tarpe. Vasario mėnesį sąlygos pakrypo taip, kad galima buvo pasipriešinti vokiečių vyriausybės organų spaudimams ir atmesti jų statomas sąlygas. Be to, ir Tarybos narių tarpe buvo prieita vieningos nuomonės dėl turinio — skelbti maksimaliniai siekiantį pareiškimą: pilnos, nesąlyginės, nepriklausomos, suvereninės Lietuvos valstybės atstatymą. Kokios sąlygos bus rytojaus dieną, Tarybos nariams buvo neaišku. Bet kas Vasario 16 dieną Tarybos vyrų buvo ryžtasi, tas ir padaryta.

Jau kaip minėjau, valstybės atsiradimas yra istorinė ir socialinė realybė, ir kaip tokia ji gali jau turėti kai kurių teisinių padarinių svetimų valstybių ir jų piliečių atžvilgiu. Bet tam, kad valstybė turėtų visas tarptautinės teisės subjekto teises ir pareigas ir galėtų pilnai ir laisvai reikštis kitų valstybių tarpe, — ji turi būti priimta į jau esamų valstybių bendriją. Toks pri-

ėmimas laikomas įvykusiu tuomet, kai bent dalis valstybių ar tarptautiniai valstybiniai junginiai naują valstybę pripažįsta.

Tarptautinės teisės ir tarptautinių santykių atžvilgiais Vasario 16 Aktas siekė dviejų tikslų: 1. pareikšti svetimų valstybių vyriausybėms, kad "Lietuvos Taryba ... skelbia atstatanti nepriklausomą ... Lietuvos valstybę" ir 2. prašyti tas valstybes pripažinti atstatytą nepriklausomą Lietuvos valstybę. Dėl to Vasario 16 Aktas turi dvigubą pobūdį.

Kiek tai liečia pareiškiamąjį kreipimąsi, Aktas yra notifikacinio pobūdžio, ir nors siunčiamas paskirų svetimų valstybių vyriausybėms, bet netiesioginiai yra tarptautinės valstybių bendrijos informavimas apie nepriklausomos Lietuvos valstybės atstatymo faktą. Ta prasme Aktas yra vienašalis tarptautinės kurtuazijos dokumentas.

Kiek kitaip atrodo antrasis Akto pobūdis — prašomasis kreipimasis. Šia prasme Aktas yra tarptautinės teisės dokumentas. Vasario 16 Akte Tarybos yra pavartotas žodis "prašo". Bet iš esmės tai reikia suprasti "reikalauja". Tas reikalavimas jau yra teisinio pobūdžio. Ta teisė seka iš fakto, kad valstybė jau yra. Kitos valstybės turi pareigą pripažinti naujai susikūrusią valstybę, jei ta nauja valstybė atitinka tam tikrus tarptautinių papročių reikalavimus ir sąlygas. Jos negali grynai savo valia pripažinti ar nepripažinti. Pripažinti yra jų pareiga, bet ne privilegija. Lietuvos Taryba pareiškia ne prašymą, bet teisinį reikalavimą, kad Lietuvos valstybė būtų priimta į nepriklausomų valstybių pasaulio bendriją kaip suvereninis tarptautinės teisės subjektas, lygiateisis su kitomis nepriklausomomis pasaulio valstybėmis ir pilnas tarptautinės teisės teisių turėtojas ir atsakomingas pareigų vykdytojas, ir kad tos valstybės veiksmai turėtų teisinių padarinių ir būtų svetimų valstybių tokiais laikomi. Pripažinimas gali būti išvestinis iš svetimos valstybės dokumentų ar veiksmų prasmės arba įsakmus. Kitų valstybių pripažinimas duoda pripažintajai valstybei visas tarptautines teises, nebent pripažinimas būtų sąlygotas. Pripažinusios valstybės turi respektuoti pripažintosios valstybės pagrindines teises: teisę egzistuoti, teisę būti nepriklausoma, teisę lygybės su kitomis valstybėmis, pagarbos teisę, teisę į savo teritoriją, teisę siųsti savo įgaliotus atstovus prie kitų valstybių vyriausybių ir priimti tų vyriausybių įgaliotus atstovus, teisę į pilną vidaus suverenumą ir teritorijos integralumą. Net ir tos valstybės, kurios nėra pripažinusios, turi pareigą gerbti naujos valstybės pagrindines teises. Iš-

imtis yra daroma tik toms valstybėms, prieš kurių sutikimą jos piliečių dalis atsiskiria ir sudaro naują valstybę. Ta išimtis yra irgi tik laikinio pobūdžio.

Tiksliai nėra nustatyta, kas tokiame rašte turi būti įrašoma. Įprasta, kad naujai susikūrusios valstybės vyriausybė pažymi tokiame rašte valstybės atsiradimo faktą, apytikres jos teritorijos sienas ir vyriausybės būstinę ir adresą. Bet įrašoma ir kitų nuostatų.

Be šių trijų nuostatų Lietuvos Taryba šiame Akte įrašė ir visą eilę kitų pagrindinių nuostatų, pagal kuriuos Lietuvos valstybė yra atstatoma ir bus tvarkoma.

Ši Vasario 16 Akto dalis, liečianti Lietuvos valstybės santvarką, yra ypatingai svarbi lietuvių tautai ir Lietuvos gyventojams. Nepriklausomai Lietuvos valstybei įėjus į tarptautinę valstybių bendruomenę, notifikacinis ir pripažinimo reikalaujamasis nuostatas tapo istorinis. Ir ta Akto dalis, kuri nustato valstybės santvarkos pagrindus, kiek jie nėra pačios tautos pakeisti, galioja ir šiai dienai. Tai yra esminė norminė Vasario 16 Akto reikšmė. Dėl tų nuostatų suformulavimo Lietuvos Tarybos vyrų buvo svarstoma ir anksčiau.[3] Bet tik 1918 m. Vasario 16 d. buvo prieita vieningos nuomonės. Tai buvo pirmas nesąlyginis kategoriškas urbi et orbi paskelbimas. Lietuvių tautos atžvilgiu tai buvo jos valstybę kurti galios įgyvendinimas.

Vasario 16 Aktą Lietuvos Taryba paskelbė pavedimu. Tą pavedimą vykdydama, Lietuvos Taryba skelbia 1918 m. Vasario 16 d. Aktą, kuriame kai kuriuos pagrindinius atstatomosios valstybės pagrindus ji pati nustato, o kitus pagrindus įgalioja nustatyti visų Lietuvos gyventojų išrinktam steigiamajam seimui.

Ji pati Akte nustato, kad 1. yra atstatoma Lietuvos valstybė, 2. ta valstybė yra nepriklausoma, 3. ta valstybė yra atskiriama nuo visų valstybinių ryšių, kurie yra buvę su kitomis tautomis, 4. ta valstybė bus sutvarkyta demokratiniais pagrindais, 5. bus išrinktas visų gyventojų steigiamasis seimas, 6. nustatoma seimo kompetencija — galutinai nustatyti tos valstybės pamatus ir santykius su kitomis valstybėmis ir 7. tos valstybės sostinė yra Vilnius.

Dėl kitų konstitucinių nuostatų Lietuvos Taryba įgalioja steigiamąjį seimą arba papildyti, pav. demokratinę santvarką, arba naujai iš esmės nustatyti, pav. valstybės unitarinę ar federacinę formą, monarchiją ar respubliką, valstybės suverenumo turė-

tojas — Lietuvos Tauta viena ar kartu su monarchu, valdžių padalinimo sistemą — parlamentinę, prezidentinę, direktorinę ar kitokią.

Vasario 16 Aktas konstitucinės teisės atžvilgiu

Nors Vasario 16 Aktas yra trumpas, vos 116 žodžių, bet jais yra išreiškiamas didelis skaičius, bent 16 pagrindinių nuostatų. Tie nuostatai ne visi yra lygios reikšmės. Jie yra įvairūs tiek savo turiniu, tiek savo reikšme ir yra įvairiame tarpusavio hierarchijos santykyje. Juos galime suskirstyti į 4 grupes: 1. Nuostatai *skelbiantieji* faktus, a) kad yra atstatoma Lietuvos valstybė ir b) kad Lietuvos Taryba yra vienintelė lietuvių tautos atstovybė. 2. Nuostatai, *nustatantieji* esminius Lietuvos valstybės ypatumus: a) valstybinį nepriklausomumą, b) demokratinę valstybės santvarką, c) demokratinę steigiamojo seimo rinkimų sistemą, d) įgalinimą visų Lietuvos gyventojų rinkti steigiamąjį seimą ir e) kad atstatomos Lietuvos valstybės sostinė yra Vilniuje. 3. Lietuvos Tarybos *pavedamieji* steigiamajam seimui nuostatai: a) galutinai nustatyti Lietuvos valstybės pamatus ir b) nustatyti Lietuvos valstybės santykius su kitomis valstybėmis. 4. *Formaliniai* ir *technikiniai* nuostatai: a) nutarimas kreiptis į Vokietijos ir kitų valstybių vyriausybes su šiuo pareiškimu ir prašymas tų vyriausybių pripažinti nepriklausomą Lietuvos valstybę, b) kiek galima greitesnis steigiamojo seimo sušaukimas, ir c) Vasario 16 d. Akto vienbalsis visų Tarybos narių priėmimas.

I. Skelbiantieji nuostatai

Esmingiausias Vasario 16 d. Akto nuostatas yra tas, kuris skelbia, kad yra atstatoma nepriklausoma Lietuvos valstybė.

Valstybė pati savęs nesukuria ir neatsistato. Jos kūrimo ar atstatymo priežastis yra pašalinė. Istorijoje valstybės kuriamieji veiksniai buvo įvairiausi: patriarchalinės šeimos raidoje, kilčių vadų sutarimu, gabių karo vadų, jūreivių ir avantiūristų sumanumu ir energija, religinių organizacijų vadovų ir pirklių iniciatyva. Dažniausiai jos buvo kuriamos apsiginti nuo priešo, ypač savo teritorijai apginti, saugumo, žemių užgrobimo ir turtėjimo sumetimais. Įprastai valstybės buvo kuriamos laisvu sutikimu, bet išimtinai buvo kuriamos ir prievarta. XIX ir XX amžiais iškilo visai naujas valstybių kūrimo pagrindas — etninių tautų valia.

1918 metais Lietuvos valstybė buvo atkurta kaip tik šiuo pastaruoju pagrindu.

"Lietuvos Taryba, kaipo vienintelė lietuvių tautos atstovybė, remdamosi pripažintąja tautų apsisprendimo teise ir lietuvių Vilniuje konferencijos nutarimu rugsėjo mėn. 18-23 d., 1917 metais, skelbia atstatanti nepriklausomą . . . Lietuvos valstybę . .." (Iš Vasario 16 d. Akto).

a) Lietuvių tauta — pilnutinis etninis junginys

Etninių tautų fenomenas yra labai senas. Jis siekia toli į priešistorinius laikus. Tai nėra tik žmogaus grupavimosi forma. Antropologų naujausi tyrinėjimai duoda pagrindo tvirtinti, kad sociobiologinio tautinio pobūdžio grupavimosi reiškinys užtinkamas ir gyvulių tarpe.

Etninės tautos nebuvo įsisąmoninusios, kad kiekviena jų paskirai turi turėti savo nepriklausomą valstybę. Tik XIX ir XX amžiais įsigalėjo pažiūra, kad kiekviena etninė tauta turi teisę kurti ir turėti savo nepriklausomą valstybę. Kilo tautinės valstybės imperatyvas.

Tauta yra socialinis faktas. Ji jungia žmones į bendriją ne biologiniais ar mechaniniais ryšiais ir ne prievarta, bet dvasiniai - laisva valia: pastoviai bendrauti, tęstis ir tobulėti. To laipsnio bendrija pasiekia, kai ji pati sugeba save tęsti, kurti (auto-kūrybinė) ir laisvai spręsti savo likimą.

Bendrai etninėse tautose randame šiuos būtinus pagrindinius elementus: a) savitą kultūrą, b) žmones, c) lojalumo ryšį tų žmonių su kultūra ir d) tos tautos istoriją, tradicijas, patyrimus ir likimą lemiančius įvykius.

Tautos esmę ir jos individualumą sudaro jos kultūra. Nėra etninės tautos be kultūros. Žmonės yra tam, kad tą kultūrą realizuotų, pagal ją gyventų ir perduotų ją kitoms kartoms. Bet kultūra yra tarnybinė - funkcijinė. Jos tikslas yra tarnauti žmogui. Kultūros turinį sudaro dvasinės vertybės ir jų hierarchinis susidėstymas. Tauta pagal gyvenimo reikalavimus tas vertybes keičia. Tuo būdu kultūra pasidaro gyva, nuolat besikeičianti, prie gyvenimo prisitaikanti. Tautai neužtenka tik egzistuoti. Ji turi ir kurti, save tobulinti, reikšti, taikintis prie naujų gyvenimo reikalavimų.

Būtina taip pat, kad tautos nariai išimtinai gyventų pagal savo tautos kultūrą ir, reikalui iškilus, ją gintų, jai būtų ištikimi. Narių ištikimumas yra etninės bendrijos tęstinumo pagrin-

das. Bet ta kultūra turi kiekvienu momentu duoti bendrijos nariui pilnutinį dvasinių, estetinių, ekonominių, socialinių poreikių patenkinimą. Ta kultūra turi būti pilnutinė.

Tautinio bendravimo forma šiandieną yra laikoma aukščiausia. Ji duoda sąlygas žmogui pilniausiai save realizuoti. Žmogus, identifikuodamasis su savo tauta, sutampa su kitais bendrijos nariais. Tautos tikslai ne tik sutampa su jo pagrindiniais individualiniais tikslais, bet jie yra jam būtini jo individualiniams tikslams realizuoti. Tai yra bendro gėrio (bonum communis) samprata. Tiems tautos tikslams jis yra ištikimas, dėl jų kovoja ir laisva valia dėl jų aukojasi.

Savo paskirčiai atlikti tauta turi būti laisva. Laisva ne dėl pačios laisvės (tai vestų prie anarchijos), bet laisva tam ir tiek, kiek reikalinga save realizuoti. Mūsų laikais tauta pasiekia tokios laisvės tik sukūrusi savo valstybę. Savo valstybę kurti tauta turi ne tik teisę, bet ir prievolę. Valstybę kurti tautos galia yra pagrįsta moraliniu ir įgimtu motyvu, moraline ir įgimta prievole.

Dabar mažai kas neigia, jog kiekviena etninė tauta, išėjusi iš kiltiės būklės ir pasiekusi aukštesnės savitos kultūros, savo tautinės egzistencijos saugumui užtikrinti, savo kultūrai ugdyti ir savo individualybei turtinti yra pajėgi, tik įgijusi valstybinės santvarkos formą. Ji siekia laisvės — sąlygų save tęsti, save kurti ir savo likimą tvarkyti. Todėl kiekviena tauta kuria savo valstybę. Savo valstybė yra natūralinė tautos išsilaikymo sąlyga. Iš čia ir kyla gaivalinis tautos troškimas turėti savo suverenę nepriklausomą valstybę.

Vasario 16 d. Akte pirmoje vietoje minima tautų apsisprendimo teisė. Šiandieną tas dėsnis yra jau išreikštas visoje eilėje tarptautinių dokumentų: Atlanto Chartoje 1940 m.; Jungtinių Tautų Chartoje (1945 m.), trijuose straipsniuose (1, 55 ir 76), 1951 m. priimtoje Jungtinių Tautų Deklaracijoje apie tautų apsisprendimo teisę. Jos pirmame straipsnyje pareiškiama, kad:

> "1. Visos tautos turi apsisprendimo teisę, būtent, teisę laisvai apsispręsti, kiek tai liečia jų politinę, ekonominę, socialinę ir kultūrinę būklę".

Vasario 16 Akto paskelbimo metu tokių bendrų pareiškimų dėl tautų apsisprendimo teisės dar nebuvo. Dažniausiai tai buvo tik tam tikras etnines tautas liečiantieji pareiškimai. Dėl Graikijos tokį pareiškimą Didžiosios valstybės padarė 1828 m.; dėl Serbijos ir Rumunijos — Berlyno Kongresas Berlyne 1878 m.;

dėl Albanijos — 1913 m. Nors Jungtinių Amerikos Valstybių prezidentas Wilsonas savo "14 Punktų Pareiškime" Jungtinių Amerikos Valstybių Kongresui 1918 m. sausio 8 d. lietė tik kai kurias tautas (Turkijos ir Austrijos - Vengrijos mažumų tautas ir Lenkiją), bet principas, kuriuo prezidentas Wilsonas rėmėsi, buvo bendras visoms tautoms pripažinimas teisės apsispręsti, kaip pastovios tarptautinės taikos sąlyga.

Tautų apsisprendimo idėjai prezidentas Wilsonas davė galutinę formą, kuri jau nuo XVIII amžiaus stiprėjo ir tiek įsigalėjo, jog tapo pagrindine naujų laikų istorijos raidos jėga. Ypačiai italai, vokiečiai, lenkai, čekai ir lietuviai žymiai prisidėjo tautybės sąvokai suformuluoti ir pilnutiniai doktrinai sudaryti.

Nuo 1916 m. šios doktrinos įtakoje tarptautiniuose santykiuose tautų apsisprendimo teisė buvo ir yra stipriausias ir dinamiškiausias tarptautinės politikos veiksnys. Šiandieną daugumos politikų ir diplomatų tas veiksnys yra laikomas pirmaujantis, svarbesnis kaip klasių kovos principas ir marksizmas. Tautų teisė kurti savo valstybę yra XX amžiaus vadovaujamoji norma. Kiekviena tauta turi tą teisę. Tauta nėra laisva, jei ji neturi savo nepriklausomos valstybės.

Pagal tą principą daugiatautės imperijos subyrėjo (Ottomanų Turkija, Austrija - Vengrija, Caristinė Rusija). Didžiosios Britanijos, Prancūzijos, Belgijos ir Olandijos kolonijinės priklausomybės įgijo nepriklausomybę. Antra vertus, tuo pagrindu susikūrė ir dar tebesikuria naujos valstybės. Netgi ir tos valstybės, kurios savo federacinėje santvarkoje stengiasi išlaikyti daugiatautinį pobūdį, pagrindan turėjo įdėti nacionalinio principo pirmumą: Federacijos nariai yra pagal tautybes susikūrę autonominiai valstybiniai vienetai. Tokios rūšies federacijos šiandieną yra: Šveicarija, Belgija, Jugoslavija, Čekoslovakija, Indija ir Sovietų Sąjunga.

Pripažinus tautų apsisprendimo principą, viena žymi spraga buvo palikta, būtent, kokiose ribose tas principas gali būti vykdomas. Dėl to teisiniai jis ir iki šiol neturi organizuotos sankcijos. Nenustačius varžančių sąlygų ir aplinkybių, principas yra suprantamas kaip absoliutus. Kiekviena pastanga tautai apsispręsti yra teisėta ir save pateisinanti. Kiekviena priemonė, neigiant šį principą, yra neteisėta ir prieštaraujanti pripažintajai teisei. Kadangi sankcija nėra organizuota, tai apsisprendimo teisės realizavimas priklauso nuo politinių sąlygų, jėgų santykio, pasaulio opinijos ir ypačiai pačios tautos valios ir pasiryžimo

tokią valstybę sukurti ir ją išlaikyti. Pažymėtina tai, kad tarptautinėje valstybių politikoje tautiniu pagrindu susidariusios valstybės yra ypačiai priešingos leisti apsispręsti jos ribose esančioms tautinėms mažumoms ir labai palankios tautinėms mažumoms apsispręsti kitose valstybėse.

Lietuvių tauta kaip atskiras etninis vienetas jau yra užtinkamas X a. po Kristaus, ir archeologų spėjama, kad lietuvių kiltys jau ir prieš tai gyveno maždaug dabartinėse jos gyvenamose vietose. Iki XVIII amžiaus pabaigos ji turėjo nenutraukiamai politinę - bendruomeninę santvarką. Per XIX ir XX a. pradžią, lietuviai vėl susiformavo į integralinį etninį vienetą, kurio tolesnei egzistencijai buvo būtina savo valstybė. Jos integralumas pasireiškė tuo, kad lietuviuose atsirado lietuvio tautinė sąmonė, jog lietuvių tauta esanti skirtinga nuo visų kitų pasaulio tautų, turinti savo skirtingą likimą ir paskirtį, turinti kompleksą savo dvasinių vertybių ir savo atskirą kultūrą, turinti savo skirtingą kalbą, kuri pilnai skiria ją nuo kitų kaimyninių tautų ir kuri jos pagalba ugdo, papildo ir perduoda kitoms kartoms savo vertybes, turinti savo žemę - teritoriją, kuri lietuviui yra vertingiausia ir gražiausia už visas kitas pasaulio žemes. Ji yra kitokia, negu kitos žemės, ir lietuvis, sutapęs su ja, irgi jaučiasi kitoks — pilnutinis ir turįs nepakeičiamą vertę.

Lietuvių tautos samprata XX a. buvo pagrįsta kitomis vertybėmis kaip XIV a. Vienas visai naujas veiksnys iškilo į pirmąją vietą — tai lietuvių kalba. Antras pagrindinis mūsų tautos susiformavimui veiksnys — tai Lietuvos praeitis ir istorija. Mūsų dienų lietuvių tauta yra kalbinė - istorinė - teritorinė - etninė bendrija.

b) Valstybė ir jos reikšmė lietuvių tautos egzistencijai

Tik viena visuomeninio bendravimo institucija turi galią varžyti žmogaus ir grupės laisvę, nes jos galia yra aukščiausia bendruomenėje, ir tik ji viena gali versti savo narius paklusti jos įsakymams, o nusižengusiems — gali taikyti organizuotą sankciją ir fizinę jėgą. Ta institucija yra *valstybė*.

Per visą naujų amžių istoriją, valstybė įvairiose formose turėjo vieną skirtingą nuo kitų bendravimo formų ypatumą — aukščiausią teisinę vidaus galią. Etninė tauta tokios galios savo nariams neturi. Etninė tauta yra polycephalinis junginys. Joje pasireiškia visa eilė autonomingų institucijų, kurios yra necen-

tralizuotos, ir jų veikimas nesuderintas. Tik savo valstybę sukūrusi tauta persitvarko į monocephalinį junginį. Tuomet jos tikslai yra suderinti ir hierarchizuoti, o jos veiksmai yra sankcionuoti jėga. Tauta, susiorganizavusi į valstybinės santvarkos formą, įgyja galimumo pilniau save realizuoti, save tęsti ir save kurti. Tautinė valstybė nevaržo savo tautos pasireiškimų, o svetima valstybė, visuomet siekdama asimiliacijos, varžo kitų etninių tautinių mažumų pasireiškimus. Visai natūralu, kad kiekviena etninė tauta stengiasi susiorganizuoti valstybiniai tam, kad išvengtų svetimos valstybės galios viešpatavimo, svetimų tikslų jai primetimo ir fizine jėga jų priverstino vykdymo.

Tautinės valstybės ir jos etninės daugumos tikslai sutampa. Nors tautinėms mažumoms ir gali būti teikiama autonomija, bet tos autonomijos nėra amžinos. Kiekvienos valstybės stipri tendencija yra asimiliuoti visokias mažumas ir sudaryti valstybinę vieningą bendriją. Tautinė valstybė atpalaidavo žmogaus kūrybines jėgas, sukėlė entuziazmą ir veikimo galią, davė naujų tikslų, kokių žmogaus istorija retai yra turėjusi.

Valstybė yra funkcionalinė institucija. Jos funkcija yra tarnybinė — tarnauti bendruomenės nariams. Valstybinės valdžios priemonės įgalina sukurti palankesnes sąlygas piliečiams kultūriškai, sociališkai ir medžiagiškai tarpti.

Žmogaus teisė turėti savo valstybę, dalyvauti tos valstybės santvarkos pagrindų nustatyme — šiandieną yra jo pagrindinė teisė. Tai savo teisei vykdyti jis turi pasipriešinimo, sukilimo ir atsiskyrimo teises. Ta teisė negali būti iš jo atimta ar kitaip aprėžta. Tos teisės jam yra įgimtos.

Nors valstybė tarnauja žmogui, bet savo tarnybai pilniau realizuoti valstybė turi savo specifinius tikslus. Aplamai sunku aptarti valstybinius tikslus. Turime bendrus valstybės tikslus ir konkrečius kiekvienai valstybei.

Pagrindinis valstybės uždavinys — jungti žmones tam pačiam tikslui siekti. Ta jungtis yra dvasinė, nes valstybinės bendruomenės nariai yra protingi ir laisvi. Ta daugybė žmonių jungia savo valias. Pirmas valstybės tikslas — ginti valstybės teritoriją. Antras — vienyti bendriją į stiprų dvasinį junginį. Kiekvienoje tautinėje valstybėje turi būti tik viena bendrija. Ji nesijaučia pilnutinė, jeigu valstybėje kai kurios pagrindinės valstybės funkcijos (stambus žemės ūkis, bankai, prekyba, mokslas) yra monopolizuotos kurios nors toje valstybėje esančios tautinės mažumos. Trečias — turtinti tos tautos kultūrą, kuri ją ryš-

kiau skirtų nuo kitų tautų ir stiprintų atsispyrimo galią prieš kaimynines tautas.

Sociologų ir filosofų bandoma pagrindinį valstybės tikslą išvesti iš bendro visiems žmonėms būdo bruožo. Žmogus linkęs būti priešingas, diferencijuotis, skirstytis. Tatai veda žmogų prie anarchijos. O šiandieną jis yra tokioje būklėje, kad jam yra būtiniausia ir bendruomenė, ir tvarka. Tam tikslui jis sukūrė valstybę, kurios tikslas pažaboti žmogaus priešingumą ir parūpinti priemonių, reikalingų jo integracijai, bei tarnauti žmogui kiek tai reikalinga jam išsilaikyti ir save realizuoti.

Be bendro visoms valstybėms tikslo *tautinė* valstybė turi kitų papildomų tikslų. Ji pasisavina didelę dalį tautos ideologijoje konkrečiai išreikštų tikslų ir stengiasi juos realizuoti valstybinės valdžios priemonėmis. Tauta irgi turtina žmogaus gyvenimo turinį ir prasmę, bet tiems reikalavimams tenkinti valstybė turi geresnes priemones.

Einant tautų apsisprendimo dėsniu, tauta jau yra socialinė grupė, turinti teisę apsispręsti ir turėti savo valstybę. Ta teisė turėti savo valstybę yra susijusi su teise ir galia kurti savo valstybę. Tai yra tautos permanentinė *valstybę kuriamoji galia.*

Lietuvos valstybės idėja yra jau sena. Istorinėje raidoje Lietuvos valstybė turėjo šviesių ir tamsių dienų. Etninių tautų ideologijų ir kultūrų formavimasis ir siekimas kurti savo valstybes XIX a. paskatino ir lietuvių tautą kurti ir reikšti savąją pilnutinę kultūrą ir ryžtis atstatyti vėl savo valstybę.

c) Lietuvos Tarybos titulas

Kaip minėjau anksčiau, Lietuvos valstybės atstatymas formaliai yra Lietuvių Konferencijos Vilniuje nutarimo įvykdymas. Konferencija buvo vienkartinė, nepaprasta, trumpam laikui susirinkusi. Valstybės kūrimui vykdyti buvo reikalingas nuolatinis, mažesnis ir lankstesnis organas. Tam tikslui Konferencija išrinko nuolatinį organą iš 20 asmenų — Lietuvos Tarybą, ir pavedė jai rūpintis Lietuvos Valstybės atstatymu.[4] Ji perleido Tarybai vienintelės lietuvių tautos atstovybės titulą. Dėl to Lietuvos Tarybos titulas atstovauti lietuvių tautai yra ne pirminis, bet pavestinis. Tauta yra tęstinis socialinis junginys, kurį sudaro visos tos tautos kartos: buvusios, dabartinė ir būsimos. Gyvoji karta yra natūralus tos tęstinės tautos reprezentantas. Atstovai, suvažiavę į Vilniaus Konferenciją, buvo pirminis lietuvių tautos *gy-*

vosios kartos reprezentantas. Tai buvo susirinkęs gyvosios kartos elitas, formuojąs tautos valią ir reiškiąs tautos valstybinę idėją bei jos valstybę kuriančiąją galią. Tokioms konferencijoms sudaryti nebūtina, kad atstovai būtų išrinkti formaliai, kad kiekvienas jų atitiktų rinkimų įstatymo (kurio dar formaliai ir nėra) nustatytas kvalifikacijas ir kiekvienas lygiai atstovautų tam tikram skaičiui rinkikų. Tautos valia gali būti išreikšta ne vien tik balsavimo keliu. Daug stipriau ji yra išreiškiama darbais ir pasiaukojimu — krauju. Tvarkos laikymas, priešų nugalėjimas, vyriausybės įsakymų vykdymas ir kitoks pritarimas yra efektyviškiausias tautos valios veiksminis nusistatymo pareiškimas.

Lietuvos Taryba veikė kaip *vienintelė* lietuvių tautos atstovybė. Joks kitas asmuo ar valstybė, ar grupė negali pretenduoti atstovauti visai lietuvių tautai. Tautos valia gali būti tik viena. Konferencija, ir jos išrinktosios Lietuvos Tarybos dauguma reiškė tą lietuvių tautos valią.

Ta pirmapradė valstybę kuriančioji galia tautai priklauso visuomet. Net ir įkūrus savo valstybę ji jos neatsisako. Tauta gali keisti savo valią, nes gyvoji dabarties karta negali primesti savo valios būsimoms kartoms. Tam nėra nė priemonių. Jokia konstitucija negali iš tautos tos valios atimti ar suvaržyti. Jos neišsižadėjo lietuvių tauta nei Vasario 16 d. Aktu, nei konstitucijomis ar kitokiais nutarimais. *Prievarta ar apgaule išgauti iš jos nutarimai yra niekiniai.* Tauta, kaip ir paskiras žmogus, siekia daugiau laisvės tam, kad pilniau realizuotų savo egzistenciją. Būtų prieš tautos prigimtį, jei ji atsisakytų savo laisvės ar kitaip mažintų potencialą save realizuoti, save tęsti ir save kurti.

Savo valstybei atstatyti lietuvių tauta ėjo trimis keliais: 1. pasipriešinimo jėga prieš okupantą (1830-31 m., 1863 m. ir 1905 m. sukilimais ir revoliucija), 2. tautos atstovų pareiškimais (Didysis Vilniaus Seimas 1905 m., Petrapilio Lietuvių Seimas 1917 m. ir Vilniaus Lietuvių Konferencija 1917 m.) ir 3. formavimas ir skleidimas tautinės ideologijos pagrindų ("Aušra", "Varpas", "Tėvynės Sargas", "Šaltinis"..., Amerikon emigravusių lietuvių aktyvūs pasireiškimai, spaudos atgavimas, po 1905 metų intensyvus lietuviškas kultūrinis, visuomeninis ir politinis veikimas). Tie visi pasireiškimai tęsė ir žadino nepriklausomos Lietuvos valstybės idėją lietuvių bendruomenėje. Jie subrandino ir išryškino lietuvių tautinę sąmonę, kuri, Pirmam Pasauliniam karui įpusėjus, planingai siekė savo valstybės atkūrimo.

Valstybės atstatymas ir lietuvių tautos valios įgyvendinimas yra glaudžiai susiję, nes Lietuvos Taryba veikė kaip *lietuvių tautos* atstovybė. Lietuvių tautos valia yra pirmoji ir pagrindinė valstybės atstatymo priežastis. Jei nebūtų buvę tokios valios, nebūtų buvę nė nepriklausomos Lietuvos valstybės atstatymo. Pats svarbiausias valstybės atstatymo *formalinis* veiksnys — Lietuvių Konferencijos Vilniuje 1917 metais nutarimas.

Ta atstatomoji valstybė yra tautinė. Be anksčiau minėto bendro visoms valstybėms integravimo tikslo, jos konkretūs tikslai yra — burti visus lietuvius į vieną nepriklausomos Lietuvos valstybinį vienetą, vartoti lietuvių kalbą kaip vienintelę oficialinę kalbą, intensyviai kurti lietuviškas vertybes, siekiant ugdyti pilnutinę lietuvišką kultūrą, laiduoti tai valstybei tęstinumą ir saugumą.

II. Valstybę saistantieji nuostatai

Antrai grupei priklauso penki nuostatai, kuriems Lietuvos Taryba suteikė norminę reikšmę. Teisiniu požiūriu Vasario 16 Akte jie yra svarbiausi. Jais nustatoma: 1. Lietuvos valstybinis nepriklausomumas, 2. demokratinė Lietuvos valstybės santvarka, 3. demokratinė steigiamojo seimo rinkimų sistema, 4. įgalinimas visų Lietuvos gyventojų rinkti steigiamąjį seimą ir 5. valstybės sostinė Vilniuje.

Šie Tarybos Akto nuostatai yra saistantieji lietuvių tautą per Lietuvos Tarybą ir nustato, kaip turėtų būti organizuojama Lietuvos valstybė. Tie nuostatai saisto visus konstitucinius valstybės organus. Tai yra virškonstituciniai nuostatai. Lietuvos konstitucijos neturi jų pažeisti. Ta prasme Vasario 16 Aktas yra ne tik politinis raštas, skelbiantis Lietuvos valstybės atstatymą, bet ir juridinis - norminis, saistąs ateitį ir nustatantis esmingiausius Lietuvos valstybės santvarkos dėsnius.

Šioje sistemoje Vasario 16 Akte minimas steigiamasis seimas atsiranda ne spontaniškai po revoliucijos ar kovų su buvusiuoju okupantu ir reiškiantis neaprėžta naujai kuriamosios valstybės galia, bet Vasario 16 Aktu ir pagal tą Aktą.

Aktas yra steigiamojo seimo atsiradimo priežastis ir jo galios teisinis titulas. Jis yra jau įkurtas ir aprėžtos kompetencijos. Jis negali keisti ar paneigti tame Akte jam nustatytos kompetencijos nei keisti savo teisinio pagrindo. Jis turi būti renkamas visų Lietuvos gyventojų. Ir jis atstovauja Lietuvos gyventojams ir formuoja jų valią. Vasario 16 Aktu jis yra aprėžtas

ir teisiškai nėra visagalis. Steigiamasis seimas, nustatydamas valstybės pamatus, privalo respektuoti pačios valstybės instituciją ir šiuos penkis Akte išminėtus valstybės ypatumus.

1. *Valstybės nepriklausomumas.* Atstatytoji Lietuvos valstybė yra *nepriklausoma* valstybė. Šiuo nuostatu nepriklausomybė suprantama kaip neaprėžta — pilna nepriklausomybė, kuri, tiek vidiniai, tiek laukujai, nei juridiškai, nei fiziškai jokios galios valstybės ar kitokios institucijos negali būti pažeista ar aprėžta. Nepriklausomumo sąvoka atmeta bet kokį aprėžimą, kuris galėtų sekti iš sudarytų su kitomis valstybėmis unijų, federacijų ar kitokių teisinių ar faktinių sandarų, mažinančių nepriklausomumo laipsnį. Šį valstybinį nepriklausomumą negali pažeisti nei steigiamasis seimas, nei kiti valstybės organai, nustatydami santykius su kitomis valstybėmis. Visi Lietuvos seimai yra suvaržyti Vasario 16 Akto pareiškimu, kad yra "atstatoma *nepriklausoma* ... Lietuvos valstybė". Visi tokie seimų ar kitų organų nutarimai, pažeidžiantieji Lietuvos valstybės nepriklausomumą, lietuvių tautos ir Lietuvos valstybės atžvilgiu yra negaliojantys ir niekiniai. Net ir pati lietuvių tauta negali atsižadėti laisvės ir savo valstybės nepriklausomumo. Jeigu Lietuvos valstybei ir buvo kada nors uždėta okupaciniu ar kitokiu prievartos būdu bet koks nepriklausomybės suvaržymas ar visiškas jos paneigimas, lietuvių tauta dabar skelbia visus tokius suvaržymus ar paneigimus niekiniais, neturinčiais jokios galios bei padarinių.

Valstybinės ir tarptautinės teisės terminologijoje valstybės nepriklausomumas yra pats esmingiausias valstybės suverenumo pasireiškimas. Nors Aktas įsakmiai ir nepažymi, kad atstatytoji valstybė yra suvereni, bet paminėjimas valstybės nepriklausomybės jau implikuoja, kad ta valstybė yra suvereni. Jeigu kokie aprėžimai Lietuvos Tarybos buvo turėta omenyje, tai jie turėjo būti Akte išreikšti.

Suverenumas yra esminis valstybės ypatumas. Tai yra sugebėjimas ir teisė valdyti ir pačiai sau nuostatus ir įstatymus leisti. Be to, suverenumas yra vidinės valdžios vieningumo būtinybė. Nors doktrinoje suverenumo sąvoka šiandieną yra ginčijama ir laikoma fiktyvine, bet praktikoje ši sąvoka yra naudinga ir plačiai naudojama.

Kiekviena nepriklausoma valstybė yra suvereni. Kur nėra suverenumo, ten nėra nepriklausomos valstybės. Šis suverenumas atsiranda kartu su valstybės atsiradimu. Suvereni valstybė turi aukščiausią galią — summa potestas ... Aukščiausia galia reiškia,

kad valstybė teisiškai nepriklauso jokios kitos galios. Vidiniai — galių hierarchijoje valstybės galia yra aukščiausia. Jos galia apima visas kitas paskiras ir autonomines galias, kurios pasireiškia valstybėje. Jai priklauso kompetencija nustatyti kitų organų kompetencijas. Valstybė, kaip suverenumo rikiuotoja, yra aukščiausia teisinė instancija ginčams ir kompetencijos klausimams tarp kitų galių ir organų spręsti. Suverenumas yra teisinė sąvoka. Kitų galių ir organų ar institucijų tikslai yra taip pat subordinuoti valstybės aukščiausiam tikslui. Jie negali jam prieštarauti, bet jie gali jį papildyti. Tik valstybė viena turi autentišką prievartos jėgą. Piliečių atžvilgiu suverenumas yra aukščiausia valstybės valdžia. Tai yra galia, kuri nustato piliečiams privalomas normas.

Suverenumas yra nedalomas. Jis yra laisvė norėti ir pasireikšti bei veikti kitų valstybių atžvilgiu. Valstybė yra *esminiai* juridinė institucija. Jos esmė išplaukia pagrindinai iš socialinių santykių visumos, kurie yra juridiniai ir teisės reguliuojami. Valstybė tvarko savo veikimą be jokios intervencijos iš kitur. Tai yra jos nepriklausomumo bruožas. Tarptautinėje teisėje valstybė yra suvereninė institucija. Svetimų valstybių atžvilgiu suverenumas yra nepriklausomybė ir teisinė lygybė su kitomis valstybėmis, su kuriomis ji sueina į sandėrį.

Bet suverenumas nėra nei absoliutus, nei neaprėžtas. Užsienio atžvilgiu jis yra aprėžtas tarptautinio bendradarbiavimo ir sambūvio reikalavimų, tarptautinės teisės ir laisvai sudarytų tarptautinių sutarčių nuostatais. Vidiniai — suverenumas yra aprėžtas nuostatų, kurie seka iš įgimtųjų žmogaus teisių, šeimos institucijos ir svarbesnių įgytųjų žmogaus teisių.

2. *Demokratinė Lietuvos valstybės santvarka.* Šiandieną bent 95 proc. valstybių skelbiasi esančios demokratijos. Netaip buvo 1918 metais. Tuomet vos kelios valstybės Europoje turėjo demokratinio pobūdžio konstitucijas: Šveicarija, Prancūzija ir Portugalija. Ir pati demokratinė teorija tada buvo aiškinama kitaip. Pagrindinė demokratijos mintis yra ta, jog valdžios įsakymai turi būti vykdomi piliečių jų laisvu noru ir sutikimu. Tam tikslui visi valdiniai turi dalyvauti įsakymų leidime. Tik tuomet tie įsakymai įpareigoja valdinio sąžinę. Taigi valdinys pats sau įsakinėjąs ir moraliai negalįs atsisakyti vykdyti savo paties nutarimų, kurie yra jo laisvai padaryti. Ši prielaida seka iš pagrindinio žmonių sugyvenimo dėsnio, kad kiekvienas savo lais-

vai duotą pasižadėjimą turįs pildyti. Tai yra minimumas pasitikėjimo, kuris yra būtinas žmonijai bendrauti. Toks privalomųjų normų pagrindas esąs tobulesnis, kaip tas, kuris remiasi baime, reikalu ar aklo klusnumo įpročiu.

Antra demokratjios teorijos pagrindinė mintis irgi sena. Ji geriausiai išreikšta graikų filosofo Protagoro (V amž. pr. Kr.). Pagal jį, politinė dorybė (gr. arete) yra įgimta kiekvienam žmogui, tam nereikia specialaus išsimokslinimo. Todėl kiekvienas turįs teisę dalyvauti politinių klausimų sprendime. Be šių filosofinių sumetimų visų demokratinių santvarkų principas yra: įstatymams priimti piliečiai turi tiesioginiai ar netiesioginiai lemiamą balsą. Be šio dėsnio, mūsų laikų klasikinės politinės demokratijos teorijos bruožai laikomi šie: 1. aukščiausioji valstybės galia priklauso piliečių visumai, 2. asmeninių ir socialinių teisių bei laisvių, kaip subjektyvinių teisių principas, jos yra laiduojamas, 3. visų piliečių lygybė prieš įstatymus ir 4. tautinė valstybės santvarka.

1918 metais demokratijos teorija skambėjo kitaip. Esminiais demokratijos principais buvo laikomi trys dėsniai: aukščiausios valstybinės valdžios turėtojas — buvo taip pat piliečių visuma; asmeninės laisvės ir teisės piliečiams buvo tik deklaruotos, bet ne laiduotos; ir bendras demokratijos dėsnis — įstatymai privalo turėti piliečių ar jų atstovų daugumos pritarimą. Prieš Pirmąjį Pasaulinį karą Vakarų Europos valstybėse dar dominavo liberalizmas ir klasikinis kapitalizmas. Demokratija buvo plutokratinio tipo. Prancūzijos ir Jungtinių Amerikos Valstybių demokratinėse santvarkose pirmavo privatūs ekonominiai interesai. Tai nebuvo politinė, ekonominė ar socialinė demokratija, tai buvo ekonominio elito valdymo sistema demokratijos simbolio vardu. Praktikoje prieš Pirmąjį Pasaulinį karą demokratijos teorija pripažino tik aprėžtą politinę teisę. Daugeliui piliečių nebuvo duota teisės balsuoti arba balsavime nebuvo lygybės principo. (Turto cenzas, mokslo cenzas, savistovaus verslo reikalavimas, reikalavimas mokėti tam tikrą mokesčio minimumą; kai kurie turėjo daugiau kaip vieną balsą; moteris neturėjo teisės balsuoti). Nebuvo socialinių teisių. (Laisvės priklausyti darbininkų sąjungoms, teisės streikuoti, socialinio draudimo).

Istorinė Lietuva nebuvo XX a. prasme demokratinė valstybė, o aristokratinė. Aukščiausioji valstybės valdžia priklausė ponams ir bajorams. Šis Lietuvos elitas XX a. kaip luomas jau buvo išnykęs. Tad be jokių svyravimų Lietuvos Taryba priėmė demo-

kratijos principą, pagal kurį aukščiausias valstybinės valdžios turėtojas yra piliečių visuma.

Prisimindami tą 1918 metų pažiūrą į demokratiją ir to laiko Lietuvos vidaus ir tarptautines sąlygas, galime nustatyti šiuos pagrindinius to laiko demokratinės teorijos bruožus. Tai buvo tik politinė demokratija. Valstybės suverenumas priklausė piliečių visumai. Steigiamojo seimo idėja implikavo padalinimą į steigiamąją galią ir įsteigtąją galią. Piliečiai turi teisę kontroliuoti vyriausybę. Įstatymai turi būti piliečių ar jų atstovų priimami. Žmogaus deklaratyvinis teisių pripažinimas. Nutarimus priima dauguma. Daugiau kaip vienos partijos sistema. Piliečių teisė steigti politines partijas, ir siūlyti kandidatus ir dalyvauti rinkiminėje propagandoje. Spaudos, susirinkimų ir eisenų laisvė.

3. *Demokratinis steigiamojo seimo rinkimo būdas.* Minėjome, kad Lietuvos Taryba nustatė Lietuvos valstybei demokratinę santvarką. Tai santvarkai įgyvendinti reikiamus pagrindinius dėsnius Taryba pavedė nustatyti steigiamajam seimui. Bet steigiamasis seimas, kuris gavo tokį pavedimą, dar turi būti išrinktas. Sekdama demokratijos teorijos reikalavimus, Taryba nustato Akte, kad ir tas steigiamasis seimas turi būti išrinktas demokratiniu būdu.

Ryšyje su steigiamojo seimo rinkimais kyla du klausimai: a) kas yra steigiamasis seimas ir b) kokie turi būti tie rinkimai, kad jie atitiktų demokratinės teorijos reikalavimus.

Čia susiduriame su Lietuvos Tarybos Vasario 16 Akte išreikšta steigiamojo seimo samprata. Steigiamojo seimo teoriją pirmą kartą pilnai suformulavo prelatas Emanuelis Juozapas Sieyes (1748-1836), vienas Prancūzų revoliucijos vadų. Pagal ją valstybėje yra dvi galios: steigiamoji ir įsteigtoji. Steigiamoji galia yra aukščiausia. Ji yra teisiškai neaprėžta. Ši galia priklauso visiems gyventojams. Dažniausiai ji yra reiškiama per gyventojų išrinktus atstovus, kurie susirenka į konstituantą (steig. seimą). Ši konstituanta paruošia konstituciją ir ją arba pati priima arba duoda dar piliečiams balsuoti. Konstitucija nustato valstybės organus. Tie organai jau yra įsteigti, jau konstitucijos aprėžti. Ir jie vykdo jiems duotą konstitucijos galią. Ta galia yra jau įsteigta. Ji negali keisti nei konstitucijos, nei savo kompetencijos. Ji negali steigti, bet tik vykdo konstituciją. Ši Sieyes'o teorija buvo taikoma jau egzistuojančiai valstybei. Ji kuria ne visiškai naują valstybę, bet tik jau esančios valstybės pagrindi-

nius nuostatus — konstituciją. Keletas pavyzdžių: 1919 m. — Vokietija, 1918 m. — Rusija, 1946 m. — Prancūzija.

1918 m. Lietuvos valstybės atstatymo eigoje skiriame du tarpsnius. 1. Vasario 16 d. Aktu atstatymas pačios valstybės, ir 2. pavedimas toje atstatytoje valstybėje steigiamajam seimui nustatyti pagrindinius jos santvarkos dėsnius. Steigiamasis seimas bus renkamas jau atstatytoje valstybėje, kurioje jau yra įvesta tvarka, vykdomi įstatymai, nustatyta teritorija ir aptarta, kas yra piliečiai ir kas turi teisę dalyvauti rinkimuose. Valstybę nutarė atstatyti ir tą atstatymą įvykdė lietuvių tauta. Autentiškiausią nutarimą atstatyti savo valstybę lietuvių tauta per savo atstovus padarė Vilniaus Konferencijoje 1917 metais. Šį nutarimą Lietuvos Taryba, kaip lietuvių tautos atstovybė, įgyvendino Vasario 16 Aktu, kuriame ji nustato tos įsteigtosios valstybės penkis esminius ypatumus. Tad steigiamasis seimas, kuris taip pat yra Akte numatytas, jau nėra gaivalinis pirmapradis, bet teisinis, Vasario 16 Aktu aprėžtas. Steigiamasis seimas negali paneigti tų 5 Akto nustatytų valstybės ypatumų, bet gali juos interpretuoti, nepaneigdamas jų esmės ir turi juos vykdyti. Pagal Vasario 16 d. Aktą steigiamoji Lietuvos gyventojų valia nėra absoliutinė, bet apribota ir sąlygota. Tasai apribojimas yra juridinis ir politiškai sankcionuotas. Jei steigiamasis seimas ar kuris kitas valstybės organas žymiai nukryptų nuo tų Akte nustatytų sąlygų, tai lietuvių tauta turėtų teisę tokiam jos valios iškreipimui pasipriešinti ir tokį veiksmą laikyti negaliojančiu. Vasario 16 Aktu atkurtoji valstybė yra tautinė valstybė. Jos atstatytojas yra lietuvių tauta.

Kiek liečia steigiamojo seimo rinkiminės sistemos demokratiškumą, galime paminėti tai, kad bendrai XX amžiaus pradžioje rinkiminė sistema buvo laikoma demokratine, jei ji atitiko laisvės dėsnį. Ta laisvė ypačiai buvo reikalaujama dviem atvejais: 1. politinių partijų steigimas ir veikimas. Rinkimuose turėjo dalyvauti bent dvi politinės partijos. Partijų veikimas turėjo būti laisvas, nevaržomas, ypačiai iš valstybės organų pusės. Partijų veikla galėjo būti varžoma tik tais avtejais, kai tas veikimas grėsė valstybės saugumui ar ardė viešąją tvarką. Susirinkimai, eisenos, spauda galėjo būti įstatymais varžomi tik dėl valstybės saugumo, tvarkos ir dorovės sumetimų. Demokratiniuose rinkimuose svarbu paveikti rinkikų laisvą nusistatymą, dėl to laisvų diskusijų principas turėjo būti laiduojamas. 2. Piliečiams turėjo būti laiduojama laisvas kandidatų pasirinkimas. Balsuotojai

turi teisę ne tik laisvę balsuoti ar nebalsuoti, bet ir laisvę pasirinkti kandidatą, už kurį jie nori balsuoti. Nėra laisvės, jei nėra teisės laisvai pasirinkti. Balsuotojų teisė pasirinkti kandidatus yra demokratinių rinkimų dėsnis. Kandidatams siūlyti ir balsams skaičiuoti buvo praktikuojamos įvairiausios sistemos. 1918 m. Lietuvoje įvesta demokratinė santvarka buvo pažangesnė kaip Prancūzijoje ar Jungt. Amer. Valstybėse.

4. *Lietuvos gyventojų įgalinimas rinkti steigiamąjį seimą.* Lietuvos Taryba steigiamojo seimo rinkimų reikalu pažengė dar toliau demokratinių reikalavimų linkme. Čia yra padaroma esminė konversija — įsteigiama visų Lietuvos gyventojų valstybinė bendruomenė — Lietuvos Tauta. Ši bendruomenė — žmonės — yra sudėtinė teisinės valstybės sampratos dalis. Kitos dvi tokios dalys yra valdžia ir teritorija. Valstybę įkuria lietuvių tauta. Įkūrus valstybę, atsiranda kaip valstybės pažymys — vyriausia valdžia, kuri yra vadinama suverenumu. Tas suverenumas priklauso ne lietuvių tautai, bet Lietuvos gyventojams — Lietuvos Tautai. Ta teisinė Lietuvos Tauta susidarė tuo pačiu momentu, kai buvo atstatyta Lietuvos valstybė.

Lietuvos Taryba, dar kaip lietuvių tautos vienintelė atstovybė, paveda tai valstybinei bendruomenei — Lietuvos gyventojam per jos išrinktąjį steigiamąjį seimą nustatyti galutinai valstybės santvarkos pamatus. Pirmą kartą aktyviai pasireiškia Lietuvos Tauta, kaip suverenumo vykdytojas, steigiamojo seimo rinkimu. Tačiau, kaip jau anksčiau minėjau, Lietuvos gyventojai ir jų išrinktasis seimas jau yra aprėžtos kompetencijos. Jie nebūtų buvę aprėžtos kompetencijos, jeigu jie, kaip Lietuvos gyventojai, o ne lietuvių tauta, būtų paskelbę valstybės atstatymą. Dėl to Lietuvių tauta yra pirminis Lietuvos valstybės atstatytojas, ir jos nustatytos sąlygos negali būti Lietuvos tautos paneigtos. Lietuvos Tauta yra teisinė Tauta, ir jos sampratoje jau yra tie aprėžimai. Ji negali paneigti nepriklausomumo, ji negali atsisakyti valstybės, ji negali įvesti kitokios kaip demokratinės santvarkos, ji negali nustatyti kitur nuolatinės sostinės kaip Vilniuje. Bet gyventojams ir jų išrinktam steigiamajam seimui palikta galia spręsti galutinai visą eilę konstitucinių nuostatų: monarchija ar respublika, dviejų ar vienerių rūmų įstatymų leidžiamasis organas, parlamentinė, prezidentinė, direktorinė ar tarybinė vyriausybės sistema; tiesioginė ar reprezentacinė demokratija; vyriausybės pagrindinių organų pusiausvyra ar hierarchinė pirmenybė

vienai kuriai iš jų. Taip pat palikta laisvė nustatyti piliečio ir žmogaus teisių sąrašą bei jų vykdytinumą.

5. *Nustatymas valstybės sostinės Vilniuje.* Paskutinis tos grupės norminis nuostatas liečia sostinės vietos nustatymą. Šiuo klausimu Lietuvos Taryba pareiškia, kad nepriklausomos Lietuvos valstybės sostinė yra Vilnius.

Vilnius buvo Lietuvos sostinė jau nuo XIV amžiaus. Jis yra vienas seniausių Europos valstybių sostinių. Svarbiausi Istorinės Lietuvos vyriausybės įvykiai, bažnytinės administracijos centras, aukštojo mokslo įstaigos ir tūkstančiai jas lankiusių ne tik Lietuvos gyventojų, bet ir užsieniečių, meno ir archeologijos paminklai, susisiekimo kelių mazgas, prekybos ir gildijų centras — visa tai buvo Vilniuje. Lietuviui Vilnius buvo dalis jo paties. Lietuviui sunku ir įsisąmoninti Lietuvos valstybę su sostine ne Vilniuje.

Be Vilniaus Lietuva būtų nepilnutinė. Ji nesijautė galinti atlikti savo istorinę paskirtį Rytų Europoje.

Kiekvienai tautai ir valstybei teritorija yra būtiniausia. Be teritorijos šiandieną neįmanoma valstybė, o taip pat ir pilnutinė etninė tauta. Lietuva nesudaro išimties. O tos teritorijos tiek administracinis, tiek kultūrinis centras yra sostinė. Istorijos būvyje taip susidėjo, kad Vilnius Lietuvai yra ir širdis, ir galva.

Lietuvį su Lietuvos žeme visuomet jungia mistiniai saitai. Net ir svetur išvykę lietuviai jaučia nepaprastą pasąmoninį troškimą grįžti į savo tėvų žemę, bent senatvei, ir joje pasilaidoti

Žmogus reikalingas kultūrinių tradicijų. Jas jis atrenka iš praeities patyrimų. Jos sudaro jo buities pagrindą — jį patį. Lietuviui Vilnius yra tų tradicijų simbolis. Iš ten eina gyvos lietuvių tautą jungiančios dvasinės vertybės.

Ir lietuvių tautinis prisikėlimas surištas su Vilniumi: Lietuvių 1905 metų Seimas; Lietuvių Konferencija 1917 metais Lietuvių Tarybos būstinėje ir, pagaliau, pats valstybės atstatymo paskelbimas įvyko Vilniuje.

III. Steigiamąjį seimą įgaliojantieji nuostatai

Steigiamojo seimo kompetenciją galime suskirstyti į dvi kategorijas: 1. pavestinę ir 2. autonominę.

Šiai grupei priklauso dalykai, kurie Vasario 16 Aktu yra pavesti steigiamajam seimui. Tuo Aktu Lietuvos Taryba įgalioja steigiamąjį seimą. Tie įgaliojimai steigiamajam seimui yra pri-

valomi. Pačiame Akte pasakoma, kad steigiamasis seimas "privalo" nustatyti. Tai yra steigiamajam seimui įsakymai. Ta prasme steigiamasis seimas yra Vasario 16 Akto vykdytojas.

Tie pavedimai liečia dvi sritis: valstybės santykius su kitomis valstybėmis ir valstybės pamatus.

I. Šiame trečiame Vasario 16 Akto posme svarbiausias pavedimas yra tas, kuriuo Lietuvos Taryba paveda steigiamajam seimui nustatyti Lietuvos valstybės santykius su kitomis valstybėmis.

Jau antrame Akto posme randame du pareiškimus, liečiančius Lietuvos valstybės tarptautinę būklę. Pirmas — atstatomoji valstybė yra nepriklausoma, antras — ji yra atskiriama nuo visų valstybinių ryšių, kurie yra buvę su kitomis tautomis.

Atstatytoji Lietuvos valstybė yra visiškai nepriklausoma ir turi pilną teisę būti tarptautinės valstybių bendruomenės narys, nes tarptautinę valstybių bendruomenę sudaro suvereninės nepriklausomos valstybės. Aiškesnį nuostatą sunku ir įsivaizduoti. Ypač kai pareiškiama, kad ji yra atpalaiduojama nuo visų valstybinių ryšių, kurie yra buvę su kitomis tautomis. Su "kitomis tautomis" reikia suprasti su "kitomis valstybėmis", nes valstybiniai ryšiai gali būti tik su valstybėmis. Su visomis valstybėmis, be išimties: Vokietija, Rusija, Lenkija ar kita kuria. Iš Lietuvos Tarybos posėdžių protokolų matome, kad pirmoje vietoje buvo turima Rusija. Bet iš daugiskaitos formos "su kitomis tautomis" galime prileisti paslėptą Tarybos mintį — Mažosios Lietuvos atsiskyrimą nuo Vokietijos. O taip pat ir Lenkiją, kuri pretendavo atnaujinti Lietuvos ir Lenkijos unijos ryšius.

Tas nuostatas svarbus ir kitu konkrečiu atžvilgiu. Jau 1917 m. Lietuvių Konferencijoje Vilniuje nutarimo rezoliucijoje buvo prielaida: "Jei Vokietija sutiktų dar prieš Taikos konferenciją proklamuoti Lietuvos valstybę, tai ... pripažįsta galimu sueiti būsimai Lietuvos valstybei, nepakenkiant savarankiškam jos plėtojimuisi, į tam tikrus dar nustatytinus santykius su Vokietija". Nors dar nebuvo aišku, kuri pusė laimės karą, ir nors vokiečiai prisispyrę reikalavo panašaus lietuvių pareiškimo, Lietuvių Konferencija aprėžia: jei į tokius "tam tikrus ... santykius su Vokietija" ir bus sueita, tai tie santykiai turi būti tokio pobūdžio, kad nepakenktų savarankiškai būsimos Lietuvos valstybės plėtotei. Tokie santykiai gali būti tik sutartinio pobūdžio ir lygių partnerių. O antra vertus, tuos santykius nesiima nustatyti pati Lietuvių Konferencija.

Lietuvos Tarybai jau ruošiant paskelbimo aktą, Vokiečių vyriausybės organai pareikalavo, kad į Aktą būtų įrašytos sutartys su Vokietija. Tokį aktą su sutartimis Lietuvos Taryba buvo priversta priimti. Tai buvo 1917 m. gruodžio 11 d. formulė.

Čia paduodu ištisai tą formulę iš S. Sužiedėlio straipsnio, paskelbto "Darbininke" 1964 vasario 18 d. Nr. 12.

"1. Lietuvos Taryba, krašto ir užsienio lietuvių pripažinta kaip vienintelė įgaliota Lietuvių tautos atstovybė, pasiremdama pripažintąja tautų apsisprendimo teise ir 1917 metų rugsėjo 17-23 d. Lietuvių Konferencijos Vilniuje nutarimu, skelbia nepriklausomos Lietuvos valstybės atstatymą su sostine Vilniuje ir jos atpalaidavimą nuo visų valstybinių ryšių, kurie kada nors yra buvę su kitomis valstybėmis.

2. Tai valstybei tvarkyti ir jos reikalams ginti taikos derybose Lietuvos Taryba prašo Vokiečių valstybės apsaugos ir pagalbos. Atsižvelgdama į gyvus Lietuvos interesus, kurie reikalauja nieko netrunkant sueiti į artimus ir patvarius santykius su Vokiečių valstybe, Lietuvos Taryba stoja už amžiną, tvirtą sąjungos ryšį su Vokietijos valstybe, kuris turėtų būti įvykdytas ypač militarinės bei susisiekimo konvencijos ir muitų bei pinigų sistemos bendrumo pamatais".

Už šią formulę balsavo tik 15 Tarybos narių.

Po 4 savaičių, 1918 m. sausio 8 d., kuomet jau Vokietijos pralaimėjimas buvo labiau spėtinas (Amerikos prisijungimo prie Aliantų svoris buvo jau labiau jaučiamas), Lietuvos Taryba priima kitą nutarimą, kuriame nekalbama apie sutartis su Vokietija, o paliekama nustatyti santykius su kaimynais kiek galima greičiau sušauktam steigiamajam seimui. Su mažais pakeitimais, šis nutarimas buvo pagrindu Vasario 16 Aktui. Sausio 8 nutarimas yra artimesnis Lietuvių Konferencijos nutarimui. Tam tikrų sutarčių su Vokietija reikalas buvo atidėtas ir perduotas steigiamajam seimui kaip svarbiausiam nepriklausomos valstybės organui.

Visai logiškai ir teisiškai pagrįstai Lietuvos Taryba pareiškia, kad dėl tokių tam tikrų konvencijų Taryba nėra kompetentinga. Tai bus suverenės valstybės jos piliečių valia daryti tokias konvencijas. Bet iš visos Akto struktūros aišku, kad tokios konvencijos ir kitokie aktai, nustatantieji valstybės ryšius su kitomis valstybėmis, negali sumažinti Lietuvos valstybės nepriklausomumo ir laisvės. Lietuvių tauta, kurdama konkrečią valstybę, jau nustatė, kad ta valstybė yra ir bus nepriklausoma.

Tarptautinės sutartys galės būti daromos tik kaip suverenės valstybės su lygiu partneriu. Jos gali būti daromos tik laikinio pobūdžio ir liesti valstybės funkcijas, bet jokiu būdu negali pažeisti valstybės esminių atributų.

II. Antras Akte išreikštas steigiamajam seimui pavedimas liečia "pagrindinius valstybės pamatus". Valstybės pagrindiniai pamatai yra tie, kurie aptaria pagrindinių valstybės organų sudarymą, jų kompetenciją ir jų tarpusavio santykius.

Dėl šio įgaliojimo turime padaryti tris pastabas. Pirma — steigiamasis seimas, vykdydamas Tarybos įgaliojimą — nustatyti valstybės pagrindinius dėsnius, negali paneigti ar prieštarauti tiems Akto nuostatams, kuriais Taryba jau aptaria, kokia turi būti atstatytoji Lietuvos valstybė. Bet seimas gali juos interpretuoti — vienus mažiau, kitus daugiau. Šiose ribose seimas yra laisvas pasirinkti.

Antra pastaba liečia tuos pagrindinius valstybinės santvarkos nuostatus, kurie yra pagrindiniai (bet nepaliečia Akte Tarybos nustatytų Lietuvos valstybės bruožų): suverenumo turėtoją ir jo vykdymą, valstybės formą, vyriausybės režimą ir žmogaus teises.

Trečia pastaba liečia žodį "galutinai". Laikinai gali nustatyti ir ne steigiamasis seimas. Taip buvo ir daroma. Jau 1918 m. lapkričio 2 d. *Valstybės* Taryba, kuri 1918 m. liepos 11 d. transformavosi iš Lietuvos Tarybos, priima Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatinius Dėsnius. Ši laikinė konstitucija pačios Valstybės Tarybos buvo pakeista 1919 m. balandžio 4 d. Susirinkęs steigiamasis seimas pačioje pradžioje priėmė kitą laikinę Lietuvos valstybės konstituciją. Ji buvo priimta 1920 m. birželio 12 d. Steigiamasis seimas, jau visų Lietuvos gyventojų išrinktas, nusprendė, kad, iki bus priimta nuolatinė, turėti ir savo laikinę konstituciją, o ne vadovautis Lietuvos Valstybės Tarybos priimta konstitucija, kuri neatitiko pilnai demokratinės teorijos reikalavimų, nes buvo priimta ne visų Lietuvos gyventojų.

IV. Formaliniai ir techniniai nuostatai

Tarptautinės teisės atžvilgiu svarbiausias formalinis Vasario 16 Akto nuostatas yra Lietuvos Tarybos nutarimas pranešti Rusijos, Vokietijos ir kitų valstybių vyriausybėms apie Lietuvos nepriklausomybės atstatymo faktą ir prašyti jų, kad jų vyriau-

sybės pripažintų naują tarptautinės valstybių bendruomenės narį — nepriklausomą Lietuvos valstybę.

Lietuvos valstybės pripažinimas pilnu tarptautinės valstybių bendruomenės nariu užsitęsė net iki 1922 metų, nors Vokietija pripažino Lietuvą 1918 m. kovo 23 d.; Socialistinė Sovietų Rusija — 1920 m. liepos 12 d.

Valstybė egzistuoja jau ir be pripažinimo. Ir Lietuvos Taryba, nelaukdama pripažinimų, pradėjo organizuoti Lietuvos valstybę. Nors pirmoji Laikinoji konstitucija (Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniai Dėsniai) buvo priimta tik 1918 lapkričio 2d., bet jau prieš tai buvo skelbiami parėdymai, įsakai, organizuojamos karinės pajėgos ir policija, skiriami pareigūnai ir palaikoma viešoji tvarka. Pati Lietuvos Taryba persiformuoja ir pasivadina Lietuvos Valstybės Taryba. Tą pirmą konstituciją priima ir skelbia jau ši naujoji Valstybės Taryba. Ir ji reiškia jau suvereninę Lietuvos galią (konstitucijos str. 1). Ją pasirašo Lietuvos Valstybės Tarybos Prezidiumas ir ministeris pirmininkas. Lietuvos *Valstybės* Tarybos atsiradimas ir papildymas jos sąstato naujais nariais buvo rezultatas dar Lietuvos Tarybos nutarimo, o ministerių kabineto sudarymas — rezultatas jau Lietuvos Valstybės Tarybos nutarimo. Iki pirmos konstitucijos paskelbimo, Tarybos veikė pagal reikalavimus. Tai buvo *nerašytoji konstitucija*.

Antras šiai grupei priklausąs nuostatas liečia steigiamojo seimo sušaukimą. Vasario 16 Akte paminima, kad toks seimas turi būti sušauktas "kiek galima greičiau". Tam nuostatui išsiaiškinti randami trys motyvai: 1. Lietuvos valstybės greitesniam pripažinimui gauti, buvo svarbu įrodyti, kad tos valstybės vyriausybė sugeba palaikyti vidaus tvarką ir taiką, ir kad gyventojai ją pripažįsta. Toks gyventojų pripažinimas, įsakmus ar išvestinis, yra svarbus tiek demokratinėje, tiek tautų apsisprendimo teorijoje. Greitesnis steigiamojo seimo išrinkimas buvo tų reikalavimų įrodymas ir svarbus argumentas Lietuvos valstybei pripažinti. 2. Parodyti, kad Lietuvos Taryba deda pastangas Vokietijos vyriausybės planam realizuoti (sudaryti tarp Lietuvos ir Vokietijos 4 konvencijas, kurios, pagal Vasario 16 Aktą, galėjo būti priimtos tik seimo) ir tam tikslui sušaukti greičiau steigiamąjį seimą. 3. Pastatyti Lietuvos valstybę ant tvirto demokratinio pagrindo — visų Lietuvos gyventojų laisvu pritarimu.

Paskutinis Akto technikinio pobūdžio nuostatas mini, kad "Lietuvos Taryba . . . vienu balsu nutarė kreiptis: į Rusijos, Vo-

kietijos ir kitų valstybių vyriausybes šiuo pareiškimu". Šis nuostatas pasako, kad vienbalsiai buvo nutarta kreiptis šiuo raštu, tai yra, vienbalsis nutarimas dėl kreipimosi ir vienbalsis nutarimas dėl turinio. Kai 1917 m. gruodžio 11 d. Lietuvos Taryba svarstė Lietuvos valstybės atstatymo pareiškimo tekstą, kuriame buvo įrašyta sąlyga, kad Lietuvos valstybė sueina į "artimus ir patvarius santykius" su Vokietija, tai dėl tos formulės priėmimo balsavo tik 15 Tarybos narių (4 nariai net buvo laikinai pasitraukę iš Lietuvos Tarybos). Vasario 16 už nesąlyginį valstybės atstatymo aktą balsavo visi 20 narių. Tai davė Vasario 16 Aktui ypatingą svorį. Tautos valia buvo vieninga.

Baigiamoji pastaba

Baigiant šį straipsnį pravartu kai kurias pagrindines mintis patikslinti.

Lietuvos valstybės atstatomąjį nutarimą padarė lietuvių tauta, per savo atstovus Lietuvių Konferencijoje 1917 m. Vilniuje. Atstatymą paskelbė Lietuvos Taryba 1918 m. vasario 16 d. Lietuvos Tauta atsirado tik po vasario 16, 1918 m. kartu su valstybe. Vasario Aktu Lietuvos Taryba nustatė, kad tai bus valstybė, kad ta valstybė bus nepriklausoma ir demokratinė. Tom sąlygom Taryba perduoda tolesnį valstybės organizavimą steigiamajam seimui, kuris bus greitu laiku visų Lietuvos valstybės gyventojų demokratiniu būdu išrinktas. Bet tas steigiamasis seimas jau yra aprėžtas. Jis negali paneigti ar sumažinti nepriklausomumo ir demokratinės santvarkos. Ta prasme Vasario 16 Aktas yra virškonstitucinis.

1. Dėl šios ir kitų teisinių sąvokų apibūdinimo žiūr. "Lietuvos Konstitucinės Teisės Klausimais", Konstantinas Račkauskas, 1967 m. New Yorkas, N. Y.

2. Kai kurie mokslininkai laiko tokia data 1795. Red.

3. Simo Sužiedėlio studija, paskelbta "Darbininke" 1964 m. Nr. 11-14.

4. Pats vardas "Lietuvos Taryba" yra ne kilminis, bet funkcionalinis. Lietuvių Konferencija Vilniuje pavedė jai atstatyti Lietuvos valstybę, t. y. Taryba Lietuvos Valstybei Atstatyti.

SOVIETINIS ATEIZMAS LIETUVOJE

P. RIMTAUTAS

Ateistinis auklėjimas — neatskiriama komunistinio auklėjimo dalis. Antireliginė propaganda vykdoma plačiu mastu per mokyklas, šeimas, spaudą, specialiai sukurtas organizacijas, ateistinius muziejus ir t.t. Tas darbas atliekamas pagal komunistų partijos nuodugniai apsvarstytą planą ir atitinkamai pritaikytus metodus. Ypatingas dėmesys kreipiamas į mokyklinį jaunimą.

I. Ateistinio darbo organizacija

Kad darbas būtų labiau koordinuotas, vidurinėse ir didesnėse pradinėse mokyklose organizuojamos *Ateistinės propagandos tarybos.* Tų tarybų tikslas — įtraukti vietos inteligentiją į aktyvų ateistinį darbą. Tarybos sudaromos ne tiktai iš mokytojų, bet į jas įtraukiami gydytojai, inžinieriai, žemės ūkio specialistai, partiniai darbuotojai, kolchozų pirmininkai, brigadininkai ir kt.

Kaip rimtai žiūrima į ateistinį auklėjimą, aiškiai rodo Ateistinės propagandos tarybos sandara. Darbas taryboje suskirstytas į kelis sektorius:

1. *Ateistinės veiklos organizavimo sektorius* rūpinasi individualaus darbo su tikinčiaisiais organizavimu. Mokytojai nukreipiami individualiam darbui su tikinčiaisiais mokinių tėvais ir pačiais mokiniais.

2. *Masinių ateistinių renginių sektorius* organizuoja ateistinius disputus, teismus, paskaitas ir kt. Svarbiausias šio sektoriaus uždavinys — propaguoti "mokslinio ateizmo" idėjas gyventojų tarpe.

3. *Vaizdinės agitacijos sektorius* kaupia medžiagą ateistiniams stendams (specialios lentos eksponatams, diagramoms išdėstyti), vitrinoms, muziejams, ateistų namams, sieniniams laikraščiams; renka vietinės ateistinės veiklos nuotraukas, sudarinėja albumus, telkia ateistinius filmus, plakatus ir kitokią vaizdinę medžiagą; rūpinasi, kad fermų (specialūs ūkiai kolchozuose ir sovchozuose, pvz. gyvulininkystės, paukštininkystės), brigadų (specialūs kolektyvai žemės ūkyje ir kitur) "raudonuosiuose kampeliuose", mokyklose ir kitur būtų paruošti turiningi, skoningai pagaminti stendai, sieniniai laikraščiai, ateistiniai kam-

peliai. Atseit, pagrindinis sektoriaus tikslas — rūpintis ateistinės-vaizdinės agitacijos reikalais mokykloje ir už jos ribų.

4. *Ateistinė meninė agitacinė brigada* ruošia ateistines menines programas, organizuoja išvykas į kolchozus, sovchozus, fermas, brigadų centrus, mokyklas ir kitur. Rengia ateistinius vakarus, koncertus mokinių tėvams ir visuomenei. Aktyviai dalyvauja įgyvendinant naujas vadinamas "liaudies tradicijas": vedybas, vardines, laidotuves, tradicines šventes ir pan. Ruošia dailiojo ateistinio žodžio konkursus, inscenizacijas ir įvairius ateistinės meno saviveiklos renginius.

5. *Ateistinio darbo metodikos sektorius* telkia metodinę medžiagą: mokytojų pamokų planus — konspektus, aprašymus, iš kurių sprendžiama, kaip ta medžiaga panaudojama ateistiniam mokinių auklėjimui; ruošia vyresniųjų klasių mokinius ateistiniams pokalbiams su pradinių klasių, o taip pat su V-VIII klasių mokiniais; kaupia pionierių (komunistinės Lenino vardo vaikų organizacijos nariai) ateistinių sueigų medžiagą, išklauso ateistines paskaitas, pokalbius, visa tai aptaria, rašo recenzijas ir kt.; tiria dvasininkų veiklos metodus, komplektuoja ateistinę - metodinę literatūrą (*V. Pangonis,* Ateistinės propagandos tarybos. — Tarybinis Mokytojas, 1965.II.25).

II. Ateistinis auklėjimas mokyklose

Pagal šiuos Ateistinės propagandos tarybos nuostatus ir specialius komunistų partijos nurodymus ir vykdoma antireliginė propaganda. Mokyklose veikia ateistų būreliai, o stambesnėse vidurinėse mokyklose —ateistų klubai, kurie organizuoja ateistų dienas, ruošia ateistinės veiklos mėnesius, ateistinės meno saviveiklos vakarus, ateistines parodas, o mokytojai įpareigojami kalbėti apie religijos kilmę, jos esmę ir žalą (*Tarybinis Mokytojas,* 1965.I.24). Į mokyklų ateistinių būrelių darbą gyvai įsijungia mokytojai ir mokyklų - internatų (mokyklos, kuriose mokiniai ir mokosi, ir gyvena) direktoriai.

Kreipiamas ypatingas dėmesys į ateistinio auklėjimo efektyvumą. Tas auklėjimas mokykloje, kaip rašoma "Tarybiniame Mokytojuje" (1965.II.18), tai nėra "tik kaip religiniais prietarais atsikračiusio žmogaus ugdymas". Esą, negalima tenkintis tuo, kad mokiniai jau "nebepraktikuoja religinių apeigų . . ., bažnyčios nebelanko". Tai būtų tik sustojimas pusiaukelėje. "Mokyklos ateistinio auklėjimo darbo galutinis tikslas yra išleisti į gyve-

nimą moksline pasaulėžiūra apginkluotą kovingą ateistą... Išugdyti kovingą ateistą — ilgas, daug triūso ir kantrybės reikalaujantis darbas. Jis dirbamas keletą metų, dirbamas kiekvieną dieną, kiekvienoje pamokoje... Mums, mokytojams, patikėta priartinti visuotinio mokslinės pasaulėžiūros triumfo laiką, pakelti visus darbo žmones iki sąmoningų komunistinės visuomenės kūrėjų lygio, nuo mažens ugdyti juos kovingais ateistais".

Štai pora ateistinio auklėjimo mokykloje pavyzdžių: kaip aiškinami kryžiai ir 1962 m. liepos 13-14 d. Skiemonyse (Utenos aps.) įvykęs Marijos pasirodymas vienai mergaitei. Anykščių Jono Biliūno vardo vidurinės mokyklos mokytoja S. Kaušylaitė "Tarybiniame Mokytojuje" (1965.X.21, psl. 2) rašo: "... dalis vaikų yra iš religingų šeimų, ir tėvų įtaka aiškiai jaučiasi jų pasaulėžiūroje. Štai pernai vienos pamokos metu mokytojas pasakojo apie pasikeitimus Lietuvos kaime ir paminėjo, jog mūsų gimtinės peizaže senuosius sutręšusius kryžius pakeičia aukštos įtampos elektros stulpai. Mokinė G. į tai pareiškė, kad ornamentuoti kryžiai yra kultūriniai paminklai ir juos reikia saugoti, o ne naikinti. Buvo aišku, kad šias mintis jai įdiegė pašaliniai. Vėliau sužinojau, kad mergaitė kartais skaito klerikalinio žurnalo "Šaltinis" komplektus, kuriuos atnešanti jos motina, bažnytinio choro dalyvė.

— O tu žinai, ką simbolizuoja kryžius? — paklausiau. — Juk tai vergijos, priespaudos, o ne kultūros paminklas.

Mergaitė neprieštaravo, bet ir nepritarė"...

Tada klasėje pradėta nagrinėti temos: "Kryžius — vergijos simbolis", "Kryžiaus simbolio atsiradimas", "Lietuva po kryžium ir kalaviju", "Kryžius — nuolankumo, vergijos simbolis". Panaudota ir karikatūros. Rezultatai buvę neblogi.

Ta pati mokytoja rašo ir apie Marijos pasirodymą Skiemonyse: "Į darbą (ateistinį. P. R.) buvo įtrauktas ir mokinys iš gana religingos Skiemonių apylinkės, pagarsėjusios neseniai įvykusiu "stebūklu" — Marijos "apsireiškimas" prie šaltinio, kurio vanduo pasidarė šventas. Iki šiol, klasėje vykstant ateistiniams pokalbiams, jis laikėsi pasyviai. Šeima religinga. Mokytojas jam pasiūlė nupiešti keletą karikatūrų apie Skiemonių "stebūklą". Prieš tai mokyklos mastu buvo suruoštas ateistinis vakaras "stebūklai be stebūklų", kuriame buvo išanalizuotas ir Skiemonių stebūklas".

Mokyklose IX-XI klasių mokiniai jau vykdo varžybas, kur tikrinamos ateistinio auklėjimo žinios. Vienas iš klausimų bū-

na: "Ar moki apginti materialistinę pasaulėžiūrą?" Duodama net iki 35 klausimų. Kaip ir egzaminuose, klausimai - bilietėliai išdėliojami ant stalo ir mokinių ištraukiami. Klausimų būna įvairių, pvz.: Ar yra tikslingumas gyvojoje gamtoje? Ką reiškia reliatyvus organizmų prisitaikymas? Kaip mokslas aiškina šventųjų paveikslų atsinaujinimo "stebuklą"? Kaip moksliškai paaiškinti prietarų apie pasaulio "sutvėrimą" ir jo "pabaigą" absurdiškumą? Ir t.t. (*Tarybinis Mokytojas,* 1966.IV.23, nr. 33, p. 2).

Būdingos savo turiniu ir ateistinės parodos. Pvz., Kauno I-sios mokyklos internato ateistai buvo surengę didžiulę net 30 stendų parodą. Štai kai kurių stendų pavadinimai: "Žmogaus kilmė", "Šventoji inkvizicija", "Dvasininkai carizmo tarnyboje", "Dvasininkija fašistinės reakcijos laikais", "Klerikalai valdžioje", "Dievo įsakymas — nežudyk" ir kt. (*Tarybinis Mokytojas,* 1965. I. 24).

Nors ateistinis auklėjimas mokyklose vyksta sistemingai, bet susiduriama ir su sunkumais. Nusiskundžiama, kad "nemažai vaikų dar ateina į internatą iš religingų šeimų. Vieni jų, patekę į sveiką aplinką, atitrūkę nuo religingų artimųjų, greitai pradeda atsikratyti prietarų, blaiviau galvoti. Tačiau ateina ir tokių vaikų, kurių sąmonės apnuodijimo laipsnis sukelia daug rūpesčių . . . O religininkai nesnaudžia". Seminaro dalyviai gauną laiškų "iš savo artimųjų ir net iš nežinomų asmenų. Gudriai rezgamos tamsybininkų pinklės šiuose laiškuose. Apeliuodami į vaikų nacionalinius, meilės tėvams jausmus, jie stengiasi sukurstyti jų širdyse neapykantą kitoms tautoms, aklą paklusnumą, pasiaukojimą Dievui ir t.t. Ir džiugu, kad mokiniai, juos gavę, neslepia nuo savo auklėtojų. Tai irgi pedagogų laimėjimas, kurį nelengva pasiekti". Toliau priduriama, jog pasitaiką ir tokių atvejų, kai tėvai atsisaką savo vaiko (*Tarybinis Mokytojas,* 1966. IV.23, nr. 33, psl. 2).

Be šeimos, vis dar tebejaučiamas ir kunigų poveikis. Tačiau, kaip rašoma sovietinėje lietuvių spaudoje, "betarpiškas bažnytininkų poveikis vaikams iki minimumo sumažėjęs. Kasmet vis mažiau vaikų ir paauglių lanko bažnyčias" (*Tarybinė mokykla,* 1965 m., nr. 2, psl. 26). Pavojingiausias laikas esąs vasaros atostogų metu, nes kai kur kunigai organizuoją grupinę mokinių katechizaciją. Net į "Vištyčio" pionierių stovyklą buvęs atvykęs Kauno kunigų seminarijos auklėtinis, kuris stovyklos teritorijoje pabandęs rodyti vaikams "kelius į dangų" ir tik pačių pionierių "sugėdintas", pasišalinęs nuo jų. Čia tuoj primenama mo-

kytojams jų pareiga, kad jie turį pasirūpinti, kad vasarą "mokyklinio jaunimo tarpe išnyktų dalyvavimo atlaiduose tradicijos, turi padėti vietos visuomenei organizuoti renginius, atitraukiančius darbo žmones nuo bažnyčios... Tad padarykime viską, kad vasaros metu mokiniai sustiprėtų fiziškai, praturtėtų dvasiškai, grįžtų į mokyklas, neišvydę niūrios praeities gyvenimo palydovų — altoriaus, rožančiaus ir maldaknygės" (*Tarybinis Mokytojas,* 1965.V.23).

III. Ateistinės propagandos būdai ir priemonės šeimose

Metai iš metų sistemingai varant antireliginę propagandą mokyklinio jaunimo tarpe, be abejo, pasiekiama neblogų komunistų partijos pageidaujamų rezultatų. Žymiai sunkesnis ateistinės propagandos darbas suaugusiųjų tarpe. Atspariausia, žinoma, tebėra senoji karta. Lengviau palenkiama vidurinioji ir jaunoji karta, todėl į tų kartų žmones, ypač į mokinių tėvus, ir nukreipiama antireliginė propaganda. Todėl mokinių tėvams ruošiamos ateistinės konferencijos, kurioms vadovauja vidurinių mokyklų mokytojai (*Tarybinis Mokytojas,* 1966,IV.3, nr. 27, psl. 2), organizuojami rajono mokyklų tėvų komitetų seminarai, kur varoma antireliginė propaganda, kaip "išsivaduoti iš religinių prietarų". Tvirtinama, jog pasiekiama rezultatų: esą, tėvai, kurie seniau karštai gynę religiją, jau susimąstą... (*Tarybinis Mokytojas,* 1966.IV.23, nr. 33, psl. 2).

Kadangi dabar mokslus einančio jaunimo nemaža dalis tėvų yra išėję vienokį ar kitokį mokslą, todėl ieškoma jau rafinuotesnių ateistinio darbo formų. Tam reikalui didelį dėmesį skiria Lietuvos komunistų partija. Pvz., Lietuvos komunistų partijos centro komiteto prezidiumo narys Antanas Barkauskas savo straipsnyje "Ideologiniam darbui — mokslinį pagrindą" (*Komunistas,* 1966 m., nr. 3, psl. 11-12) taip rašo: "Nors materialistinis auklėjimas apskritai vyksta pas mus sėkmingai, vis dėlto kartkartėmis tikslo siekiama apgraibomis. Norint moksliškai pagrįstai, o, vadinasi, ir efektyviai padėti tikintiesiems išsilaisvinti nuo religinės atgyvenos naštos, būtina gerai žinoti veiksnius, kurie laiko tikintįjį religinių pažiūrų nelaisvėje. Reikia išsiaiškinti, kas apsprendžia žmogaus religingumą socialistinės santvarkos dabartinio laikotarpio sąlygomis, pažinti tikinčiojo psichologiją ir jo galvosenos ypatumus". Stasys Šimkus, Lietuvos komunistų partijos centro komiteto ideologinio skyriaus vedėjo pavaduotojas, jau nurodo efektyviausias priemones, kurių turi

būti imamasi kovoje su "religiniais prietarais" (*S. Šimkus,* Ieškoti efektyviausių mokslinio ateistinio darbo formų. — Tarybinė Mokykla, 1965 m., nr. 2, psl. 1-2). St. Šimkus tame straipsnyje nurodo, kad pirmiausia vestina "kova su religine ideologija, o ne su klerikaline propaganda. Kovojant su religine pasaulėžiūra, tenka susidurti su jos skleidėjais dvasiškiais. Čia jų pagrįsta kritika būtina. Bet turime atsiminti, kad kritikuojant asmenį, o ne religinę ideologiją, tikintieji randa pateisinimą, sakydami, kad dvasiškis yra žmogus, ir jis gali suklysti, bet Dievas tai neklysta ir t.t. Taigi, individualus mokslinis - ateistinis darbas turi triuškinti religinę ideologiją, atskleisti jos antimokslišKumą, klasinį ir antiliaudinį pobūdį".

Kaip gi prieiti prie žmogaus? — "Jokiu būdu negalime leisti niekinti, žeminti tikintįjį. Ateistas — geriausias tikinčiojo draugas!"... Kova prieš tikintįjį žmogų — "... atstumia tikintįjį, pakerta jo atvirumą, nepadeda jam, o priešingai — pastumia į bažnytininkų globą. Patirtis sako: dirbk taip, kad taptum tikinčiajam geriausiu draugu, jo patikimu pagalbininku bei patarėju, ir tavo įsitikinimai palaipsniui taps jo įsitikinimais, jis stos į mokslinės pasaulėžiūros kelią"...

Toliau, St. Šimkus tęsia: "Mokslinį - ateistinį darbą trukdo dar pasitaikanti abejinga pažiūra į religinius prietarus. Dar vis pasigirsta balsų: "Ne mano reikalas", "Tegu žinosi", arba — Vardan "šventos ramybės", seneliams ar tėvams reikalaujant, nueina į bažnyčią ir pan. Pasitaiko dar ir inteligentų "minkštadūšių", kurie iš esmės netikintys, bet, kalbėdami su tikinčiu, vengia kritikuoti religinę pasaulėžiūrą".

St. Šimkus toliau pabrėžia, kad ateistinėje propagandoje svarbų vaidmenį galėtų suvaidinti mokytojai, nes "jie turi didelį autoritetą mokinių ir tėvų tarpe". Tik reikią su mokiniais dirbti ne tik klasėje, bet ir už jos ribų individualiai. "Didelė klaida, kai likimo valiai paliekamas neseniai tikėjęs, o dabar jau išsavadavęs iš prietarų jaunuolis, kai toliau nebesidominama jo likimu... Reikia iš kibirkšties tikinčiojo mokinio sąmonėje įdiegti liepsną, kuri sudegintų jo prietaringumą".

Straipsnyje nurodoma, kad reikia veikti mokinių tėvus, su kuriais reikią dirbti individualiai mokinių šeimose. "Be to, mokytojas turi paveikti jau nebetikinčius mokinius, ypač aukštesniųjų klasių, kad šie mokslinį - ateistinį darbą vestų su dar tikinčiais šeimos nariais". Siūlomas šis priėjimo būdas: "Taiksty-

masis, kompromisas neleistini: tik ramus tonas, pavyzdys, parama, šiltas žodis tirpdo prietarų ledus".

Knyga esanti svarbi darbo priemonė: "Individualiai dirbdami, išmokykime tikintį, jauną ar seną, žmogų pamėgti ateistinę knygą ir daug laimėsime".

Pagaliau nusiskundžiama, kad mokytojai yra perkrauti įvairiomis visuomeninėmis pareigomis. "Mokyklų partinės organizacijos, profsąjungų vietos komitetai turėtų nuolat rūpintis, kad visuomeninės pareigos mokytojams nekliudytų jų tiesioginiam darbui".

IV. Religingumo šeimose tyrinėjimai ir jų rezultatai

Kad būtų pasiekta veiksmingesnių antireliginės propagandos vaisių, imamasi "tyrinėti", geriau pasakius, tardyti atskiras šeimas. To darbo imamasi dėl to, kad religingumas šeimose daugelyje vietų tebėra gyvas. Tatai, žinoma, gerokai trukdo vaikų ateistinį auklėjimą mokyklose. Čia duosiu įdomius pasisakymus tuo reikalu Šiaulių K. Preikšo vardo pedagoginio instituto marksizmo - leninizmo katedros vedėjo docento Jono Aničo, baigusio visuomeninių mokslų dėstytojų parengimo kursus prie Leningrado universiteto. J. Aničas savo straipsnyje "Giliau pažinkime tėvų pasaulėžiūrą" (*Tarybinė Mokykla*, 1965 m., nr. 2, psl. 25-29) nusiskųsdamas rašo: "O kiek dar rasime mokinių, atsidūrusių tarp mokyklos ir religingų tėvų! Mokykla jam skiepija mokslines pažiūras, jis tiki vadovėliais ir mokytoju. O mama ir bobutė kala jam į galvą tikėjimą Dievu, tempia į maldininkų susirinkimus. Toks vaiko skaldymas — pragaištingas dalykas, prieš kurį mes turime kovoti ryžtingai, panaudodami visas mūsų ideologines priemones . . ." (l. c., psl. 25-26).

Apie tą šeimos poveikį vaikams J. Aničas leidžia pasisakyti rusui L. Iljičevui, 1964 m. "Komuniste" (nr. 3) paskelbusiam straipsnį "Mokslinės pasaulėžiūros formavimas ir ateistinis auklėjimas". L. Iljičevas yra jau daug griežtesnis už J. Aničą: " . . . pagrindinis religingumo išnaudojimo židinys yra šeima, kad didelis vaikų ir paauglių apnuodijimas religniu kvaituliu lemiamu mastu susijęs su vyresniųjų šeimos narių — tikinčiųjų įtaka jiems . . . Mes negalime, neturime likti abejingi likimui tų vaikų, kuriuos tikintys tėvai — fanatikai iš esmės dvasiškai prievartauja. Mes negalime leisti, kad akli žmonės, nemokšos augintų vaikus, panašius į save, luošintų juos. Mes negalime būti abejingi tam, kas yra šeima tarybinėje visuomenėje: komunis-

tinio auklėjimo ląstelė ar atsilikusių pažiūrų, atgyvenusių papročių, įpročių ir prietarų prieglobstis" (l. c., psl. 26).

O kaip gi apsaugoti vaiką nuo šeimos įtakos? Čia jau J. Aničas nurodo, kad visų pirma reikią gerai pažinti pačią šeimą: "Kas joje ir kokiu laipsniu yra tikintis, kokios religingumo priežastys, kokio pobūdžio idėjinis poveikis yra daromas vaikams... Neretai tenka pasiteirauti mokyklos direktoriaus, partinės organizacijos sekretoriaus: kiek mokykloje yra tikinčiųjų ar religijos įtakoje esančių mokinių? Išgirsti atsakymą: mes tokios apyskaitos nevedame... Šio didelio trūkumo šaknys glūdi tame, kad daugelyje mokyklų vis dar neįgyvendinamas vienas iš svarbiausių TSKP CK (Sovietų Sąjungos komunistų partijos centro komiteto P. R.) nurodymų — aiškiai žinoti gyventojų religingumo mastą ir pobūdį kiekviename konkrečiame šalies rajone, gyvenvietėje, kolektyve, name ir bute pažinti kiekvieną tikintįjį, žinoti jo pažiūras ir nuotaikas, jo religingumo priežastis. Taikant šį partijos reikalavimą mokyklai, reiškia — žinoti konkrečiai kiekvieno mokinio šeimą ir ypač kiekvieną tikintįjį šeimos narį".

Ką gi, partija įsako — ir prasideda šnipinėjimas šeimose, kiekvieno šeimos nario sekimas. To sekimo, kuris vadinamas "šeimų tyrinėjimu", duodami vienos Šiaulių miesto pradinės mokyklos mokinių tėvų apklausinėjimų rezultatai. "Ištirta 312 mokinių šeimų, pagrindinė dauguma. Štai to tardymo rezultatai:

1. "96 mokinių šeimos (t. y. 30,7 proc.) religingų žmonių nėra ir religinė įtaka vaikams nedaroma. Šių mokinių tėvai — įvairaus išsilavinimo žmonės, turį ir pradinį, ir aukštąjį išsilavinimą. Amžius taip pat įvairus: nuo 25 iki 50 metų. Daugelis anksčiau tikėjo, nuo religijos pasitraukė veikiami socialistinio gyvenimo tikrovės. Visi supranta religinio auklėjimo žalą vaikams, kai kurie patys stengiasi pagal galimybes formuoti teisingą vaikų požiūrį į supančią aplinką".

Duodamas ir vienos šeimos būdingas pavyzdys. Nijolės M. tėvai abu gimę 1927 metais, baigę po 6 klases. Šeimoje trys vaikai. "Nijolė turi dvi seneles. Viena gyvena mieste, kita — kaime. Tėvai neleidžia senelėms auklėti vaikų religine dvasia... Bažnytinės šventės šeimoje nešvenčiamos, gi anksčiau švęsdavo, eglutę puošdavo Kalėdoms, o dabar eglutę puošia Naujiems metams..."

2. "Sekančią grupę sudaro 74 šeimos (t. y. 23,7 proc.), kurių tėvai iš esmės atsikratę religiniais prietarais, iš jų pusės

vaikams jokia religinė įtaka nedaroma. Tačiau šiose šeimose dar kultivuojamos bažnytinės tradicijos, švenčiamos bažnytinės šventės, motyvuojant tuo, kad nenorima išsiskirti iš kaimynų. Daugelyje šios grupės šeimų gyvena religingos senelės, kurios stengiasi anūkus auklėti religine dvasia. Jos yra ir bažnytinių tradicijų kultivavimo iniciatorės. Nors šie tėvai pritaria ateistiniam vaikų auklėjimui mokykloje, tačiau nedraudžia religingoms senelėms dvasiškai luošinti vaikų, o kultivuodami bažnytines tradicijas, sudaro sąlygas religinės ideologijos skverbimuisi į vaikų sąmonę".

3. Trečia grupė negausi, joje tik 6 šeimos (t. y. apie 1,9 proc.). Tačiau ji reikšminga tuo požiūriu, kad ne visi šeimos nariai maždaug vienu metu nutraukia ryšius su religija. "Vienam iš tėvų atsikračius religiniais prietarais, kitas (dažniau motina) dar lieka religinga, ir šeimoje vyksta idėjinė kova. Suprantama, kad tokiose šeimose nėra sutarimo ir vaikų auklėjimo klausimais".

4. "Ketvirtai grupei galima priskirti 89 šeimos (t. y. 28,5 proc.), kurių tėvai religijos atžvilgiu yra svyruojantys arba indiferentai. Šie tėvai neturi tvirto nusistatymo vaikų auklėjimo klausimais. Jie nesunkiai sutinka su mokyklos reikalavimu neskiepyti vaikams religinės ideologijos. Jie patys nėra aktyvūs religinių apeigų atlikėjai, kai kurie iš jų rimtai abejoja bažnytinio mokymo teisingumu. Paprastai šių šeimų vaikai į bažnyčią vedami ikimokykliniame amžiuje. Bažnytinės tradicijos kultivuojamos visose šios grupės šeimose. Daugelyje šios grupės šeimų religine dvasia vaikus auklėja senelės . . ."

5. "Penktą grupę sudaro 47 šeimos (t. y. 15,1 proc.), kurių tėvai yra stipriai tikintys. Šiose šeimose vaikams daroma aktyvi religinė įtaka, tėvai priešingi ateistinam auklėjimui mokykloje. Daugelyje šeimų tėvams aktyviai talkininkauja senelės. Prieš vaikus čia susidaro stiprus religinės ideologijos frontas, kuriam palaužti mokykla turi parodyti daug pastangų". Tokiose šeimose, kur tėvai yra visai mažo išsilavinimo, kaip rašo J. Aničas, ant sienos kabo religinio turinio paveikslas. "Taigi, religingų tėvų ir senelės pastangų dėka vaiko sąmonė jau stipriai užnuodyta religiniais prietarais. Berniukui patinka bažnyčioje, jo emocijas veikia bažnytinė butaforija, motinos ir bobutės pasakojimai, jis jau "nusimano" kai kuriais religiniais dogmatiniais klausimais. Berniuko padėtis sunki, jis atsidūrė tarp mokyklos ir pamaldžios motinos bei bobutės" (I. c., psl. 28).

Iš gautų apklausinėjimų duomenų J. Aničas daro šias išvadas:

1. "Konkretus mokinių ateistinis auklėjimas, jų mokslinės pasaulėžiūros formavimas gali būti vykdomas tik gerai žinant mokinių auklėjimo sąlygas šeimoje ir visų pirma žinant tėvų pasaulėžiūrą . . ."

2. "Efektyviausias poveikio metodas yra individualus darbas", kad "religingiems tėvams būtų daromas nuolatinis ateistinis poveikis". "Pirmas mokytojų uždavinys — paveikti tėvus, kad jie atsisakytų religinio užsispyrimo, įtikinti juos, kad užimtų bent neutralią poziciją tarp mokslo ir prietarų ir netrukdytų mokyklai auklėti jų vaikų mokslinės pasaulėžiūros dvasia".

Tokia yra buvusi religingumo padėtis šeimose 1964-1965 m. sąvartoje pagal mokinių tėvų apklausinėjimo duomenis vienoje Šiaulių miesto pradinėje mokykloje. Po dviejų metų (1967 m. pradžioje) labiau apibendrinamų žinių apie religinę padėtį Lietuvoje suteikia Pranas Mišutis, Lietuvos komunistų partijos Centro komiteto Propagandos ir agitacijos skyriaus vedėjas. Jis savo straipsnyje "Materialistinę pasaulėžiūrą ugdant" (*"Mokslas ir Gyvenimas*, 1967, nr. 3, p. 5-6) šiaip išvedžioja: "apie pusė respublikos gyventojų šiandien yra daugiau ar mažiau laisvi nuo religijos įtakos . . . Daugelyje vietų religines apeigas atlieka net mažiau kaip pusė gyventojų, o santuokos aktą bažnyčioje kartoja tik iki trečdalio visų besituokiančiųjų. Religines apeigas praktikuojančių sparčiau mažėja miestuose. Kaime yra, pavyzdžiui, dar tokių vietų, kur dauguma visų gimusių kūdikių tebekrikštijama, o mirusiųjų — laidojama su bažnytinėmis apeigomis. Religinių švenčių šventimas, bažnyčių ir "šventųjų" vietų lankymas yra taip pat smarkiai sumažėjęs . . . Giliau tiki dalis moterų, jos ir sudaro pagrindinę bažnyčios lankytojų dalį. Be to, daugiau tiki senyvo amžiaus žmonės. Apklausa atskirose mokyklose parodė, kad vyresnėse klasėse beveik nebėra mokinių, kurie lankytų bažnyčią. Lanko tik dalis pirmos - septintos klasių mokinių ir lanko ją dažniausiai tėvų stipriai raginami . . . Yra ir tokių, kurie nevaikšto į bažnyčią, nemėgsta kunigų ir jiems netiki, bet tiki į dievą . . ."

V. Antireliginė propaganda plačiosiose žmonių masėse

Sovietams okupavus Lietuvą, tuojau Bažnyčia buvo atskirta nuo Valstybės ir mokykla nuo Bažnyčios. Pagal Sovietų Sąjungos konstituciją visiems piliečiams pripažįstama religinių kul-

tų praktikavimo laisvė ir antireliginės propagandos laisvė. Sąžinės laisvė, į kurią įeina ir religinių kultų atlikimo laisvė, tėra popieriuje. Antrosios sovietų okupacijos metu iš Lietuvos išvežta į koncentracijos stovyklas ar pasodinta į kalėjimus trečdalis kunigų, suimti vyskupai (1947 m. buvo likęs tik vienas Panevėžio vyskupas Kazimieras Paltarokas, miręs 1958 m. birželio 3 d.), palikta tik viena kunigų seminarija Kaune su labai apribotu klierikų skaičiumi, panaikinti visi vyrų ir moterų vienuolynai, visos katalikų bažnyčios paskelbtos valstybės nuosavybe, daugelis bažnyčių desakruota, uždraustos procesijos, viešas mirusiųjų palydėjimas į kapus, daroma visokių kliūčių žmonėms lankytis pamaldose sekmadieniais ir t.t. Šiuo metu tėra du vyskupai: Kauno arkivyskupijos administratorius vysk. Juozapas Matulaitis - Labukas, konsekruotas Romoje 1966 m. ir Telšių vyskupas Juozapas Pletkus, konsekruotas Telšiuose 1968 m. vasario 25 d. Be to, yra du vyskupijų valdytojai: Vilniaus — kapitulos vikaras prelatas Česlovas Krivaitis ir Kaišiadorių bei Panevėžio — kapitulos vikaras prelatas Povilas Bakšys. Okupuotos Lietuvos kulto reikalus tvarko Justas Rugienis, kuris yra Lietuvos įgaliotinis prie "SSSR Religijų reikalų tarybos". J. Rugienis reguliuoja santykius tarp Bažnyčios ir Valstybės, prižiūri, kad būtų vykdomi įstatymai, tvarką religijos reikalus, siūlo vyskupui skirti, iškelti ar atleisti kunigus ir kt. Kai Katalikų Bažnyčia Lietuvoje yra persekiojama ir griežtai kontroliuojama, antireliginei propagandai duodama visiška laisvė ir ji komunistų partijos bei valdžios organų visokeriopai remiama ir skatinama. Tam reikalui sutelktos visos priemonės: įkurtos atitinkamos organizacijos, spausdinama ateistinė literatūra, gaminamos visokios vaizdinės priemonės, steigiami ateizmo muziejai ir t.t. Į organizacinį ir propagandinį darbą įtrauktos Lietuvos komunistų partijos vadovaujamos organizacijos (komsomolas, profesinės sąjungos ir kt.), mokslo, švietimo ir kultūros įstaigos. Miestuose, rajonų centruose, įmonėse, kolchozuose, sovchozuose, mokyklose veikia ateistų tarybos, ateistų namai, klubai, ateistų būreliai.

Ateizmo propagandistus ruošia aukštosios mokyklos, ypačiai Vilniaus universitetas, Šiaulių K. Preikšo vardo pedagoginis institutas, Vilniaus valstybinis pedagoginis institutas, Lietuvos komunistų partijos Centro komiteto Aukštoji partinė mokykla Vilniuje (įsteigta 1956 m.; ligi 1966 m. ją baigė 725 asmenys), vakariniai marksizmo - leninizmo universitetai, veikią prie partijos miestų komitetų, liaudies universitetai, esą kiekviename Lietu-

vos mieste ir rajone, turį 318 fakultetų ir 1162 filialus su 113.000 klausytojų (*Komjaunimo Tiesa,* 1968.IX.19), ateistiniai seminarai ir kt.

1. "Žinijos" draugija

Ateizmui skleisti plačiosiose masėse 1948 pradžioje įkurta LTSR Politinių ir mokslinių žinių skleidimo draugija. Sutelkus į tą organizaciją nemažą skaičių mokslo žmonių, pedagogų, įvairių sričių specialistų ir komunistų partijos pareigūnų, pradėta ruošti mokslo populiarizacijos ir komunistinės propagandos paskaitos visoje Lietuvoje. Kadangi ateistinis auklėjimas yra neatskiriama komunistinio auklėjimo dalis, todėl draugijos narių išvykose su paskaitomis nuo pat pradžių buvo atkreiptas ypatingas dėmesys į antireliginę propagandą. 1963 m. LTSR Politinių ir mokslinių žinių skleidimo draugijos vardas pakeistas ir darbą toliau tęsė LTSR "Žinijos" draugija — sovietinės organizacijos "Znanija" padalinys. Draugija ėmė sparčiai augti. Kai LTSR Politinių ir mokslinių žinių skleidimo draugija 1961 m. turėjo 15.853 narius, "Žinijos" draugija 1967 m. gale jau buvo sutelkusi apie 24.000 narių, kurių tarpe buvo apie 10.000 mokytojų, apie 100 profesorių ir mokslų daktarų, apie 1000 įvairių aukštųjų mokyklų docentų bei mokslų kandidatų, visa eilė rašytojų, žurnalistų, dailininkų ir kt. (*Tiesa, 1968.I.20*). *Labiausiai prasikišę* ateizmo skleidėjai Lietuvoje yra: Girša Abramavičius, Pranas Aksomitas, Jonas Aničas, M. Bartninkas, Juozas Barzdaitis, Balys Bazevičius, Julius Butėnas, Aleksas Čedavičius, Jonas Dagys, Vladas Drėma, Antanas Gaidys, Aldona Gaigalaitė, Bronius Genzelis, Vytautas Girdzijauskas, Juozas Grigulevičius, Petras Grišk evičius, Juozas Jurginis, Arturas Jurgutis, Edmundas Juškys, Jonas Kairiūkštis, B. Kalvaitis, Kostas Korsakas, V. Lazutka, J. Macevičius, A. Mačionis, Juozas Matulis, Eug. Meškauskas, Juozas Mickevičius, J. Minkevičius, Pranas Mišutis, M. Mozūraitis, Vladas Niunka, Povilas Pakarklis (miręs 1955 m.), K. Papečkys, P. Pečiūra, Bronius Pranskus, V. Radaitis, ekskun. Jonas Ragauskas (miręs 1967 m.), J. Repšys, L. Rymeikis, Ona Rūželytė, Juozas Sidaravičius, K. Sideravičius, V. Simonavičius, Paulius Slavėnas, Romas Šarmaitis, Stasys Šimkus, Karolis Vairas-Račkauskas, R. Vėbra, Levas Vladimirovas, I. Zaksas, E. Žemaitis, Juozas Žiugžda.

Pradžioje LTSR Politinių ir mokslinių žinių skleidimo draugija (vėliau "Žinija") veikė Vilniuje ir Kaune, bet netrukus at-

sirado skyrių įvairiose Lietuvos vietose. Skyriuose veikliausi nariai yra mokytojai, agronomai, zootechnikai, medicinos darbuotojai, inžinieriai, technikai ir komunistų partijos pareigūnai. Lektoriams organizuojami seminarai. Pavyzdžiui, 1967 m. draugija suorganizavo 465 seminarus ir konferencijas lektorių kvalifikacijoms kelti (*J. Matulis,* Politinių ir mokslinių žinių propaganda. — Komunistas, 1968, nr. 8, p. 23-24). Leidžiamas metodinis leidinys "Į pagalbą lektoriui". Dabartiniu metu draugijos nariai per metus perskaito apie 150.000 paskaitų politiniais, mokslo, technikos, žemės ūkio, sveikatos apsaugos ir kitais klausimais. Kiek jų tarpe yra buvę antireliginių, neduodama statistikos. Tik 1961 m. nurodoma, kad tais metais perskaityta 17.281 paskaita ateistiniais, filosofiniais ir gamtos mokslų klausimais.

"Žinija" šaukia visos Sovietų Sąjungos ir "respublikinius" suvažiavimus. 1968 m. gegužės mėn. Vilniuje įvyko LTSR "Žinijos" draugijos suvažiavimas, o birželio 11-13 d. Maskvoje — V Visasąjunginės "Žinijos" draugijos suvažiavimas. Pastarasis įdomus daugeliu atžvilgių, ypač gairių nustatymu tolimesniam draugijos darbui. SSSR komunistų partija savo sveikinime pabrėžė, kad "Žinijos" draugijos nariai "padeda partijai skiepyti darbo žmonėms mokslinę pasaulėžiūrą, ginkluoti tarybinius žmones marksistine - leninine teorija, gerai suprasti partijos politiką, skiepyti jiems ištikimybę komunizmo idealams, tarybinį patriotizmą ir internacionalizmą". Toliau nurodoma, kad "paskaitų propaganda visuomet turi būti partinė, didžiai idėjiška, teisinga, bolševikiškai aistringa ir įtikinama". Pagal partijos nurodymus ir suvažiavimas nustatė "Žinijos" draugijos darbo gaires. Antireliginės propagandos reikalu suvažiavimas pasisakė už sustiprinimą religinės ideologijos kritikos: "Draugijos organizacijos turi užtikrinti visos paskaitinės propagandos mokslinį - ateistinį kryptingumą, giliai išaiškinti religinės sąmonės socialinį ir emocialiai - psichologinį sąlygotumą, sistemingai kritikuoti religinę ideologiją, turint galvoj jos įvairias kryptis, specifiką ir pastangas nuolat ją moderninti" (*J. Matulis,* Politinių ir mokslinių žinių propaganda. — Komunistas, 1968, nr. 8, p. 26). Visasąjunginės "Žinijos" draugijos suvažiavimo nutarimai privalomi ir "respublikiniams" padaliniams. LTSR "Žinijos" draugijos pirmininku nuolat perrenkamas Lietuvos mokslų akademijos prezidentas prof. Juozas Matulis.

(Bus daugiau)

PREL. MYKOLAS KRUPAVIČIUS IR ŽEMĖS REFORMA

PR. PAULIUKONIS

Žemės reformos autorius yra visa tauta

Žemės klausimas visų tautų gyvenime turi didelės ekonominės, socialinės ir politinės reikšmės. Žemės darbas žmonijos istorijoje šalia medžioklės, žvejybos ir gyvulių auginimo yra vienas iš seniausių ir svarbiausių žmogaus pragyvenimo šaltinių. Su žemės darbu labai ankštai surišta yra žmonijos istorija ir kultūra. Pirmosios žmonijos kultūros išaugo ten, kur susidarė palankios sąlygos žemės darbui: Nilo ir Mesopotamijos slėniuose. Prieš pramonės išsivystymą žmogaus buities kova artimai siejosi su žemės valdymo klausimu, su žemės vaisių paskirstymu. Šis klausimas savo aktualumo nėra nustojęs ir šiais pramonės bei civilizacijos iškilimo laikais, nes žemdirbystės ir su ja artimai susijusių kitų gamybinių jėgų gaminiai sudaro svarbiausią žmogaus maisto dalį. Žemės darbininkas maitina ne tik save, bet ir visą kraštą. Žemės valdymo svarbą aiškiai rodo derlingoji Ukraina, kuri carų laikais ne tik Rusiją, bet ir Europą maitino, ji buvo vadinama "Europos aruodu". Įvedus Rusijoje kolektyvinę žemės valdymo sistemą, pritrūko duonos net patiems rusams, kviečius tenka gabenti iš JAV ir Kanados.

Žemės valdymo klausimas buvo labai opus ir atsikuriančioje nepriklausomoje Lietuvoje, kur 75 proc. viso krašto gyventojų vertėsi žemdirbyste ir iš jos pragyveno. Čia jis šalia socialinės ir ekonominės turėjo dar ir tautinės reikšmės. Amžių bėgyje Lietuvoje susidarė nelygus ir socialiniu atžvilgiu neteisingas žemės paskirstymas. Lietuvių tautos tvirčiausias kamienas — liaudis tai aiškiai matė. Tautinio atgimimo metu iš liaudies kilę inteligentai dar draudžiamoje spaudoje bandė vienaip ir kitaip spręsti tą didelę socialinę neteisybę. Tačiau ji galėjo būti išspręsta tik lietuviams atkūrus savo nepriklausomą valstybę.

Apie Lietuvos Steigiamojo Seimo išleistą žemės reformos įstatymą ir jo vykdymą lietuvių spaudoje nevienodai atsiliepiama: vieni jį giria, o kiti tiesiog niekina, vadina kontroversišku, o jo įgyvendinimą "dar kontroversiškesniu" (Plg. A. Merkelis, Antanas Smetona, 295). Kartais užsimenama ir apie že-

mės reformos vyriausią vykdytoją kunigą Mykolą Krupavičių. Bet dažniausia tik prabėgomis, arčiau nesustojant nei ties pačiu žemės valdymo klausimo sprendimo opumu, nei ties žemės reformos vykdytoju.

Prel. M. Krupavičius spaudos atstovams pakartotinai yra pabrėžęs, kad žemės reforma buvo ne vieno kurio asmens darbas, bet visos tautos valios įvykdymas.

"Grįžtant prie Žemės reformos klausimo turiu pabrėžti ir priminti tai, ką nekartą esu sakęs, būtent, kad Žemės reformos autorius buvo ne asmuo, — ne Rimka, ne Krupavičius, — bet kolektyvas. O tas kolektyvas — visa Lietuva, ne tik ta, kuri mito iš žemės darbo, bet ir lietuviai inteligentai bei amatininkai, visi tie, kas norėjo Lietuvą padaryti lietuvišką, sumažinti lietuvių skurdą ir pakeisti Lietuvos veidą. Žemės reforma tai Vox populi, tautos reikalavimo padaras. Man tik teko didžioji garbė ir laimė jį įgyvendinti. Joks tikras patriotas lietuvis negalėjo to balso nepaklausyti, nenusikalsdamas savo tautai ir tėvynei. Steigiamasis seimas, leisdamas Žemės reformos įstatymą, prabilo tais žodžiais, kurie susitelkė gal šimtmečiais tautos sąmonėj, o aš, kaip Žemės Ūkio ministeris, įvykdžiau tautos troškimą ir tautos valios reiškėjo nutarimą" (Draugas II d., 1955. X.8).

Nors žemės reformos idėja palaipsniui brendo visoje tautoje, tačiau ją konkrečiai apipavidalinti teko atskiriems asmenims, ypač politinių partijų vadams. Prie žemės reformos pravedimo prisidėjo daug asmenų, daug nuopelnų turi tiek dešiniosios, tiek kairiosios politinės grupės, vienok prof. J. Kuprionio tvirtinimu žemės reforma "pagal ano meto aplinkybes, tikriausiai nebūtų būvusi pravesta, jei nebūtume turėję Krupavičiaus" (Draugas II d., 1962.X.20). Gali kai kam atrodyti toks tvirtinimas per daug vienšališkas, bet jo teisingumas paaiškės iš tolimesnių šio straipsnio skyrių. Atsikūriančios nepriklausomos Lietuvos sunkiose ekonominėse sąlygose pravesti Steigiamajame Seime žemės reformos įstatymą ir jį vėliau įvykdyti reikėjo didelio užsidegėlio, nepalaužiamos valios asmenybės. Tokia asmenybe ir buvo Krikščionių Demokratų partijos, turėjusios St. Seime atstovų daugumą, vadas ir vėliau buvęs Žemės Ūkio ministeris kun. M. Krupavičius, kurio mintyse ir jo organizuojamos partijos programose žemės reformos idėja kristalizavosi keliolika metų. Dėl to Lietuvos žemės reforma yra labai ankštai susijusi su prel. M. Krupavičiaus asmenybe.

Teisingai įvertinti žemės reformą ir jos reikšmę lietuvių tautos politiniam, socialiniam bei ekonominiam gyvenimui tenka bent trumpai apžvelgti žemės valdymą praeityje ir kaip buvo bandoma spręsti žemės klausimą atgimstančios Lietuvos spaudoje bei politinių grupių programose.

Žemės valdymas Lietuvoje amžių bėgyje

Iškasenos rodo, kad lietuviai nuo seniausių laikų užsiėmė žemės darbu, ir geriau už kaimynus ją išdirbo. Apie 98 m. romėnų istorikas Tacitas, rašydamas apie aisčius, sako, kad jie "javus ir kitokius vaisius augina ištvermingiau negu tingūs germanai". Senovėje kaimynystėje gyvenę suomiai prisipažįsta, kad jie žemės darbo išmokę iš savo kaimynų lietuvių. Jau XII-XIII a. žemdirbystė buvo pagrindinis lietuvių pragyvenimo šaltinis, jie turėję net javų atsargų. Pabaltijo priešistorinių laikų tyrinėtojas estas K. Moora tvirtina, kad IX-XIII a. žemės ūkio gamyboje lietuviai pirmavę visame Pabaltyje. XIII - XIV a. lietuviai apsėdavę žemę pagal trijų laukų ciklą, o XVI a. įvedus valakų reformą, Lietuvoje galutinai prigijo trilaukė sėjomaina.

Pirmasis žemdirbystės įrankis buvęs kaplys, kurį vėliau pakeitė arklio traukiamas medinis arklas, kaplys liko daržininkystės įrankiu. II - V a. Kristui gimus baltų kultūra pasiekusi "aukso amžių", kurio metu prūsai ir lietuviai ne tik palaikė artimus prekybos ryšius su Romos imperijos provincijomis bei germanais, bet jų kultūrinė įtaka spinduliavo ir į šiaurės rytų Europą. Tuo metu ir žemės darbas žymiai pagerėjo. 1961 m. Šveicarijoje prie Suvalkų atkastame II - III a. ūkininko kape rastas piautuvas, peilis, kirvis, yla, ietis, bet ir labai retai randamas metalinis arklo noragas, kuris yra iki šiol seniausias Pabaltijo ir šiaurės rytų Europos srityse (Marija Gimbutas, The Balts, 109 ir 114 psl.). Tad jau III a. lietuviai arė metaliniais noragais. Pamažu arklą pakeitė dviejų jaučių traukiama žagrė. XV a. žagrė buvo vyraujanti, ja buvo užariama dvigubai daugiau, negu arklu. Žagrė buvo net tam tikras žemės matas, nuo kurio buvo renkami mokesčiai.

Nuo senų laikų lietuviai valdė žemę nuosavybės teisėmis su paveldėtine perleidimo teise. Ne kiekviena šeima turėjo vienodai žemės. Tai priklausė nuo šeimos darbininkų skaičiaus, darbštumo, sugebėjimų ir kitų aplinkybių. Karų metu iš valstiečių tarpo pradėjo išsiskirti kilmingieji bajorai, kurie ėjo į karą. XIII a. bajorų sodybos buvo vadinamos kiemais arba kaimais. Juose šalia

bajoro gyveno šeimyna vadinami patriarchaliniai vergai ir samdiniai (parobkai). Pastarieji turėjo savo namų ūkį ir skirtinės žemės. Jų santykiai su žemvaldžiu buvo baudžiaviniai, ir kiekvienas jų šeimos narys buvo traktuojamas, kaip atskiras darbininkas. Vėliau bajoro šeimynos tarpe atsirado kaimynai. Tai buvo nusigyvenę ir iš laisvųjų valstiečių bendruomenės išėję valstiečiai ir pasidavę bajoro baudžiavai. Kaimynai atlikdavo savo pareigas ne nuo atskiro asmens, bet nuo ūkinio vieneto: šeimos, dūmo arba tarnybos. Bajorų valdomos žemės plotas buvo mažas. Jų kaimai, vėliau pradėti vadinti dvarais, ėmė didėti tik XIV a. pabaigoje valdovų dovanojimų pasėkoje.

Laisvieji žemdirbiai buvo lauko bendruomenės nariai; dėl to M. Lietuvoje ūkininkai buvo vadinami laukininkais. Valstiečiai turėjo savo nuosavybėje ariamos žemės ir naudmenų (pievų, ganyklų), kurias naudojo bendrai su kitais lauko bendruomenės nariais. Bendruomenės turėjo savo susirinkimą, seniūną ir laikėsi papročių teisės. Kelios lauko bendruomenės sudarė valsčių su valdovu, turinčiu viešpaties teises. Tokiam valdovui prigijo kunigaikščio vardas. Valstiečiai iš seno valdovui turėjo statyti pilis, tiltus, tiesti kelius, duoti pasėlį (valdovo apsilankymo metu jį priimti ir duoti dovanų) ir keleta dienų metuose eiti į valdovo dvarą talkos. Valstiečiai buvo laisvi.

Kunigaikščio galia priklausė nuo to, kiek jis turėjo savo kaimų, dvarų, kiek bajorų jo klausė ir kiek lauko bendruomenių buvo jo valdomoje srityje. Kaimai ir laukai tų kunigaikščių, kurie, iškylant vieno Lietuvos valdovo valdžiai, žuvo ar buvo išvyti iš valstybės, atiteko suvienytos valstybės valdovui. Visų žemių jis pats vienas nebepajėgė tvarkyti, ir į valsčius jis skyrė savo vietininkus — tijūnus. XIV a. Lietuvos valdovai pradėjo savo žemes didinti, steigti naujus dvarus ir juos dalyti bajorams už įvairias pareigas ar patarnavimus. Vytautas D. ir Jogaila pradėjo dovanoti bajorams ne tik žemes, bet ir valstiečius. Padovanotas valstietis vadinosi veldamas, jis buvo paverčiamas baudžiauninku. 1447 m. duota bajorams privilegija bajorų dvaruose gyvenę valstiečiai atiduoti visiškai jų globai ir priežiūrai. Valdovas atsisakė nuo bet kokių imamų iš tų valstiečių duoklių ir teisės juos teisti. Tai buvo pirmas aiškus žingsnis į baudžiavą.

XV a. Vakarų Europoje kilus javų paklausai, susirūpinta padidinti žemės produkciją ir turėti daugiau darbo jėgos. Bajorai prašė valdovo naujų veldamų, o valdovas savo valstiečius vis labiau irgi išnaudojo. Pilims nustojus pirmykštės reikšmės

ir iškilus dvarams, vieni valstiečiai buvo paversti lažininkais, o kiti činšininkais. 1514 m. pasėdžiai paversti nuolatine rinkliava ir įvestas duoklės mokestis javais. Jau buvo žiūrima, kad valstietis nebūtų be kokio nors pono. Jei pasitaikydavo valstietis be pono, tokį stengdavosi gauti bajorai. Iki valakų reformos valdovo dvaruose lažinės prievolės dar nebuvo tiksliai nustatytos ir jos buvo menkos.

Žemės valdymo srityje buvo didelė painiava: valstiečių dirbama žemė buvo išmėtyta, susimaišiusi su kitų valstiečių ar net dvarų žemėmis; privačių dvarų žemės buvo sumišusios su valstybės dvarų žeme, valstiečių prievolės bajorams ir valstybei buvo nevienodos: vieni už mažesnį plotą mokėjo daugiau, o kiti už didesnį — mažiau. Pats žemės išdirbimas buvo atsilikęs nuo Vakarų Europos, o javų paklausa didėjo.

1557 metais Žygimanto Augusto pravesta pirmoji žemės reforma. Išlygintos ežios, atskirtos valstybės ir bajorų žemės nuo valstiečių, suvienodinti valstiečių ūkiai ir prievolės. Kiekvienai šeimai su dviem dirbančiaisiais duotas vienas valakas (30-33 margai), paskirstytas į tris sėjomainas: žieminių, vasarinių javų ir pūdymo. Valaką sudarė trys rėžiai, kurių viduriniame įkurtas valstiečių kaimas. Buvo duoti pusvalakiai ir kaimo amatininkams daržai 6 margai. Valstiečiai, kuriems buvo uždėtos didesnės pareigos, gavo po du valaku. Už valaką turėjo eiti lažą dvi dienas savaitėje ir vasarą 4 talkas, be to, mokėti činšo nuo 21 iki 6 grašių pagal žemės rūšį; be to dar turėjo duoti žąsį, vištą, kiaušinių, šieno, kas sudarė nuo 33 iki 8 grašių. Kurie valstiečiai gyveno toliau nuo dvaro ir nebuvo reikalingi dvaro darbams, mokėjo 30 grašių, 12 talkų, arba 12 grašių, statinę rugių arba 10 grašių ir taip pat nuo 21 iki 6 grašių činšo ir kitų mokesčių, iš viso nuo 106 iki 66 grašių, žiūrint žemės rūšies.

Žygimanto Augusto žemės reforma pakėlė žemės ūkio gamybą, padidino valstybės ir bajorų dvarų pajamas, pagerino ir skurdžių valstiečių būklę. Jie prasigyveno, lengvai galėjo atlikti uždėtas prievoles, o turtingesnieji tapo vidutiniokais. Bet šia reforma galutinai įsigalėjo baudžiava, valstiečiai neteko žemės nuosavybės ir laisvės: jie buvo prirašyti prie dvaro. Net ir bajorai, negalėję įrodyti savo bajorystės, buvo paversti beteisiais valstiečiais baudžiauninkais. Vienas iš svarbiausių bajorystės įrodymų buvo dokumentas, kuriuo iš valdovo buvo gavęs veldamų, arba jei liudininkais galėjo įrodyti, kad jo protėviai yra gavę veldamų. Tuo tarpu 1588 metų III statutu bajorai buvo

pripažinti pilnateisiais savo žemės savininkais ir ją galėjo disponuoti kaip tinkami.

XVII a. vėl kilo naujų bajorų ir valstybės palivarkų steigimo banga valstiečių žemių sąskaiton. Valstiečių valdomos žemės plotas gerokai sumažėjo. Retas kuris beturėjo valaką, daugiausia pusvalakius ar net ketvirčius, o prievolės dvarui — lažo dienų skaičius, mokesčiai, — gerokai padidėjo. Valstiečiai gerokai nuskurdo ir suvargo.

Po paskutinio Lietuvos - Lenkijos padalijimo (1795 m.), Lietuvai patekus Rusijos valdžion, baudžiauninkų padėtis dar daugiau pasunkėjo. Rusijoje baudžiava buvo daug žiauresnė, negu Lietuvoje. Ten dvarininkai turėjo neaprėžtą valdžią ant baudžiauninkų. Jie baudžiauninkus laikė savo nuosavybe ir su jais elgėsi, kaip jiems patiko. 1767 m. rugpiūčio 22 d. carienės Katrynos II įsakymu buvo griežtai uždrausta ponų skriaudžiamiems baudžiauninkams kam nors skųstis. Užėmusi Lietuvą, Kotryna II daug Lietuvos valstybės dvarų išdalijo sau palankiems rusams, kurie su lietuviais baudžiauninkais pradėjo elgtis panašiai, kaip Rusijoje. Sulenkėję Lietuvos dvarininkai pamėgdžiojo ateivius rusus. Valstiečiai už mažiausį prasikaltimą buvo plakami rykštėmis, kaustomi į kalades, rišami prie stulpų, laikomi uždaryti rūsiuose, klupdomi ant įkaitintų akmenų, deginami įkaitinta geležimi, liepiami lipti į medį ir šaudomi, parduodami atskiri šeimos nariai, keičiami į šunis ir t.t. Kai kuriuose dvaruose lažas buvo ypatingai sunkus, per šešias savaitėje dienas buvo reikalaujama iš šeimos po du darbininku. Savo laukus baudžiauninkai pajėgdavo tik naktimis ir šventomis dienomis apdirbti, dėl to jų maistas buvo skurdus. Pagrindinis maistas duona buvo maišyta su pelais, vadinama bėraline duona. Be to, valstiečius slėgė valstybiniai mokesčiai, ėmimas į kariuomenę — rekrūtus 25-riems metams, pastotys kariuomenei pervežti, kariuomenės laikymas kaimuose ir prievartinis jos maitinimas. 1841-43 m. buvo atimtos bažnyčių ir vienuolynų žemės.

Dėl nebepakeliamų baudžiavos naštų daugelyje dvarų valstiečiai kėlė riaušes, vietomis net kariuomenė buvo siunčiama malšinti neramumus. Caro valdžia įsikišo į dvarininkų ir valstiečių santykius: 1844 m. įvedė dvaro inventorius, kurie turėjo sunormuoti baudžiavines pareigas. Bet tas dar labiau supainiojo dvaro ir baudžiauninkų santykius. Kai kurie dvarai, surašydami iš naujo inventorius, sumažino valstiečių žemių plotą, o prievoles padidino, kiti valstiečius visai nušalino nuo žemės, pavertė juos

dvaro bernais ar "laisvais miestiečiais". Dėl to kilo nauji valstiečių neramumai. Caro valdžia draudė valstiečių žemes jungti prie dvaro, mažinti valstiečių žemes, bet tai mažai gelbėjo.

Baudžiava, Rusijos atsilikimo ženklas, buvo nebepakeliama, valstiečių neramumai dažnėjo ir darėsi pačiai valstybei pavojingi. Policija ir siunčiami baudžiamieji būriai malšinti maištaujantiems baudžiauninkams buvo labai abejotinos vertės "baudžiavos sprendimo" būdas. Turėdami daugiau ryšių su Vakarų Europa, Lietuvos dvarininkai pirmieji pradėjo kelti baudžiavos panaikinimo klausimą. Bet jie vadovavosi egoistiniais sumetimais. Jie siūlė atleisti valstiečius iš baudžiavos be žemės, o už suteiktą valstiečiams laisvę reikalavo iš valdžios apmokėti jų skolas. Tuo būdu Lietuvos dvarininkai tikėjosi gauti visą žemę ir turėti pigią darbo jėgą — atleistus be žemės valstiečius. Caras kitaip pažiūrėjo į baudžiavos panaikinimo klausimą. Jis 1861 m. vasario 19 d. manifestu atleido valstiečius iš baudžiavos su žeme, už kurią jie per 49 metus turėjo išsimokėti, nežiūrint, kad prieš tris šimtus metų ta žemė buvo iš valstiečių atimta ir per 300 metų sunkiu bei nemokamu darbu valstiečiai dvarininkams šimteriopai buvo už ją atidirbę.

Per dvejus metus nuo baudžiavos panaikinimo paskelbimo turėjo būti sudaryti tarp ponų ir valstiečių atitinkami raštai, o per tą laiką valstiečiai turėjo dar eiti baudžiavą. Sutarčių sudarymas pavestas iš pačių ponų paskirtiems taikos tarpininkams, kurie reikalą vilkino. Valstiečių tarpe kilo neramumų. Per dvejus metus buvo sudaryta vos keliolika sutarčių, bet dėl valstiečių keliamų neramumų ir riaušių įvyko keli šimtai kruvinų egzekucijų. Vietomis egzekutoriai plakė valstiečius iki mirties. Be to, valstiečiai kėlė riaušes dar ir dėl to, kad ponai stengėsi mažinti valstiečių valdomas žemes arba visai juos nušalinti nuo žemės. Reformos įstatymas vadinamiesiems "laisviesiems žmonėms" — kaimo bernams, daržininkams, kampininkams — žemės nedavė. Pasinaudodami tuo įstatymu ponai jų žemes atėmė ir prisijungė prie savo dvaro žemių. Dar prieš baudžiavos panaikinimą dvarininkai gausiai "laisvino" valstiečius be žemės, prirašydami juos prie miestiečių ar laikinai palikdami eiti baudžiavą. Pagal baudžiavos panaikinimo įstatymą tokie "išlaisvinti" valstiečiai negavo žemės. Be to, įstatymas leido dvarininkui pasilikti vieną trečdalį visos žemės. Buvo tokių dvarų, kur valstiečiai valdė daugiau, negu du trečdaliu, tad ponai sumažino valstiečiams skirtines žemes, kaikuriuose dvaruose net iki pusės. Vieto-

mis valstiečiai buvo perkelti į smėlynus ir dirvonus. Iš valstiečių atiminėjo jų naudojamas ganyklas ir šienaujamas pievas, vadinamus servitutus.

Baudžiavos panaikinimą pagreitino nepavykęs 1863 metų sukilimas. Vilniaus generalgubernatorius Muravjovas, malšindamas sukilimą, norėdamas patraukti valstiečius caro pusėn ir nustatyti juos prieš dvarininkus, kurie vadovavo sukilimui, paskubino pašalinti baudžiavos likučius ir Lietuvos valstiečiai gavo daugiau žemės, negu Rusijos. Bet ne viskas buvo sutvarkyta; liko daug bežemių, nebuvo išspręstas servitutų klausimas, kuris buvo nuolatinių ginčų tarp pono ir valstiečių priežastimi.

Numalšinęs 1863 metų sukilimą, Muravjovas ir jo įpėdiniai daug dvarininkų ištrėmė, jų dvarus konfiskavo (vien Kauno gubernijoje buvo nusavinta 121 dvaras su 58,654 dešimtinių žemės) ir atidavė rusams kolonistams. Ištisi kaimai buvo ištremti ir jų vietoje įkurdinti rusai.

Panaikinus baudžiavą, Lietuvos dvarininkai nesugebėjo prisitaikyti prie naujų ekonominių sąlygų, ir daugelis iš jų net nekreipė reikiamo dėmesio į žemės ūkio gamybos pakėlimą. Rusijos valdžia už 1863 metų sukilimą buvo nepalanki Lietuvos dvarininkams, apdėjo juos dideliais mokesčiais ir nedavė lengvų kreditų. Metai iš metų Lietuvos dvarininkai brido vis gilyn ir gilyn į skolas. Dalį savo prabangos išlaidų padengdavo, parduodami miškus. 1861 m. miškai sudarė trečdalį (33 proc.) Lietuvos ploto. Jų tik dalis priklausė valdžiai, o didžiausi plotai — dvarininkams. Neplaningas miškų naikinimas iki I Didžiojo karo Lietuvos miškų plotą sumažino visu trečdaliu; tada miškai tesudarė vos 21 proc. viso krašto ploto. Bet miškų išpardavimas tepadengė tik dalį išlaidų. Prieš karą virš 90 proc. dvarų žemės ploto buvo pagal ipotekas bankuose įskolinta. Daugelio dvarų įsiskolinimas siekė iki 100 proc. jų vertės. Visai be skolų buvo tik pavieniai dvarų savininkai (J. Aleksa, Lietuvių tautos likimo klausimu, 53 psl.). Praskolintus dvarus labai lengvomis sąlygomis pirko rusai kolonistai. Katalikams buvo leidžiama pirkti tik 60 ha žemės ir tai tik su gubernatoriaus leidimu, o 1901 m. tai buvo visai uždrausta. Po 1905 metų revoliucijos suvaržymai panaikinti.

Lietuvos dvarininkai lenkai, vokiečiai ir rusai buvo priešingi lietuvių tautinio susipratimo kilimui, kuris po baudžiavos panaikinimo pradėjo žymiai reikštis. Jei tos pačios Rusijos valdomoje Lenkijoje dvarininkai buvo viso lenkų tautinio sąjūdžio va-

dai ir finansuotojai, tai Lietuvoje jie veikė priešingai: su mažomis išimtimis jie kiek tik galėjo, tiek slopino lietuvių tautinį kilimą. Dvarai buvo lenkinimo ir lenkų kultūros židiniai Lietuvoje: dvaro savininkai ir jų urėdai su darbininkais ir kumečiais kalbėjo tik lenkiškai, ir kiekvieną lietuviškai prašnekusį paniekinamai vadino chlopu — mužiku. Dvarininkų įtakos dėka daugelyje parapijų, ypač Vilniaus vyskupijoje, buvo varoma lenkinimo akcija. Kiekvieną susipratusį lietuvį kunigą išėsdavo iš lietuviškos parapijos. 1918 - 1920 metais, atsikuriant Lietuvos valstybei, dalis Lietuvos dvarininkų ar jų vaikų išėjo į lenkų legijonus. Kiti viduje rengė (P. O. W.) sukilimą, treti išskėstomis rankomis laukė lenkų kariuomenės, kurios pagalba galėtų vėl uždėti savo leteną ant lietuvių. Šiaurės Lietuvoje buvo dvarininkų, rėmusių vokiečius bermontininkus.

Kai kurie dvarai buvo moralinio papiktinimo vietos: jų savininkai lėbavo, rengė orgijas, laikė meškų mokyklas, o kumečių vaikai buvo pusnuogiai, nedavalgę ir be jokio švietimo.

Trumpai suglaudus, dvarininkai šimtmečiais išnaudojo ir skriaudė lietuvių tautos kamieną — valstiečius, kurie išlaikė lietuvių kalbą ir kultūrą. Ir po baudžiavos panaikinimo dvarų savininkai nesiliovė ekonomiškai, tautiškai bei kultūriškai skriaudę lietuvių. Dvarai buvo didžiausio socialinio neteisingumo ir lietuvių nutautinimo lizdai. Todėl atsistačiusios nepriklausomos Lietuvos valstybės kūrėjai ėmėsi gana radikalios žemės reformos, kuri turėjo pašalinti amžiais lietuvių tautą varginusią skriaudą.

Žemės klausimas lietuvių spaudoje ir partijų programose

Neteisingą žemės paskirstymą caro valdžios prispausta ir dvarininkų išnaudojama lietuvių tauta gyvai jautė. Kaip ryškų pavyzdį galima nurodyti Kauno guberniją, kuri vėliau sudarė 60 proc. nepriklausomos Lietuvos teritorijos. Prieš I Didįjį karą Kauno gubernijoje buvo iš viso 1,857,100 gyventojų, iš jų 1,666,000 gyveno kaimuose. 216,564 (apie 40,000 šeimų) buvo bežemiai, 30,222 mažažemių ūkių, turinčių iki 3 ha žemės, 41,165 ūkių nuo 3 iki 10 ha, 33,112 ūkių nuo 10 iki 20 ha, 81,668 ūkių nuo 10 iki 20 ha, 18,447 ūkių nuo 20 iki 30 ha, 3,397 ūkių nuo 30 iki 40 ha, 914 ūkių nuo 40 iki 50 ha, 1,817 ūkių nuo 50 iki 100 ha ir 2365 ūkiai virš 100 ha. Bet kokia žemės valdymo disproporcija, palyginus su ūkių skaičiumi: pastarieji 2,365 dvarininkai valdė 41,5 proc., o visi kiti 58,5 proc. visos žemės. Tik trys ru-

sų dvarininkų šeimos — Zubovai, Naryškinai ir Vasilčikovas valdė per 100,000 ha.

Lietuvių tautinio atgimimo veikėjai jau draudžiamoje spaudoje ir savo politinių grupių programose reikalavo teisingesnio žemės valdymo paskirstymo. Tiesa, pirmieji lietuvių pasisakymai buvo migloti, neaiškiai apibūdinti, tačiau juose buvo jaučiamas didelis nepasitenkinimas esamu neteisingu žemės paskirstymu.

Jau 1863 m. sukilimo metu, organizuodamas sukilėlių būrius, kun. Antanas Mackevičius skelbė, kad žemė priklauso ją dirbantiems. Po sukilimo pirmasis žemės klausimą iškėlė 1886 m. "Lietuvių Balse" dr. Jonas Šliūpas. Tuo metu jis buvo didelėje socializmo įtakoje, tad ir žemės klausimą kėlė socialistiniu požiūriu. Jo manymu, kai darbininkai išgriaus kapitalistinę valstybės santvarką ir valstybės turtai bus suvisuomeninti, tada ir žemė turės tapti "turtu visuomenišku, kurią randavos draugystėmis gyventojai už užmokesnį naudingą dėl draugijos kaip jau randame senovėje tarp indo-europiškų ir kitų tautų" (A. Rimka, Lietuvių tautos socialiniai pagrindai ir "Auszros" - "Varpo" (1883 - 1893) socialekonominiai raštai, 66 psl.).

Daug rašęs "Varpe" ekonominiais klausimais Petras Leonas straipsnyje "Žemdirbystės reikalai" (Varpas, 1891 nr. 5) išnagrinėjęs Lietuvos žemės ūkio negerovių priežastis, siūlė tam tikrų pagerinimų. Jo supratimu geriausia ir radikaliausia žemės reforma būtų įvedus "bendrijinį žemės valdymą", bet dėl įsigalėjusio Europoje ir Lietuvoje individualizmo papročių tokia reforma yra negalima. Jo siūlomos žemės reformos yra dviejų rūšių: vienos priklauso grynai nuo valdžios, o kitos nuo pačių lietuvių. Lietuviai privalo reikalauti iš valdžios: 1. valdžios valdomus ir išdalintus visokiems svieto perėjūnams dvarus majoratų teisėmis nuomoti ūkininkams; 2. steigti atitinkamas ūkininkų reikalams kredito įstaigas; 3. steigti žemės ūkio, amatų ir prekybos mokyklas; 4. sumažinti ir įvesti teisingesnį žemės mokestį; 5. sureguliuoti procentų ėmimą už paskolas, kad ūkininkai nebūtų apiplėšiami už paskolas aukštais procentais. Patys lietuviai iš savo pusės privalo rūpintis: 1. leisti savo jaunimą į specialias ar į bendrojo lavinimo mokyklas, kad apsišvietę galėtų geriau ūkininkauti; 2. steigti savitarpines paskolos ir reikalingų gaminių pirkimo bei pardavimo bendroves; 3. steigti privačias žemės ūkio, amatų ir prekybos mokyklas; 4. kuo greičiau imtis prekybos ir amatų, kurie duoda gerą uždarbį ir mažina konkurenciją tarp

žemės darbininkų; 5. steigti draugijas ir su pagalba "ūkiško banko" pirkti žemes, ypač dvarus.

1896 m. susiorganizavusi Lietuvos Socialdemokratų Partija priimtoje programoje, laikydamosi K. Markso privačių turtų nacionalizacijos dėsnio, žemės klausimą labai trumpai formulavo: "Paėmimas iš palengvo į draugijos valdymą: žemės, produkcijos įrankių ir komunikacijos dalykų" (St. Kairys, Lietuva budo, 302 psl.). 1905 metų revoliucijos metu socialdemokratai savo reikalavimus atsišaukime "Ko nori Lietuvos Socialdemokratai" kiek aiškiau išreiškė: "Tolimesnėje ateityje socialdemokratai mano reikalingu visas žemes ir miškus, pabrikus, magazinus ir rūmus atimti iš jų savininkų. Atėmus, neišdalinti tarp beturčių, kaip dažnai neišmanėlių sakoma, bet atiduoti visiems to krašto žmonėms, kad visi iš vieno dirbtų ir kožnas darbininkas pilnai pats naudotųsi iš savo darbo. Tuokart pranyks ponai, bet nebus beturčių ir vargšų; darbininkai bus sotūs. Turtų lygybė duos žmonėms vienybę ir sutikimą" (K. Bielinis, Penktieji metai, 525 psl.). Tai buvo idealistinės mintys, bet šiandien gyvenimas yra parodęs, ką reiškia turtų nacionalizacija ir bendras žemės valdymas.

Lietuvių Demokratų Partijos programos projekte, atspausdintame "Varpe" (1902 m. 12 nr.) žemės klausimu taip pasakyta: "palengvinti išskirstyti kaimus į vienkiemius, grąžinti buvusiems savininkams po 1863 m. sukilimo konfiskuotus dvarus ir miškus, išdalinti bežemiams darbininkams valdžiai priklausančias Lietuvoje žemes, uždrausti Lietuvoje kurti rusų kolonijas, įvesti lengvą kreditą pirkti žemei ir gerinti jos išdirbimą, valsčiuose steigti ūkininkams agronomo patarėjo punktus, steigti įvairias žemės ūkio mokyklas" (Plg. St. Kairys, Lietuva budo, 385 psl.).

1904 metais parašytame Lietuvių Krikščionių Demokratų Susivienijimo programos projekte, kuris Didžiojo Vilniaus Seimo metu atskirai įvykusiame Krikščionių Demokratų posėdyje buvo priimtas, kalbama irgi tik apie valstybei priklausančių žemių išdalinimą bežemiams ūkininkams "labiausiai palengvintomis sąlygomis", reikalaujama uždrausti naikinti girias, suvaržyti medžių ir miškų išvežimą į užsienį, "kad ir neturtingi žmonės galėtų nusipirkti sau užtektinai malkų ir rąstų", teikti pašalpą bežemiams ir mažažemiams ūkininkams, perkantiems žemę nuo nusigyvenančio dvarponio, sodiečiams, keliantiems į vienkiemius, ir ūkininkams, auginantiems ant savo žemės giraites" (Draugija, 1907 m. 1 nr. 75-76 sl.).

Nei Demokratų nei Krikščionių Demokratų partijų programos nelietė privačių dvarininkų žemių. Jau daug griežčiau buvo pasisakyta Didžiajame Vilniaus Seime, į kurį buvo susirinkę du tūkstančiai atstovų įvairaus luomo ir iš įvairių Lietuvos vietovių. Jie gyvai svarstė žemės klausimą. Bet kadangi iš anksto nebuvo nė vienas pasirengęs išsamiai referuoti teisingesnio žemės paskirstymo Lietuvoje reikalo, kai per septynias valandas sausakimšai susispaudusią dviejų tūkstančių minią vargino 30 kalbėtojų ir "visos jų kalbos tuščiai praskambėjo" (Pr. Klimaitis, Didysis Vilniaus Seimas, Židinys, 1931 m. 4 nr. 366 psl.). Tarp kalbėtojų buvo ir kun. Vincas Aleksandravičius, kuris trumpai ir aiškiai išreiškė visų lietuvių norą: "Žemė priklauso tiems, kurie ją dirba". Tas šūkis vėliau tapo kun. M. Krupavičiaus vykdomos žemės reformos motto. Seime žemės klausimu nebuvo pareikšta vieninga nuomonė, tad nežiūrint susirinkusių reikalavimų, tuo reikalu nebuvo priimta nė rezoliucija.

Tik ką parvykęs iš D. Vilniaus Seimo kun. Juozas Tumas gruodžio 7 d. Vadaktuose sušaukė savo parapijiečius ir įsteigė pirmą Lietuvių Krikščionių Demokratų Sąjungos kuopą. Steigiamajame susirinkime buvo priimti nutarimai Lietuvos autonomijos reikalu ir gana tiksliai išdėstyti žemės klausimu reikalavimai. Lietuvos krašto gerovė remiama smulkiais ūkininkais ir reikalaujama, kad lietuvis, "kaipo pirmutinis to krašto savininkas, būtų čia pat aprūpintas tokiu žemės gabalu, kurs pilnai patenkina jo šeimynos reikalus". Tam tikslui nutarta reikalauti: autonominės Lietuvos tautiškasis iždas į savo fondą turi supirkti bankų už skolas licituojamus ir kitus silpnai besilaikančius dvarus, paimti į tautos fondą iš ponų ir bažnyčių atimtas žemes, "laisviesiems" ūkininkams grąžinti jų senovines sodybas ir neteisingai atimtas dvarų iš valstiečių pievas, ganyklas bei miškus jei minėtų šaltinių neužtektų aprūpinti nustatyta žemės norma visus bežemius ir mažažemius, tai reikalinga išpirkti ir kitus dvarus, ypač didždvarius; lietuviams, sugebantiems gerai išdirbti žemę, sklypai duodami nemokamai, reikalaujant tik mokesčio nuo pelno (Draugija, 1907 m. 1 nr. 261 psl.).

Po 1905 m. revoliucijos Rusijoje buvo įsteigtas patariamasis valdžios organas Valstybės Dūma, į kurią ir lietuviai turėjo teisę rinkti atstovus. Dūmoje buvo svarstomas ir žemės klausimas. Seinuose katalikų leidžiamame "Šaltinyje" tilpo net trys straipsniai, sąryšyje su Dūmoje svarstytu žemės klausimu: "Ipoteka ir žemės klausimas" (1906 m. 17 nr.), "Apie žemės pada-

linimą" (1907 m. 18 nr.) ir "Apie žemės klausimą Lietuvoje" (1907 m. 33 nr.). Pirmame straipsnyje pirmiausia siūloma apriboti žemės kiekį iki 50-60 margų (30 ha), o kas viršaus, privalo parduoti. Palengvinti įsigyti žemės siūlome įsteigti lengvomis sąlygomis teikiančią paskolas ipotekos banką. Norint pagerinti ūkininkų būvį ir pakelti žemės ūkio pažangą, antrame straipsnyje siūlome pirmiausia išskirstyti į vienkiemius, aprūpinti bežemius ir mažažemius žeme, apribojant žemės kiekį iki tokio minimumo, kurį pats žemės savininkas tiesiogiai pajėgtų prižiūrėti, be jokių pagelbininkų. Valstybė turi teisę nusavinti žemes bežemių ir mažažemių labui ir padėti jiems išsimokėti. Straipsnio autorius teisingai įsitikinęs, kad visiems žemės neužteksią, bet pakilus žemės ūkio gamybai, pakils krašto pramonė, prekyba, amatai, ir daugelis bežemių gausią naujų darbų ir tinkamą pragyvenimą. Paskutinio straipsnio autorius (Bronius St.), remdamasis Valstybės Dūmos atstovo P. Leono išleista knygele rusų kalba "Žemės reformos klausimas Lietuvoje" tvirtina, kad dvarų žemės išdalinimas bežemiams ir mažažemiams yra būtinas. Valdžios išdalintus dvarus majoratų teisėmis ir per baudžiavos panaikinimą ponų neteisingai pasisavintas žemes reikia nusavinti be jokio užmokesčio. Toliau primenama būtiną reikalą uždrausti miškų gabenimą į užsienį, sumažinti muitus žemės ūkio įrankiams, sulyginti žemės mokesčius ir panaikinti išperkamuosius mokesčius.

Išskyrus socialdemokratus, visi kiti galvojo, kad bežemių ir mažažemių aprūpinimui žeme reikia išpirkti dvarus. Galima be už mokesčio nusavinti tik valdžios valdomus ir dovanotus dvarus bei ponų neteisingai pasisavintas iš valstiečių žemes. Dvarų išpirkimui reikalingas "Tautos Fondas", kurį gali sudaryti tik autonomiškai valdoma Lietuva. D. Vilniaus Seimo raikalavimas autonomijos Lietuvai Rusijos vyriausybės nebuvo išklausytas, tad ir mintis platesniu mastu išpirkti ponų dvarus dingo. Tačiau kai kurie lietuviai patriotai, suprasdami žemės reikšmę lietuvių tautai ir norėdami užkirsti kelią rusų bei lenkų kolonizacijai Lietuvoje, buvo pradėję supirkinėti bankų parduodamus iš varžytinių dvarus ir mažesniais sklypais prieinamomis sąlygomis parduoti lietuviams. Kun. Juozas Vailokaitis Seinų apskrityje buvo nupirkęs du dvaru ir norėjęs sklypais išparduoti lietuviams. Bet lietuviai terorizuojami lenkų nedrįso aplenkėjusių tarpe pirkti žemės. Kun. J. Vailokaičio planas žlugo, o jis pats bankrutavo. Sekmingesnė buvo "Artojo" bendrovė, kuriai vadovavo dr. Juozas Rugys. Ben-

drovės nariai buvo kunigai V. Jarulaitis, M. Miežinis, B. Baltrėnas, J. Bikinas, Petreikis ir kiti. "Artojas" buvo jau supirkęs 5,000 dešimtinių žemės ir jos dalį sklypais išpardavęs. Užėjęs karas sutrukdė planą, likusi žemė buvo paimta į žemės reformos fondą ir išdalinta.

Nemaža naujos šviesos įnešė į socialinio klausimo sprendimą Lietuvoje ir į teisingesnio žemės paskirstymo pažiūras 1909 m. sausio 2, 3, 4, ir 4 dienomis Kaune katalikų iniciatyva surengti socialiniai kursai. Rengti kursus paskatino 1907 m. Varšuvoje įvykę socialiniai kursai, kuriuose dalyvavo kelios dešimtys ir lietuvių kunigų. Socialinių kursų tikslas buvo arčiau supažindinti Lietuvos dvasininkus ir pasauliečius inteligentus su popiežių enciklikomis ir katalikų sociologų pažiūromis į visuomeninę veiklą apskritai bei į socialinius klausimus. Buvo užsimota plačiai, pakviesta visa eilė lietuvių, lenkų ir rusų prelegentų. Kitataučiai atsisakė, o iš 8 pasižadėjusių lietuvių liko tik penki prelegentai. Kun. P. Būčys skaitė tema "Bažnyčia ir sociologija", kanauninkas dr. J. Maculevičius - Maironis — "Krikščioniškasis socialinės tvarkos mokslas pagal Leono XIII enciklikas", kun. Justinas Staugaitis — "Visuomenės labdarybės sutvarkymas", kun. dr. J. Matulevičius - Matulaitis — "Trumpas išaiškinimas šių dienų socialinio klausimo, "Miestų ir apskritai pramonijos darbininkų klausimas" ir "Bažnyčia ir nuosavybė", kun. dr. A. Kaupas — "Lietuvių išeivystė Amerikon". Visos paskaitos buvo atspausdintos "Draugijoje" 1909 m. 31, - 32 nr. Po paskaitų žurnalo redaktorius kun. A. Dambrauskas pridėjęs prierašą, kad atspausdintos socialiniu klausimu paskaitos bus naudingos kunigams, nes pamatys, kad "socialistų deklamacijose" yra daug tiesos, taip pat socialistams, kurie turės progos įsitikinti, kad Katalikų Bažnyčia į socialinį klausimą žiūri plačiau ir giliau, negu socialistų brošiūrėlėse rašoma.

Žemės pertvarkymo klausimu buvo vertinga kun. dr. J. Matulevičiaus paskaita apie "Bažnyčią ir nuosavybę", kurioje jis aiškino, kad Katalikų Bažnyčia nuosavybės nelaiko absoliučiai neliečiamu daiktu. Jis, cituodamas šv. Tomą Akvinietį ir Leono XIII encikliką "Rerum Novarum", nurodė, kad nuosavybė Bažnyčios yra pripažįstama, tačiau žmogus privalo naudotis savo daiktais, lyg jie būtų ne jo vieno, bet visų bendri, kad "lengvai pasidadalytų jais su kitais, kada anie to yra reikalingi" (Draugija, 31-32 nr., 365 psl.).

Žemės reforma bręsta M. Krupavičiaus mintyse

Prel. M. Krupavičius yra kilęs iš dvaro tarnautojo šeimos, matė ponų daromas lietuviams skriaudas, suprato žemės reikšmę lietuviui ir dėl jos neteisingo valdymo esančią didelę skriaudą lietuvių tautai. Beeidamas mokslus ir juos baigęs visu rūpestingumu studijavo socialinį klausimą ir su juo susijusį žemės reformos reikalą. Suorganizavo tvirtą Krikščionių Demokratų partiją, kuriai vadovaudamas Steigiamajame Seime pravedė tokį žemės reformos įstatymą, kokį jis matė reikalingiausią to meto Lietuvai, ir išleistą įstatymą visu užsidegimu vykdė.

Apie prel. M. Krupavičiaus giminės kilmę yra labai mažai žinių. Jo motinos pasakojimu Krupavičiaus seneliai iš tėvo pusės XIX a., gelbėdami gyvybę nuo žiauraus dvarininko, atbėgo iš Vilniaus krašto į Sūduvą ir apsistojo Navininkų kaime, Kriokialaukio valsčiuje, Alytaus apskr. Bet ir čia laisvės nerado, tapo kito dvarininko baudžiauninkas. Po baudžiavos panaikinimo jie vertėsi žemės ūkiu. Prel. M. Krupavičiaus abu tėvai buvo gimę dar sunkiais baudžiavos laikais. Tėvas Pranas, gimęs 1844 m., mokėsi Belgijoje ir buvo spirito varyklų mechanikas. Šio amato išmokęs Belgijoje, kur tuo metu klestėjo alaus pramonė. Jis tarnavo Antanavo, Balbieriškio dvaruose ir vėliau Aštrioje Kirsnoje. Darbas buvo pelningas, susitaupė pinigų ir galvojo įsigyti didesnį ūkį, bet pinigai buvo paskolinti be vekselių giminėms ir jų dauguma dingo. Netekęs pinigų, išsinuomavo 30 ha Utos majoratėlį, bet ir iš ten stipresnių buvo išstumtas. Igliškėliuose, Igliaukos parapijoje, buvo įsitaisęs krautuvėlę, bet, matyt, ta prekyba buvo menka, tad palikęs žmoną su keturiais mažais vaikais, išvyko į JAV laimės ieškoti, kur gerokai vargo. Fabrike buvo sunkiai sužeistas. Tuomet socialinio draudimo nebuvo. Pranas Krupavičius fabriką padavė į teismą. Greit savo sutaupas teismui išleidęs, bylą turėjo nutraukti nieko nelaimėjęs. Kaip invalidas pateko į vieną Čikagos senelių prieglaudą, kurioje pajėgesni turėję dirbti. Pr. Krupavičiui vieną kartą buvo pavesta šluoti gatvę. Pravažiuojąs sunkvežimis jį gerokai pritrenkęs. Nuo to jis ir miręs 1916 m. Motina Rozalija Malinauskaitė, gimusi 1860 m.

Mykolas Krupavičius gimė Balbieriškio dvare, kur tuo metu jo tėvas tarnavo. Savo vaikystėje daug ko sužinojęs iš senelio pasakojimų. Jo senelis, motinos tėvas, Raulinas Malinauskas, ėjęs žiaurią baudžiavą ir dalyvavęs 1863 m. sukilime, mokėjo

savo sūnaičiui gyvai papasakoti sunkiai išgyventus laikus. Apie savo tėvuko pasakojimus prel. Mykolas Krupavičius taip rašo:

"Turėjau įdomų tėvuką (motinos tėvą). Jis buvo baudžiauninkas ir 1863 m. sukilimo dalyvis. Žmogus apsiskaitęs. Baudžiavą panaikinus, buvo pirmas Balbieriškio viršaitis, o paskui — launinkas (taikos teisėjo lyg padėjėjas). Mokėjo labai gražiai pasakoti. Ir netingėjo. Už tai mes, vaikai, jį labai mylėjom. Jis savo pasakojimais padėjo man nusistatyti mano pažiūras į dvarus, ponus (dvarininkus) ir kryžeivius prūsus. Jo dėka ir šiandien pono nemėgstu. Ponas sunkiau lenda pro mano lūpas ne tik kaip pasisavinta svetimybė, bet ir kaip elementas, kuris tiek daug skriaudos padarė ir lietuvybei, ir lietuvių tautai, ir Lietuvai. Iš jo pirmo išgirdau apie garsią Lietuvos praeitį, nors daugiau pasakų ir legendų formoje... Jis skyrė Lietuvą nuo Lenkijos ir lietuvį nuo lenko. Tai jau buvo daug anais laikais" (Draugas II d., 1955.X.8). Paaugęs ir pats matė skurdų mažažemių ūkininkų bei dvaro kumečių gyvenimą, o šalimais — daug žemės apkėtusius dvarininkus.

Pirmuosius mokslo žingsnius pradėjo Lietuvos vargo mokykloje, kurios mokytoja buvo niekad nepailstanti ir trykštanti begaline meile savo vaikučiams lietuvė motina. Penkerių metų Mykoliukas jau mokėjo skaityti ir buvo priimtas į rusų pradžios mokyklą. Kaip jauniausias ir silpniausias, vyresniųjų ne kartą buvo apstumdoma.s Kadangi duonai pelnytis buvo dar perjaunas, o kur nors aukščiau mokytis nebuvo lėšų, tai Mykoliukas, kad nebūtų be darbo, lankė pradžios mokyklą dešimt metų. Per tą laiką jis buvo jau išgudrėjęs ir tapęs gana patyrusiu mokytojo pavaduotoju.

Motina buvo neturtinga ir negalėjo Mykoliuko leisti toliau į mokslą. Mykoliukas buvo pamėgęs kalvystę, laisvalaikiais dirbo vokiečio Bauro kalvėje ir buvo pasiryžęs tapti kalviu. Bet motina linkėjo savo sūneliui lengvesnės, poniškesnės duonos, tad liepdavo praktikuotis šalia esančioje valsčiaus raštinėje. Tad buvo du pasirinkimai: būti kalviu ar valsčiaus raštininku.

Kartais žmogaus gyvenimo ateitį nulemia labai atsitiktinis įvykis. Panašiai įvyko ir M. Krupavičiui. Prajoją rusų ulonai sustojo poilsio Igliškėliuose. Jų tarpe buvo A. Žmuidzinavičius, vėliau tapęs žinomu lietuvių menininku. Jis susirūpinusiai M. Krupavičiaus motinai nurodė prieinamiausią neturtingiems mokyklą — Veiverių mokytojų seminariją, kurią ir jis pats buvo baigęs. Pasinaudojęs patarimu, 15 metų amžiaus Mykolas įstojo

į Veiverių mokytojų seminariją. Dar pradžios mokykloje jaunas Mykoliukas gaudavęs iš gimnazijos mokinių lietuviškos literatūros, lietuviškų atsišaukimų, proklamacijų ir kaišiodavęs į pravažiuojančių ūkininkų vežimus ar slaptai lipdydavęs ant stulpų. Mokytojų seminarijoje jau aktyviai įsitraukė į lietuvišką veiklą: dalyvavo slaptose mokinių kuopelėse, platino draudžiamą spaudą, dalyvavo mokinių streike. Be abejonės, M. Krupavičiaus tautiškam brendimui turėjo įtakos ir vienintelis mokytojų seminarijoje lietuvis mokytojas Tomas Žilinskas, kuris skaitomas lietuvių mokytojų tėvu. M. Krupavičius buvo uolus T. Žilinsko geometrijos praktikos darbų padėjėjas. Dažnai ūkininkai kviesdavę T. Žilinską išmatuoti žemę, o jis tą darbą sumaniai atlikdavęs. Žemės matavimo galėjo išmokti kiekvienas seminaristas, kuris tik norėjo. Tų savanorių pirmose eilėse buvo M. Krupavičius.

Netikėtai seminarijos bibliotekoje M. Krupavičius užtiko knygelę apie brolių Grakchų žemės reformą Romos valstybėje dar II a. prieš Kristų. Abu broliai, liaudies tribūnai, siekė žeme aprūpinti neturtinguosius. Nors jie priešininkų buvo nužudyti, tačiau jų idėja nežuvo. Apie tas jų pastangas ir kovas pagerinti neturtingųjų būklę M. Krupavičius susižavėjęs pasakojo savo draugam. Vienas jų pastebėjo: "Ar manai, kad rusų žandaras praves Lietuvoje žemės reformą?" Ne, rusai nesirengė to padaryti. Lietuvos ūkininkų aprūpinimas žeme buvo neteisingas ir skriaudus. Be to, rusai protegavo savo kolonistus, o lenkai dvarininkai toliau savivaliavo.

1905 m., prasidedant revoliucijos sukūriams, baigė mokytojų seminariją su prasminga pastaba "nepataisomas lietuvis ir įtartinas režimo priešas". Išėjęs iš seminarijos, įsitraukė ir į revoliucijos sąjūdį: su Panasupio vyrais likvidavo Igliaukos ir Jiestrakio monopolius, sulietuvino Jiestrakio mokyklą ir Mikališkio valsčiaus raštinę, sunaikindami caro portretus. Mikališkio valsčiuje paliko "įsakymą": naujai išrinkti viršaitį ir valsčiaus knygas vesti lietuviškai. "Įsakymas" buvo įvykdytas. Tačiau laimingai išvengė arešto, nors policijos buvo įtariamas ir sekamas. Tai atsiliepė į mokytojo darbo gavimą.

M. Krupavičius buvo paskirtas į Lenkiją Lomžos gubernijoje, kur pastebėjo didelį skirtumą tarp Lietuvos ir Lenkijos dvarininkų. Lenkijoje jie organizavo žemės ūkio draugijas ir kooperatyvus, rūpinosi vietos ūkininkų švietimu, rengė jiems paskaitas, užsakydavo laikraščius, gerino javų ir pašarų sėklas, parūpindavo veislinių gyvulių. Žodžiu, Lenkijos dvarininkai rūpinosi

kaimo žemės ūkio švietimo ir gamybos pakėlimu. Lietuvoje mažai kuris dvarininkas tai darė, o jei darė — būdavo savo kaimynų peikiamas ir laikomas "revoliucininku". Lietuvoje lenkai dvarininkai kaimo žmones išnaudojo ir lenkino.

Po dviejų metų darbo Lenkijoje pavyko persikelti į Lietuvą, Papilės mokyklą, kur M. Krupavičius turėjo progos susidurti su lietuviška veikla. Suėjęs į artimesnius ryšius su vietos vikaru kun. Petru Gutauskiu, įsijungė į tautos švietimo bei sąmoninimo darbą. Sekmadienio vakarais su kun. P. Gutauskiu vykdavo į kaimus ir ten kalbėdavosi su kaimiečiais įvairiais klausimais. Tarp kitų klausimų liesdavo ir ūkininkų skirstymąsi į vienkiemius, nes apylinkės gyventojai dar gyveno kaimais. Rusų valdžia rėmė kaimų skirstymą į vienkiemius, tik reikėjo kaimui paduoti prašymą. Jiedu aiškindavo vienkiemių ūkių pranašumą prieš kaimo ūkius. Viename kaime kilo karštos diskusijos dėl skirstymosi į vienkiemius. Įsijungė ir moterys. Kalbėtojai, pajutę pavojų, nutraukė diskusijas ir kuo greičiausiai pasišalino, kol į darbą nebuvo paleista šluotos ir ražai.

Į kun. P. Gutauskio ir M. Krupavičiaus veiklą atkreipė dėmesį policija. Policija jų veiklą sekė ir apkaltino pasikėsinimu nuversti esamą tvarką. Visa kaltė buvo sumesta kun. P. Gutauskiui, kuris tuoj pat išvyko į JAV, bet ir M. Krupavičius policijos akyse neliko "švarus". Buvo aišku, kad toliau Papilėje ir iš viso Lietuvoje negalės mokytojauti, teks grįžti į Lenkiją ar vykti į Rusiją. Norėdamas užbėgti įvykiams už akių, M. Krupavičius dar prieš mokslo metų pabaigą padavė mokyklų vadovybei pareiškimą, kad nuo mokslo metų pabaigos atsisakąs nuo mokytojo pareigų.

Jį viliote viliojo ošiančios Lietuvos girios, jis norėjo tapti Lietuvos girininku. Buvo priimtas į miškų mokyklą, bet iš mokyklos vadovybės patyręs, kad ją baigęs, kaip lietuvis katalikas negalės užimti girininko vietos Lietuvoje, atsiėmė dokumentus. Caro laikais Lietuvoje galėjo dirbti tik lietuviai kunigai, gydotojai ir vienas kitas advokatas, o visų kitų profesijų žmonės turėjo ieškoti darbo Rusijoje. Tik mokytojams buvo leidžiama dirbti Lenkijoje. M. Krupavičius nebuvo baigęs gimnazijos, tad nei teisės nei medicinos negalėjo studijuoti. Norėdamas dirbti savo tautai, turėjo tik vieną pasirinkimą — stoti į kunigų seminariją. M. Krupavičius nebuvo pasukęs, kaip dauguma ano meto inteligentų, liberalistinės ar net ateistinės srovės tekme, jis paliko ištikimas savo tėvų tikėjimui. Jo tikėjimą ir pagarbą lietu-

viui kunigui sustiprino lankymasis Papilės klebonijoje ir dalyvavimas kunigų pasitarimuose, kuriuose buvo svarstomi aktualūs lietuviški reikalai. Jis turėjo progos įsitikinti, kad kunigas gali daug padėti savo krašto žmonėms. Jis yra ta nematoma ranka, kuri veda lietuvišką gyvenimą į šviesesnę ateitį. Tie ir kiti motyvai nulėmė M. Krupavičiaus nuosprendį įstoti į kunigų seminariją ir tapti savo tautos apaštalu.

Į Seinų kunigų seminariją M. Krupavičius įstojo jau subrendęs 23-jų metų amžiaus vyras su kieta gyvenimo patirtimi. Seminarijoje išnaudojo visą savo laiką studijoms, reikalingoms kunigui ir visuomenininkui. Aktyviai reiškėsi lietuvių klierikų veikloje, jai vadovavo ir dėl to buvo lenkininko inspektoriaus R. Jalbžykovskio persekiojamas ir nekartą grėsė pavojus būti pašalintam. Jis jau buvo susidūręs su skaudžia gyvenimo tikrove Lietuvoje, pažino žmonių vargus ir troškimus, matė didelį socialinį neteisingumą. 1905 metų revoliucijos metu buvo susipažinęs su socialdemokratų siūlomu socialinio klausimo sprendimu, paremtu klasių kova ir ateistiniu materializmu, bet tai negalėjo jo patenkinti. Be abejonės, jis buvo skaitęs ir Krikščionių Demokratų programą, reikalaujančią išpirkti dvarus ir išdalinti bežemiams bei mažažemiams. Bet daugiausia įtakos jam turėjo minėti 1909 m. sausio pradžioje Kaune surengti socialiniai kursai, ypač kun. J. Matulevičiaus - Matulaičio paskaitos. Apie kun. J. Matulevičiaus, kurį laiko savo mokytoju, įtaką jis taip pasakoja: "Matulevičiaus socialines pažiūras ir mokslą aš jau buvau išstudijavęs prieš įstojimą į akademiją. O jis jas dėstė trimis atvejais: kaip esu minėjęs, inauguracinėj paskaitoj Pertapily lotynų kalba, bene 1908 metais (1907 m. Pr. P.) Varšuvos socialiniuose kursuose lenkų kalba ir bene 1910 m. (1909 m. Pr. P.) Kaune socialiniuose kursuose lietuvių kalba." (Draugas II, 1955. X.8). Leono XIII enciklikos ir vysk. J. Matulevičiaus socialiniai raštai, ypač jo dizertacija lenkų kalba apie krikščionių pažiūras į nuosavybės teisę, sudarė pagrindą kun. M. Krupavičiaus pažiūroms į socialines reformas.

Galutinai žemės reformos idėja M. Krupavičiaus mintyse subrendo Petrapilio Dvasinėje Akademijoje, kur daug laiko skyrė visuomeniniams mokslams, istorijai, Lietuvos praeities pažinimui. Po įvairius antikvarus prisirinko sau reikalingos literatūros, miesto bibliotekoje užtiko gausų lituanistikos skyrių, kur surado daug medžiagos ir statistikos apie Vilniaus krašto gyventojų sudėtį. Surinkta statistika vėliau buvo panaudota darant

1920 m. sutartį su Sovietų Rusija. Studijuodamas akademijoje, suėjo į artimus ryšius su Petrapilio lietuviais studentais ir moksleiviais ateitininkais, įsijungė į visuomeninę veiklą, į darbininkų švietimą ir jų būklės gerinimą.

Didžiojo karo audra daug lietuvių nubloškė į Rusiją. Reikėjo rūpintis jų išlaikymu ir jaunimo švietimu. Daugelyje Rusijos miestų buvo organizuoti Nukentėjusiems nuo karo šelpti komiteto skyriai. 1915 m. M. Krupavičius buvo paskirtas Taline gyvenančių lietuvių komiteto pirmininku. Jis, neatsižvelgdamas savo silpnos sveikatos, dvi ar tris dienas savaitėje važinėja į Taliną, vaikšto iš namo į namą, iš gatvės į gatvę, lankydamas išsiblaškiusius lietuvius, sudarinėja jų sąrašus, susipažįsta su skurdžiomis jų gyvenimo sąlygomis. Sutinka šiurpių gyvenimo vaizdų. Visa tai brandina M. Krupavičiaus socialinių formų idėją. Kitą laiką skiria studijoms: atidžiai klauso sociologijos prof. Aleksandro Voicickio paskaitų apie darbininkus, jų organizacijas, jų gyvenimo pagerinimą.

Nemažos įtakos į M. Krupavičiaus socialinių reformų idėjų brendimą turėjo susipažinimas su G. Ardant veikalo "Papes et paysans" (Popiežiai ir liaudis) 1906 m. išleistu lenkų kalba vertimu (Papieży i Lud). Tame veikale išdėstytos nuo XIII a. popiežių mintys apie nuosavybę. Pagal jų pasisakymus "nuosavybės ribas nustato vyriausybė taip, kaip mano būsią naudingiau visuomenei, neklausydama išimtinai pačių savininkų balso" (35 p.). Kai masės žmonių skendo skurde, o saujelės turtuolių valdoma žemė dirvonavo, tai popiežiai leido visiems arti ir sėti tinkamoje sau vietoje ir laiku trečdalį visų apleistų žemių visoj Romos teritorijoje ir šv. Petro nuosavybėje, Toskanijoje ir Kampanijos pakraščiais, neatsižvelgiant į tai, kam tos žemės priklausytų: vienuolynams, kapituloms, bažnyčioms, privatiems ar visiems įvairaus luomo žmonėms". (Plg. G. Ardant, op. cit. 85-86 psl. — Tėvynės Sargas, 1948 m. 2-3 nr., 149-150 psl.). Kai 1919-20 m. visu užsidegimu kun. Krupavičius skelbė radikalią žemės reformą, krikščionių demokratų ir jo kolegų tarpe kilo opozicija. Tada jis, kad įrodytų, jog jo skelbiama žemės reforma nepriešinga Katalikų Bažnyčios mokslui, pagal minėtą G. Ardant veikalą išleido knygą "Kova už žemę ir laisvę" (1920).

Iš Petrapilio Dvasinės Akademijos kun. M. Krupavičius išėjo su aiškia būsimos Lietuvos valstybės politine ir socialine santvarka. Žemės reformos idėja buvo ryški, tik reikėjo ją apipavi-

ĮVYKIAI IR MINTYS

ČEKOSLOVAKIJOS TRAGEDIJA

DRUIDAS

"All is over. Silent, mournful, abandoned, broken Czechoslovakia recedes in the darkness . . . recedes again into where her people will suffer the torments of her tragic fate." Tai Churchillio žodžiai, pasakyti po Müncheno sprendimo (1938), kuris atplėšė nuo Čekoslovakijos Sudetų kraštą Vokietijos naudai ir kaikurias mažesnes sritis atidavė Lenkijai ir Vengrijai. Müncheno sprendimas, padarytas be Čekijos pritarimo, sumažino jos gyventojų skaičių visu trečdaliu (apie 4,000,000), atidavė visas moderniškai pastatytas fortifikacijas Vokietijai, pakirto visas galimybes sėkmingai gintis nuo Hitlerio agresijos. Tas neteisingas sprendimas padarė niekiniais Prancūzijos ir Anglijos įsipareigojimus ir sulaužė visą eilę tarptautinių sutarčių, pasirašytų po Pirmojo pasaulinio karo. Ta sutartis buvo didžiulis Vokietijos laimėjimas militariniu požiūriu. Tačiau "skėčio ordeno" riteris Neville Chamberlain, Anglijos P. M., grįžęs į Londoną ir rodydamas popierių su savo ir Hitlerio parašais, skelbė britų tautai, kad Müncheno susitarimas užtikrina taiką ilgam laikui ("peace in our time"). Tikrumoje, Müncheno sprendimas buvo ano meto Europos didžiųjų galybių machinacijos padarinys. Mažos tautos joms yra quantité negligeable. Jų likimas didiesiems nerūpi. Šiuo atveju atmintina jau minėto N. Chamberlaino nuomonė apie mažas tautas: jos yra "a far-off people of whom we know nothing". Müncheno sprendimas buvo Čekoslovakijos agonijos pradžia. Po penkių mėnesių III Reicho šarvuočiai užviešpatavo Č. geopolitinę erdvę ir saviškai ją pertvarkė: Bohemija tapo Reicho protektora-

---

dalinti konkrečia lytimi ir atbaigti besiformuojantį politinį lietuvių katalikų sąjūdį — Lietuvos Krikščionių Demokratų partiją, kuri galėtų įvykdyti žemės reformos programą.

(Bus daugiau)

tas, apkarpyta Slovakija tapo nepriklausoma ir, tuo pačiu laiku, pirmu Vokietijos satelitu. Vartai Antram pasauliniam karui buvo atkelti. Per ilgus šešerius metus čekoslovakų tautos išgyveno visą eilę tragiškai lidiciškų kalvarijų. 1945-48 buvo laisvės metai. 1948 m. komunistinis perversmas padarė ją Maskvos satelitu. 1968 m. ją vėl okupavo Maskva ir vėl nustūmė į tamsią vergijos naktį. Č. praeitis ir dabartis turi daug panašių paralelių su mūsų tėvyne. Lietuva XV šimtmetyje siekė Baltijos ir Juodąją jūras. Čekoslovakija irgi XIII šimtmety buvo didelė valstybė. Premysl Ottakaras, nugalėjęs Vengrijos karalių Belą prie Krèssrunn, valdė žemes nuo Didžiojo Kalno Bohemijoje iki Adrijos pakraščių. Jo valdžioje taip pat buvo dalis Silezijos ir Galicijos. Bet nuolatinis vokiečių puolimas, o vėliau kruvini religiniai karai ir vidinės bei socialinės suirutės ją nusilpnino. Po pralaimėto mūšio prie Baltojo Kalno prie Prahos (1620), ji atiteko Habsburgams ir tapo nepriklausoma tik 1918. Dabar abidvi tautos yra Maskvos nevalioje. Čekoslovakija guli Europos centre, labiau surišta su ja daugybiniais saitais, todėl jos nelaimės žinomos visam pasauliui. Mūsų tautos gyvenama drama yra apgaubta gasdinančia tyla. Tai, kas įvyko Čekoslovakijoje 1968 m., Lietuva tą išgyveno pirmą kartą 1940 m., o dar baisesnėje formoje 1945-68 m. laikotarpyje. Tai, kas įvyko ir vyksta Lietuvoje, ir tai, kas atsitiko Čekoslovakijoje, negali būti sutapatinta. Tačiau tarp jų yra daug panašumų. Tai įgalina padaryti daug įdomių istoriškų paralelių, kurios gali būti mums labai svarbios ir inspiruojančios.

Todėl aš ryžausi patiekti "Tėvynės Sargo" skaitytojams Čekoslovakijos tragedijos fragmentus.

Pasavaris eina Karpatų kalnais

Slovakijos komunistų partijos sekretorius Aleksandras Dubčekas, 46 metų, antros generacijos komunistas. Jo tėvas buvo čekų komunistų partijos narys - kūrėjas. 1925 m. jis su visa šeima išvyko į S. Rusiją, jo paties žodžiais, "pagelbėti steigti pirmą socialistinę valstybę pasaulyje". A. Dubčekas ten mokėsi įvairiose sovietiškose mokyklose. 1938 m. jis grįžo į Čekiją ir tuojau drauge su savo broliu įstojo į įstatymu uždraustą komunistų partiją. 1940-45 m. partizanavo Tatrų kalnuose. Kovose prieš vokiečius buvo du kartu sužeistas, o jo brolis Julius žuvo. Po 1948 m. komunistinio perversmo, jis pasišventusiai įsijungė į partinį darbą. 1955 m. jis buvo pasiųstas į Maskvos komunistų partijos politinę akademiją. Ten mokėsi drauge su Brežnevu.

Aukštas, liesas, su nusvirusiais į priekį plačiais pečiais. Taip atrodo Slovakijos Don Kichotas (dažnai jis taip vadinamas), pasiruošęs kautis su malūnu — Maskva.

Kasdieniniame gyvenime paprastas. Turi Bratislavos priemiestyje nameliuką, kurį, reikalui esant, pats nudažo. Pats vairuoja apsenusį automobilį. Stovi eilėje - uodegoje prie gazolino tanko. Neprasikišantis kalbėtojas. Nesiveržiąs į valdžios viršūnes. Dubčekas visai kitoniško sukirpimo kaip bolševikiško režimo aparatčikai, kurie pro partijos išleistus potvarkius — instrukcijas nemato gyvo žmogaus, neboja piliečio reikalų, o tik saugoja partijos doktrinišką liniją. Nupieštas A. D. vaizdas neišaiškina, kodėl jis tapo Slovakijos komunistų partijos sekretoriumi, o dar labiau visos Čekoslovakijos komunistų partijos sekretorium. Nė čekoslovakai, nė rusai netikėjo, kad taip galėjo atsitikti. Visi dėlto nustebo. Dar labiau visus nustebino Dubčeko pasikeitimas, kuomet jis tapo gen. sekretoriumi. Net Sovietų atstovas, pastebėjęs Dubčeko veiklos ir laikysenos pakitimą, prasitarė: "On ne dubček. On nastojaščij dub" (jis ne ąžuolėlis, o tikras ąžuolas). O vienas amerikietis diplomatas jį taip apibūdino: "Dubček yra toksai užsispyrėlis, kokiu tik slovakas gali būti: juo padėtis klampesnė, juo jo nugarkaulis darosi kietesnis".

Stalinui mirus, pradėjo išsisklaidyti sukurtas kruvinas košmaras S. Rusijoje ir satelitinėse valstybėse. Prasidėjo atodrėkis. Kiek vėliau pavasaris sualsavo Karpatų kalnuose. Jau 1967 m. gale buvo aišku, kad užkerpėjusio stalinisto Novotny komunizmo rūšis neišsilaikys. Dubček Slovakijos kompartijos sekretorius, kaltino Novotny ir jo režimą už ūkinę suirutę ir slovakų tautos diskriminaciją. Nesantaikos gandas pasiekė Maskvos ausis. 1967 m. gruodžio 8, Brežnevas staiga atskrido į Prahą. Įsitikinęs, kad ištikimojo Maskvai satrapo Novotny išgelbėti negalima, jis pareikalavo sąrašą tinkamų asmenų, galinčių jį pakeisti. Jų tarpe buvo ir Dubčekas. Jo kandidatūra nežavėjo Brežnevo, bet jis visgi pareiškė, kad Maskva galėsianti su juo sugyventi. Dubčekas buvo išrinktas Č.S.S.R. kompartijos generaliniu sekretorium su Brežnevo pritarimu ir palaiminimu. Sausio mėn. 1968 m. jis nuvyko į Maskvą pagarbinti Lenino palaikus ir SSSR valdovus. Jis užtikrino Kremlių, kad jo daromos ir suplanuotos reformos įtelpa į komunistų partijos veiklos schemą ir nėra iššūkis raudoniesiems carams. Jam buvo gerai žinoma Sovietų Rusijos 1956 m. spalio 30 deklaracija, kurią patvirtino Komunistų partijų atstovų konferencija Maskvoje 1957 m. Tuomet visi atsiminė su

baime Kruščiovo - Suslovo padarytas 1956 m. skerdynes Budapešte. Todėl Maskva, norėdama reabilituotis satelitų ir Europos akyse ir juos nuraminti, paskelbė tokią deklaraciją: "Socialistinių tautų didžiosios bendruomenės šalys, apjungtos bendrais idealais kuriamos socialistinės visuomenės ir proletarinio internacionalizmo principais, grindžia tarpusavius santykius pripažindamos visišką lygybę, gerbdamos teritorinį integralumą ir abipusį nesikišimą į vidinius reikalus". Dubčekas ir nauja kompartijos vadovybė apsisprendė vaduotis Rožės Luksemburg, žymios vokiečių komunistės ir artimos Lenino draugės, nuomone: "Laisvė valdžios rėmėjams tik vienos partijos nariams — nėra jokia laisvė. Be visuotinų rinkimų, be spaudos ir susirinkimų laisvės, be laisvos nuomonių kovos, gyvenimas miršta visose viešose įstaigose". Panašiai rašė slovakų partijos organas Ludova Demokracie (3.5. 1968): "Kadangi Čekoslovakijoje nėra klasių antagonizmo, nes visuomenė jau beklasė, todėl yra galima ir turi būti sudarytos sąlygos, kad kiekvienas be išimties, savo balsu, pritarimu ar prieštaravimu padėtų spręsti socialines problemas". Deja, didžiausi komunistų vadai galvojo visai kitaip. 1917 m. grupė rusų intelektualų, nuėję pas Leniną, pareiškė: "Jūs turite tuojau paneigti šlykštų šmeižimą, skleidžiamą jūsų priešų. Jie teigia, kad jūs, įsitvirtinę valdžioje, neleisite kitoms partijoms veikti". — "Mielai, aš tai paneigiu. Aš jų neuždarysiu. Jos gyvuos. Tačiau gyvuos tik kalėjime". O Kruščiovas prancūzų socialistų lyderiui, susirūpinusiam tuo pačiu klausimu, aiškino: "Likvidavę partijas, mes turime monolitinę visuomenę. Tad yra klausimas, kodėl mes reikalingi antros ar daugiau partijų. Leisti kitą partiją būtų tas pats, kaip savo valia įleisti blusą į užantį".

Tačiau ČSSR žmonių nuotaikos buvo tiek nepalankios Novotny režimui, o krašto ūkio ir pramonės padėtis tiek defektyvi ir nuostolinga, kad reikėjo skubiai imtis heroiškų priemonių. Penkiasdešimt metų komunistinės santvarkos parodė, kad "sovietiškas socializmas yra samprata, kurioje komunistinė partija ir jos prievartaujama liaudis stengiasi nugalėti sunkumus, kurių kitose politinėse ir ekonominėse sistemose iš viso nebūna.". Albert Camus ne be reikalo rašė, kad nė viena yda, kurią totalitarinis komunizmas pasinešęs išgydyti, nėra tokia bloga, kaip patsai totalitarizmas".

Grįžęs iš Maskvos, Dubčekas pradėjo veikti. Jis plačiai atidarė vartus liberalizacijai ir vykdė ją laike vasario ir kovo mėn. 1968 m. Senos stalininės linijos komunistai buvo atleisti ir pa-

keisti naujos dvasios asmenimis. Kovo 22 d. per 30.000 Stalino - Novotny aukų buvo paleisti iš kalėjimų.

Įsisteigė buvusių politinių kalinių "Klubas 231". 231 — tai kriminalinio statuto paragrafas, kuriuo einant komunizmo priešininkai buvo masiniai nuteisiami. 231 paragrafas Čekoslovakijoje vaidino tą rolę, kurią Lietuvoje — 58 paragrafas.

Po 20 metų komunistinės žiemos (Stalino saulė nešildė) prasidėjo pavasaris. Jis užtruko 229 dienas. Jo pradžia sausio 6 d. 1968, o pabaiga — rugpiūčio 20 d. 1968 m. Dubčekas neatsisakė komunizmo, tik norėjo jį reformuoti. Kaip buvo sukurtas demokratinis socializmas, taip norėta sukurti demokratinį komunizmą, nes buvo per 20 metų įsitikinta, kad totalitarinis Novotny-Stalino komunizmas yra samprata ir priemonė socializmą padaryti valstybiniu kapitalizmu, biauriausia kapitalizmo rūšimi.

Buvo deklaruota spaudos laisvė, laisvos viešos diskusijos, laisvas iš krašto išvykimas, o svarbiausia — laisvė nuo baimės. Čekų čeka buvo pažabota. Visame krašte viešpatavo pakili nuotaika ir džiaugsmas. Išlaisvinta spauda pradėjo atskleisti ryšius Sovietų Rusijos su įvairiais žiaurumais, įvykdytais Čekijoje. Jiems buvo prikergta kaltė už paskutinio laisvos Čekijos užsienių reikalų ministerio Jan Masariko nužudymą. Kremlius siuto ir spiaudė ugnimi, neapykanta ir kerštu. Tad nenuostabu, kad kovo mėn. gale Dubčekas gavo kvietimą atvykti į Dresdeną draugiškiems pasikalbėjimams apie liberalizaciją su Ulbrichtu, Gomulka, Kadaru, Živkovu ir Brežnevu. Jie prirėmė Dubčeką prie sienos ir reikalavo užtikrinimų, kad jis nesikėsina išjungti Čekiją iš Varšuvos pakto. Dubčekas galėjo duoti tik žodinius užtikrinimus. Brežnevas perdaug jais netikėdamas, pasiūlė kompromisą: Varšuvos pakto pajėgų manevrus daryti birželio mėn. Čekijoje. Dubčekas šiaip taip išsisuko: nei taip, nei ne. Grįžęs į Prahą, jis padarė rusams nuolaidų: paskyrė generolą Liudviką Svobodą prezidentu į pašalinto Novotny vietą. Čekų liberalai norėjo Cestmirą Cisarą. Bet Svoboda buvo apdovanotas skaitlingais karo ordinais. Gegužio mėn. Dubčekas vėl nuvyko į Maskvą. Svarbiausias kelionės tikslas — gauti 400.000.000 dolerių tvirta valiuta paskolą. Už tuos pinigus jis planavo atnaujinti Čekijos pramonę, nupirkdamas mašinas ir atsargines dalis iš V. Europos ir JAV. Prašymas buvo atmestas. Santykiai tempėsi. Nuotaika vis labiau ūkanėjo. Pasigirdo pirmos kalbos apie galimą invaziją. Dubčekas žengė žingsnį atgal: sutiko leisti Varšuvos pakto kariškiems daliniams manevruoti Čekijoje. Bet lygiagrečiai nuolaidų Dubče-

kas tvirtino savo padėtį. Birželio pradžioje išstūmė Novotny, buvusį partijos sekretorių, iš komunistų partijos. Pravedė įstatymą, panaikinantį bet kokią cenzūrą ir bet kokius suvaržymus iš Čekijos išvykti į kitas valstybes. Labiausiai siuto Ulbrichtas. Jo piliečiai, negalėdami pereiti Berlyno sienos, plūdo į Čekiją, o iš ten į V. Vokietiją.

2000 ŽODŽIŲ

Komunistinio režimo klaidos vis labiau buvo išvelkamos į visuomenišką sceną. Maždaug tuo pačiu laiku pasirodė istoriškas dokumentas: "2000 žodžių darbininkams, ūkininkams, civiliniams tarnautojams, mokslininkams, artistams ir kiekvienam"... Tą atsišaukimą išleido grupė vadovaujančių intelektualų. Jo ištraukas spausdiname žemiau.

"Komunistų partija, turėjusi didelį pasitikėjimą žmonėse, palaipsniui iškeitė tą pasitikėjimą į tarnybas. Ilgainiui ji turėjo visas tarnybas ir daugiau nieko. Mes turime tai pasakyti. Ir esantys tarp mūsų komunistai tai gerai žino. Ir jų nusivylimas tokiomis pasekmėmis yra nemažesnis už visų kitų nusivylimą. Neteisinga vadovybės linija pavertė politinę partiją — ideologinę bendriją į jėgos organizaciją, kuri tapo labai patraukli valdžios trokštantiems egoistams, savanaudžiams bailiams ir beprincipiniams žmonėms. Jųjų įsiveržimas į partiją palietė partijos prigimtį ir elgesį. Jos vidinė organizacija nebuvo tokia, kad padorūs žmonės įgautų joje įtakos ir galėtų ją nuolatos artinti prie moderninio pasaulio. Daugis komunistų kovojo su tuo nuosmūkiu, bet jie neturėjo pasisekimo panaikinti tai, kas buvo įvykę. Tokia būklė komunistų partijoje buvo pavyzdys ir priežastis panašios būklės valstybėje. Nebuvo kritikos valstybinių įstaigų ir ekonominių organizacijų veiklos. Parlamentas pamiršo kaip leisti įstatymus, vyriausybė pamiršo kaip reikia valdyti ir direktoriai kaip tvarkyti. Rinkimai tapo nereikšmingi ir įstatymai neteko savo svorio. Mes negalėjome pasitikėti savo atstovams įvairiuose komitetuose. O jei mes ir galėjome jais pasitikėti, vistiek mes negalėjome jų prašyti bet ką padaryti, nes jie negalėjo nieko pakeisti. O blogiausiai, kad mes negalėjome vienas kitu pasitikėti. Asmeninė ir rinktinė (kolektyvinė) dorovė sužlugo. Garbingumas tapo bevertis ir buvo neprasminga kalbėti apie sugebėjimų reikšmę.

Mes visi esame atsakomingi už dabartinę reikalų būklę. Didesnė atsakomybė atitenka mūsų komunistams. Tačiau galvinė

atsakomybė atitenka tiems, kurie dalyvavo nekontroliuojamos valdžios vykdyme. Partijos aparatas nuspręsdavo, ką kiekvienas gali ar negali padaryti. Tas pat aparatas tvarkė kooperatyvus kooperatyvų nariams, įmonės — darbininkams ir tautinius komitetus — piliečiams. Tikrovėje nė viena organizacija nepriklausė jos nariams.

Pagrindinė kaltė ir didžiausias nusižengimas, kuriuos padarė valdantieji, buvo tai, kad savo arbitrarinius sprendimus skelbdavo esant darbininkų valia. Jei mes norėtumėme tikėti šitai apgaulei, tai mes turėtumėme kaltinti darbininkus už ūkišką nuosmūkį, už nusikaltimus prieš nekaltus žmones, už įvedimą cenzūros, kuri neleido apie tai rašyti. Darbininkai turėtų būti pasmerkti už klaidingas investicijas, už nuostolius prekyboje, už trūkumą butų. Žinoma, nė vienas sąžiningas asmuo nepakaltins už tai darbininkų. Mes visi žinome ir, ypačiai, kiekvienas darbininkas žino, kad praktiškai darbininkai nieko nesprendė. Buvo kažinkas kitas, kuris nuolat kontroliavo darbininkų atstovų balsus. Nors daugis darbininkų galvojo, kad jie valdo valdžią, nes ją jų vardu vykdė išmokslinta grupė partijos valdininkų ir valstybės aparatas. Tikrumoje, jie užėmė nuverstos klasės vietą ir patys padarė save nauja valdžia. Nuo šių metų pradžios mes esame demokratizacijos atgaivinimo procese. Ji prasidėjo komunistų partijoje.

Šiuo laiku mes negalime daugiau laukti iš dabartinių politinių organų. Tad reikalaukime atsistatydinimo asmenų, kurie piktnaudžiavo savo valdžia, kurie grobė viešą nuosavybę, kurie veikė negarbingai arba smurtiškai. Mes turime surasti priemones ir būdus juos atstatydinti, pav. vieša kritika, rezoliucijomis, demonstracijomis, brigadų parodomuoju darbu, rinkdami aukas atsistatydinusiems pirkti dovanas, streikais ir boikotuodami jų duris. Tačiau mes atmetame įstatymo draudžiamas nepadorias ar šlykščias priemones, nes tai gali pakenkti Aleksandrui Dubčekui. Mes užtikriname vyriausybę, kad mes ją remsime, *jei bus reikalo, net ginklais,* iki tol, kol vyriausybė darys tai, ką mes leidome jai daryti. Mes galime užtikrinti mūsų sąjungininkus, kad saugosime mūsų sąjungą, draugystę ir prekybos sutartis. Jaudinantys išmėtinėjimai ir nepagrįsti įtarinėjimai būtinai pablogins mūsų valdžios padėtį, bet neatneš jai pagalbos. Visokiu atvėju, mes galime užtikrinti lygius santykius tik pagerindami vidines krašto sąlygas ir vykdydami demokratizacijos atgaivinimo procesą iki tol, kol vieną dieną mes išrinksime valstybės vyrus,

kurie turės pakankamai drąsos, garbės ir politinės išminties tokius santykius sudaryti. Tokias problemas turi visų mažų valstybių vyriausybės".

Mes, pažįstantys komunizmo praktiką ir jo įvedamą tvarką, turime pripažinti, kad tas atsišaukimas yra objektyvus tikrovės atvaizdavimas, bet ne propaganda.

Dubčekas, aiškindamas komunistinio režimo sudemokratinimą ir jo neigiamybių pašalinimą, tarp kitko pasakė: "Brangūs draugai, brangūs piliečiai! Žmonės buvo nepatenkinti partijos vadovybe. Mes negalime pakeisti žmonių, todėl mes pakeitėme vadus".

Taip galvojo Čekoslovakijoje žmonės, gyvenę 20 m. tokiame režime ir pasiremdami savo kruvinu patyrimu.

Neostalinistų reakcija

Seliuk Maskvos Pravdoje rašė, kad toksai tikslas yra smulkiai buržuazinis reformizmas. Leninas jį vadino "servilizmas buržuazijai apgaubtas demokratiškomis ir socialdemokratiškomis frazėmis ir tuščiaviduriais norais". "Atsišaukimą visiems" žiauriai puolė Rusijos ir satelitų komunistinės partjos. Galop jos priėjo vieningos išvados: Čekijos liberalizacija turi būti sustabdyta. Ilgiau neapsispręsta, kaip, kokiu būdu. Matomai Maskvos Politbiuras neturėjo vieningos aiškios nuomonės

Varšuvos pakto valstybių manevrams baigusis 1968.6.30, dalis Sovietų kariuomenės delsė išeiti, ir apsupo svarbius pramonės centrus ir susisiekimo mazgus. Maskva ir jos pakalikai pradėjo varyti piktą propagandą prieš Dubčeko daromas reformas. Sovietrusija ir satelitai sušaukė vidury liepos mėn. konferenciją Varšuvoje ir pakvietė atvykti Dubčeką. Pastarasis nevyko, bet pasiūlė pasitarimus su kiekvienu Varšuvos pakto nariu atskirai. Penketuko (Maskva, Varšuva, R. Vokietija, Bukarestas ir Sofija) pasiutimas buvo didelis, nes niekas netikėjo gausiąs tokį čekų atsakymą. Po užtrukusių pasitarimų, Dubčekui buvo pasiųstas laiškas, savo rūšies ultimatumas, reikalaujantis sustabdyti liberalizaciją ir panaikinti jos padarinius. Tarp laiškelio eilučių galima buvo išskaityti intervencijos grėsmę. Matomai Kremliaus Politbiure neostalinistų svoris sustiprėjo. Jie prisiminė ir priminė kitiems įvykius XV Komunistų partijos kongrese Maskvoje 1927 m. Jo metu pasireiškė partijos skilimas. Kairioji frakcija, Trockio vadovaujama, reikalavo, kad jai būtų leista veikti partijos ribose. Buvo daug pritariančių. Stalinas nekantriai klausė aplink

ošiančio triukšmo. Galop trenkė kumštį į stalą ir gargaliuojančiu akcentu sušuko: "dovolno, dovolno" (gana, gana). Diskusijos buvo užrauktos. Opozicionieriai nesugebėję suprasti, ką reiškia "demokratinis centralizmas" arba nenorėję jo nuostatams prisitaikyti buvo sutvarkyti. Pats Trockis ištremtas į Turkestaną, o vėliau į užsienį. Tačiau partijos monolitiškumas buvo išgelbėtas.

Bet Brežnevas nebuvo Stalinas. Tad nors buvo pasakyta "gana . . . gana", buvo bandyta kraujo išvengti.

Jis liepos 17 d. pakvietė Dubčeką atvykti į Kijevą ar Lvivą. Pastarasis kvietimą priėmė, bet susitikimas turėjo įvykti Čekijos teritorijoje. Galop susitarta, kad Sovietrusijos ir Čekijos partinės viršūnės susitiks Slovakijos pasienio miestely Cierna, upės Tisa pakrantėse. Atvyko net devyni Politbiuro nariai. Įvykis neturėjęs precedento. Pasitarimas užtruko ne vieną, bet tris dienas. Ketvirtą dieną buvo pranešta, kad susitarta susitikti už kelių dienų Bratislavoje. Ten dalyvaus ir 4 Maskvos satelitai. Po konferencijos išleistas komunikatas neparodė vienos ar kitos tezės laimėjimo. Skirtingumai buvo paslėpti gražių žodžių užtiesalu. Tačiau abidvi pusės tariamai buvo patenkintos. Bent vaidino tokius. Politbiuras džiaugėsi Cierne ir Bratislava pasitarimų pasekmėmis. Ištraukė savo kariuomenę iš Čekijos ir sustabdė Maskvos ir satelitų spaudos puolimus prieš Dubčeką. Pastarasis sulėtino liberalizacijos eigą, stabdė spaudos aitrią kritiką Novotny režimo padarytą žalą krašto ekonominiam gyvenimui. Tačiau lygiagrečiai tyrė galimybes išplėsti su Vakarais prekybinius santykius. Matomai diplomatiniuose užkulisiuose vyko smarki veikla. Į Pragą atvyko Jugoslavijos prezidentas Tito ir buvo svaiginančiai sutiktas ir išlydėtas. Jis buvo simbolis tautinės nepriklausomybės. Visoj Čekijoje ūžė šūkis "Tito-Dubček". Jį išgirdo ir Maskva . . . Rugpiūčio 12 d. atvyko Ulbrichtas, Rytų Vokietijos satrapas, į Karlovy Vary (Karlsbadas) neva gydytis. Jį aplankė Dubčekas. Susitikimas ir išsiskyrimas buvo šalti. Matomai jis norėjo išgauti iš Dubčeko naujų ir tikresnių pažadų ir užtikrinimų. Jų negavęs, grįžo ir pranešė Maskvai, kad Dubčekas ir toliau yra klaidatikis. Rugpiūčio 15 d. viešėjo Prahoje Rumunijos prezidentas Nicolae Ceausescu. Jis pritarė reformoms, bet patarė jas vykdyti lėtai ir atsargiai.

Maskvoje irgi vyko galutinis persiorientavimas. Rugpiūčio 17-18 įvyko keli skubūs Politbiuro ir Centrinio Komiteto posėdžiai. Manoma, kad rugp. 17 įvyko nepilno sąstato (tik 7 iš 11

narių) Politbiuro posėdis. Buvo nutarta užimti Čekiją. Karinė operacija buvo paruošta meistriškai. Prieš mėnesį buvo padaryti didžiuliai manevrai nuo Leningrado iki Odesos. Varšuvos pakto manevrai buvo repeticija invazijai ir okupacijai. Po manevrų Ulbrichto, Gomulkos, Kadaro kariuomenė buvo sutelkta prie Čekoslovakijos, o Bulgarijos kariuomenė jau prieš kelias savaites buvo laivais atvežta į Odesą, iš ten buvo atgabenta irgi prie Čekų sienos. Jau dabar išaiškėjo, kad invazija nebuvo staigmena nė Čekoslovakijai, nė Vakarų valstybėms. Tačiau nebuvo imtasi jokių gelbėjimo priemonių. Dabartinė JAV administracija buvo apsvaigusi Kosygino pažadais susitikti su prez. Johnsonu Ženevoje rugpiūčio mėn. Todėl nusistatyta nedaryti nieko, kas galėtų tą įvykį sutrukdyti. Jo buvo laukiama, kaip išganymo. Jis turėjo pataisyti sudribusį administracijos autoritetą. Laike įvyksiančio 2 didžiųjų pasimatymo, JAV tikėjo gauti Kosygino - Brežnevo paramą Vietnamo karui užbaigti. O tai galėjo būti didelė paspirtis demokratams per rinkimus. O sancta cimplicitas! Kadagi laisvas pasaulis supras, kad komunistinis internacionalas nenumes net šiaudelio skęstančiam savo priešui? Vienu ar kitu būdu Maskva žinojo, kad įsiveržusi į Čekoslovakiją, ji nesutiks Vakarų valstybių nei diplomatinės, nei militarinės ofenzyvos. Čekijai irgi nebuvo paslaptis, kad invazijos atveju ji negaus net žodinės paramos. Britų "The New Statesman" teigia: "Jau dabar visai aišku, kad amerikiečiai davė Rusijai carte blanche okupuoti Čekoslovakiją. Nesvarbu, ką p. Rusk ras reikalingu dabar pasakyti, bet negali būti abejonės, kad tarp dviejų didžiųjų galybių yra ciniškas susitarimas, kad kiekvienas iš jų gali daryti ką nori savo erdvėje". Zonų ribos buvo nubrėžtos Jaltoje. O Churchillis pasakė Fultone, Missouri dar 1946 m., kad Praha yra Sovietų zonoje. S. Sąjungai nebuvo jokio pavojaus ir Jungtinėse Tautose. Jau dabar mažos tautos turi aiškią toje srityje pažiūrą — filosofiją: "Jei didelė galybė turi susidūrimą su maža valstybe — tai pastaroji pralošia. Jei didelės galybės susikerta — tai JTO dingsta". Maskva nusprendė išnaudoti tas visas aplinkybes ir jėgų balansą V. Europoje nusverti savo naudai. Politbiuras ir jo karo vadai gerai žinojo Bismarko posakį "Kas kontroliuoja Bohemiją, tas kontroliuoja Vakarų Europą".

Apraminta Sovietų spauda atnaujino puolimą. "Pravda" rašė 1968.8.10: "Leninas mokė svarstyti laisvės klausimą konkrečiose istorijos sąlygose. Laisvė — kam, nuo ko, kokiai klasei. Laisvė kam? Čekoslovakijos atveju buvo aišku — laisvė nuo dok-

triniškų komunistų, ne komunistams ir nuo sovietiškos kontrolės". Išvada: konkrečiose istorijos sąlygose tai nepriimtina, neleistina. Ta pati Pravda už kelių dienų dar žiauriau užkabino Č. liberalizacijos šalininkus. Pradėjo juos kaltinti, kad jie veikia priešiškai Bratislavos susitarimų dvasiai, kad jų spaudoje gausu šmeižtų broliškoms partijoms. Tos rūšies straipsnių buvo pilna Varšuvos pakto valstybių spaudoj. O 1968.8.19 Pravda paskelbė, kad Čekoslovakijoje vyksta kontrrevoliucija ir turi būti išnaikinta net jos pumpurai. Maršalas Jakubovskis, Varšuvos pakto ginkluotų pajėgų vadas, įsakė pradėti žygį. Naktį iš 20 į 21 rugpiūčio iš visų pusių įsilaužė tūkstančiai šarvuočių ir visais keliais šliaužė Čekoslovakijos laisvę pagrobti. Virš aerodromų atskrisdavo lėktuvai, siųsdavo pavojaus signalus ir prašydavo leidimo nutūpti. Tai buvo apgaulė. Lėktuvai buvo tvarkoje. Vos suspėdavo jie nutūpti — iš jų iššokdavo šimtai parašiutininkų, iš jų iškraudavo šarvuočius, patrankas, kulkosvaidžius, džypus ir kt.

Čekoslovakija grimzdo į juodąją nelaisvės naktį . . .

Okupacijai įvykus

Vyriausybė neįsakė kariuomenei priešintis įsiveržėliams. Tad jo ir nebuvo. Tačiau piliečiai kai kur kovojo prieš okupantus. Žuvusių buvo apie 72 ir sužeistų virš 1,000. Pragoje buvo sudeginti "Molotovo kokteiliais" penketas šarvuočių ir keliolika sunkvežimių. Ilgiausiai gynėsi Prahos radio stotis. Jos veikimą nutildė tik šarvuočių patrankos.

Pasyvus pasipriešinimas buvo nuo pat pradžios ir iki šiandien yra didelis. Pirmomis okupacijos dienomis tūkstančiai jaunuolių užtvindydavo aikštę, kurioje stovėjo didingas šv. Vaclovo paminklas, ir protestuodavo prieš sovietų padarytą smurtą. Pragietės, norėdamos pagerbti žuvusius jaunuolius, padarė prieš paminklą plačią lysvę ir apsodino ją raudonai ir baltai žydinčiomis gėlėmis. Nežinomas autorius prilipdė prie paminklo papėdės žemiau dedamą eilėraštį:

Mūsų žuvusiems

Kas sušvelnys skausmą, kas išgydys žaizdas
Kurios dega mūsų širdyse — kas atsakys?
Kodėl?
Mirtį atnešė iš tolo geležis ir plienas.
Jaunos gyvybės buvo sutriuškintos kulkosvaidžių.
Virš kritusiųjų kapų žengia gyvenimas.

Kas galėtų neraudoti mylimų žuvusiųjų?
Dabar mūsų žmonės stovi tvirtai, stovi išdidžiai
Jūsų sielvartą ir panieką turite apginti jūsų širdyse,
Tačiau žiaurųjį rytą atminkite amžinai!

Čekoslovakai renkasi prie to gėlyno, kaip žydai prie Raudų sienos. Pradžioje okupacijos ten susitelkdavo tūkstančiai žmonių. Jų atneštos ir plevėsuojančios tautinės vėliavos, jų iškeltos, grūmojančios kumštys, jų traukiamos dainos nervindavo okupantus, tūnojančius šarvuočiuose, ir gąsdindavo gatvėmis žygiuojančius sovietų patrulius. Demonstrantai nekreipdavo dėmesio į sargybų reikalavimus išsiskirstyti... Ir staiga papliupo iš šarvuočių kulkosvaidžių šūviai į jaunimo minią. Minia apimta panikos išsiskirstė... Aukų nebuvo, nes tai buvo tik įspėjanti ir gąsdinanti ugnis. Kulipkos lėkė virš minios galvų ir atsimušdavo į sienas monumentalinio Nacionalinio Muziejaus, esančio Vaclavske Namesti aikštės rytiniame kampe, maždaug 200 metrų atstume nuo karaliaus Vaclovo statulos. Barokiniame pastato fasade atsirado tūkstančiai boluojančių ištrupėjimų. Atrodo, kad tai menininko darbas. Tikrai taip. Tik menininkas buvo komunistinis karys, o jo teptukas — kulkosvaidžio vamzdis, spiaudantis ugnimi ir kulkomis. Okupantai norėtų savo barbariško darbo pėdsakus paslėpti, bet Pragos savivaldybė nesiskubina tai padaryti. Čekai, sutikdami prie muziejaus sovietiškus karius, skaudžiai jiems sako: "Net naciai neišdrįso tai padaryti"... Visi čekoslovakai elgėsi panašiai. Tyliai, rasi kieno vadovaujami, jie vykdė visuotinį, neginkluotą pasipriešinimą. Kiekvienas kitaip. Kiekvienas kaip mokėjo. Kaip susitarę čekai su širdgėla rėžė į akis okupantų karininkams ir kareiviams: "1945 m. mes jus sutikome, kaip brolius, nes laukėme jūsų ištisus šešerius metus. Vėliau mes buvome 20 metų sąjungininkais, tačiau dabar mes neužmiršime jūsų ir neapkęsime jūsų 1000 metų už tai, ką jūs padarėte".

Tūlas darbininkas garsiai sušuko okupanto karininkui: "Komunizmas mirė... Jūs neišgelbėjote jo, bet sunaikinote" Rusų karys šoko jį suimti. Minia jį paslėpė.

Į vieno svetimšalio žurnalisto klausimą čekui darbininkui: "Ar jūs laikote rusus draugais ar savo broliais", pastarasis, pakėlęs akis į dangų, kandžiai atsakė: "Žinoma broliais... Savo draugus galima pasirinkti..."

Arba štai keli čekų atsparos ir reiškiamos paniekos okupantui pavyzdžiai. Senyva moteris ramia, šonine gatve vaikštinėjo

su savo šuneliu. Sovietų karys bandė jį paglostyti. Norėjo bent iš jo žmoniškumo patirti. Moteris, tai pamačiusi, staigiai pasišaukė savo šunytį. Ji galvojo, kad ir gyvuliai negali bendradarbiauti.

Kažin kokiai slaptai rankai mostelėjus, pirmą okupacijos naktį buvo nukabinti gatvių pavadinimai ir namų numeriai. Daugelyje kryžkelių atsirado rodyklės ir užrašas: Maskva — 2,000 kilometrų.

Arba buvo išmėtyta tūkstančiai lapukų ir iškabinti plakatai su užrašu: "Mielas Ivanai, skubėk namo . . . Nataša jau miega su Kolia"; arba: "Mielas Ivanai, tėvukas pragėrė odinius batus. Dėdę meška suėdė. Greičiau skubėk namo. Tavo motina". Kandus plakatas plevėsavo prie draudimo bendrovės: "Čia rusiški kariai negali būti apdrausti nuo įžeidimo". Šaipus pasikalbėjimas viešbučio patarnautojo su svečiais: "Prašau duoti bonką gero balto vyno. — Atsiprašau, yra tik blogo raudono". Krautuvės nepardavinėjo maisto produktų, ūkininkai gyvulių, restoranai valgių ir gėralų.

Žymus čekų rašytojas, žiūrėdamas prieblandoje į riaumojančius Prahoje komunistų šarvuočius, pasakė Vakarų žurnalistui: "Jų patrankos ir tankai dabar mus nutildė, bet jie negali sustabdyti istorijos žygiavimo. Po nakties vėl užtekės aušra" . . .

Tokias pat nuotaikas išgyveno ir svetimšaliai, liudininkai vyk stančios čekų tautinės dramos.

Rytų Vokietijos valdininkas, tai matydamas, pasakė: "Aš esu ateistas. Tačiau šią naktį meldžiuosi, kad čekai atsilaikytų ir ilgainiui laimėtų ne tik savo, bet ir mūsų visų naudai". Net komunistai, matydami ką daro Raudonos Meškos šarvuočiai, irgi atgailavo. Jaunas vyras, priėjęs prie tanko, stovinčio šv. Vaclovo aikštėje, pradėjo daužyti jį kumštimis ir verkšlendamas kartojo: "Je suis communiste. Je suis communiste. Ką mes padarėm?"

Argi galėjo būti kitaip? 1968 m. pradžioje padarytas visuomenės nuotaikų tyrimas parodė, kad stalinisto prezidento Novotny valdžią rėmė tik 1 proc. piliečių. Dabar čekoslovakai tvirtina, kad istorijos tekmėje jų tautą labiausiai suvienijo Jan Husas, Tomas Masarykas ir Leonidas Brežnevas.

Lordas Avon-Anthony Eden savo straipsny N. Y. Times apie paskutinius S. Rusijos smurtinius veiksmus cituoja Jugoslavijos laikraštį "Politika": "Niekuomet, po antro karo, vieno krašto tragedija taip giliai ir taip skausmingai nesudrebino mūsų planetos pasaulio kaip tragedija, ištikusi Čekoslovakiją. Dar ir šiandien

komunistinė valstybė ir lojalus Varšuvos pakto narys, ji yra bejėgė prieš Rusijos šarvuočius ir dar baisesnę jos slaptą policiją". De Gaulle žodžiais, "tai yra užpuolimas draugiškos tautos teisių ir likimo".

Tie likiminiai įvykiai nesusmukdė, bet burtininkiškai paskatino čekoslovakus susitelkti savo egzistencijai ginti.

Čekoslovakijos vadų suėmimas ir čekistinė diplomatija

Įsiveržę į Prahą raudonų imperialistų šarvuočiai pirmiausiai nuskubėjo prie Hradžano rūmų, Čekoslovakijos prezidento gen. Svoboda įstaigos, prie kompartijos Centro Komiteto pastato — Dubčeko būstinės ir radijo stoties. Jie jėga įsiveržė į Dubčeko patalpas ir užtiko ten vykstantį posėdį. Svarbi pastaba: Tautinis parlamentas išbuvo permanentiniame posėdyje net 4 dienas. Nenorėta posėdžio nutraukti, nes nebuvo tikrumo, kad okupantai leis grįžti į posėdžių salę.

Dubčekas ir kiti posėdžio dalyviai buvo ištraukti iš kėdžių ir iškrėsti, ar neturi ginklų. Vėliau jiems buvo įsakyta atsigręžti veidu į sieną ir atsirėmus į ją rankomis, ramiai stovėti. Toje varginančioje pozoje jie buvo laikomi ištisas dvi valandas. Per tą laiką sovietinis karininkas suspėjo nusavinti Dubčeko rankinį laikrodį. Tik už kelių valandų, matomai gavę nurodymus iš Maskvos, uždėjo visiems rankinius pančius ir kiekvieną įkalino atskirai. Stumdomi, pusbadžiai maitinami, nežinodami, ką atneš rytojus, jie išbuvo visiškai izoliuoti nuo pasaulio laike trijų dienų.

Tuo pačiu laiku "socialistinės laisvės vėliavnešiai" pagrobė Čekoslovakijos prezidentą Svobodą ir nuskraidino jį į Maskvą. Po viešo karališko sutikimo, nusivežė į Kremlių ir pritaikė švelnias bei pačias žiauriausias smegenų praplovimo ir laisvos valios palaužimo priemones. Brežnevas vadovavo puolimą. Jis liepė sudaryti naują priešdubčekišką kvislinginę vyriausybę. Jis reikalavo duoti jam teisę paskirti naujus, Maskvai palankius, Č. Sl. K. Partijos C. komiteto narius. Jei Svoboda su tuo nesutiksiąs, tai Čekoslovakija bus nubausta. Bausmė bus žiauresnė už Vengrijos iššaginimą. Kremliaus diplomatiniai čekistai grąsino suskaldyti Čekoslovakiją, būtent, Slovakiją inkorporuoti į S. Rusiją, o kitas dvi Čekijos dalis — Bohemiją ir Moraviją — paversti kariškais protektoratais.

Tačiau Svoboda turėjo ryžto ir įrodė, kad neveltui jis turi tą garbingą pavardę. Svoboda reiškia laisvė. Jis negalėdamas su-

stabdyti riedančių ašarų, kurios nebuvo silpnybės apraiška, bet tragizmu prikrauto ryžto ir likiminio apsisprendimo ženklas. Čekoslovakijos generolas Svoboda nusegė nuo savo krūtinės ir padėjo ant stalo kariškus tarybinius medalius — žymenis, kuriuos jis gavo kaip vadas Čekoslovakų brigados, kovojusios šalia R. Armijos Antrojo pasaulinio karo metu, ir įtikinančiai pasakė, kad jis geriau nusižudysiąs, nei nusilenksiąs jų smurtiniam spaudimui. Jis pareikalavo pakviesti į derybas Dubčeką ir kitus Čekoslovakijos liberalizacijos šalininkus. Maskva sutiko, nes laike trijų dienų, nors visa šalis buvo okupuota ir parblokšta, palikusi be vadovybės, neatsirado Kvislingo, nei Paleckio, nei Gomulkos, nei Ulbrichto, nei Kadaro. Prahoje vyko permanentinis Tautinio susirinkimo posėdis. Visa tauta buvo pasišiaušusi, įelektrizuota ir pasiruošusi kovai. Lūkuriavo. Laukė laisvės krivulės. Čekoslovakija buvo per arti Europos. Maskva dėl jai vienai žinomų samprotavimų dar nebuvo apsisprendus vykdyti skerdynių. Todėl A. Dubčekas, tik prieš kelias dienas Maskvos paskelbtas išdaviku, tuo pačiu pasmerktas mirčiai, J. Smrkovski — parlamento pirmininkas ir ministeris p-kas Oldrič Černik atsidūrė Maskvoje. Kiekvienas buvo atskraidintas atskiru lėktuvu. Dubčekas turėjo prakirstą kaktą. Visi buvo nesiskutę, nesiprausę, su suglamžytais ir įplėštais rūbais. Derybos buvo įtemptos ir sunkios. Jos užtruko 5-kias dienas. Keistas skaičių sutapimas. Maskvos 1968.8.26 sutartis turi 14 punktų. Tiek pat punktų paskelbė prezidentas Wilsonas. Tik pastarieji atnešė laisvę Čekoslovakijai ir kitoms Rusijos ir Austro-Vengrijos tautoms. O Maskvos - Brežnevo - Kosygino punktai ją pavergė. Vėl nustūmė į ilgos nelaisvės naktį. Maskva privertė Čekoslovakiją sustabdyti komunistiškos santvarkos demokratizaciją ir įpareigojo savo krašte statyti sovietišką, t. y. Maskvos tipo socializmą. Maskva užsispyrusiai reikalavo pripažinti, kad Čekijoje demokratizacijos vykdymas buvo kontrrevoliucija. Tik čekams kategoriškai atsisakius, tas žodis buvo išmestas. Okupantai privertė įvesti Maskvos tipo spaudos, radijo ir televizijos cenzūrą. Kremlius uždraudė kalbėti nepalankiai apie Varšuvos pakto dalyvius ir okupaciją vadinti okupacija. Kremlius atsisakė išsivesti MGB (politinę policiją). Jie tai padarysią tuomet, kai iš Čekoslovakijos išeis rusų kariuomenė. O jos buvimas Čekoslovakijoje paliktas Sovietų Rusijos nuožiūrai. Maskva pareikalavo pašalinti vidaus, užsienio ir finansų reikalų ministerius ir daug valdininkų, užimančių atsakingas vietas. Maskva atsisakė atlyginti kraštui padarytus nuostolius. Dar daugiau. Ji

reikalauja, kad Čekija išlaikytų okupacinę kariuomenę. Okupantai įsakė Čekoslovakijai jos užsienio politiką suderinti su Maskvos linija. Jie privertė pasirašyti pareiškimą, kad Čekoslovakijos vakarų siena nebuvo pakankamai saugi, ir todėl jos gynybą turėjo užtikrinti Čekoslovakijos sąjungininkai. Kremlius privertė paskelbti, kad Čekų vyriausybė neprašė ir ateityje neprašys JTO svarstyti jos bylos. Nebuvo užmiršta pažymėti, kad tas susitarimas yra visiškai slaptas. Ir paskutinis sutarties sakramentalinis sakinys yra: "derybos buvo atviros, draugiškos ir bičiuliškos... derybos praėjo draugiškumo, darbingumo ir atvirumo dvasioje". Kremliaus smurtiška diplomatija dar kartą laimėjo. Ji pritraukė savo šarvuočių divizijas 500 km. arčiau Pietų Vokietijos. Napoleono kariuomenė nužygiuodavo tais keliais per 3-4 savaites nuo Reino iki Vienos. Maskva pavergė 15 milijonų žmonių. Ji išprievartavo Dubčeką, Svobodą ir kitus Čekoslovakijos vadovaujančius asmenis. Grąsindami jų tautai skerdynėmis, sunaikinimu, privertė juos prisipažinti nusikaltus, nors tai prieštaravo tikrovei. Privertė gailėtis už nepadarytus nusižengimus ir įsipareigoti atitaisyti nepadarytas klaidas. Tai perversinis komunistinės psichoanalizės metodas.

Maskvos pažiūra į normalizaciją

Čia tenka dar stabtelti ties normalizacijos sąvoka. Dubčekas vykdė liberalizaciją. Normalizacija yra deliberalizacija. Tą sąvoką vienaip suprato Praga ir laisvas pasaulis, o visai kitaip Maskva. "Pravda" padeda susivokti tame reikale. Ji rašė: "Normalizacijos procesas reiškia pilną iškėlimą į viešumą ir sutrempimą dešiniojo sparno ir antisocialistinių pajėgų subversyvinės veiklos, panaikinimą jų įtakos į dalį visuomenės ir, ypačiai, jaunimo, komunistinės partijos vaidmens ryžtingas sustiprinimas valstybės įstaigų veikime, ideologinėje ir viešo gyvenimo srityje ir bendrai visame krašto gyvenime"... Kiek reikėtų sutrempti? Maskvos radijas papildė Pravdą pranešdamas, kad Čekoslovakijoje yra 40.000 kontrrevoliucionierių, kurie turi būti sunaikinti. Tik tuomet bus galima pasakyti, kad normalizacija įvykdyta... Tačiau radijo matomai nenori skelbti tikrų žinių... Kontrrevoliucinierių ten yra žymiai daugiau. Net vienas prosovietiškas įvykių stebėtojas, pagautas atvirumo, prasitarė: "Teisybę sakant, čia (Čekijoje) yra 14 milijonų o ne 40.000 kontrrevoliucionierių" (Ted Schulc, N. Y. T., 9.8.1968, E3).

Kosyginas - Brežnevas, palaužę Dubčeką ir kitus čekų vadus, nugabeno juos atgal į Prahą normalizacijai vykdyti, galvodami, kad jie, atstatydami Novotny - Stalino įvestą sampratą, galutinai susikompromituos, neteks žmonių pasitikėjimo ir paramos. Ilgainiui jie atsidurs komiškoje padėtyje. Patys čekai pradės pašaipiai sakyti: "The monkey is on Dubček's back" ... Tuomet jie, netekę įtakos, greitai bus užmiršti.

Čekoslovakų vadai kalba į tautą

Tačiau iki šiol tie spėliojimai neįvyko. Gal dėl to, kad Dubčekas, Svoboda ir J. Smrkovski, tautinės asamblejos pirmininkas, o Černik — ministeris pirmininkas ir visi kiti derybų dalyviai gynė šalies nepriklausomybę su neatlaidžiu ryžtu, dažnai net su pavojum gyvybei. Grįžę į Pragą, jie kreipėsi į šviesuomenę, į darbininkiją, į tautos visumą ir su nemažesniu nuoširdžiu atvirumu (žinoma, kiek okupacinės sąlygos leido) atskleidė tai, kas įvyko Maskvoje. Žemiau cituojamos J. Smrkovskio kalbos ištraukos gerai tai atvaizduoja: "Kaimyninių socialistinių valstybių spaudimas pasiekė neišmatuojamas proporcijas ... Staiga mūsų kraštą palietė gigantiška audra. Mes atsakyti tokiomis pačiomis priemonėmis nepajėgėme ... Deja, deja, deja ... tas įvykis nėra naujas. Jis atsitiko ne vieną kartą čekų ir slovakų istorijoje ... Jau antrą kartą mūsų šimtmetyje ... Tai mūsų tautos tragedija. Tai tragedija besiveržiančių pirmyn, tragedija žmonių, turinčių didingus ir taurius tikslus. Mes žinojome, kad mus, darančius tą darbą, sekė pavojus. Tačiau mes niekad negalvojome, kad turėsime sumokėti kainą, kurią sumokėjome rugpiūčio 21-22 naktį. Visa, kas mums brangu — valstybė, jos suverenumas, laisvė, mūsų vidinės santvarkos evoliucija, net egzistencija, ir pavienio piliečio saugumas atsidūrė mirtiname pavojuje ... Sunku pasakyti, kad derybų sąlygos buvo normalios ... Jūs žinote, kad mes ten ne drauge nuvykome. Jums taip pat žinomos apystovos, kuriose mes nuvykome ir derėjomės. Mūsų ryšiai su kraštu buvo nutraukti. Mes neturėjome beveik jokių informacijų. Mes galėjome vadovautis tikėjimu ir šalies nuotaikomis. Kitos pusės derybininkai atvirai patiekė savo sąlygas. Mes žinojome, kad pasaulis mus užjaučia, bet irgi žinojome, kad didžiosios valstybės eis į kompromisą. Mes atsidūrėme padėtyje be išeities. Mes galėjome atsisakyti kompromiso ir leisti įvykiams riedėti iki taško, kuriame būtų įkurtas okupacinis režimas su visomis jo pasekmėmis ... Aš prašau tikėti, kad tais lemiančiais momentais mū-

sų asmeniškas likimas buvo antroje vietoje. Aš turiu pasakyti, kad mes nebuvome užmiršę galimybę, kad gali ateiti laikas, kuomet nebus likę nieko kito, kaip atmesti susitarimą, griebtis durtuvų ir išvyti kariuomenę iš mūsų žemės. Tuo veiksmu išgelbėti tautos būdo integralumą. Tačiau, apsvarstę, mes pamatėme, kad tas kritiškas taškas nepasiektas. Mums atrodė, kad dar yra kitokia galimybė. Ir mes, kaip atsakingi valstybininkai, turime ja pasinaudoti. Čekų ir slovakų vienybė tomis kritiškomis dienomis buvo mums parama. Ji labai paveikė kitos pusės derybininkų elgseną. Išryškėjo galimybė surasti kompromisą. Nebuvo lengva tai padaryti. Mes visą dieną ir naktį nesugebėjome apsispręsti. Mes įsisąmoninome, kad čekų - slovakų tauta ir istorija vertins mūsų darbą, kaip išmintingą sprendimą arba kaip išdavimą... Daug kas paklaus, "kas garantuoja tą susitarimą". Aš aiškiai atsakau, kad nežiūrint skaitlingų mūsų draugų pagalbos (už tai aš jiems nuoširdžiai dėkoju) mūsų šalis negali tikėti dabartinėje pasaulio situacijoje realios garantijos iš niekur, ir tik privalo pasitikėti savo išmintimi ir svarbiausiai vienybe. Po pirminės skausmo ir pasipiktinmo reakcijos, aš kviečiu jus sverti įvykius šaltai ir ramiai".

Tauta suprato kas buvo pasakyta ir įspėjo tai, kas buvo norėta, bet negalėta pasakyti... Ir dantis sukandusi ir kumštis sugniaužusi, padarė išvadas.

S.S.S.R. pasiruošusi agresijai

Istorija suvaidino antrąją Müncheno dramą. Antras Münchenas įvyko be konferencijų, be derybų. Antras Münchenas nebuvo sutartis kaip 1938 m., bet vienašališkas padiktuotas čekoslovakams ir primestas Vakarų pasauliui. 1938 m. Čekoslovakijos likvidavimas užtruko bent 6 mėn., o šį kartą tik vieną naktį. Baisu. Tai parodo, kiek yra suskilęs dvasiniai ir nusilpnėjęs militariniai demokratiškas pasaulis, ir kiek yra galinga Maskva. Rebus sic stantibus Maskva gali žygiuoti po visą Europą, kaip Hitleris prieš 30 metų arba Napoleonas prieš 170 metų... Būtų naivu prileisti, kad Politbiuras tų galimybių neišnaudos... "1968 m. įvykiai negailestingai visus paveikė... Tai stengtis sudarinėti naujas sutartis akivaizdoje flagrantiškai sulaužomų senų, iššaukia pasipiktinimą ir nėra jokia pažanga" (N.Y.T., 9.14.68).

Maskva "slušaet da jest" (klauso ir atrajoja).

Ji saviškai interpretuoja Bratislavos ir Maskvos susitarimus. Čekoslovakijos lyderiai jau daug kartų važinėja į Maskvą aiškintis ir ginti tautos reikalus. Tačiau be pasekmių. Tik daugiau pažeminimų jiems tenka išgyventi.

Kuomet Dubčekas aiškino Brežnevui, kad čekai negali parūpinti 100.000 sovietiškų karių reikalingų kareivinių, nes tuomet nebus patalpų čekų kariams, tai pastarasis grąsinančiai pasakė: "Mes galime 250.000 jūsų karių panaudoti Rusų - Kinijos sienai saugoti". Kuomet Dubčekas nesutiko su prez. Podgornyj reikalavimais ir neatlaidžiai gynė čekų reikalus, tai pastarasis sušuko "shut up" . . . Stalinas buvo mandagesnis su mūsų J. Urbšiu . . . Jis jam tik pasakė: "Ar ne per daug jūs įrodinėjate, pone ministeri?".

Dr. G. Husak, Slovakų kompartijos gen. sekretorius, kelių derybų dalyvis, pasakoja: "Jie elgėsi su mumis kaip su valkatomis".

Nėra abejonių, kad okupantai stengsis sunaikinti Čekoslovakijos nepriklausomybės likučius. Sovietiškas agresyvumas reiškiasi vis labiau aštriomis formomis. Maskvos "Pravda" 1968.9.23 rašė, o A. Gromyko 1968.10.3 paskelbė J.T.O. pilnaties posėdyje Kosygino - Brežnevo naują doktriną, būtent: "Sovietų bloko suverenumas yra aukštesnis už pavienių kraštų, sudarančių tą bloką, suverenumą". Eidama ta doktrina, Maskva deliberatiškai pasiskelbė esanti Rytų Europos "socialistinėse" valstybėse savo veiksmų arbitras. Ta doktrina įgalina Maskvą neginčijamai ir nevaržomai šeimininkauti Varšuvos bloko valstybėse. Nėra visiškai aišku, ar Jugoslavija ir Albanija irgi įimtos į tą kategoriją. Realūs politikai ir strategai mano, kad ta nauja doktrina liečia ir tuos du kraštu. Yra pagrindo galvoti, kad Albanija bus tvarkoma pirmiausiai, nes SSSR reikalingos bazės Adriatikos jūroje. Jas turint, bus lengviau sutvarkyti Jugoslaviją.

Pradžioje nė viena valstybė neprotestavo ir neatmetė Gromyko deklaracijos. Tik keliolikai dienų praėjus, kelios valstybės švelniai ją kritikavo ir smerkė. Ta sovietiška doktrina teikia "teisinio" pagrindo partikulariniams Sovietų veiksmams, įimant karines operacijas. D. Rusk, po ilgų pasikalbėjimų su Gromyko New Yorke, grįžęs į Washingtoną, apgailestaudamas pareiškė, kad Čekoslovakijos okupacija nužudė daug gerų pastangų, kurios buvo daromos Rytų - Vakarų ginčytinoms problemoms sutvarkyti. Tai va kuo baigėsi taikingas sambūvis. Išsipildė pranašavimas: koegzistencija veda į neegzistenciją. Gal tuo tikslu H. H. Humphrey

VLIKo PIRM. DR. J. K. VALIŪNO UŽJŪRIO KELIONĖS

P. V.

VLIKo Seimas posėdžiavo New Yorke 1966 m. gruodžio 10 ir 11 d. Pirmosios dienos posėdis buvo pertrauktas, sudarius sąlygas VLIKo Tarybai susirinkti VLIKo pirmininkui išrinkti ir naujai valdybai sudaryti. Visų VLIKą sudarančiųjų grupių pritarimu VLIKo pirmininku ijrinktas dr. J. K. Valiūnas. Giliai suprasdamas jam uždėtų ir patikėtų pareigų sunkumą, jis iš karto planingai imasi darbo ir jau 1967 m. sausio 14 d. New Yorke VLIKo sukviestosois veiksnių konferencijos posėdžius pradėjo tokiomis mintimis:

Lietuvių tautai teko nuolat kovoti su savo laisvės ir nepriklausomybės priešais iš Vakarų, Rytų bei Pietų. Ne kartą priešus nugalėję, nugalėsime ir dabartinius, nes tiek Mindaugo, tiek Vasario Šešioliktosios Lietuva pasauliui žinoma ir tas duoda jėgų vėl jos nepriklausomybei atkovoti. Mūsų pareiga yra čia veikti taip, kad pavergtas lietuvis, patirdamas apie mūsų darbus, galėtų semtis iš jų dvasinio pasistiprinimo ir pasididžiavimo. Ateinančiais ir tolesniais metais VLIKo veikla turės taip reikštis konkrečiais darbais, kad ji būtų matoma ne tik mūsų pačių, bet ir viso pasaulio.

Pietų Amerikoje (1967 m. sausio 22 d. - vasario 24 d.)

VLIKo pirmininkas dr. J. K. Valiūnas neatidėliodamas imasi veiksmų lietuvių tautos ir Lietuvos klausimus plačiajam pasauliui pristatyti. 1967 m. sausio 22 d. išvyksta į Pietų Amerikos Lietuvių Kongresą Argentinoje, pakely sustodamas Kolumbijoj

skelbia "A shift from policies of confrontation and containment to policies ot reconciliation and peaceful engagement".

Gubernatorius McGovern, pasiskelbęs kandidatu į prezidentus, didelis taikos mylėtojas, po Čekoslovakijos žlugimo pareiškė: "Tautų laisvė gali būti apginta tik jėga". Žiauri grėsminga teisybė, bet teisybė. Juo greičiau laisvos šalys supras tą aksiomą, juo greičiau atsivers vartai pavergtoms tautoms į laisvę.

Dr. J. K. Valiūnas, Kardinolas Norman Gilroy, kun. P. Butkus kovo 18 d. 1968, Sidney, Australija

(Bogotoj), Peru (Lima) ir Čilėje (Santiago), o po kongreso aplankydamas Urugvajų (Montevideo), Braziliją (Sao Paulo ir Rio de Janeiro), Venecueloje (Caracas), Ekvadore ir San salvadore (El Salvador). Matėsi su tų kraštų lietuvių organizacijų veikėjais ir vyriausybių nariais, spaudos, radijo ir televizijos atstovais.

Kelionę pradėjo sausio 22 d. sustodamas Bogotoj, Kolumbijos sostinėje. Čia dr. Valiūnas buvo sutiktas VLIKo atstovybės pirmininko inž. Vytauto Didžiulio, Lietuvos Konsulo Stasio Siručio ir kitų lietuvių. Kitą dieną matėsi su eile valdančios liberalų partijos narių, kuriems išdėstė Lietuvos bylos padėtį ir VLIKo vaidmenį bei siekimus. Susilaikyta nuo pasimatymų su oficialiais vyriausybės pareigūnais, nes tam buvo nepatogi aplinkybė: tuo pačiu metu Kolumbijos vyriausybę lankė Sovietų prekybinė delegacija.

Sausio 25-28 d. lankėsi Ekvadore. Quito, sostinėje, matėsi su užsienių reikalų ministeriu ir turėjo ilgesnį pasikalbėjimą su užsienių reikalų ministerijos protokolo šefu.

Guadaquil, Ekvadoro uostamiesty, lankėsi pas įtakingo dienraščio El Universo leidėją Ismael Perez Castro. Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto Pirmininko garbei suruošti pietūs jų mieste lankymosi proga, kuriuose dalyvavo vietos įtakingi asmenys, jų tarpe ir provincijos gubernatorius.

Šausio 28-30 d. dr. Valiūnas lankėsi Čilės sostinėje Santiago ir matėsi su eile valdančios krikščionių demokratų partijos vadovų.

Vasario 1-6 d. buvo Buenos Aires, Argentinoje, ir dalyvavo IV-ame Pietų Amerikos Lietuvių Kongrese, pasveikino jį VLIKo vardu, susipažino ir tarėsi su daugeliu ten buvusių lietuvių veikėjų, pasakė pagrindinę kalbą apie VLIKo numatytus užsimojimus Lietuvos laisvės reikalu. Turėjo ryšių su spaudos žmonėmis, du kartus kalbėjo per vietos radiją.

Vasario 6-8 d. Montevideo, Urugvajuj. Ten Lietuvos atstovas A. Grišonas iš anksto suorganizavo pasimatymus su spaudos atstovais ir vyriausybės pareigūnais. Pasiuntinybės spaudos atašė K. Čibiro lydimas, VLIKo pirmininkas dr. J. K. Valiūnas aplankė dviejų dienraščių redakcijas ir išsamiai supažindino redaktorius su Lietuvos byla, VLIKo pobūdžiu, jo tikslais ir darbais.

Kitą dieną, viešbutyje, kuriame p. Valiūnas buvo apsistojęs, buvo spaudos konferencija, į kurią atsilankė ne tik Urugvajaus, bet ir eilė kitų kraštų spaudos atstovų. Po konferencijos kelias dienas Montevideo ir net Buenos Aires laikraščiuose buvo iliustruotų straipsnių, labai gyvai, ryškiai ir pagrindinai dėsčiusių, kas yra Valiūnas, kas yra Lietuva, kas VLIKas, kokia Lietuvos padėtis, kiek lietuvių išeivijoje ir ką VLIKas bei "apie pusantro milijono lietuvių užsieniuose" daro savo tėvynei iš sovietų okupacijos išvaduoti.

Taip ryškiai spaudos pristatytas, VLIKo pirmininkas buvo priimtas Urugvajaus užsienių reikalų ministerio Luis Vidal Zagilo, o kitą dieną ir prezidento Alejandro Zarilla de San Martin.

Vasario 8-11 d. VLIKo pirmininkas lankėsi Sao Paulo, Brazilijoj, kur matėsi su daugeliu lietuvių veikėjų, lankėsi O Estado ir Diario redakcijose. Jie atspausdino Montevideo spaudos konferencijos padarytų pareiškimų santraukas ir nuotraukas, rodančias, kaip "Lietuvos atstovas aiškina savo krašto padėtį", arba "Kas tas komitetas ir kokie jo tikslai".

Vasario 11-15 d. aplankė nedidelę Rio de Janeiro lietuvių koloniją, kurios vadovai sudarė dr. Valiūnui sąlygas pasimaytti su admirolu A. J. de Schueler, įtakingu dabartinėje Brazilijos vyriausybėje asmeniu. VLIKo pirmininkas admirolo buvo pakviestas pietų ir turėjo progos pagrindinai pasikalbėti. Apgailestauta, kad nebuvo progos aplankyti Brazilijos užsienių reikalų ministerio, kuris tuo metu buvo išvykęs.

Vasario 16-18 d. lankėsi Caracas, Venecueloje, ir matėsi su ten gyvenančių lietuvių atstovais.

VLIKo pirmininkas dr. J. K. Valiūnas lankėsi Pietų Amerikoje kartu su ponia E. Valiūnienė, iš tos kelionės grįžo 1967 m. vasario 24 d.

Lankytų kraštų spauda aktyviai reiškėsi ir nuoširdžiai stengėsi Lietuvos bylą skaitančiai visuomenei pristatyti. Gautas gausus paveiksluotų straipsnių rinkinys rodo, kad daugumas tų straipsnių paskelbti pirmųjų dienraščių puslapių centrinėse vietose. Juos apibūdina, pavyzdžiui, tokios antraštės — "Šiandien prasideda IV Pietų Amerikos Lietuvių Kongresas", "Įvyko kongresas išlaisvinti Lietuvai iš komunistų jungo", "Lietuviai Amerikoje vienijasi veikti, kad, laisvų tautų padedami, išlaisvintų iš rusų savo pavergtą tėvynę", "Pas mus lankosi įžymi lietuvių asmenybė", "Jose Valiūnas, Presidente de los Lituanos en Exilio", "Lietuvių prezidentas: niekas nebūsime SSSR dalis!" ir t.t.

Arba nuotraukų parašai: "Priėmimas Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto pirmininkui", "Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto pirmininkas dr. Valiūnas sveikina Luis Vidal Ziglio, Urugvajaus užsienių reikalų ministerį" ir t.t.

Apskritai, ši VLIKo pirmininko dr. J. K. Valiūno kelionė paliko gausių teigiamų pėdsakų Lietuvos reikalui, ji buvo tik-

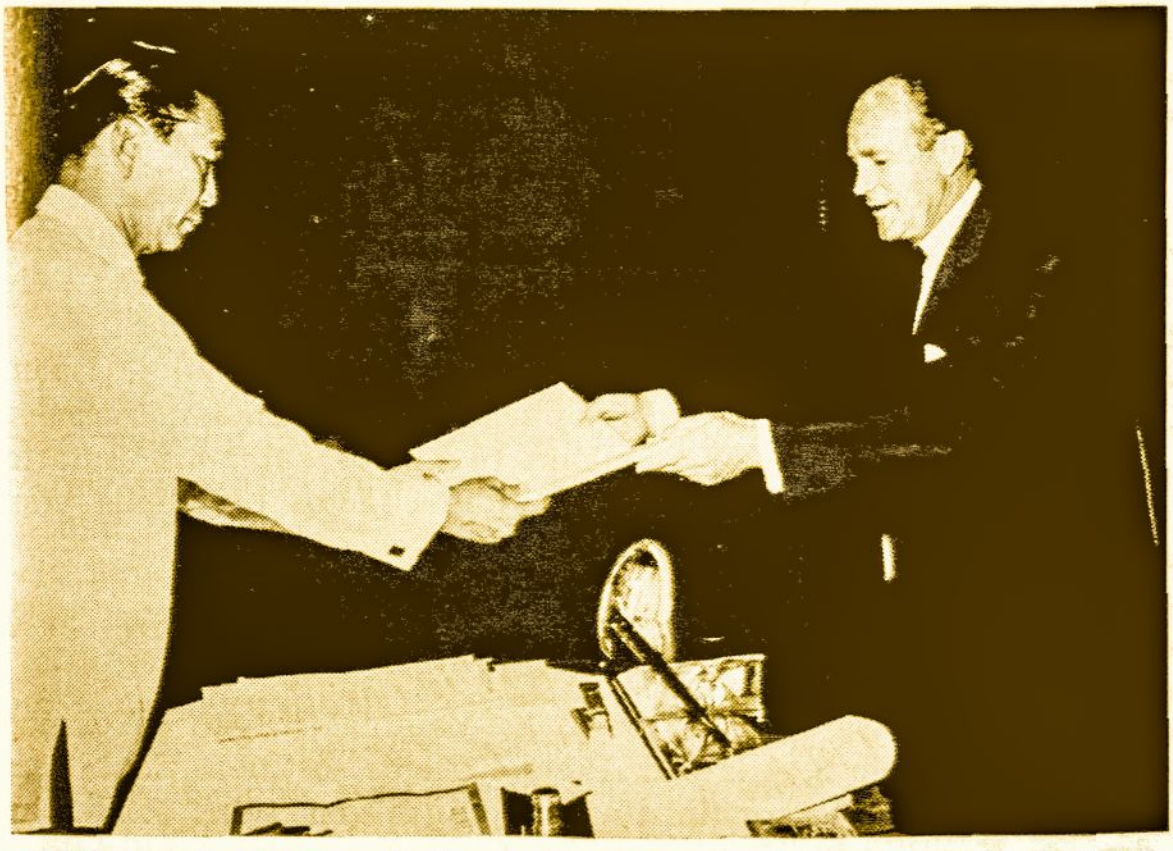

Filipinų Prezidentas Romulo Marcos ir VLIKo Pirmininkas Dr. J. K. Valiūnas, Manilla, kovo mėn. 1968 m.

ras paskatas Pietų Amerikos lietuviams tampriau jungtis kovoje dėl Lietuvos laisvės.

Dr. J. K. Valiūnas Europoje, 1967 m. kovo 8 d. - balandžio 20 d.

Paryžiuje turėjo išsamų ir Lietuvos reikalams palankų pasikalbėjimą Prancūzijos užsienių reikalų ministerijoje, kur Lietuvos atstovo prof. Jurgio Baltrušaičio lydimas, buvo priimtas balandžio 12 d.

Madride pasimatyta su eile ispanų politikos veikėjų ir aiškintasi aplinkybės, su kuriomis susijęs lietuviškų radijo programų iš Madrido atgaivinimas. Apsilankė pas JAV ambasadorių ir, ta proga pakviestas, dalyvavo ambasados surengtame diplomatų pobūvyje.

Romoje, šalia pasitarimų su Lietuvos diplomatijos šefu St. Lozoraičiu apie ryšių palaikymo galimybes su įvairių kraštų vyriausybėmis ir politiniais sluoksniais, VLIKo pirminnkas buvo priimtas Vatikano Valstybės sekretorijate, kur ypač plačiai apie lietuvių bei Lietuvos reikalus išsikalbėjo su arkivyskupu Antonio Samore, Nepaprastųjų Bažnyčios Reikalų Kongregacijos sekretoriumi, ir su lietuvių reikalų referentu Vatikano Kurijoje Msgr. Gabriele Montalvo. To pasikalbėjimo ryškiausia pasekmė — Lietuvai skiriamoji Vatikano radijo programa pailginta dvigubai (iš 15 į 30 minučių) ir, perduodama vakarais, nuo to laiko kartojama ir rytais.

Pats VLIKo pirmininkas turėjo progos pasakyti kalbas Lietuvai skirtu Vatikano ir Italijos valstybinio radijo laiku. Kalbėjosi su Italijos valstybinio radijo bei televizijos direktoriumi apie lietuviškų radijo programų pobūdį ir pastovumo užtikrinimą.

Europos lankytuose kraštuose: Italijoj, Prancūzijoj, Ispanijoj, Vak. Vokietijoj ir Šveicarijoj tartasi su atitinkamais asmenimis informacijos skleidimo reikalu tų kraštų kalbomis. Sutartas Eltos biuletenio leidimas prancūzų kalba (Eltos biuletenis prancūzų kalba jau leidžiamas Paryžiuje).

VLIKo pirmininkas Tolimuose Rytuose (1968 m. vasario 28 d. - balandžio 18 d.)

1968 m. vasario 28 d. dr. J. K. Valiūnas išvyko į Tolimuosius Rytus. Kovo 3, 4 ir 5 d. Pietų Korėjos sostinėje Seule tarėsi su Pasaulio Prieškomunistinės Sąjungos gen. sekr. J. Hernandez, su Korėjos Prieškomunistinės Sąjungos pirmininku generolu Eung-joon Lee, su susisiekimo ministeriu Jong-ryul Whang,

su užsienių reikalų ministeriu Kyu-hah Choi. Pasikalbėjimuose užsiminta apie Korėjos pašto ženklą Lietuvos sukakčiai paminėti. Visi kalbantieji pašto ženklo išleidimui principe pritarė. Lankydamasis pas Vatikano nunciatūros Seule sekretorių prelatą J. V. Bulaitį patyrė, kad tokio ženklo išleidimui esančios palankios sąlygos.

Iškeltoji mintis dėl pašto ženklo Lietuvos sukakčiai paminėti tuo tarpu įvykdyta Pavergtųjų Tautų paminėjimo Korėjos išleistame pašto ženkle. Neprarandama vilties, kad ir Lietuvai skirtas pašto ženklas dar susilauks savo eilės.

Seule VLIKo pirmininkas aplankė anglų kalba leidžiamo dienraščio Korea Herald leidėją Bong-gi Kim ir redakt. Kwang-gil Kay. To laikraščio atstovas vėliau aplankė VLIKo pirmininką ir parengė spaudai platų pasikalbėjimą Lietuvos problemas liečiančiais klausimais. Pasikalbėjimas buvo paskelbtas dviejose to laikraščio laidose.

Korėjos televizijos žinių skyriaus vedėjas Leung-eun Han su VLIKo pirmininku padarė dvidešimties minučių pasikalbėjimą, kuris buvo perduotas kovo 6 d. ir kartu per visą ekraną parodytas ir ryškiai matytas Lietuvos žemėlapis. Pasikalbėjimas, darytas anglų kalba, buvo verčiamas į korėjiečių kalbą.

Taipeh, Nac. Kinijos sostinėje, taip pat numatoma Lietuvos pašto ženklo galimybė. Tuo klausimu kalbėtasi su Pasaulio Prieškomunistinės Sąjungos Kinijos padalinio pirmininku Ku Chenk-Kang. Su juo ir toliau tuo reikalu susisiekiama iš New Yorko. Taivano televizijos atstovas Dahren Lo padarė su VLIKo pirmininku šešių minučių pasikalbėjimą, kuris buvo perduotas tarptautinių žinių tarpe.

Ferdinand E. Marcos, Filipinų respublikos prezidentas, kovo 14 d. priėmė VLIKo pirmininką dr. J. K. Valiūną ir parodė didžiai palankų Lietuvos padėties supratimą ir, perduodamas lietuviams savo linkėjimus, pareiškė tikįs, kad visi lietuviai vėl susilauks laisvos Lietuvos.

Maniloje, Filipinų sostinėje, dr. Valiūnas matėsi su visa eile kitų aukštų pareigūnų ir politiniuose sluoksniuose įtakingų privačių asmenų. VLIKo pirmininkas susitiko ir išsikalbėjo su Senato pirmininku Gil J. Puyat ir Atstovų Rūmų pirmininku Jose B. Laurel, Jr.. Taip pat išsamiai išsikalbėjo su buv. senatorium Lorenzo Samulong, kuris buvo Filipinų atstovas Jungtinėse Tautose Chruščiovo apsilankymo metu ir dėl kurio pastabos apie Baltijos valstybes įvyko garsusis "Chruščiovo bato" išsišokimas. Ma-

noma, kad L. Samulong gali grįžti į New Yorką, kaip Filipinų ambasadorius Jungtinėms Tautoms. Visi tie pasimatymai aprašyti ir su nuotraukomis paskelbti vietos spaudoje.

Pasiekęs Australiją, VLIKo pirmininkas dr. J. K. Valiūnas lankėsi Canberroj, Australijos sostinėje, kur buvo priimtas užsienių reikalų viceministerio (ministerio pirmininko ir užsienių reikalų ministerio tuo metu sostinėje nebuvo). Sydney buvo priimtas Sydnėjaus arkivyskupo kardinolo Gilroy, o "The Catholic Weekly" atspausdino pasikalbėjimą si juo. Lankėsi dar Melbourne ir Adelaidėje. Visuose keturiuose miestuose VLIKo pirmininkas buvo lietuvių laukiamas, sakė kalbas ir atsakinėjo į paklausimus. Vietos spauda ir radijas plačiai informavo apie Lietuvos padėtį ir lietuvių pastangas išvaduoti savo kraštą iš sovietinės okupacijos. Ypatingai greit žinios buvo paskleistos po dr. Valiūno Canberroj turėtos spaudos konferencijos.

Australijos Lietuvių Bendruomenės pirmininkas S. Narušis, informuodamas apie VLIKo pirmininko lankymąsi, rašo: "VLIKo pirmininko apsilankymas Australijoje plačiai nuskambėjo Australijos spaudoje ir radijo bangose". "VLIKo pirmininkas dr. J. K. Valiūnas atliko didelį darbą Australijoje. Ne tik plačiau supažindino Australijos gyventojus australus su Lietuvos byla ir lietuvių tautos kančiomis Sovietų Rusijos okupacijoje, bet praskaidrino ir lietuvių tarpe per daugelį metų susidariusias nepalankias nuotaikas VLIKo atžvilgiu".

Pabrėždami VLIKo pirmininko lankymosi Australijoje, "Tėviškės Aidai" 1968 m. gegužės 28 d. rašė: "Neseniai Australijoje po lietuvių kolonijas lankėsi Vyriausio Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto pirmininkas dr. K. Valiūnas. Jis savo atsilankymu atgaivino mūsų viltis, sustiprino tikėjimą dėl Lietuvos laisvės atgavimo, daug dalykų, kas mums rūpėjo, išsiaiškinom ir, rodos, sustiprėjome vienybėje su VLIKu tęsti kovą iki Lietuvos nepriklausomybės atstatymo".

Iš Australijos gaunamuose pavienių asmenų laiškuose taip pat gėrimasi ir džiaugiamasi VLIKo pirmininko ten atlikta misija. Vienas asmuo rašo, jog jo turimomis žiniomis, dr. Valiūnas visas keliones atliekąs savo lėšomis, — taip tikrai — visas keliones atlieka savo lėšomis.

Tai pirmas lietuvis, pirmas VLIKo pirmininkas taip plačiu mastu atlikęs ir tebeatliekąs lietuvių tautos ir Lietuvos didžiojo ambasadoriaus darbą, darbą, kuriam padaryti nesigaili nei savo brangaus laiko, nei sveikatos, nei savo asmeniškų resursų.

V.L.I. KOMITETO DVIDEŠIMT PENKTASIS GIMTADIENIS

DIJAS

Tautos, patekę į rusiškai - komunistiško neokolonializmo vergiją, negali daryti žygių savo buities palengvinimui ir ieškoti kelių išsilaisvinimui. Todėl pavergtų tautų diasporos, esančios vakarinėje geležinės uždangos pusėje, yra suformavę atatinkamas organizacijas suminėtiems uždaviniams vykdyti. Mūsuose tuos uždavinius vykdo Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas — VLIKas. Jis gimė tamsią lietingą naktį — lapkričio 25 d. 1943 m. Kaune, Parodos g. 9a name, Balio Gaidžiūno bute. Pagal knygą "Twenty Years Struggle for Freedom of Lithuania" išeina, kad garbingi tarpininkai, supiršę į porą Tautos Tarybą ir Vyriausią Lietuvių Komitetą, buvo Stasys Lušys ir Juozas Audėnas. Tai pilietiškos drąsos, sumanumo ir pasišventimo pavyzdys.

Pirmame rezistencijos apjungto organo posėdyje dalyvavo Antanas Tumėnas (krikšč. demok.), Juozas Audėnas (valst. liaud.), Steponas Kairys — socialdemokr.), Adolfas Damušis (Lietuvių Frontas), Balys Gaidžiūnas (taut.), Juozas Katilius (Darbo Feder.), Klemensas Brunius (nacional. partija), Br. Kazlauskas (vienybės sąjūdis). Pirmininku buvo išrinktas St. Kairys, o vicepirmininkais Ad. Damušis ir B. Gaidžiūnas. "Tėvynės Sarge" ir kituose laikraščiuose įvairiomis progomis buvo nemažai rašyta apie VLIKo pradžią. Todėl būtų pigi prabanga tai kartoti.

VLIKo atsiradimas buvo neišvengiamas, nes tik jis galėjo užpildyti politinį vakuumą, atsiradusį valstybinei nepriklausomybei žuvus. Jei VLIKas, kurio 25 gimtadienis buvo lapkričio 25 d. 1968, išgyveno Gestapo kalėjimus (buvo suimti A. Damušis, J. Deksnys, B. Gaidžiūnas, J. Katilius, K. Brunius, A. Tumėnas ir Br. Bieliukas), jei likimas apsaugojo jo narius nuo Hitlerio kraujo teismo (Blutgericht), jei jo nesugriauna NKVD klasta ir provokacija, jei jo nesuardo mūsų pačių šarūnai, tai tas parodo, kad VLIKo idėja - pradas yra logiški ir jo techniška organizacija pakenčiamai teisinga. Man atrodo, kad stiprus ir jėgingas veiksnys - institucija, apjungianti plačiausios gamos visuomeniškus, politinius ir kovos sąjūdžius, negali būti be vidinės įtam-

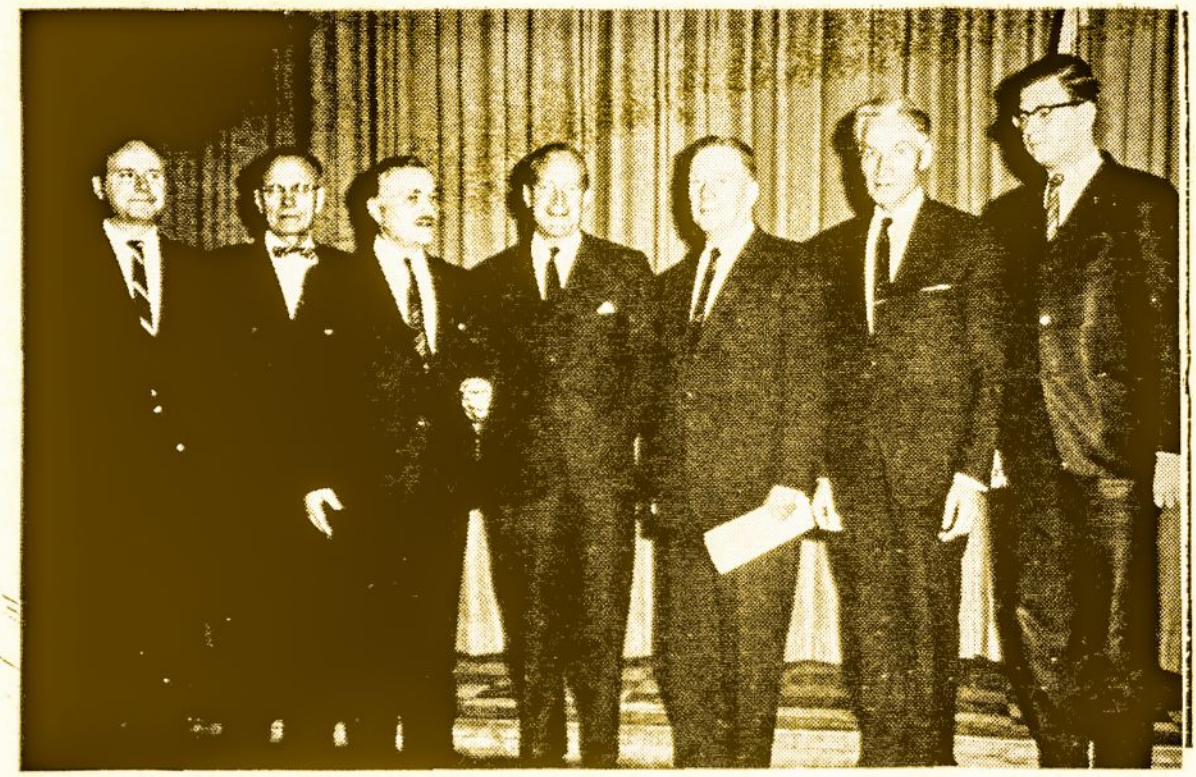

VLIKo valdyba. Iš kairės į dešinę: R. Kezys, J. Sonda, Br. Nemickas, J. K. Valiūnas, Pr. Vainauskas, J. Audėnas, A. Budreckis.

pos. Tačiau ji neturi būti skaldanti, bet kūrybinė, skatinanti ir išlaisvinanti VLIKą sudarančių grupių energiją.

Nėra tobulų organizacijų. Ir kas nedirba — tik tas neklysta. Tik yra būtina, kad VLIKas galėtų atitikti ir apvaldyti visus poreikius, kuriuos iškelia ir iškels tarptautinių įvykių raida. VLIKo reformos negali būti tikslu, o tik priemone jo darbui patobulinti. VLIKo struktūrinės reformos neturėtų būti emocijų padarinys, tik visapusio politinio apgalvojimo ir laisvės kovų strategijos analizės išdava. Darant kas 2-3 metai struktūrinius persitvarkymus, mažinamas savo visuomenės ir įvairių tarptautinių institucijų, su kuriomis yra bendradarbiaujama, pasitikėjimas. Nuolatiniai besiformuojant, VLIKą sudarantiems sąjūdžiams nelieka laiko darbo planavimui ir paruoštų planų vykdymui. VLIKas yra lietuvių kovos sąjūdžių ir politinių srovių sintezė. Jo tinkamas funkcionavimas negali būti gerinamas, įmetant į jį vis naujus, kitokios prigimties elementus. Veikimą reikia tobulinti, įvedant pajėgiausius ir gabiausius protus, kreipiant didelį dėmesį į atžygiuojančią naują kartą. Ji, ilgainiui, perims iš vyresniųjų laisvinimo darbus. Ji išsaugos tai, kas buvo geriausio vyresniųjų sukurta. Ji savo pasišventimu ir kūrybiniu entuziazmu

tęs laisvės kovas iki laimėjimo. Būtų neapginamas teigimas, kad VLIKas padarė visa, kas reikalinga. Tačiau būtų neteisingas tvirtinimas, kad VLIKas nebandė padaryti tai, kas galima visais svarbesniais atvėjais, liečiančiais Lietuvos išlaisvinimo reikalus, Kaikurie primeta VLIKo bejėgiškumą. Yra ir tokių, kurie skelbia jo buvimą nereikalingu. Ką galima į tai atsakyti? Mums visiems žinoma, kad VLIKas dabartinėse sąlygose nepajėgus didžiuosius tikslus —išlaisvinti Lietuvą — pasiekti, tuojau tai padaryti, nors mes visi to norime. Žydų tauta laukė nepriklausomybės grįžimo 1900 metų, airiai —500 m., belgai kovo už nepriklausomybę virš 150 metų. O Vakarų Vokietija, trečioji pasaulyje pramoninė ir militarinė galybė, iki šiol yra suskaldyta. Didžioji Britanija jau 7 metai beldžiasi į Europos ekonominės bendruomenės duris . . .

VLIKas neturi jokių užtikrintų piniginių šaltinių ir ginkluotų pajėgų. Jis yra tik lietuvių kovingumo, lietuvių atsparos simbolis. Jis gali būti stiprus tik lietuvių parama — dvasine ir medžiagine. Jos niekuomet nebus perdaug, nes laisvės kovos tikslai yra nepaprastai platūs ir sudėtingi. Napoleonas pasakė: karui vesti ir jį laimėti yra reikalingi trys dalykai: pinigai, pinigai, pinigai! Lėšos reikalingos ne VLIKo nariams išlaikyti (jų pareigos yra garbės tarnyba tautai), bet techniškam personalui atlyginti ir skaitlingiems laisvinimo darbams finansuoti. Kaikurios etninės grupės, o ypač žydai, yra geresnėje padėtyje. Viesulu praūžęs birželio mėn. 1967 m. karas pareikalavo apie 600 milijonų dolerių nepaprastų išlaidų. Pasaulinė Žydų bendruomenė mobilizavo tuos šimtus milijonų laike kelių savaičių. Izraelis buvo išgelbėtas nuo finansinių sunkumų. Todėl Ben Gurionas pagrįstai pasakė, kad "Izraelis nebuvo sukurtas vien žydų, gyvenančių Palestinoje, bet žydų tautos visų generacijų . . . Tai padarė viso pasaulio šalyse gyvenantieji žydai". Mes lietuviai, aiman, negalime pasigirti tokiu tautiniu solidarumu ir didžiųjų tautos sielvartų įsisavinimu. Todėl mūsų politiniai veiksniai stokoja lėšų radijo siųstuvams apmokėti, informacijai svetimųjų tarpe išplatinti. Mes neturime išteklių lietuvybei stiprinti Pietų Amerikos diasporose ir kitoms panašioms išlaidoms.

Tačiau VLIKo balanse yra daug vertingų, gal net istorinės reikšmės pozicijų. Jis suvienijo 1943 m. suskilusią lietuvių rezistenciją — apjungė Tautos Tarybą ir Lietuvos Išlaisvinimo Komitetą. Jis apskaičiuotai ir sekmingai vairavo tautos atsparą prieš nacius. Tik VLIKo įtaka į tautą padarė, kad lietuviai vieninte-

liai neturėjo SS dalinių. Jis apjungė 70.000 lietuvių tremtinių 1944-45 m., atsidūrusių Vakarų Europoje. Jis sukūrė L. Tr. Bendruomenę Vokietijoje. Jis yra tėvas Lietuvių Chartos ir Lietuvių Pasaulio Bendruomenės. VLIKas atgaivino L. R. Kryžiaus organizaciją, kuri iki BALFo įsiteisinimo vykdė plačios apimties tremtinių šalpos darbą Vokietijoje ir Austrijoje ir gynė jų reikalus įvairiose tarptautinėse organizacijose — UNRRA, IRO, Tarptautiniame R. K. ir kt. VLIKas ir jo sukurtos organizacijos daug kuo padėjo lietuviams, tapusiems karo belaisviais, išsigelbėti. VLIKas padarė visa, kad Lietuvai ir lietuvių tautai nacių ir komunistų padaryta žala būtų žinoma Sąjungininkų kariškai valdžiai, visų laisvų kraštų vyriausybėms, o vėliau Jungtinių Tautų Organizacijai. VLIKas sukonsolidavo lietuvių tremtinių masių sąmoningumą. Nežiūrint sovietiškų politrukiškų lakštingalų pagundiškos propagandos, kuriai daug gelbėjo prokomunistiški UN RRA ir IRO elementai — tik 396 lietuviai repatriavo į Sovietų Rusiją iki 1950 m. Tik VLIKas ir kitų vadovaujančių organizacijų įtaka atmušė nesibaigiančia S. Rusijos ir ok. Lietuvos kvislingų ir čiabuvių komunistų puolimus į lietuvių bendruomenės vieningumą. Tik mažas "politinių krepšininkų" būrelis flagrantiškai sulaužė sutartą tautinę savitvardą. Tą jų klaidingą išsišokimą pasmerkė visos lietuvių jaunimo organizacijos. Jų elgesį panašiai įvertino ir kitos vadovaujančios lietuvių organizacijos. Jų užmojis primena lietuviškų atplaišų elgseną carinės okupacijos laikais. Jie neina su tauta. Jie nėra šaukliai į išsilaisvinimo žygį. Jie pažeidė tautinės būties dėsnį. Už tai jie pelnijo panieką laisvų ir pajuoką pavergtų lietuvių. Jie užmiršo, kad lietuvybė, demokratija ir laisvė įpareigoja. Tasai trumpas VLIKo veiklos atskleidimas įrodo jo ėsimo būtinumą ir jo lėmimą tautiniam išlikimui ir vienybei.

Ir dabartinis VLIKas sėkmingai vykdo savo suplanuotus ar su kitomis organizacijomis sutartus darbus. Akylai seka tarptautinius įvykius ir skubiai atsiliepia į tuos, kurie liečia mūsų reikalus.

VLIKas atsargiai atseikėja sunkumus ir kliūtis, kuriuos reikia ar reikės, gal net per ilgus metus, mūsų tautai pakelti, kad išgyventi ir sugriauti, kad ji vėl taptų laisva ir nepriklausoma. VLIKas taip pat realiai įvertina valstybės, okupavusios mūsų šalį, agresingą galybę ir jos smurtiškas pastangas paversti mūsų tautą "slavišku upeliu ir įlieti jį į rusišką jūrą". Tai parafrazuoti žodžiai didžiojo rusų dainiaus Puškino. Ir su malonumu

juos vykdo didžiausi komunistai... Keista. Tačiau dera prisiminti Krylovo pasakėčią "Chot ty i v novoj kože, no serdce y tebia vse tože" (nors tu ir naujame kailyje, bet širdis tavo ta pati).

Lietuvai atgauti laisvę yra globalinės apimties uždavinys. Tad ir priemonės turi būti globalinės. Savo rašinį baigsiu dabartiniu VLIKo pirmininko žodžiais, pasakytais spalių 27, 1967 m. Veiksnių konferencijoje Washingtone: "Yra aišku, kad vavodaujantys veiksniai ir visuomenė, veikdami atskirai, neįvykdys laisvinimo didžiųjų uždavinių. Lietuvių masės be vadovaujančių institucijų išbarstys savo entuziazmą ir jėgas, eikvos lėšas antraeilių tikslų siekimui". Veiksniai be atramos, be pasitikėjimo tautos masėse ilgainiui atitols nuo jų ir nudžius, kaip medis netekęs savo šaknų... Dirbdami nepalankiose sąlygose, mes turime prisiminti Adomo Mickevičiaus, didžiojo Lietuvos piligrimo, žodžius: "Matuokime savo jėgas siekiamais tikslais, bet ne tikslus turimomis jėgomis".

Ne šermenims, ne laidotuvėms, bet Lietuvos prisikėlimui esame pasiruošę"...

Tegyvuoja Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas!

III PLB SEIMAS IR JO POLITIKAVIMAS*

ALGIRDAS BUDRECKIS

Nuo pirmojo Pasaulio Lietuvių Bendruomenės (PLB) Seimo ligi šio trečiojo praėjo 10 metų. Pirmasis seimas įvyko New Yorke 1958 m., ir jame buvo padėti PLB organizacijos bei veiklos pagrindai: priimta PLB konstitucija, išrinkta pirmoji PLB Valdyba. Antrasis PLB Seimas 1963 m. Toronte, Kanadoje, pradėtą darbą tęsė toliau. Šioji antroji Valdyba pradėjo vaidinti svarbų politinį vaidmenį ir laimėjo iš veiksnių pripažinimą, jog ir PLB yra lygiateisis politinių konferencijų partneris. Tiek iš PLB organų veikėjų, tiek iš kai kurių visuomenininkų kilo mitis, kad PLB turėtų būti vyriausia laisvojo pasaulio lietuvių politinė institucija. Bendruomenės primato šalininkai šią tezę rėmė tokiais argumentais:

1. Lietuvių Bendruomenė yra demokratinė organizacija; ji renka savo vadovybę demokratiniu būdu iš besireiškiančių visuomenės veikėjų.

2. Jaunimas ir bepartiniai negali įeiti į nusistovėjusių veiksnių darbą, kadangi veiksniai reikalauja priklausomybės prie tradicinių partijų bei srovių.

3. Lietuvių Bendruomenė neturi srovių, ogi apjungia visus geros valios lietuvininkus ir verbuoja jaunatviškas pajėgas.

4. Anot Lietuvių Chartos penkto punkto, LB darbu, mokslu, turtu ir pasiaukojimu kovoja dėl nepriklausomos Lietuvos. Atseit PLB turi įgaliojimą kovoti dėl Lietuvos nepriklausomybės.

Teoretinėje plotmėje visi šie argumentai užgirtini ir svarūs. Ogi, antra vertus, kokia praktika? Savo idėjomis ir darbštumu frontininkai ir kiek mažiau tautininkai gavo vyraujančias pozicijas LB veikloje. Kiek mažesniu mastu jaunimas, ypač santariečiai, žiūri į LB, kaip į savo kultūrinės bei politinės veiklos dirvą.

To pasėkoje, PLB per dešimt metų tapo svarbi lietuvių institucija su neribotom galimybėm ateityje suvaidinti bene svarbiausią vaidmenį Lietuvos vadavimo akcijoje.

Mūsų išeivijoje yra lyg taisyklė, kad, kai organizacija įsigyja ar turto ar prestižo, tai tuomet atsiranda joje srovės ar pasrovės.

---

* Straipsnis neatstovauja T.S. pažiūros. Red.

Šį kartą Lietuvių Fronto Bičiuliai parodė daugiausia iniciatyvos ir veiksmo. Ir tai nestebėtina. Frontininkai yra vienas gausiausių mūsų politinių sambūrių. Į Bičiulius įeina nemaža ateitininkų šviesuolių ir visuomenės veikėjų. Amžiaus atžvilgiu Bičiuliai yra reliatyviai jaunas sambūris. Nuo pat PLB įsikūrimo Bičiuliai darbavosi LB eilėse. Šiame krašte Volerto ir Barzduko asmenybės sutampa su Bendruomenės prasmenimis. Tai yra sveikas reiškinys, kad politinės grupės imasi iniciatyvos visuomenei vadovauti.

Deja, pastaruoju metu, šioji grupė, nežiūrint galimų pasekmių ir nesiskaitant su bendru interesu, persistengė užimdama perdaug valdančių pozicijų. Pernai po atkaklių kovų ir užkulisinių machinacijų, Bičiuliai laimėjo JAV LB vadovaujančius postus. Net ir šiandien atsirūgsta tas kartėlis, kuris dėl to kilo. Nepapeiktina dabartinė JAV LB valdyba, tik nepriimtini metodai, kuriais pergalė buvo atsiekta. Įstatai ir reguliaminai tik galioja vienai grupei ar jos interesams patenkinti. Opozicija, nežiūrint, ar ji tą užsipelnijo ar ne, tramdoma.

Apdairūs bendruomenininkai įspėjo savo kolegas, kad PLB Seimas neišvengs pernykštės audros. Jų pranašavimai išsipildė.

LFB studijų savaitėje buvo aptartas naujos PLB vadovybės sąstatas. Buvo nutarta palaikyti Barzduką ir jo Clevelando sąrašą. Grįžę iš Dainavos, Bičiuliai pradėjo įtaigoti kitus PLB Seimo atstovus palaikyti Clevelando sąrašą. Jų argumentai buvo nuoseklūs, būtent:

1. P. Bačiūnas sutinka pasilikti pirmininku. Jo piniginis stovis leidžia jam ir toliau veikti, kaip PLB reprezentacinis pirmininkas. Be to, jis yra PLB pagrindinis mecenatas.

2. Stasys Barzdukas ilgametis bendruomenininkas. Jisai turi daug patirties. Valdyba gerai atliko darbą. Tegu jinai pasilieka.

Buvo peršamas sąrašas iš Bačiūno, Barzduko, Butkaus, Klimo, Rinkūno, A. Gailiušio ir Lenkauskienės.

Nėra paslaptis, kad eilė New Yorko politinių vadų buvo nuomonės, kad būtų geriau perkelti PLB Valdybą į New Yorką dėl šių priežasčių:

1. Nėra gerai vienai valdybai ar kolonijai perilgai vadovauti, nes išsisemia.

2. Clevelando visuomenė suskilo dėl Barzduko - Smetonos bylos. Toji trintis gali kliudyti PLB Valdybai efektyviai veikti.

3. New Yorkas yra susisiekimo centras. Visi lietuviai iš užsienio pereina per New Yorką. Be to, politiniai veiksniai turi sa-

vo centrus New Yorke. Valdybos buvimas New Yorke pasitarnautų susipratimui ir glaudesniam bendradarbiavimui.

Bet tai liko neišsipildžiusiu pageidavimu, kadangi niekas nesiėmė iniciatyvos sudaryti New Yorko sąrašo. Pavieniai bendruomenininkai kontaktavo prel. Balkūną ir dr. Kazicką šiuo klausimu, bet nesulaukė teigiamų atsiliepimų.

Dėl visiems žinomų priežasčių Clevelando sąrašas turėjo oponentų Chicagos ir kitų vietovių delegatų tarpe. Šioji opozicija nebuvo iš anksto suorganizuota .Tik Seimo išvakarėse, pačiam New Yorko Statler Hilton viešbuty suėjo opozicininkai. Juos sukvietė Blinstrubas. Įvyko pasitarimai, kuriuose dalyvavo tautininkai, krikščionys demokratai, Connecticuto ir New Yorko bei nepriklausomieji delegatai. Paaiškėjo, kad Chicaga rems New Yorko sąrašą ir kad Bačiūnas buvo teigęs savo srovės žmonėms, kad jisai sutiktų įeiti į New Yorko sąrašą, kaip pirmininkas, "jei Seimas išrinktų tąjį sąrašą". Remdamasis Juozo Bačiūno sutikimu vadovauti valdybai New Yorke, vietoje buvo sudarytas koalicinis sąrašas iš beveik visų srovių. Buvo bandyta gauti vietos frontininkų įeiti į sąrašą, tačiau anie atsisakė, nes jiems buvo duotos instrukcijos balsuoti už Barzduko grupę. Į New Yorko sąrašą įėjo Bačiūnas, Bieliukas, Čižiūnas, Alksninis, Miklas, Vakselis, Budreckis, Mažeika, R. Mironienė, Vedeckas ir Umbrazaitė. Dr. Br. Nemickui buvo pavesta gauti jų visų sutikimus.

Rytdieną, rugpiūčio 30 d. prasidėjo Pasaulio Lietuvių Bendruomenės seimas. Iki pirmos sesijos buvo užsiregistravę 74 atstovai. Seimą atidarė seimo rengimo komiteto ir LB N. Yorko apygardos pirm. A. Vakselis. Pareiškęs, kad nors jam šiame seime ir neduota sprendžiamo balso, jis su apygardos valdyba nutaręs seimo rengimo darbą tęsti iki galo.

Yra taisyklė, kad, norint dominuoti seimą, reikia turėti savo žinioj pagrindinius seimo organus: prezidiumą, nominacijų komisiją, mandatų komisiją ir nutarimų komisiją. Pono Barzduko grupė šitą taisyklę gerai žino ir ją seimui pritaikė. Tat, J. Bačiūnas pasiūlė prezidiumą: dr. P. Lukoševičius — pirmininkas, o 6 kraštų LB pirmininkus seimo vicepirmininkais: JAV — B. Nainys, Australijos — S. Narušis, Prancūzijos — kun. J. Petrošius, Kanados — A. Rinkūnas, Vokietijos — K. Valiūnas, Venecuelos — V. Venckus. Vadinasi, dauguma buvo palanki Clevelando grupei.

Pirmajam posėdžiui pirmininkavo dr. P. Lukoševičius. Tai

buvo vienas iš sunkiausių posėdžių. Jame įvyko pirmas susikirtimas. Buvusios valdybos pirm. J. Bačiūnas davė žodį Arvydui Barzdukui pristatyti seimo reguliaminą, kurį paruošė A. Barzdukas, V. Kamantas ir dr. V. Majauskas. Reguliamino autoriai buvo Clevelando šalininkai. Pats reguliaminas buvo perilgas ir perdėm smulkmeniškas. Kai kuriais punktais jis neatitiko PLB konstitucijai. Bet, svarbiausia, jo raidiškas pritaikymas davė prezidiumui galios diktuoti seimo kryptį ir nuslopinti bet kokios opozicijos pasireiškimą. Kitą projektą patiekė dr. Br. Nemickas. Teisininko Nemicko trumpas reguliaminas buvo gyvenimiškesnis ir atatinkąs įprastas lietuvių parlamentarines tradicijas. Žinoma, jis buvo nepriimtinas Clevelando grupei. Ginčai dėl pirmos ir antros redakcijos tęsėsi keturias valandas. Kaip ir 1967 m. JAV LB Tarybos suvažiavime, taip ir dabar Barzduko šalininkai ėmė šūkauti ir rėkti ant opozicininkų.

Labai teisingai pastebėjo korespondentas, kurio apžvalga tilpo š. m. rugsėjo 7 d. "Draugo" numery:

"Deja, seimo posėdžiuose vykusios diskusijos nebuvo aukštam lygyje, gi atidarymo dieną jos išvirto į tuštybes bei išsiliejo į lankas. Tai neteikė gero įspūdžio ypač užjūrių atstovams. Šiuo atžvilgiu nemaža kaltės dalis tenka pirmininkavusiems... Seimo posėdžiai nekartą teikė nerimtą vaizdą. Jei tik jais būtų buvę pasitenkinta, pašalietis būtų taręs: seimas nebuvo reikalingas".

Kai buvo prieita prie balsavimo dėl reguliamino, įvyko naujovė: PLB seimas vadovaujasi new math (naujoviška matematika). Įsidėmėtina, kad iki tol buvo užsiregistravusių 74. Salėje dalyvavo 72 (Jasaičio ir Kraučeliūno nebuvo). Arvydo Barzduko reguliamino klausimu šiaip balsai išsidėstė: 35 už, 31 prieš, 6 susilaikė.

Kadangi balsų skirtumas buvo toks mažas ir kadangi netvarkingai buvo skaičiuojami balsai, buvo pareikalautas perbalsavimas. Antrą kartą įvyko naujoviškos matematikos fenomenas: 39 už, 33 prieš, 7 susilaikė, viso 79 balsai. P. Rinkūnui perėmus pirmininkavimą, buvo užgniaužtas paklausimas iš kur atsirado septyni neregistruoti balsai.

Buvo sudarytos seimo komisijos:

Į mandatų komisiją įėjo: Kezys, Kuolas, Barkus, Staškevičius ir Alkis.

Į nominacijų komisiją įėjo: Prapuolenis, Kasniūnas, Kisielius, Kapočius, Kęsgaila ir Nemickas.

Į rezoliucijų komisiją įėjo: Butkus, Gailiušytė, Kamantas Keblys, Valys, Natkevičius, Lozoraitis Jr., Mikaličius, Budreckis ir Balčiūnas.

Rugpiūčio 30 d. vakare seimo atstovai išklausė VLIKo pirm. K. Valiūno paskaitos "Laisvinimo kova ir politinės perspektyvos". VLIKo pirmininkas apžvelgė esamą tarptautinę būklę ir rado viltingų prošvaisčių ateičiai.

Sekantį rytą buvo atstovų pranešimai. Tuo metu įvyko nominacjių ir nutarimų komisijų posėdžiai. Nominacijų komisija negalėjo susitarti dėl vienos vietos ir bendro sąrašo. Dr. Kisielius, komisijos pirmininkas, pagaliau nusileido dr. Nemickui ir priėmė New Yorko sąrašą. Be to, Clevelando sąrašan buvo įtraukti ir kiti asmenys, kad sąrašas nebūtų vienpusiškas.

Nutarimų komisijai pirmininkaująs dr. A. Butkus ir Keblys pristatė politinio pobūdžio rezoliucijas. Projektas buvo pagrįstas dr. Keblio kontroversine paskaita. Komisija sušvelnino tekstus. Pavyzdžiui, buvo išbrauktos tokios provokuojančios frazės, kaip "ekstremistiniai pareiškimai", visokie draudimai buvo praleisti ir jų vieton teigiamai pasisakyta, kad PLB vadovausis demokratiniu procesu ir veiks asmens teisių gerbimo dvasioje. Buvo pasisakyta, kad PLB jungiasi į krašto vadavimo darbą tose srityse, kuriose politiniai veiksniai neveikia efektyviai. Tai yra, vietos politikoje, rinkimuose, universitetuose ir susižinojimo įstaigose. Komisija taip pat perdirbo VLIKo įteiktą politinę rezoliuciją.

Po pietų Stasys Lozoraitis Jr., Lietuvos pasiuntinybės Vatikane sekretorius, skaitė paskaitą "Okupuotos Lietuvos padėtis ir išeivija". Jis pabrėžė, kad okupuotieji lietuviai stengiasi, kiek galėdami, išlaikyti savo krašto savitumą, nors kliūtys didelės. Ryšiai su savo tautiečiais esą reikalingi, tačiau jie neturi kenkti Lietuvos laisvinimo kovai. Teiktina visokeriopa šiuo metu prieinama pagalba. Po paskaitos visa eilė atstovų pateikė Stasiui Lozoraičiui klausimų, sugestijų ir samprotavimų. Visa tai buvo perduota nutarimų komisijai, kuri vėliau tas mintis suformulavo ir pateikė seimui. Rezoliucija buvo ilgokai svarstyta ir pagaliau priimta. Ko nors naujo šiuo klausimu seimas neįnešė — pakartojo tiktai Clevelando konferencijoje priimtas gaires.

Ministerio Juozo Kajecko dėka valstybės departamentas sutiko priimti seimo delegaciją Washingtone. Delegacijon per nominacijų komisiją išrinkti: Lietuvos atstovas J. Kajeckas, VLIKo pirm. K. Valiūnas, Alto pirm. E. Bartkus, S. Narušis (Australija), kun. J. Margis (Argentina) ir J. K. Valiūnas (Vokietija). Vizitinė

kortelė įteikta. Tik nei seimui, nei veiksniams nebuvo aišku, kokiu tikslu tas vizitas? Ko prašyti? Sekmadienį, tarp paskaitų, Alto pirmininko iniciatyva, St. Lozoraitis Jr., A. Budreckis ir E. Bartkus suėjo kartu suredaguoti promemoriją. Promemorijoje buvo iškelti šie momentai: 1. Pasaulio Lietuvių Bendruomenės III Seimo faktas ir tikslas buvo užfiksuotas, 2. seimas padėkojo JAV vyriausybei, kad JAV tvirtai laikosi nusistatymo nepripažinti sovietinės okupacijos teisėtumo Lietuvoje, 3. pareiškė laisvojo pasaulio lietuvių solidarumą su JAV pastangom sustabdyti komunistų agresiją Vietname, 4. sveikina visas JAV pastangas pasiekti pavergtųjų tautų žmones ir juos painformuoti apie laisvojo pasaulio atsiekimus ir taipogi prašė JAV išplėsti susižinojimo priemones, kad Lietuvos gyventojai būtų kuo daugiau informuojami apie laisvų lietuvių laimėjimus ir užsimojimus. Seimas skatino JAV vyriausybę stiprinti Lietuvos gyventojų viltį susilaukti laisvės ir palaikyti jų atsparumą prieš Lietuvos rusinimą.

Rugsėjo 3 d. delegaciją priėmė Valstybės Departamento Rytų Europos Reikalų skyriaus direktorius dr. Raymond E. Lisle ir naujasis Baltijos kraštų poskyrio referentas Martin E. Wenick ir pareigūnas Barclay Ward. VLIKo pirmininkas kalbėjo delegacijos vardu.

Audringiausias seimo eigos momentas buvo naujos PLB valdybos rinkimai. Tai įvyko šeštadienį, rugpiūčio 31 d. vakare. Prieš tai mandatų komisija padarė pranešimą. Iš 112 turėjusių teisę dalyvauti seime, dalyvavo 89: Argentina — 4, Australija — 5, Brazilija — 1, Anglija — 1, Italija — 1, JAV — 44, Venecuela — 2, Naujoji Zelandija — 2, Šveicarija — 1 ir JAV LB Centro Valdyba 7. Kilo teisinis klausimas: kokiu būdu galima pateisinti nerinktų JAV LB CV narių dalyvavimą atstovų teisėmis, kai JAV LB apygardų išrinktiesiems pirmininkams nėra suteikta tokia teisė? Juk, CV nariai nerinkti, o pirmininko pakviesti.

Nominacijų komisija pristatė du sąrašus: Clevelando ir New Yorko. Iš publikos dr. P. Vileišis pristatė trečią sąrašą, į kurį įėjo Bačiūnas, Barzdukas, Volertas, Nemickas, Barius, Puzinas, Mironienė, Bražėnas, Vakselis, Budreckis ir Klimas. Pirmininkaująs A. Rinkūnas nepalankiai atsiliepė į šitą sąrašą ir vardošaukio keliu atsiklausė, ar išvardintieji sutinką įeiti į Vileišio sąrašą. Daugelis atsiėmė savo pavardes. Įsidėmėtina, kad pirmininkaująs panašaus vardošaukio nepravedė dėl Clevelando ir New Yorko sąrašų. Jis užgniaužė bet kokias pastabas dėl tvarkos. Beje, neno-

rom jis sutiko leisti atstovams iš publikos siūlyti papildomų pavardžių išplėsti Clevelando sąrašą. Opozicija siūlė clevelandiečių pavardes, kad oficialus sąrašas neliktų vienpusiškas. Konkrečiai, New Yorko sąrašą sudarė Alksninis, Bieliukas, Bražėnas, Budreckis, Čekienė, Čižiūnas, Mažeika, Rūtenis, Vakselis ir Miklas. Ne žiūrint ankstyvesnio sutikimo, p. Bačiūnas atsiėmė savo pavardę iš šio sąrašo.

Clevelando sąrašą sudarė Bačiūnas, Barzdukas, H. Brazaitis, Dailidka, Butkus, J. Damušis, A. Klimas, Kernauskaitė, Lenkauskienė, Majauskienė, Pautienius, Rinkūnas, Razgaitis, Smetona Daugėla ir Laikūnas.

Slaptu balsavimu už Clevelando sąrašą pasisakė 62, už New Yorko 21, susilaikė 1, nebalsavo 5.

Iš Clevelando sąraše esančių kandidatų išrinkta ši valdyba: J. Bačiūnas — 69 balsai, St. Barzdukas — 64, H. Brazaitis — 64, A. Butkus — 59, A. Gailiušis — 50, A. Klimas — 61, M. Lenkauskienė — 57, V. Majauskas — 52, A. Rinkūnas — 62. Kandidatai: A. Laikūnas — 18 ir A. Nasvytis — 17.

Kaip matome, Barzduko sudarytas sąrašas laimėjo. Priežastys paprastos: 1. frontininkai atstovai vieningai ir susitarę laikėsi, 2. LFB grupei pavyko įtaigoti užjūrio atstovus ir 3. p. Bačiūno staigus atsisakymas įeiti į New Yorko sąrašą davė smūgį New Yorko galimybei.

Žinoma, be "politikavimo" negalima ir LB apsieiti. Visvien, šiame seime buvo ir netakto ir neapdairumo. Netakto parodė pozicija forsuodama savo projektus ir sąrašus. Antra vertus, opozicijai stigo apdairumo, nes gal ir būtų buvę galima dar prieš seimą derėtis su frontininkais ir bent dvi vietas valdyboje išsiderėti. To nebuvo; kaikurie atstovai išsiskyrė iš seimo su nusivylimu ir net kartėliu. Gaila, kadangi šiais kritiškais laikais mūsų visuomenėje reikia daugiau susiklausymo ir solidarumo. Tikimės, kad naujoji valdyba dės pastangų pašalinti seime iškeltas negeroves ir ras bendrą kalbą su buvusia opozicija.

ŠVENTO KAZIMIERO LIETUVIŲ KAPINĖS CHICAGOJE

ALGIS A. REGIS

Šie metai yra sukaktuviniai Šv. Kazimiero lietuvių kapinėms. Liepos mėn. 12 dieną sukako 65 metai nuo jų pašventinimo, spalio mėn. 7 d. 50 metų nuo jų steigėjo kun. Mato Kriaučiūno mirties ir spalio mėn. 22 dieną metai nuo istorinio lietuvių bendruomenės pasauliečių susirinkimo, priėmusio 10-ties punktų rezoliuciją, reikalaujančią pagarbaus žmogaus laidojimo ir grąžinimo lietuvių tautinių ir religinių tradicijų, praktikuotų šiose kapinėse nuo pat jų įsteigimo.

Šių kapinių įsteigimo priežastys siejasi su dar senesniais laikais, kai rusų carų priespauda Lietuvoje, užgniaužusi galimybę kūrybingam tautos gyvenimui, sukėlė plačią emigracijos bangą į Ameriką. Šiandien tenka tik stebėtis, kad, nors ir neišsimokslinę, bet vadovaudamiesi įgimta tautos dvasine kultūra ir sveika sodietiška nuovoka, šie pakrikę imigrantai suskato burtis draugėn. Ilgai nelaukę, jie ryžosi statyti bažnyčias, mokyklas, vienuolijas, steigti draugijas, laikraščius ir kitokias institucijas, reikalingas pilnutiniam gyvybingos tautos gyvenimui toli nuo tėvynės. Nenorėdami išsiskirti iš savųjų tarpo net ir po mirties, Chicagos lietuviai pradėjo sielotis nuosava amžinojo poilsio vieta. Jie nenorėjo pasilikti kampininkais svetimose kapinėse, bet troško būti savųjų tarpe ir religiniais ryšiais tęsti santykiavimą su gyvaisiais.

Šis visų lietuvių troškimas buvo įgyvendintas, kai kun. Matas Kriaučiūnas, žmonėms piniginiai remiant ir arkivyskupui J. E. Quigley šiltai pritariant, nupirko 40 akrų žemės plotą. Ta vietovė 1903 metų liepos mėn. 12 dieną buvo pašventinta ir pavadinta Šv. Kazimiero Lietuvių Rymo Katalikų kapinėmis. Apie 10 metų šias kapines valdė pats steigėjas, bet vėliau, įsikūrus daugiau parapijų, buvo priimta plačios apimties kapinių tvarkymo konstitucija su parapijiečių reprezentacija, valdymo taryba, kapinių valdyba ir vykdomuoju komitetu. Tokia santvarka pasiliko per ištisą šešiasdešimt metų. Kai kapinių steigėjai ir jų amžininkai vienas po kito prisijungė prie mirusiųjų bendruomenės

kapinėse, jų pareigas perėmė kiti. Šiandien Šv. Kazimiero Lietuvių kapinėse yra susitelkęs didžiausias skaičius mūsų tautos miriusųjų.

Per šešiasdešimt metų kapinės ne tik pilnai pateisino jų įkūrėjų lūkesčius, bet ir ūkiškai labai gražiai vertėsi, išmokėdamos skolas ir įrengdamos pagerinimus. Iš pirmykščių 40 akrų ploto, superkant aplinkines žemes, išaugo 270 akrų kapinynas su pramatymu parūpinti pakankamai vietos kiekvienam lietuviui katalikui Amerikoje, pageidaujančiam šias kapines pasirinkti savo amžinojo poilsio vieta. Dar nesenai šios kapinės buvo didelė palaima lietuvių religinėms institucijoms, reikalingoms vienkartinės pašalpos. Iš kapinių administracijos fondo vertingos paramos yra susilaukę lietuvių vienuolynai Amerikoje, Argentinoje ir Brazilijoje, Ateitininkų Federacija, Telšių kunigų seminarija, Vaikelio Jėzaus prieglauda Kaune, Našlaičių prieglauda okupuotame Vilniuje, Dariaus ir Girėno paminklo kom-tas Chicagoje ir daug kitų institucijų. Tarsi koks modernus lietuvių fondas Šv. Kazimiero lietuvių kapinių administracija yra suteikusi įvairiems lietuviškiems tikslams per 56,000.00 dolerių. Šios kapinės, todėl, buvo didelė Dievo palaima visai lietuvių bendruomenei: jos palaikė ryšį tarp gyvųjų ir mirusiųjų religinėmis ir tautinėmis tradicijomis, jos jungė gausingas Chicagos lietuvių parapijas organizaciniais saitais ir ugdė lietuvių pasididžavimą savimi ir Bažnyčia.

Tik staiga, tarsi klaiki ranka būtų negailestingai išplėšusi šį brangų fizinį ir dvasinį turtą iš lietuviško gyvenimo. Niekam nepranešus ir nediskutavus, pašalpos skyrimai nutrūko. Žmonės stebėjosi, kad jau ir lietuvių vardas iš kapinių pavadinimo tapo vogčiomis išmestas. Vėliau ir visai neįtikėtini gandai pradėjo sklisti, kad lietuvių kapinėse laidoja žmones kaip kokius nusikaltėlius: po pamaldų koplyčioje grandinėmis po sunkvežimio kranu pakabintą karstą mechaniškai įgrūda į duobę, visai neprileidžiant šeimos narių, artimųjų ir draugų. Vis daugiau ir daugiau žmonių ėjo įsitikinti ir negalėjo tikėti savo akimis tokiam žmogaus paniekinimui. Gražių lietuviškų paminklų forma tapo apribota suvaržymais, gi mūsų amžiaus tautos tragediją atspindintys paminklų įrašai buvo neleidžiami. Tik vėliau sužinota, kad tai yra Chicagos arkidiecezijos įvesti kapinių "patobulinimai". Mat, nuspręsta kapines tvarkyti ekonominio praktiškumo būdais pagal "assembly line" principą. Dievo garbei ir žmogaus pagarbai vietos neliko!

Lietuviai pasauliečiai, ypač senosios kartos žmonės, kurie per

visą savo ilgą amžių aukojo savo darbą, santaupas ir idealizmą Bažnyčios reikalams, reiškė protestus, lankėsi asmeniškai ir grupėmis pas dvasiškius parapijose ir arkidiecezijos įstaigose, bet jų balsas liko neišgirstas. Metai bėgo ir žmonių nekantrumas virto giliu pasipiktinimu, juo labiau, kad Chicagos lietuviškų parapijų klebonai ir oficialios lietuvių katalikų organizacijos nesiėmė jokių žygių užstoti žmonių teisėtus reikalavimus ir nebandė išgelbėti lietuvių katalikų tradicijų kapinėse.

Niekam neišdrįstant išeiti su ryžtinga akcija, pagaliau šis reikalas buvo iškeltas Amerikos Lietuvių Bendruomenės Chicagos Apygardos atstovų suvažiavime, kuriame buvo įsteigtas Komitetas Pasauliečių Teisėms Apsaugoti Šv. Kazimiero Lietuvių Kapinėse. Nors skepticizmas buvo didelis, bet Komitetas ėmėsi darbo. Išryškinimui neįtikėtinos kapinių padėties ir suformavimui viešosios nuomonės per šimtas straipsnių pasirodė lietuviškoje spaudoje. Chicagoje buvo suorganizuota keliasdešimt pranešimų per lietuviškas radijo programas. Sušaukti visuomenės susirinkimai sunkiai besutalpino žmones didžiausiose salėse. Įsteigta Šv. Kazimiero Lietuvių Kapinių sklypų savininkų draugija. Pagaliau, Chicagos Arkidiecezijos Vyr. Kapinių įstaiga priėmė Komiteto delegaciją. Besitariant paaiškėjo, kad pasauliečių lietuvių katalikų prašymų ir maldavimų kiečiausiais neigėjais yra trys nutautę lietuviai klebonai, administruojantys Šv. Kazimiero Lietuvių kapines: prel. V. Černiauskas, kun. P. Katauskas ir kun. S. Petrauskas. Jų nusistatymas prieš žmonių reikalavimus sukėlė didelį nusistebėjimą lietuviškoje visuomenėje. Jie labai apsunkino bendruomenės Komiteto pastangas. Bet sąjūdis jau buvo toks platus, kad minėti trys lietuviai klebonai jo užslopinti neįstengė. Pasauliečių kova gavo dramatišką pobūdį — Arkidiecezijos kapinių įstaiga atsakė viešai per ištisą "Draugo" puslapį į viršminėtus 10-ties punktų reikalavimus. Atsakymas buvo neigiamas ir pasauliečiams katalikams visiškai nepriimtinas. Komitetas spaudoje oponavo Arkidiecezijos kapinių įstaigos nusistatymą ir nesutiko pateisinti žmonėms nepriimtinos ir vienašališkai primestos laidojimo praktikos kapinėse. Pasauliečių protestas gavo viešą pobūdį — prel. V. Černiausko klebonija buvo piketuojama per du sekmadienius. Išsamūs interview pasirodė didžiojoje Chicagos anglų spaudoje, per radiją ir televiziją. Lietuvių katalikų pasauliečių ryžtas buvo stiprus ir vieningas. Kovai už lietuviškas tradicijas ir tėvų kapus įsisiūbavus, šių metų pradžioje į sąjūdį įsijungė ir Katalikų Federacija. Vėliau dar parodė dėmesio šiam rei-

kalui lietuviškų parapijų klebonai ir patikėtiniai - trustistai. Po kelių konferencijų Arkidiecezijos Vyriausioje Kapinių įstaigoje ir privačių pasitarimų, pagaliau susidarė Jungtinis Komitetas Šv. Kazimiero Lietuvių Kapinėms tvarkyti (Joint Committee for St. Casimir Lithuanian Cemetery), susidedantis iš sekančių organizacijų atstovų: Arkidiecezijos Vyriausios Kapinių įstaigos — Msgr. F. J. McElligott, ir J. F. Philbin, ALB Chicagos Apygardos Komiteto Pasauliečių Teisėms Apsaugoti Šv. Kazimiero Lietuvių Kapinėse — A. Regis ir V. Šilas, Šv. Kazimiero Lietuvių Kapinių Sklypų Savininkų Draugijos — L. Giedraitienė ir A. Maggenti, Katalikų Federacijos — P. Jakubka ir J. Jerome, Lietuviškų Parapijų Klebonų — kun. E. Abromaitis ir .J. Savukynas, Parapijų patikėtinių — R. Mack ir T. Stankus.

Pirmame Jungtinio Komiteto posėdyje buvo plačiai aptartas kapinių vardas. Dabar oficialiai patvirtintas jų pavadinimas yra — "Šv. Kazimiero Lietuvių Kapinės" arba "St. Casimir Lithuanian Cemetery". Kaikurių lietuvių parapijų klebonų tyliu pritarimu išmestas žodis "lietuvių" yra grąžintas. Šis atsiekimas nors ir padrąsinantis, bet dar toli gražu neišsprendžia esminių problemų. Numatytuose tolimesniuose posėdžiuose bus svarstomi kiti pasauliečių reikalavimai, išreikšti 10-tyje anksčiau patiektų punktų su kitų posėdžiuose dalyvaujančių grupių papildymais.

Ši lietuvių bendruomenės kova už savo teises prieš Chicagos Arkidiecezijos vienašališką sprendimą, pašalinantį mums brangias religines ir tautines tradicijas, kurių įgyvendinimui šios kapinės buvo prieš 65 metus įsteigtos, yra labai reikšmingas istorinis įvykis. Nuo jo išsprendimo išryškės, ar lietuvių lėšomis ir nenuilstamomis pastangomis sukurtos mūsų religinės institucijos pateisina tuos tikslus ir lūkesčius, kuriems jos buvo numatytos. Šv. Kazimiero Lietuvių Kapinių sukaktuviniai metai labai akivaizdžiai išryškina reikalą pagrindinai peržiūrėti lietuvių katalikų organizacinę struktūrą ir atsakomybę ryšium su gyvenimo iškeliamomis problemomis.

POLITIŠKAS PAKŠTAS NEPRIKLAUSOMYBĖS LAIKAIS (1925 - 1938)

JUOZAS ERETAS

Jo politinis idealas

Nors Pakštas buvo apsigimęs kultūrininkas, jis betgi dėl savo socialumo nevengė visuomeninio, net politinio darbo. Šį jis dirbo juo mieliau, kadangi anais laikais buvo patriotinė pareiga žymią dalį savo gabumų bei laiko pašvęsti sunkiai beatsistatančiai Lietuvai. Niekas negalėjo egoistiškai užsidaryti kokioje *splendid isolation*, nes po 123 metų trukusios priverstinos priklausomybės carų imperijai, visi sąmoningi lietuviai pulte puolė prie savo tiesiog švento uždavinio.

Pakštas ją pildė su kaupu. Tiesa, jis — kaip aiškina buvęs jo studentas ir bendradarbis Viliamas — "nepretendavo kopti politinės karjeros kopėčiomis, nes į tą veiklą įsitraukdavo tik paisydamas bendrų savo reikalų". Jais rūpindamasis, profesorius šalia savo akademinės katedros įsitaisė dar visuomeninę, iš kurios galėjo prabilti į visus savo piliečius. Tikri jo studentai kai kada apgailestaudavo, kad antroji jam dažnai atrodė lyg svarbesnė. Į šį reiškinį (profesijos atžvilgiu nemalonų) reikia žiūrėti istoriko akimis, nes degantieji anų dienų reikalai visus įpareigojo. Prisiminkime tik, kad net toks Šalkauskis sykį kandidatavo į seimą.

Politikoje Pakštas dirbo dvasia tų kunigų, kurie dar caro laikais buvo paruošę krikščioniškos demokratijos programą — Matulevičiaus, Būčio, Maironio, Tumo, Paltaroko, Šultės. Leono XIII enciklikos "Rerum Novarum" uždegti, jie joje iškeltas idėjas taip buvo pritaikę mūsų sąlygoms, kad jaunesni mūsų visuomenininkai — katalikai, nepriklausomybę atgavus, visai konkrečiai galėjo imtis valstybinės statybos. Jų priešakyje atsistojęs, kun. Krupavičius, dar 1917 m. Voroneže tam buvo išsiauklėjęs visą kadrą padėjėjų, kurie su parama skaitlingų vienminčių iš kitų kolonijų, sugebėjo paruošti pačius reikšmingiausius atnaujintos valstybės įstatymus — Konstituciją ir Žemės reformą.

Šios dvasios įkvėptas, jaunasis Pakštas dar 1917 m. Amerikoje rašė į "Pažangą", ja dar labiau persiėmė 1919-23 m., studi-

juodamas laisvoje Šveicarijoje, kurios politinis modelis jam daug kuo atrodė priimtinas. Paskui jis 1923-25 m. tiek Bostono "Darbininko", tiek Chicagos "Draugo" redaktoriaus kėdėje sėdėdamas, ragino eiti krikščioniškos demokratijos keliu. Suprantama tad, kad jis 1925 m., sugrįžęs į tėvynę, įėjo į Krupavičiaus orbitą, nes — Viliamo tvirtinimu — "jis Lietuvos krikščionis - demokratus laikė organine Vakarų Europos dalimi, dalimi to sąjūdžio, kuris turi tvirtus principus, tačiau nepastojančius kelio į pačias pažangiausias reformas". "Demokratija — taip skelbė pats Pakštas "Židinyje" (1928., Nr. 5-6, 355) — atveria didžių galimybių

Kazys Pakštas

kuo plačiausiai pasireikšti visos tautos iniciatyvai. Ir kai visa tauta mokės tinkamai šiomis galimybėmis pasinaudoti, ji taps nenugalima".

Išpažinti tokią idėją Pakštui reiškė ir padėti ją realizuoti, kas jį įpareigojo iki 1930 m., t. y. iki jo išrinkimo į ateitininkų vyriausius vadus, veikliai dalyvauti šiame judėjime. 1925 m. atvykęs iš Chicagos, jis atsistojo krikščionių - demokratų partijos Kauno skyriaus priešakyje ir nuo sekančių iki 1930 metų jis buvo ir jos Centro komiteto narys.

Šiam politiniam idealui profesorius liko ištikimas iki grabo lentos. Dėl to jis ir tautininkų laikais neslėpė minties, kad ma-

Pirmojo Pasaulinio Lietuvių Kongreso įvykusio 1935 m. rugpiūčio mėnesio 11-17 dienomis, Kaune, demokratinių grupių atstovai: Pirmoje eilėje (iš kairės). A. Trečiokas (JAV), L. šimutis (JAV), Julia Augustienė (JAV), F. Bortkevičienė, Dr. J. Baltrušaitienė (JAV), B. Novickienė, P. Pivaronas (JAV), K. Karpius (JAV), A. Tumėnas. Antroje eilėje (iš k.): M. Januškevičius, M. Slezevičius, J. Vailokaitis, Pr. V. Raulinaitis, K. Pakštas (JAV), S. Vilaitis (JAV), L. Bistras, K. šalkauskis, B. žygelis, Dr. A. Garmus, J. Vileišis, K. Bielinis. Trečioje eilėje (iš k.): J. Leimonas, A. Vronevskis, Ig. Skrupskelis, Cez. Petrauskas, J.Kardelis, J. Paleckis, V. Rudvalis, K. Augustas (JAV), J. Makauskis.

žoje tautoje reikia visos tautos, kad neužtenka vienos tik giminės arba vieno tik "tautos vado". Dėl to jis lygiai priešinosi diktatoriams iš kairės, tiek ir tam autoritetiniam režimui iš dešinės, kuris jo akyse tebuvo liekana iš atgyventų feodalzimo laikų. "Nes — taip jis pabrėžė jau minėtame straipsnyje (355 p.) — nesame tokioje padėtyje kaip Turkestano nomadai, kuriems reikalingas tik vienas vadas, kurio visi turi klausyti". Aliuzija į vieną totoriškos kilmės šeimą aiški.

Politinės situacijos nušvietimas po gruodžio 17

Nesitenkindamas vien kritika, jis ragino grįžti prie demokratiško mūsų respublikos valdymo ir ta proga nušvietė anų dienų politinę situaciją viename rašte, kurį užtikome jo archyve Chicagoje. Štai reikšmingesnės to vidaus politikos *Tour D'Horizont* vietos po 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo:

"1926 m. rudenį, Sleževičiui vėl esant ministeriu pirmininku, tarppartiniai barniai buvo pasiekę didelio įtempimo. Tuomet jau buvau išrinktas į krikščionių - demokratų centro komitetą. Nei komitete, nei privačiai neteko girdėti apie ruošiamą perversmą. Tačiau 1926 m. lapkričio ir gruodžio mėnesiais studentų pasišnibždėjimai su jaunais kariškiais rodėsi nepaprasti simptomai. Gruodžio 17 d. Sleževičiaus vyriausybė jau buvo nuversta. Sužinojau apie tai iš laiškanešio. Atrodo, kad didelė didžiuma lietuviškos visuomenės tuo perversmu buvo patenkinta, bent pradžioje. Tą pačią dieną keliems politikams reiškiau savo neigiamą pažiūrą.

Po kelių dienų buvo studentų susirinkimas pasidžiaugti perversmo vaisiais. Kai kurie siūlė trijų grupių krikščionišką bloką praplėsti į tautininkus ir tuo būdu sudaryti kvartetą. Kai atėjo mano eilė pasisakyti, nelengva buvo griauti naivią idiliją. Kalbėjau trumpai: Ką darys Sleževičiaus vyriausybė, tai galima numatyti; bet kur pasuks didysis paradoksas Voldemaras — tai nelengva spėti. Eventualiai jis gali tapti ir demokratijos graborium. Tai būtų didelė nelaimė Lietuvai. Mažai tautai neapsimokėtų išsibraukti iš demokratininių tautų šeimos. Ogi dėl siūlomo politinių grupių kvarteto sakiau, kad jam sunkiau seksis negu Krylovo kvartetui. Tai buvo vienintelė kalba susirinkime, kuri truputį buvo nušvilpta. Tas mano nuomonės nepakeitė; o Šalkauskio pritarimas, kurį jis man vėliau pareiškė, man buvo vertingas.

Kai laisvių siaurėjimas didžiumai šviesesnių žmonių pradė-

jo kelti susirūpinimo, tai 1934 m. prasidėjo dviejų ddžiausių politinių grupių pasitarimai; jie dažniausia vykdavo Sleževičiaus bute. Per 15 nepriklausomybės metų partijos ir jų politikai jau galėjo prisirinkti patyrimo, naikinančio agitatoriaus galvojimą. Štai jų keletas:

1920 m. buvo šaukiamas Steigiamasis Seimas, Smetonai prezidentaujant. Yčas man tvirtino, kad rinkimus laimės tautininkai, mušdami tūzais. Aš gi jam patariau tenkintis 10 proc. atstovų. O gi tikrovė buvo (skaitant tik lietuviškas partijas): išrinkta 58 proc. vien krikščionių - demokratų ir 28 proc. liaudininkų, bet nė vieno tūzo. Šitas ir dar trys panašūs pralaimėjimai, mano galvojimu, pradėjo tautininkus stumti diktatūros šonan.

Antrojo seimo rinkimai vėl atnešė krikščionių - demokratų blokui laimėjimą: jis gavo net 61 proc. visų lietuviškų balsų, liaudininkams teko 25 proc. ir socialdemokratams 14 proc. Didelio laimėjimo skatinamas, blokas ryžosi kurį laiką vienas valdyti ir, kaip visos partijos tokiais atvejais, jis padarė eilę klaidų.

Tos suvienijo visas opozicines grupes prieš ilgiau valdžiusią daugumą. Ir trečiojo seimo rinkimus krikščionių - demokratų blokas, nustojęs jau dalies savo vidujinio vieningumo, pirmą sykį prarado. Šį kartą kairieji, pasitelkę tautines mažumas, bandė pakartoti krikščionių - demokratų pavyzdį, t. y. vieni valdyti. Ir tai jiems nepavyko.

Paminėtų laisvų rinkimų išdavos moko, kad kartu paimtos dvi didžiausios partijos visuomet gaudavo vienodą atstovų procentą: minimum 84, maximum 86. Taigi, Lietuva nebuvo susitrupinusi į mažytes partijas. Jeigu būtų buvusi įvesta Amerikos ar Anglijos rinkimų sistema, tai gal ir būtų likę viso tik dvi minėtos partijos su mažu priedu vokiečių iš Klaipėdos ir gal vieno kito žydo. Tai būtų buvusi didelė tautos konsolidacija, nevartojant jokios priespaudos.

Kita mums pamoka: Neturint nė vienai partijai absoliutės daugumos, priderėtų dviems didžiosioms partijoms susitarti dėl koalicijos, darant kaimynui tinkamų nuolaidų. Kitaip valdžios pastovumas atsiduria pavojuje, duodamas progos ginkluotoms "šaikoms" parodyti savo smarkumą. Atrodo, kad išgyvenę eilę skaudžių pamokų, mūsų politikai vis geriau suprato šitą pamoką. Tarp tokių vyrų tenka čia paminėti ir Sleževičių.

1934 m. vasarą pribrendo susipratimas, kad dviejų didžiausių srovių pasitarimai būtų šaukiami beveik reguliariškais pro-

tarpiais. Nuo tų metų rudens jie ir buvo pradėti. Pradžioje jie vykdavo pas Sleževičių, paskiau pas ponią Bortkevičienę, bent vienas jų buvo ir pas dr. Karvelį, jo ūkyje netoli Kauno. Dalyviais iš liaudininkų pusės buvo dr. K. Grinius, Sleževičius, ponia Grinienė, Z. Toliušis, prof. Lašas, Justas Paleckis ir kiti. Iš krikščionių - demokratų dalyvaudavo Bistras, Dielininkaitis, Karvelis, Pakštas, Radzevičius, Skrupskelis ir dar keli. Paprastai būdavo pirmiausia aptariamos politinės aktualijos, kai kuomet pasvarstyta suderinta akcija Vasario 16-tą švenčiant; kiti klausimai dar buvo civilinė metrikacija, kultūrinė autonomija ir t.t. Visi pasitarimai praeidavo jaukioje atmosferoje, nors būdavo nuomonių skirtumų. Tų pasikalbėjimų tikslas — ieškoti susitarimo ir santykių sušvelninimo. Liaudininkams buvo pavesta informuoti socialdemokratus apie pasitarimus.

Kai 1935 m. rugpiūčio 11-17 d. Kaune vyko pirmas Pasaulio Lietuvių Kongresas, tai dviejų minėtų partijų susitarimas jau buvo pasiekęs gražių rezultatų. Jos ir prie jų prisidėję socialdemokratai rodė daug solidarumo. Buvo net speciali tos koalicijos vakarienė su daugeliu vienminčių iš kitų kraštų. Pakilioje nuotaikoje ieškota viso pasaulio lietuvių vienybės".

Būdingas pranešimas Amerikon (1930)

Nors Pakštui politika ir nebuvo *Full-Time Job*, ji betgi jam buvo *Full-Time Duty* — būtina pareiga. Ją pilnai suprasdamas, jis kovą už demokratišką Lietuvą permetė ir į emigraciją, ypač į JAV, kur dar iš anksčiau turėjo daug prietelių. Iš jų ten visa galva prasikišo senas jo vienmintis Leonardas Šimutis (g. 1892), kuris 1926 m. atvykęs į tėvynę, nuo krikščionių - demokratų bloko buvo išrinktas į seimą. Svarbu tad jį, tuo tarpu vėl grįžusį Amerikon, tinkamai painformuoti, juoba kad jis, Chicagoje redaguodamas "Draugą", galėjo nuteikti platų skaitytojų ratą. Norėdamas išvengti Kauno cenzūros, Pakštas tokius pranešimus dažniausiai išsiųsdavo iš Rygos, kur jis (1928-31) kas antrą savaitę dėstydavo geografiją. Vienas jų išsiliko gavėjo archyve, ir čia kaip savotišką politinės situacijos nušvietimą persispausdiname. Laiškui geriau suprasti reikia mums kai ką prisiminti iš tautininkų dienų.

Pirmiausia įsidėmėtina, kad prezidentas Smetona 1927 m. balandžio 12 d. buvo paleidęs paskutinį demokratiškai rinktąjį seimą, naujų rinkimų neskelbdamas. Žinotina taip pat, kad jis, metams praslinkus (1928.5.15), buvo išleidęs naują konstituciją,

apie kurią Merkelis, Lietuvoje buvęs Smetonos sekretorium, o Amerikoje tapęs jo biografu, savo veikale (366 p.) šitaip atsiliepė: "To meto pats žymiausias Lietuvos konstitucinės teisės autoritetas prof. Roemeris ir teigia, kad šią konstituciją paskelbus, diktatūra savaime išnykus, ir valdžia įvesta į tam tikrą teisinės konstitucijos vagą. Tačiau taip nebuvo: ministeris pirmininkas prof. Voldemaras ir toliau Lietuvą valdė diktatoriškai". Kadangi ši diktatūra buvo nukreipta ir prieš patį Smetoną, santykiai tarp abiejų taip paaštrėjo, kad prezidentas, nebepakęsdamas "jo būdo silpnumų: tiesumo stoka, aklas savimi pasitikėjimas ir savimyla, kitų įtarinėjimas nebūtais dalykais, prietaringumas, neprotingas atkaklumas ir realybės jausmo nepriteklius" (368), Voldemarą (1929.9.19) atstatė". Papildant šią Merkelio atestaciją, galima dar pridurti, kad Šalkauskis atleistąjį laikė paranoiku. Ir pats patyriau jo didybės maniją, nes liesdamas kokią temą, dažnai įpindavo ir savo asmenį taip, kad galėjai manyti: čia lašas apsiskelbia jūra.

Jo vieton Smetona (55) paskyrė savo svainį Tūbelį (47), o vidaus reikalų ministeriu (1928.5.15 - 1929.11.30) pulk. Igną Musteikį, kurį — anot Balučio, mūsų atstovo Washingtone — State Department žinovai laikė "panašų į buvusius rusų generalgubernatorius" (421). Tą pat pasakė ir Pakštas, kad ir ne taip diplomatiškai. Naujo seimo rinkimai teįvyko 1936 m. birželio mėnesį; jis parengė naują, Smetonos 1938 m. gegužės 12 d. paskelbtą konstituciją.

Bet daugiau energijos valdžia prieš tai ir po to įdėjo į privatinių mokyklų suvalstybinimą, nes buvo užsimojusi nusilpninti katalikų poveikį į jaunimą. Išėjo tikras paradoksas: režimas, kuris šiaip griežtai draudė streikus, dabar pats suprovokavo "mokinių streikus", kurie buvo valdžiai pretekstu suvalstybinti "Žiburio", "Saulės" bei kitų privatinių laikytojų auklėjimo įstaigas. Lygiagrečiai ėjo dar ateitininkų - moksleivių kuopelių uždarymas. Vykdytojus šių akcijų, daug kuo primenančius "Kulturkampfus" svetur, Merkelis šitaip apibūdina: "Švietimo ir aplamai kultūros pažanga buvo lėta, nes trūko sumanios vadovybės. Inžinierius Šakenis ir agronomas Tonkūnas, ilgiausiai išbuvę švietimo ministeriais, buvo geri administratoriai, bet menki kultūrinių reikalų organizatoriai ir vadovai" (472).

Tai žinodami, geriau suprasime tą laišką, kurį buvęs "Draugo" redaktorius 1930 m. vasario 23 d. iš Rygos siuntė savo įpėdiniui Chicagoje:

"Brangus Leonardai,

Atvykęs Rygon, panaudoju laisvesnę valandėlę painformuoti Tave ir kitus mano draugus Amerikoje apie dabartinę Lietuvos padėtį.

Bendrai katalikų tarpe manoma, kad Lietuvos ir jos katalikų padėtis dabar yra truputį geresnė negu prie Voldemaro, kurį daugelis rimtai skaitė pamišėliu — paranoiku. Naujas vidaus reikalų ministeris Aravičius yra ramesnis ir daug kartų išmintingesnis už bemokslį deržimordą ir girtuoklį Musteikį. Tik naujas ministeris iš karto, rodos, nedrįsta pertvarkyti visos policijos. Eina derybos tarp Katalikų Veikimo Centro ir Vidaus Reikalų Ministerijos ir tikimasi gauti daugiau laisvės organizacijoms veikti. Taipgi žada ir kunigams algas greit išmokėti.

Mokyklos. Kitų katalikiškų gimnazijų šįmet nebevalstybins, nes tam reikalui pinigų gailisi. Bet kitais metais gal pradės ir vėl "streikus" organizuoti, jei sveiki išliks.

Rinkimai. Seimo rinkimų greitu laiku nebus, nes tautininkai jų labai bijosi. Bet prezidentą norėtų rinkti, nes tikisi šiuos rinkimus fiktyviu, apgaulingu būdu pravesti. Bet ir jų greit nebus.

Nauja proklamacija. Vilkai smetonininkai ir vilkai voldemarčikai vis dar labai pykstasi. Vasario 16 d. voldemarčikai išleido slaptą, nedaugeliui dalinamą proklamaciją, kurią man teko skaityti. Sako, kad Ministerių Kabinetas esąs dabar agonijoje. Prezidentūra esanti uždaryta jiems, geresniems vilkams. Dabar valdą spekuliantai, intrigantai ir karjeristai. Demonstraciją prieš estų atstovybę suorganizavęs d-ras Zaunius su Štenceliu, Smetonos vilkų vadu. Gabių žmonių prie valdžios neprileidžią. Šaukia prieš krikščionių - demokratų neva įsigalėjimą ir prieš vyskupus, kurie raginą savo kunigus valdžios neklausyti. Proklamaciją baigia žodžiais: "Viskas tėvynei, o Tėvynė mums!". Pasirašo: "Aktyvūs Gruodžio 17 d. dalyviai".

Suvažiavimai. Ūkininkų Sąjungos ir ypač Darbo Federacijos suvažiavimai praėjo pakeltu ir karingu ūpu ir sudarė valdžiai daug rūpesčio. Mat, visi tikėjosi, kad po lašinių ir Rokiškio bylos Ūkininkų Sąjunga bus tikrai jau susmukusi. Bet ji pasirodė esanti net labai gyva. Suvažiavo apie 100 vienų kaimiečių ir pareiškė stiprų nusistatymą kovoti už žmonių laisvę iki galo. O apie valdišką Ūkininkų Vienybę dabar nieko veiklaus nebesigirdi. Kol davė pinigų, tai triukšmavo; nustojo duoti — ir nutilo.

Tokia padėtis verčia valdžią sunkiai medituoti ir bijoti rinkimų, kurie jos sveikaton neišeitų.

Draugiškai spaudžiu dešinę!

Tavo Kazys"

Nauja talkininkė — "1936 m. generacija"

Rinkimai į naują seimą, kaip Pakštas tiksliai įspėjo, neįvyko, nes režimas bijojo netikėtumų. Lengviau gi organizuoti prezidento rinkimus, kurie buvo pravesti tik po 22 mėnesių, būtent 1931 m. gruodžio 11 d. Rinko jį 118 apskričių bei miestų pareigūnų — nužiūrėti "Ypatingi Tautos Atstovai". "Kadangi — taip rašo Merkelis (394) — partijos iš rinkimų buvo išjungtos, tai beveik buvo tikra, kad Smetona vėl bus perrinktas. Taip ir buvo. Jį išrinko vienbalsiai".

Toks aiškus neatsižvelgimas į tikrą liaudies nusistatymą užgavo nuoširdžius demokratus, kurie, nemanydami kapituliuoti, ruošėsi ateičiai. Kaip tas darbas vyko jaunų katalikų inteligentų tarpe, sužinome iš antrame skyrelyje minėto profesoriaus rašto:

"Krikščioniškame visuomenės sparne reiškėsi daug naujos idėjinės gyvybės. Senoji krikščionių - demokratų bloko vadovybė apie 1930 metus jau buvo gerokai išblaškyta, ogi likęs prie vairo Bistras jautėsi privargintas ir nelabai sugebėjo jaunesnių pagalbos prisišaukti. "Rytas" buvo gana nusilpęs.

Bet šiame sparne pradėjo reikštis kultūrininkų būrelis, kuriame dalyvavo šešiolika jaunesnio amžiaus vyrų: daktarai ir kartu universiteto docentai: Dielininkaitis, Brazaitis, Grinius, Malinauskas, Maceina, Ivinskis, Pankauskas, kun. Yla, ekonomistai Urmonas ir Leimonas, Lušys, kun. Prunskis, Rauckinas, redaktoriai Skrupskelis ir Keliuotis. Tai buvo įdomus klubas, atstovaująs beveik visus socialinius mokslus ir žymia dalimi pasispecializavęs užsienių universitetuose. Šitas būrelis neturėjo oficialaus vardo nei pirmininko. Kaune jį pamainomis vadindavo net trimis vardais: kultūrininkais, jaunaisiais krikščionimis - demokratais ir kartais "16-kos daktarų klubas". Vietoje pirmininko buvo seniūnas (Skrupskelis). Susirinkimai vykdavo 10 valandą sekmadienio rytais, po pamaldų Įgulos bažnyčioje; dažniausiai pas mane, kai kada pas Skrupskelį.

Šie susirinkimai svarstydavo kartais ir likiminius tautos klausimus: Organinės valstybės problemą, korporacijų, kultūrinės autonomijos, karo ir tarptautinius klausimus ir t.t. Dalyviai

dažnai būdavo vadinami "kultūrininkais", kadangi jie mažai domėjosi tiesiogine politika, daugiau dėmesio kreipdami į kultūrinius klausimus. Bet buvo jų tarpe ir politikoje gerai nusimanančių, ypač Dielininkaitis, Urmonas; ogi Skrupskelis atrodė gerai sukirptas diplomatas.

Būrelis turėdavo gerai paruoštų referatų, kurie susirinkime buvo skaitomi, o kai kada spausdinami "Naujoje Romuvoje", patraukliame ir įtakingame žurnale, kurį leido gyvo būdo humanistas Keliuotis. Apie šitą būrelį švietimo ministeris Tonkūnas buvo išsitaręs, kad kiekvienas jo narių vertas bent pusės milijono litų.

Šis įvertinimas skamba perdėm materialistiškai, nelietuviškai; bet tikra tiesa, kad tai buvo neįkainuojamos dvasinės vertės šeima. Nors ji savo pastogę turėjo pas Pakštą, tikras jos dvasios vadas gi buvo Šalkauskis, nes kone visi jos nariai yra buvę jo studentai. Tūlos įtakos (bei diskretiškos medžiagiškos paramos) keli iš jų buvo patyrę ir iš prof. Kuraičio pusės. Kiti dar žavėjosi Krupavičiaus politiniu ryžtingumu, o savo vyskupu jie laikė Panevėžyje reziduojantį Paltaroką, kuris, jų manymu, turėjo užimti metropolito sostą. Su gilia pagarba jie prisimindavo švento atminimo Vilniaus arkivyskupą Matulevičių. Kadangi ši grupė pirmą kartą kolektyviai pasireiškė 1936 m., savo knygoje apie Šalkauskį ją pavadinau "1936 m. Generacija".

Pirmą savo skademinį išsilavinimą beveik visi tie "pusmilijonieriai" buvo gavę Vytauto Didžiojo Universiteto Teologijos-Filosofijos Fakultete. Ten, ypač jo Filosofijos skyriuje, jiems išaugo ir tie sparnai, kurie juos nešė į Vakarų Europos mokslo židinius. Juose išsispecializavę jie įsijungė tai į Filosofijos skyrių, tai į L. K. Mokslo Akademiją ir, neapleisdami visuomenės, ateitininkuose išsiauklėjo tokį elitą, kurio palaimingą poveikį greitai pajuto visa krikščioniškoji Lietuva.

Puikiai suprasdami spaudos galybę, jie 1936 m. įsteigė "XX Amžių" ir iš jo padarė patį įdomiausią, spalvingiausią dienraštį Lietuvoje. "Pakštas buvo — taip prisimena kun. Prunskis — vienas iš nedaugelio tų vyresniųjų, kurie stovėjo arti "XX Amžiaus" kolektyvo. Teko posėdžiauti jo vaišingame bute, išklausyti jo paskatinančių žodžių, kas tada buvo reikalinga entuziastų grupei, pradėjusiai leisti modernų dienraštį". Dvasia šio "žurnalistikos stebuklo" įkvėpė ir Skrupskelio redaguojamą "Židinį", kurį pavyti veltui bandė aukso grandinėmis prie režimo prirakintas "Vairas". O spragą tarp dienraščio ir mėnesinio žurnalo užpildė Ke-

liuotis savo nuo 1931 m. leidžiama "Naująja Romuva". Šita trijule nepriklausomos Lietuvos žurnalistika užkopė į savo viršūnę.

Neužsimerkdamas nei prieš aktualiausius valstybės reikalus, šis kadras ryšium su numatytais seimo rinkimais 1936 m. vasario 23 d. "Naujoje Romuvoje" paskelbė politinę deklaraciją, įvardintą "Į organiškos valstybės kūrybą". Po šiuo reikšmingu dokumentu sekančiame numeryje (dėl cenzūros) pasirašė šie bendradarbiai: J. Ambrazevičius (Brazaitis), Pr. Dielininkaitis, J. Grinius, J. Grušas, Z Ivinskis, J. Keliuotis, A. Maceina, Ig. Malinauskas (Malėnas), Pr. Mantvydas, K. Pakštas, Č. Pakuckas, J. Penkauskas, A. Salys, Ig. Skrupskelis, A. Vaičiulaitis ir B. Vitkus. "Visi šie vyrai — taip rašo Merkelis (453) — buvo ne tik su aukštuoju išsilavinimu, bet jau pasireiškę savo mokslo, literatūros ir visuomenės darbais". Šis "klubas" tuomet sau lygaus neturėjo.

Nors — anot Merkelio —(453) — "ši deklaracija buvo šviesus pragiedrulys", bet režimas jos nepaisė. Dėl to valstybinis gyvenimas sunkiai vilkosi sena vaga, kas Smetonos biografą nuteikė 1936 m. birželio mėnesį išrinktąjį seimą palyginti atodūsiu: "(Jo) galia buvo ribota ir jo vaidmuo menkas" (454).

Kandidatas į valstybės prezidentus? (1938)

Maždaug po pustrečių metų įvyko prezidento rinkimai. Kada šįkart rizika buvo mažesnė, režimas į juos žiūrėjo su didesniu pasitikėjimu. Ir kodėl jų neruošti pilna viltimi, jei dar 1934 m., švenčiant Smetonos 60 metų amžiaus sukaktuves, šios — Merkelio tvirtinimu (434) — "savo apimtimi ir iškilmių gausumu bei įvairumu pralenkė visas ligi šiol bet kuriam žymiam asmeniui ruoštas iškilmes, gal net ir 1930 m. Vytautui Didžiajam"? Režimas tas tuos rinkimus telaikė formalumu, kuriuos praėjusius be staigmenų, išrinktojo biografas protokolavo šitaip (500-501): "1938 m. gruodžio 11 d. baigėsi Smetonos prezidentavimo kadencija. Lapkričio 14 d. seimo rūmuose susirinko 120 tautos atstovų naujam prezidentui rinkti. 49 tautos atstovų buvo pasiūlytas vienintelis kandidatas Smetona. Per rinkimus jis gavo 118 balsų: dvi kortelės buvo tuščios". Šis pilkas konstatavimas yra įdomus tik tuo, ką jis nutyli; o nutyli jis šitai ką:

Kai ėjo reikalas apie tokį svarbų valstybinį aktą, "1936 m. Generacija" jautėsi įpareigota tarti savo žodį. Valdančiųjų nusistatymą siūlyti vieną tik kandidatą, ji laikė dvigubu tautos užgavimu, nes pasaulis klaidingai galėjo manyti, kad lietuviai ne-

turi daugiau tinkamų asmenybių ir kad jiems kartu trūksta politinio subrendimo dalyvauti tokiame apsisprendime. Tokiam sumanymui išsklaidyti ji nutarė iškelti dar kitą kandidatą, kurį visuomenei ketino pristatyti "XX Amžiaus" numeryje, išeinančiame lapkričio 9 d., t. y. penkios dienos prieš rinkimus.

Šį dienraštį, kuris savo vardą buvo gavęs belgų "Vingtième Siècle" pavyzdžiu, redagavo ištisas "tymas", sudarytas iš minėtos generacijos atstovų. Darbui suderinti kiekvienas jų po savaitę ar dvi (be atlyginimo) eidavo vyriausio redaktoriaus pareigas. Svarbiausias ir nuolatinis jiems pagelbininkas buvo po kiek laiko žurnalistikoje įgudęs kun. Prunskis; o jam vėl padėjo techniško bei ekonomiško aparato žinovai Valaitis, Daugirdas, Rygertas, Pauliukonis ir dar keli. Rinkimų savaitę redakcijoje dežuravo Ivinskis, kuris į numatyto numerio trečią puslapį ir norėjo įdėti atitinkamą straipsnį. Bet šis, paruoštas bene Skrupskelio, kuris tam kartui pasinaudojo H. F. Skinulio slapyvardžiu, nepasiekė skaitytojų, nes cenzūros buvo išbrauktas.

Bet — habent sua fata scripturae: straipsnis korektūros lapų pavidalu buvo paskleidžiamas opozicijos rateliuose ir, žinoma, redakcijos saugojamas stambioje cenzūros uždraustų rašinių byloje. Ši, 1940 m. vasarą sovietams įsiveržus į kraštą, pateko pas paskutinį "XX Amžiaus" redaktorių prof. Kolupailą ir galop dingo okupacijos sukeltoje suirutėje. Laimei gi surinktasis straipsnis buvo pasiekęs ir Ameriką, kur jį išsaugojo "Draugo" redaktorius Šimutis. Kadangi ši žurnalistinė retenybė yra kartu ir istorinis dokumentas, mes ją čia perspausdinsime ištisai.

Respublikos prezidento rinkimų belaukiant

"Atsiprašome prof. K. Pakštą, kad be jo žinios leidžiame čionai jo asmenį svarstyti. Vis dėlto ryžomės leisti, atsižvelgdami į svarbius visai valstybei reikalus. Red.

"Respublikos prezidento rinkimai nebetoli. Tautos atstovus savivaldybės prieš keletą dienų jau išrinko. Greitai suvažiuos tie išrinktieji elektoriai valstybės galvos rinkti. Reikia manyti, kad Tautos atstovai per šią savaitę ne vieną kandidatą savo sąžinėje apsvarstė. Galima net numanyti, kad daugelio elektorių mintys sustojo ties dabartiniu Respublikos Prezidentu Antanu Smetona, kuris jau tris kartus yra buvęs prezidentu ir nemaža Lietuvai nudirbęs, stovėdamas valstybės priešakyje. Apie jo darbus ir nuopelnus, apie jo asmenį ir pasaulėžiūrą visoje spaudoje

plačiai rašė VDV. Rodosi, kad nėra nė mažiausio reikalo visa tai dar sykį pakartoti.

Turint galvoje mūsų konstituciją ir visą valstybės santvarką, respublikos prezidento rinkimai valstybės gyvenime savo pasekmėmis turi labai didelės reikšmės, nes nuo to išrinktojo kandidato priklausys įstatymai ir vidaus bei užsienio politika. Ypačiai ši pastaroji verčia plačiau pagalvoti apie kandidatus, kurie galėtų stovėti mūsų valstybės priešaky.

Per paskutiniuosius mėnesius ir savaites visose valstybėse įvyko labai didelių atmainų. Ką tik pasibaigę Čekoslovakijos dalybos, jos sienų apkarpymai visą Europos situaciją pakeitė iš esmės. Tą faktą pastebėjo tiek didžiosios, tiek ir mažosios valstybės. Pirmoji tai pastebėjo ir atitinkamas išvadas padarė ta pati Čekoslovakija. Kai tik pasikeitė . . . (trūksta vienos eilutės) . . . kaip su lenkais neišgyveno, bet pastaruoju metu matome, kad ir čia reikia tam tikrų pataisų įnešti — ir net labai skubiai. Geriausiai visa tai galėtų padaryti nauji žmonės, apie kuriuos ir mūsų kaimynų galvose nėra užsilikę šiek tiek karstelėjusių atsiminimų.

Per pastaruosius metus apskritai labai pasikeitė laikai, o naujiems laikams reikia ir naujų žmonių.

Valstybės reikalai šiandien visiems lietuviams stovi pirmoje vietoje. Visi lietuviai šiandien turi galvoti, kaip geriau padaryti, kaip parinkti tam laikotarpiui tinkamiausius žmones, kurie visus valstybės reikalus galėtų sutvarkyti taip, kaip to reikalauja aktualūs valstybės ir tautos reikalai. Todėl ir į prezidento rinkimus mes turime žiūrėti pirmiausia iš valstybės reikalų; visi lietuviai šiandien turi labai valstybiškai ir labai blaiviai galvoti, apsvarstyti visokiausias galimybes, kad nereikėtų gailėtis tada, kada jau yra vėlu.

Tai, atrodo, ir bus tie pagrindiniai motyvai, kurie verčia kiekvieną galvojantį lietuvį pasvarstyti plačiau prezidento rinkimų klausimą, apsistoti ties įvairiomis kandidatūromis, iš kurių elektoriai galėtų jau išrinkti tą, kuris naujose, pasikeitusiose aplinkybėse geriausiai galėtų tikti. Geras patarimas, kad ir paskutinę valndą atėjęs, gali kartais būti ir labai naudingas. Visi esame tos pačios Lietuvos piliečiai, visiems mums rūpi Lietuvos nepriklausomybė, visi turime dėl to savo galvas ir savo sąžines pakvaršinti ir net neturime moralinės teisės tokio svarbaus reikalo palikti tik vieniems elektoriams, nors jie vieni būsimąjį respublikos prezidentą ir terinks.

Štai, kodėl, be dabartinio respublikos prezidento, apie kurį jau nemaža buvo rašyta, noriu pakalbėti apie reikalą apsvarstyti daugiau kandidatų ir kai kuriuos iš jų čia paminėti. Toks svarstymas galėtų būti naudingas ir elektoriams, nes jie žinotų plačiosios visuomenės nuomonę.

Per visus nepriklausomo gyvenimo metus mūsų valstybėje dirbo labai daug žmonių. Visuomenė kai kuriuos iš jų labai gerai atsimena ir jų vardus plačiai mini. Kai kurie iš tokių populiarių ir turinčių visuotinį pasitikėjimą žmonių Lietuvoje ir dabar eina labai atsakingas pareigas ar kariuomenėje ar visuomenėje. Turėkime galvoje, kad krašto saugumo reikalai šiuo metu stovi pirmoje vietoje. Dabar mums nepaprastai reikia geros organizacijos, susiklausymo, tiesiog karišKos drausmės. Bet kariuomenės sferos yra taip aukštai pastatytos, kad konkrečių asmenų nesijaučiame galį minėti viešumos forume. Galime būti atviresni su visuomenės žmonėmis, nesusietais su jokiomis siauromis pol. partijomis ir galinčiais turėti visuomenė pasitikėjimą. Tokia asmenybė mums rodosi yra prof. K. Pakštas. Plačioji Lietuva jį labai gerai pažįsta iš jo daugybės kalbų ir raštų. Jis taip pat labai gerai pažįsta visą Lietuvą, kaip geografas, yra išvažinėjęs kiekvieną jos kampelį. Jo vardas yra žinomas netik Lietuvoje, bet ir visose lietuvių kolonijose svetur, ypačiai Šiaurės Amerikos Valstybėse, kur jam teko studijuoti ir visuomeninį darbą dirbti, organizuojant Tautos Fondą ir propaguoti Lietuvos nepriklausomybės mintį. Tiek užsienio lietuviai, tiek ir visa Lietuvos visuomenė prof. K. Pakštą pažįsta kaip didžiausią tolerantą, visur ir visuomet skelbiantį meilę visų lietuvių visiems lietuviams.

Santykiais su mūsų kaimynais prof. K. Pakštas taip pat jau nuo seno domisi. Jis plačiai žinomas kaip žmogus, kuris bandė plačiausiai išnagrinėti Vilniaus problemą ir tuo reikalu patiekė savo konkrečius siūlymus. Ir kiti mūsų kaimynai jį gan plačiai pažįsta, nes jis yra aktingai dalyvavęs daugybėje tarptautinių kongresų ir apdovanotas ordinais.

O kas nežino prof. K. Pakšto kaip didelio Lietuvos mylėtojo, skelbiančio giliausią patriotizmą, kuris šiais laikais pasidaro būtinas visoms tautoms. Kas nežino jo projektų, kurių, atrodo, jam netrūksta kiekvienai situacijai. Lietuvos kultūrinė didybė, jos ekonominė pažanga yra nuolatinis jo svajonių objektas.

Galima būtų čia iškelti ir kitų rimtų kandidatų, gyvenančių Kaune ar mūsų pajūryje, galima apie tuos pačius žymiai pla-

čiau kalbėti, bet tai galėčiau padaryti jau kitą kartą; šiuo tarpu norėčiau tiktai suminėti patį reikalą iškelti daugiau kandidatų į prezidentus, apsvarstyti juos plačiau spaudoje, žinoma, be jokios šališkos agitacijos ar demagogijos. Tuo būdu mes patys ir svetimieji pamatytų, kad gabių žmonių, turinčių autoritetą plačiuose visuomenės sluoksniuose, mums niekuomet netrūko ir kad šiuo atžvilgiu kai kurios kitos tautos mums galėtų ir pavydėti. Visi lietuviai šiandien trokšta Lietuvai gero, visi sielojasi Lietuvos reikalais ir jos ateitimi, tad visiems reikėtų jausti pareigos pareikšti savo nuomonę, plaukiančią iš nuoširdžiausių savo krašto reikalų supratimo. Tokiu pasisakymu visai nemažinami nuopelnai tų, kurie jau nuo seno dirba Lietuvai, nes apie tai spręsti galės tiktai istorija, o dabar mums reikia ieškoti žmonių, geriausiai šių laikų uždavinius atitinkančių.

Svarstykim be neapykantos, be pavydo, be partiškumo, svarstykim su gryniausia savo krašto meile, blaiviai, tolerantiškai".

Autorius savo straipsnį gryna sąžine galėjo baigti raginimu kandidatų klausimą svarstyti džentelmeniškai, nes pats taip darė. Tai daro garbę ne tik rašiusiai plunksnai, bet visam šiam elitui, kurio vardu ji pasisakė. Dėl to ji teisingai iškėlė Smetonos nuopelnus, bet lygiai taip teisingai davė suprasti, kad tautai niekad netrūko gabių žmonių, kad ji ir dabar turtinga talentų, kurių "kitos tautos mums galėtų pavydėti". Nepasitenkindama bendrybėmis, "1936 m. Generacija" daro aliuzijų į kitus galimus kandidatus, pav. į jai savo dvasia artimą gen. Raštikį (42). Sustodama ties Pakštu, ji nešoko į superlatyvus ir jo neaukštino kitų sąskaita, o pasitenkino faktais, kuriuos kiekvienas galėjo patikrinti.

Taigi, nors ši akcija pirmoje eilėje buvo politinė demonstracija, reikia vis dėlto pripažinti, kad pasiūlyta ir kad tai buvo diskutuotinas kandidatas. Pirmiausia dėl to, kad jis buvo amžinas idėjinis judintojas, niekuo nesitenkinąs kurstytojas. Toliau jis savo išprusintu poelgiu oriai būtų atstovavęs valstybei ir kartu savo pagaunančiu žodžiu pasiekęs ir paprasto lietuvio širdį. Aišku, kad ir jis nebūtų buvęs visų privalumų koncentratas. Jo sunkiai pažabojamai fantazijai disciplinuoti, jo nesuskaitomų planų realumui patikrinti bei jiems įkūnyti, šalia jo visas štabas specialistų būtų turėjęs daug ir kieto darbo. Bet tokių padedamas, jis įtikimiausia būtų kraštą apsaugojęs bent nuo sustingimo ir žymų skaičių piliečių įtraukęs į politinę statybą bei kultūrinę kūrybą.

VLADO JURGUČIO DIENOS PO II PASAULINIO KARO

M. KRUPAVIČIUS

Pirmieji vokiečių buvo išvežti Vokietijon Jonas Aleksa ir Mykolas Krupavičius. B. prez. K. Grinius dėl ligos buvo paliktas Lietuvoje, tik iš Kauno išsiųstas į savo tėviškę Sasnavos parapijoj. Po jų tas pats likimas ištiko didesnį tremiamų būrį. Dar mums su Aleksa esant Tilžėje, kalėjimo sargo vokiečio man buvo pranešta, kad į Tilžės kalėjimą atvežė daug lietuvių. Pavardžių nežinojo. Paprašiau sąrašo. Tas padorus ir lietuviams palankus žmogus sąrašą atnešė, kai jie iš Tilžės buvo išsiųsti toliau. Tų išvežtųjų tarpe buvo V. Jurgutis, A. Starkus, kun. S. Yla, Balys Sruoga, Bauba ir visa eilė kitų. Juos išvežė į Stutthofo kacetą. Vienas jų buvo iš Karaliaučiaus paleistas į Lietuvą, o kitas grąžintas į Tilžę laisvai apsigyventi. Stutthofiškių gyvenimą ir likimą žinome iš Ylos ir B. Sruogos atsiminimų bei išlikusių gyvų pasakojimų. Vieni jų žuvo, kiti bolševikų po vokiečių karo pralaimėjimo surankioti ir išvežti į Lietuvą, kurių tarpe buvo V. Jurgutis, Balys Sruoga, Noreika ir kiti.

Jurgutis kacete vokiečių sargų buvo labai mušamas. Ne tik lazdomis, bet net pliauskomis. Mušė kur tik teko, nelenkdami ir galvos. Stutthofo išgyvenimai Jurgutį vargino ligi amžiaus pabaigos. Pakenktos ausys, sukrėstos smegenys. Ilgai Jurgutį vargino haliucinacijos. Tai galėjo atsiliepti ir į akis. Jo regėjimas nuolatos iš lengvo geso. Pradžioj nustojo matęs viena akimi. Paskui pradėjo gesti ir antroji akis. Į gyvenimo pabaigą ir ant-

---

Vienok prie to neprieita, nes dėl cenzūros ne tik platesnė visuomenė, bet ir daugelis elektorių nieko nesužinojo apie Pakšto (45) kandidatūrą. O akyse tų, kuriuos buvo pasiekę Skinulio straipsnio korektūros lapai, jis Visuomeninio Darbo Vadybos, t. y. režimo propagandos įstaigos valdininkų buvo pašiepiamas, net juodinamas. Ir taip Lietuvos prezidentu ir toliau liko tas pats Smetona (64), kuriam net nuolankusis jo biografas atvejų atvejais prikaišioja neryžtingumą.

ra akimi apako. Visa laimė, kad šis didis vyras rado gerą globėją, kuri jį prižiūrėjo, maitino ir globojo ligi jo mirties. Vienu tarpu tos globėjos namuose apgyvendino kelias atvežtas iš Rusijos ruses. Buvo tik viena virtuvė, kuria naudojosi savininkė ir atvežtosios rusės. Dėl rusių daromos netvarkos globėja neišsikentusi kažką pasakė. Rusės šoko ją mušti. Partrenkė ant žemės, kojomis spardė ir išlaužė kelis šonkaulius. Vargšė ilgesnį laiką turėjo išbūti ligoninėj. Bet Jurgutis be globos nepasiliko.

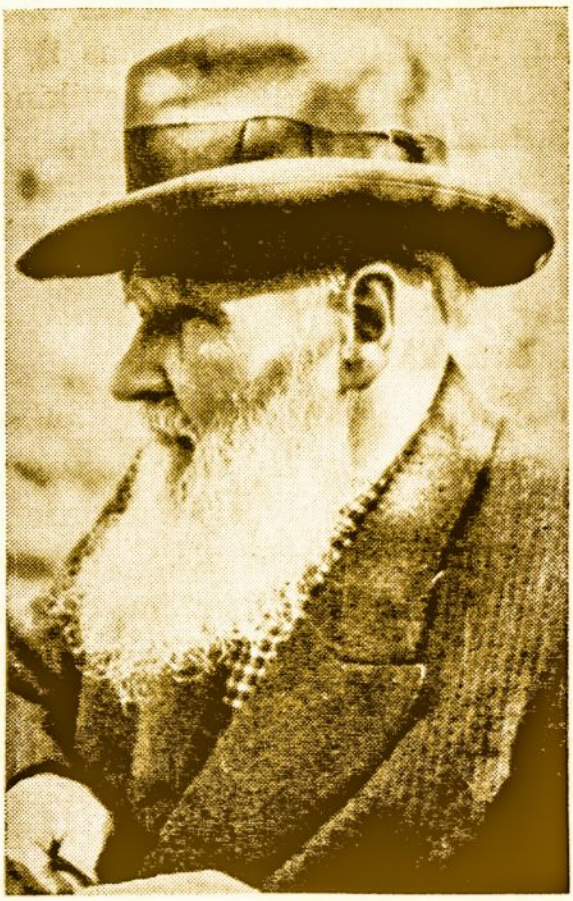

Vladas Jurgutis

Sumuštą moterį pavadavo jos sesuo, kuri ne mažesniu rūpestingumu globojo ir slaugė visai suinvalidėjusį Jurgutį.

Nepavyko visai išsiaiškinti Jurgučio gyvenimo Vilniuje pradžios. Vienas Lietuvoje pasilikęs žmogus man rašė, kad su Jurgučiu kartu kokį laiką sėdėjęs Lukiškių kalėjime. Jis iš kalėjimo išėjęs, o Jurgutis dar likęs. Apie jo tolimesnį likimą jis nieko negalėjęs pasakyti. 1940 m. jis jau buvo apsigyvenęs pas savo minėtą globėją. Informatorių man suteiktomis žiniomis Jurgučiui į Stutthofą buvo siunčiamas maistas, ypač lašiniai, kad išlaiky-

tų gyvybę. Gyvybę išlaikė, bet susilpnėjusią sveikatą paliko. Negalavo visą laiką. Jo sveikatą silpnino tas jo ypatingas būdo jautrumas, išdidumas, tvarkingumas ir darbštumas.

Kada Jurgutis buvo atvežtas į Vilnių, sunku pasakyti. Greičiausia 1945 m. vasarą, nes 1946 metais jau buvo apsigyvenęs pas minėtą savo globėją. Kada jis pradėjo profesoriauti Vilniaus universitete? Informatoriaus nurodyti 1945-46 metai. Ar tik šį laikotarpį? Kito informacijomis Jurgutis nesutikęs prisiderinti prie universiteto nustatytos tvarkos, atseit, žaloti mokslo bolševikine propaganda, ir dėl to buvo atleistas iš tarnybos. Jurgutis savęs neatsižadėjo nei Stutthofe, nei bolševikinėj okupacijoj. Kas pažįsta Jurgutį, kitaip galvoti negali. Iš pasirinkto idealų kelio jokia jėga jo negalėjo iškreipti, kad ir brangia kaina už tai turėtų mokėti. Jurgutis pasiliko kaip buvęs, pirmiau minėto informatoriaus žodžiais tariant: ypatingai jautrus, išdidus, tvarkingas ir darbštus, aš dar pridėčiau — ir pastovus. Jis nebuvo ir netapo kompromisų žmogum.

Nustojęs darbo universitete, o gal ir anksčiau, viena informacija, Jurgutis pradėjo verstis daržininkyste. Prie gyvenamo namo buvo nemažas žemės sklypas. Jurgutis jį pavertė daržu. Jis, ir daržininku tapęs, pasirodė visoj aukštumoj naujoje profesijoje. Jo išauginti kalafiorai, pamidorai ir kitos daržovės visus stebino. Vaisiais dalinosi su savo draugais. Vakarais ir rytais jis kasė, pureno, sodino ir laistė. Karščių gi metu sėsdavo prie knygos ir laikraščių, kurių turėjo nemaža įvairiomis kalbomis. Daržininkystės ėmėsi tik gerai ją išstudijavęs iš gautų knygų. Jis pats susipiaustydavo ir susikapodavo savo malkas ir prisinešdavo vandens. Taip tęsėsi kelerius metus. 1956 m. susirgo infarktu. Visus darbus turėjo mesti. Artimiausiu draugu pasiliko lova. Sunkiai galėjo vaikščioti. Dabar jo vienintelis darbas buvo knyga ir laikraštis. Kai apako viena akimi, skaitė kita tik per padidinamą stiklą. Bet užsimerkė ir antroji, tuomet, kaip jis man rašė viename laiške, pasiliko jam tik jo mintys. Mirė užbaigęs savo ilgų kančių amžių plaučių uždegimu 1966 m. sausio mėn. 9 d. 10 val. vakare. Mirė nuostabiai sąmoningai. Paskutines valandas jau nebegalėjo kalbėti, bet į jam statomus klausimus atsakydavo galvos linktelėjimu ar neigiamu ženklu. Vilnius atidavė jam nupelnytą garbę. Visą laiką pro jo karstą, kaip rašo, plaukė nenutraukiamas žmonių srautas: draugų, studentų, pažįstamų, garbintojų net kitų pažiūrų, nes velionis buvo lygus visiems:

ir katalikams ir nekatalikams. Jo noru palaikai buvo palaidoti Palangos kapinėse prie jo motinos ir tėvo kapų. Palangos visuomenė jo palaikus iškilmingai sutiko ir po pamaldų palaidojo velionio trokštamoje palangiškių pušų paunksmėje. Prie jo kapo pastatytas gražus kryžius.

Jurgutį ramstėme savo siuntiniais. Ramsčiau aš. Paskutinį siuntinį ir laišką pasiunčiau 1966 m. sausio 22 d. Jų Jurgutis jau negavo, nes jau buvo apleidęs šį varganą pasaulį. Ramstė jį savo siuntiniais Juozas Gobis. Gaudavo jų ir iš kitur. Prašiau ne kartą, kad man parašytų, kokie daiktai jam reikalingiausi. Niekad mano prašymo neišpildė. Ar garbė, ar kuklumas jam to padaryti neleido. Ir už tai atsiprašinėdavo savo laiškuose.

Dažnas mane paklausia, ar Jurgutis mirė katalikiškai, atseit, susitaikęs su Dievu. Su Jurgučiu gyvenau labai artimai. Kartais išsišnekėdavom ir apie kunigystę ir jos praktikavimą. Su manim jis buvo labai atviras. Kartais atrodė, kad jis išpažintį atlieka. Paliesdavo savo sąžinės gelmes. Dėl jo katalikybės ir kunigiškumo niekad neabejojau. Niekad jis nebuvo antikatalikas ir ekskunigas. Jis buvo kunigas, tik nepraktikuojantis. Ekskunigų jis nemėgo. Vysk. Būčio teigimu po Pirmojo didžiojo karo Lietuvoje metė kunigystę 1 proc., t. y. apie 16. Trys atvyko jau ekskunigiais iš JAV-bių: Augustaitis, Durickis ir Žilius. Žilius prieš mirtį grįžo į kunigystę. Minėti ekskunigiai buvo sumanę steigti lietuvių ekskunigių draugiją. Kvietimą buvo atsiuntę ir Jurgučiui. Jurgutis jiems pasiuntė kietą ir pašaipų atsakymą. Ir po to daugiau prie jo tuo klausimu sumanytojai nesikreipė. Tai man pasakojo pats Jurgutis. Kaune dar man pasakojo, kad jis savo didelę biblioteką užrašysiąs marijonams, o pats senatvės sulaukęs važiuosiąs į Romą savo gyvenimui užbaigti. Gyvenimas visų mūsų, kartu ir Jurgučio, planus sugriovė.

Iš Lietuvos man rašė: "Velionis (Jurgutis) visą laiką ne tik su Dievu gyveno santaikoje, bet ir su visų profesijų žmonėmis. Viską atliko pagal seną tradiciją"(atliko paskutinę išpažintį ir katalikiškai su pamaldomis buvo palaidotas).

Jurgutis buvo visuomenės vyras. Todėl ir jo man rašytus laiškus atiduodu viešumon spaudai. Kas juo domėsis, galės juos skaityt ir, kas jam reikalinga, panaudoti savo tikslui.

Būsiu dėkingas, jei kas mano paliktas spragas užpildys ir iškeltus neaiškumus išaiškins. Tokios žinios Jurgučio biografijai bus reikalingos.

Vilnius, 1958.I.26

Brangus Mykolai,

Turiu pasidėjęs prieš akis du Tavo laiškus, kuriuos kartkartėmis jau buvau skaitęs. Jie atnešė man ne vieną malonią, gražią valandėlę. Nuoširdžiai Tau dėkoju. Tavo laiškai mano pilkame gyvenime visuomet yra ir bus brangūs, laukiami svečiai. Jie veikia mane ne tik psichiškai, bet ir fiziškai, teikdami naujų jėgų vilkti linksmesne nuotaika gyvenimo naštą.

Losangeliškis[1] rašo savo paskutiniame laiške, kad gavęs iš Tavęs raštą, pamargintą sunkiomis mintimis. Pilnai suprantu, nes ir pats, būdamas toli nuo tėvynės, ne kartą esu jas išgyvenęs. Tai rinktinių "strannikų"[2] likimas. Didysis italų patriotas, beveik viso gyvenimo "strannik" "pellegrino"[3] mirdamas įsakė ir savo antkapyje iškalti tarp kitko "patriis extorris ab oris".[4] Jo visas genialusis veikalas yra tokių minčių persunktas, o ypač "paradiso" XVII giesmė "e cam e duro calle lo scendere, e l'falir per altrui scale"[5] kaip sunku yra žengti ir klaidžioti svetimais laiptais (Par. XVII, 60).

Vakar, beskaitydamas tą "Canto XVII", pastebėjau ne vieną gražią mintį, kuri Tau pilnai šiandiena tinka. Gaila, kad "Divina Comedia" neturime gero vertimo. A. a. Narjauskas pralaužė tik pirmuosius ledus. Kitos tautos turi po 3, 4, ir 5 vertimus, kuriais stengiasi pasiekti originalo grožį. Be originalo turėjau dar 5 kalbų vertimus ir nemažą komentorių. Verčiamas daug ką likviduoti, visgi pasilikau keturių tomų Venecijoje 1757 m. išleistą, pergamente įrištą originalą ir dviejų kalbų vertimus.

Mes, lietuviai, kurie nuo amžių esame sėsliai, kurie turime žodžius ne tik "tėvynė", bet ir "tėviškė", sunkiau negu visi kiti pakeliame būti "patriis extorres ab oris". To niekaip negali suprasti ir niekuomet nesupras miškų, stepių ir jūrų nomadai. Jei kurie iš jų ir turi panašų į "tėviškė" žodį, tai jo prasmė yra nepaprastai kita. Skaičiau kadaise Momseno "Roemische Geschichte I tome, kad lietuviai esą atsiskyrę nuo graikų ir romėnų pirmiau negu jie tarp savęs suskilo. Paskutiniais laikais protarpiais bevartydamas graikų klasikus, užtikau nemaža žodžių, kuriuos ta pačia prasme tebevartoja ir mūsų sodžius. Tuos ūkio dalykų vardus mes suteikėme ir mūsų kaimynams. Atsimenu, kaip vienoje gražioje savo kalboje, estų priėmimo proga, pasakei, kad turime su jais bendrus žodžius "kirvis ir ratas". Skaičiau viename 1939 m. *Revue des deux Mondes* sąsiuvinyje, kad mūsų

kalba esanti senesnė už sanskritų. Tad esame senesni ir už sanskritus, kurie nebuvo nomadais.

Mes sėsliai prisirišame ne tik prie savo gamtos, prie savo žmonių papročių, bet ir prie jų gaminių. Juk mūsų didysai Adomas (Mickevičius) ir kiti mūsų emigrantai bėgo Paryžiuje tolimą kelią nusipirkti juodos lietuviškos ruginės duonos, kurią gamino emigrantas žydelis, nors ji buvo ir brangesnė už prancūzų kvietinę. Prisiminus Adomą, sunku nepadejavus, kaip, lengva širdimi, sekdamas madą, Putinas padovanojo jį lenkams, nors jis pats, jo bendralaikiai (Ozanam'o laiškas Falconet'ui) ir vėlybesnieji (Renan'as savo kalboje 1884 bal. 13 jo mokinių akivaizdoje atidengdamas College de France jo bareljefą "plein de la sève primitive des grandes races au lendemain de leur éveil, sorte de géant lithuanien . . .).[6] Bet juk aš per toli nuėjau savo išvedžiojimais, juk Tu pats tą viską žinai, dovanok, turėjau nusibosti. Mat seno profesoriaus silpnybė, kuris taip lengvai užmiršta, kad ne paskaitą rengia, bet rašo artimiausiam žmogui laišką. Viską, kas mane ištiko sugrįžus į tėvynę, kur kas lengviau pakeliu, negu negalėjimą dalytis mintimis su jaunomis mano tautos kartomis. Pradėjau skaityti paskaitas sapne, nekartą net išlipęs iš patalo ir atsistojęs prie lovos, tęsiau miegodamas savo pamokas. Taip buvo pairę mano nervai. Teko ilgai gydytis pas gerus psichiatrus, profesorius a. a. Gutmaną ir Indrašių. Atsibudęs, dažniausiai prižadintas, kartais ištisai atsimindavau savo paskaitų turinį. Dažniausiai jos buvo skaitomos ne universitetuose, bet kokiuose užsiėmimuose, kelis kartus dideliu pasisekimu Krokuvos universitete. Temos ne visuomet būdavo ekonominės, dažnai istorinės ar politinės. Nuolatinės nuo galvos sumušimo klausos haliucinacijos ir 1958 m. antroje pusėje buvo antru atveju virtusios regėjimo haliucinacijomis. Teko vėl šauktis prof. Indrašiaus pagalbos. Dabar nervai atrodo aprimę, nors širdis vis dar silpna. Niekur neišeinu. Geru oru pasivaikščioju pusvalandį po kiemą. Paskutinis sunkesnis priepuolis buvo ištikęs naktį 11-12 spalio praėjusių metų. Dabar be geriamų vaistų tenka dar naudoti ir švirkšles. Šiaip atrodo viskas neblogiausia. Buvau parašęs laišką Tavo nurodytu adresu, savo senam draugui Švagždžiui, dėkodamas už dovanas. Nežinau, ar jis gavo, nes kartais mano laiškai yra per sunkūs oro paštui — nuskęsta, kaip rodo patyrimas.

Dėkoju už viską, lik sveikas.

Dėkingas *V. Jurgutis*

Vilnius, Filaretų Nr. 1, b. 1
1958.VI.15

Gerasis Mykolai,

Tavo mielas laiškelis buvo man visai netikėta, labai maloni staigmena. Teisingai pastebėjai, kad paskutinį mudviejų pasimatymą skiria "seni laikai ir daug išgyvenimų". Bet kad "laikai prietelystės nesikeičia", geriausias įrodymas Tavo laiškas. Nuoširdžiai dėkoju.

Apie mano gyvenimą, kaip matau iš laiškelio, turi žinių. Pagaliau, tas mano gyvenimas yra dabar taip vienodas, pilkas, kaip kiekvieno žmogaus, kuris gyvena vien tik dėl to, kad nemiršta. Nelengvas fizinis darbas ir kiti su gyvenimu neišvengiamai susieti vargai buvo stipriai pakirtę mano sveikatą. Beveik ištisus metus sunkiai sirgau. Pavojingi širdies priepuoliai karts nuo karto užklupdavo. Dabar yra bent kiek geriau, nors dar niekur neišeinu. Prieš dvi savaites buvo nutrauktos kamfaro ir kofeino adatos. Dabar leidžia dar ir "neokaino" švirkšles, ir turiu kasdieną gerti po tris kartus keturių rūšių vaistus.

Gyvenu užmiestyje, gražioje vietoje, turiu kokių 8 kv. metrų kambario kampą ir esu patenkintas. Sugrįžęs dėsčiau dar vienerius metus universitete, bet, tur būt, nesugebėjau prisitaikyti naujoms gyvenimo sąlygoms. Dvylika metų gyvenau fiziniu darbu ir pardavinėdamas baldus, rūbus, knygas, kurių turėjau nemaža.

Nuo 1957 m. liepos mėnesio gaunu senatvės pensiją 808 rub. Iš jos jau galima, palyginti, žmoniškai gyventi, jei ne didelės ligos išlaidos, bet vis dar šiaip taip galiu suktis.

Klausi, kas man reikalinga. Atvirai pasakysiu, man labai sunku nurodyti. Man rodos, geriausia palikti Tavo nuožiūrai. Būsiu dėkingas už bet kurį dalyką, nes kiekvienas daiktas bus man brangus, ne tik kaip įrodymas Tavo geros širdies, bet ir brangios prietelystės, kurios nei "laikas nei išgyvenimai" nepajėgė išdildyti.

Nedrįstu pirmą kartą varginti Tavęs ilgesniu laišku, nes gerai žinau, kad Jūs visi esate darbo žmonės, kuriems laikas yra itin brangus. Jei malonėsi man dar parašyti ir išreikši pageidavimą, kad ką plačiau apie save parašyčiau, tai mielu noru tai padarysiu, o tuo tarpu dėkodamas už malonų rašinį ir gerus pažadus, pasilieku

Tavo V. Jurgutis

Vilnius, Filaretų Nr. 1, b. 1
1958.XI.27

Gerasis Mykolai,

Tavo linksmą, geros nuotaikos laiškelį ir brangų siuntinį visiškai tvarkoje esu gavęs.

Labai ir labai Tau dėkoju. Tai man nepaprastai didelė ligoje parama. Esi man per daug geras, kaip rodo Tavo laiškas ir gausios Tavo dovanos. Turiu prisipažinti, kad tokio gerumo nieku nesu nusipelnęs. Tai tik Tavo geroji širdis.

Minimų laiške stenogramų čia niekur neįmanoma gauti, o mano knygų, deja, kaip pats teisingai pastebi, okeano vanduo nepakelia. Apie "Žmones ir žvėris" esu šį tą girdėjęs, bet manęs pasiekti negali. Turiu pasitenkinti "dievų mišku", nors tame miške daugiausia aprašomi žvėrys, o ne daug kur minimi žmonės, nors jų tenai būta įvairių tautų, įvairių pažiūrų labai įdomių tipų. Gal būti, kad miške apskritai lengviau pastebimi stambūs žvėrys, negu kuklūs gyvenimo audros į dugną nublokšti, žmonės. Pagaliau, patsai nebašnikas autorius aiškinosi man, kad tai ne jo kaltė, kad rankraštyje žmonės likę beveik nepastebėti.

Rašai, "esu komivojažieriumi, . . . todėl ir butu nesuinteresuotas". Matau, kad tokiu pasilikai senatvėje, kokiu jaunystėje buvai. Tikras idėjos komivojažierius turi benamis būti. Gražiausį jo idealą, man rodos, davė Žeromskis savo "Czlowiek bezdomny".[7] Beskaitydamas Tavo laišką, kažkaip tuojau prisiminiau savo laiku garsų Maskvos universiteto klasinės literatūros profesorių Pečeriną, kuris virto vakaruose komivojažierium ir dabar ilsisi amžinu miegu Dublino katalikų kapuose šalia didžiojo airių vado O'Connellio. Pečerinas savo gyvenimo sutemose eilėse "Strannik" gražiai atvaizdavo idėjos komivojažeriaus senatvės tragediją, kur be kitko sako: "Nejaugi šiam šviesiam pasauly nėra kam tave apglėbt, priglobti, širdim sušildyt ir tau myliu pasakyt". "Strannik" sujaudino didžiausius jo priešus "slavianofilus", bet nepaveikė kietos caro širdies. Bet nuo poezijos ir idėjų tenka grįžti prie gyvenimo. Gal girdėjai, pūslės liga mirė dr. Bielskus, ėjęs Panemunėje kuklias ligoninės buhalterio pareigas. Į jo laidotuves buvo suvažiavę daugiau kaip 40 jo draugų. Kuraitis grįžo iš rytų. Gyvena Kaune. Sirguliuoja, bet dar vis energijos kupinas, nenusivylęs gyvenimu.

Kol mano laiškas pateks į Tavo rankas, bus jau, tur būt, ir mūsų Didžiosios Šventės. Nors sveikinimai ir visi laimės linkėjimai virto kažkuo kasdieniniu, banališku, tačiau nenustoja savo

reikšmės. Laimė susieta su taika, taika su gera valia, gera valia yra pagrįsta teisingumu. Tad linkėdami laimės, iškeliame neišardomus tų svarbių visuomeninio ir individualinio gyvenimo veiksnių saitus. Mūsų dienų žmonija blaškosi, tartum pagauta kažkokios "moral insanity", pakeisdama teisingumą jėga, gerą valią suktu veidmainiavimu ir todėl nėra taikos, nėra ramybės, be kurios negali būti laimės.

Tad linkiu Tau bent per šventes užmiršti "ir darbus kasdieninius ir erdvę ir laiką", nes mūsų laikais tik anapus erdvės ir laiko tėra įmanoma laimė.

Lik sveikas, parašyk radęs laisvą valandėlę.

Dėkingas V. Jurgutis

Vilnius, Filaretų Nr. 1, b. 1
1959 kovo 17 d.

Brangus Mykolai,

žemaičių Velykiniais žodžiais norėčiau Tave pasveikinti su mūsų "Sveikas gyvas, sulaukęs Šventų Velykų", tais mūsų senų Didžiomis Šventėmis.

"Sveikas gyvas, sulaukęs" tuose žodžiuose dar vis atspindi sunkios ilgos juodo pasninko gavėnios dienos, kurios, nors dabar ir išgaišo, bet Velykos vis dar pasiliko labiausiai laukiamos mūsų žmonių Šventės. "Velykos, Velykos, kas jūsų nelaukia, kaip vaikas margo kiaušinio", dainuoja mūsų Maironis. Su Velykomis kažkaip neišskiriamai jungiasi kiaušinis. Sakoma, kad kaušinis esą prisikėlimo simbolis. Jis atrodo šaltas, apmiręs, bet jame glūdi gyvybės užuomazga. "Omne vivum ex ovo",[11] nežiūrint visų darytų ir daromų mėginimų pakeisti, sugriauti tą dėsnį. Man nenoromis Velykos stato prieš akis dvasios ir kūno Golgotą. Gal dėl to, kad tik viena Golgota težino prisikėlimą . . . "Nur wo Graeber sind, gibt es Auferstehung"[9], sako Nietzsche. Juk be Golgotos nei atskiram žmogui, nei ištisai tautai nėra prisikėlimo.

Dėkoju labai už malonų kovo 1 d. laiškelį. Tavo raštai yra visuomet brangūs mano vienišo gyvenimo svečiai. Juk jau beveik nieko nebeliko iš tų, su kuriais teko praeiti didesnį ar mažesnį gyvenimo kelią, o jei kas dar ir liko, tai beveik netenka dažniau nei rašytu nei gyvu žodžiu su tuo susisiekti. Dabar tik pradedi žmogus suprasti visą prasmę to senovės Sicilijos užkeikto kapo akmens įrašą "Kas pajudins mano kaulus, tegu miršta

iš visų savo artimųjų paskutinis". Už trijų dienų šv. Juozapas. Turėjau tris artimus Juozus, taip skirtingus savo būdais, savo pažiūromis, savo profesija. Šiandieną visi jau miega amžinu miegu ir kiekvienas kitoje mūsų žemės padangėje. Tai mūsų išblaškytos tautos likimo simbolis.

Įstrigo man į atmintį ir širdį Tavo laiško žodžiai: "Bet kam viltys būtų". Mes lietuviai sugebame iš gražiausių mūsų vilčių griuvėsių statyti naujus puikius vilties namus, kuriuose paslepiame savo nepasitenkinimus, vargus ir kančias. Ne kartą Stutthofe, matydamas kalinių kančias, prisimindavau Puškino: "Nelaimei ištikima sesuo viltis, . . . pažadins drąsą ir linksmumą, ateis norėta valanda".

Stebėtinas dalykas, mes mokame dar tikėtis, kada netikime. Sasnauskas liepia karvelėliui skristi į tą šalelę . . . pasakyti jai, nors gerai žino, kad karvelėlis ten neskris ir nepasakys. Panašių motyvų, kur tikimasi, nors ir netikima, yra gausu mūsų senose dainose, kur ne tik gyvūnija, bet ir augmenija kalba, žada, panašiai kaip senovės indų padavimuose. Iš karto atrodo, tai tik poezija, bet toje poezijoje glūdi ir pasireiškia didelis kūrybinis mūsų tautos genijus, nenugalimas Senosios Europos genijus. Tik tuo genijumi tenka aiškinti tą žinomą per ištisus šimtmečius mūsų mažos tautos atsparumą prieš didžiąsias vakarų ir rytų pajėgas. Pagaliau ir dabar mūsų žmonės, patekę plikomis rankomis į nomadų padermės kraštus, greitu laiku sukuria tokį gyvenimą, kuris stebina vietos gyventojus.

Viltis lydi lietuvį per visą gyvenimą, jo visuose varguose, o net ir visose kančiose. Todėl lietuvių tarpe beveik nėra savižudžių. Kai prisimenu visus per savo amžių girdėtus savižudžius, tai jie visi buvo jau anksčiau virtę, kaip kiti. O lietuviai, jei virsta, kaip kiti, tai visuomet pasidaro blogesni, negu kiti.

Rašai apie Stutthofiečių pensijas. Manau, kad mūsų sąlygomis vargu ar tas būtų įmanoma. Bet mano sveikata yra taip menka, kad niekur negaliu nuvykti. Džiaugiuosi po pusvalandį, ir tai pailsėdamas, pavaikščiojęs po kiemą. Be to, karts nuo karto pasikartoja sunkūs priepuoliai. Paskutinis buvo naktį į 12 vasario. Laimei, pripuolamai, pasitaikė greitosios pagalbos lietuvis gydytojas, kurs labai rūpestingai mane gelbėjo. Pagaliau, pragyventi galiu iš man mano giminaitės dideliais vargais išrūpintos senatvės pensijos, nemenkas gydymosi išlaidas pajėgiu apmokėti knygų ir gautų siuntinių pajamomis. Dabar turiu būti tik dėkingas kitų gerajai širdžiai, kad dar galiu džiaugtis Lietuvos saule.

Ne taip jau dideli tie mano dabartiniai reikalai. Be savęs turiu dar aprūpinti savo keturkojį senatvės draugą ir sargą, kuris užsispyręs nenori nieko ėsti, kaip tik žalius kaulus su mėsa ir desertui būtinai cukraus ar pyragaičio šmočiuką. Šiaip "pancis rovit genus humanum".[10]

Buvau ketinęs vėliau Tau parašyti, kad neatrodyčiau užsimetančiu ar perdaug įkyriu, bet ateinančių Velykų šventės paskatino imtis plunksnos.

Nuoširdžiai dėkingas V. Jurgutis.

Vilnius, 1959.IV.9
Filaretų Nr. 1, b. 1

Gerasis Mykolai,

Tavo dalykinis laiškas, palyginti, ilgai keliavo ir, be to, dabar mane užtiko pririštą prie lovos ir kasdien per 8 dienas skaitlingomis adatomis badomą. Buvo vykę du priepuoliai. Šiandien pirmą kartą atsisėdau prie rašomojo stalo.

Tavo klausiamais dalykais nedaug ką tegaliu pasakyti, be to, kaip ir dabar man atrodo, palyginti bešališkai parašiau knygoje "Pinigai" psl. 241-244. Gal pajėgsiu tik šį tą papildyti. Mūsų banko įstatymą parengė Dobkevičius, pasirinkęs pagrindu Belgijos Banko nuostatus. Nei ministrų taryba, nei seimas nepadarė jokių esminių pakeitimų. Seimo komisijos ir plenumo darbe man neteko dalyvauti, kai buvo kuriami banko ir piniginio vieneto įstatymai. Turiu pasakyti, kad anų laikų sąlygomis įstatymai buvo tikrai geri. Dobkevičius buvo vyras plačios erudicijos, didelio darbšutmo ir kilnios doros. Parengęs savajai valiutai dirvą, tapęs finansų ministeriu, delsė su jų įgyvendinimu. Darė tai ne kuriais nors egoistiniais sumetimais, bet, būdamas nutolęs nuo liaudies ir persisunkęs caro aukštesniųjų valdininkų nuotaika, pasitikėjo vokiečių genijumi, vokiečių galybe, o net ir jų dora. Skatinamas kurti savo pinigus, jis atsakydavo: "Įrodykite man, kad rytdieną vokiečiai neatstatys savo valiutos vertės, o tuomet mūsų mažos tautelės pinigais niekas nepasitikės". Kilus tuo klausimu ministrų taryboje nesutarimui, jis atsistatydino. Jo vietą užėmė Prekybos ir Pramonės banko Klaipėdos skyriaus direktorius Vyt. Petrulis. Jo paskyrimą nulėmė Yčo ryšiai su min. pirm. Galvanausku ir jo brolio kun. Petrulio artimi ryšiai su tautininkais. Vyt. Petrulis buvo studijavęs komerciją Maskvos Institute, tikras laisvamanis, apsukrus, gudrus, energingas, didelių

gabumų, bet menkos erudicijos vyras. Finansų srityje jis turi nemaža nuopelnų. Jo laikais, kaip ir Dobkevičiaus, nors tuomet nepalyginamai sunkesnėmis sąlygomis, niekuomet netrūko išde pinigų. Valiutos srityje jis turi tik tą vieną nuopelną, kad skubiai atspausdino 10 mil. litų notų Berlyne. Šiaip jis tuojau pateko į patyrusias Galvanausko rankas. Galvanauskas norėjo būti Lietbanko valdytoju, ir todėl tas pareigas laikinai turėjo eiti Yčo prietelis, išrinktas Banko direktoriumi, mažamokslis Ad. Prūsas. Girdėjau, kad visuomenėje ir min. taryboje buvo kalbama apie mano kandidatūrą. Prieš lemiamą min. tarybos posėdį Galvanauskas su Petruliu išsikvietė mane į kabinetą, grasindami Yču, prašė atsisakyti savo kandidatūros. Nepasitikėdamas savo jėgomis ir bijodamas eksperimento naujumo, mielai sutikau. Nenorėdamas savo asmens dalyvavimu varžyti min. tarybą, pranešiau savo griežtą nusistatymą ir paminėjęs J. Paknį, apie kurį buvau daug gero girdėjęs tik kokią valandą tarėsis Valstybės Kontrolės reikalais, kurios vienu direktoriu jis buvo. Antrą dieną Galvanauskas su Petruliu atvyko pas mane ir įteikė kabineto nutarimą ir prezidento paskyrimą. Mano pareiškimas ministeriams pasirodė nieko nereiškiąs. Visuotiniame akcininkų susirinkime Petrulis turėdamas, kaip vyriausybės atstovas, akcijų daugumą, išrenka į Banko tarybą vien komisų bankų atstovus. Tas pats ir į valdybą, bet čia, nusileisdamas kitų min. valiai, išrenka ir Paknį. Bankininkai pateko į tuos organus gal dėl to, kad jų rankose buvo daug Lietuvos banko akcijų. Prasidėjo gana korektiškas Petrulio ir mano bendradarbiavimas. Lito įgyvendinimą vykdė vien bankas. Po kelių mėn. Petrulis pareikalavo, kad bankas eitų ne tik iždininko pareigas, kaip buvo numatyta įstatuose, bet ir Valstybės buhalterio. Tuo būdu faktiškai bankas būtų virtęs Valstybės iždu. Valstybė būtų leidusi pinigus, o bankas tukęs. Durys į infliaciją būtų atvertos, ko ir norėjo keli bankai ir visi spekuliantai. Atsisakiau. Galvanauskas telefonu grasino atiduosiąs mane teismui už sabotažą. Pareikalavau tuo reikalu min. tarybos nutarimo, kurio nebuvo. Pripuolamai sužinojęs apie konfliktą, prezidentas pakvietė Petrulį ir mane pasitarti. To rezultate buvo pasiųsti Banko ir Fin. ministerijos atstovai į užsienį pažiūrėti, kaip veikia panašiomis sąlygomis gyvenantys bankai. Visi pasisakė banko naudai. Po to visą laiką buvo šalti, bet korektiški santykiai.

Petrulis įsipynė į slaptas derybas su lenkais, nuslėpdamas

tą nuo kitų Vyriausybės narių. Kaltas čia buvo stambus Klaipėdos lentpiūvės savininkas Naftalis, kuriam labai buvo reikalingas Nemunu plukdomas miškas. Apie derybas sužinojusi vokiečių agentūra "Union" paskelbė, kad Petrulis su iždo pinigais pabėgęs. Vėliau, kad pirkęs olandų spiritą monopoliui po 11 c. litrą (mūsų sindikatas gaudavo po 21 c.) ir gavęs kyšį. Slaptos lenkų derybos palaidojo Petrulį. Po perversmo (1926 gruodžio 17 d.) nutarta Petrulį patraukti atsakomybėn. Reikėjo seimo nutarimo, bet jo nebuvo. Atėjo pagalbon Römeris, kurio visa valstybinė teisė buvo pagrįsta dėsniu "kurs paėmė lazdą, tas puskarininkis". Petrulis buvo patrauktas. Jo byloje buvau liudininku tik klausimu: ar bankas turėjo nuostolių, kai Petrulis paskolino iždo pinigus Klaipėdos Lietuvių Tautiniam Bankui. Nei iždas, nei bankas nuostolių neturėjo. Už tą, kaip man pranešė tribunolo pirmininkas nebuvo nuteistas. Už ką buvo — nežinau. Vėliau amnestuotas. Jis buvo žmonos vardu pirkęs dvarą už 180,000 litų. Man atrodo, kad tie pinigai buvo užspekuliuoti dar Klaipėdoje, nes spekuliuoti kintančia valiuta — lengvas, tikras uždarbis. Pagaliau ir mūsų studentai užsienyje buvo užspekuliavę nemažas sumas. Žymia dalimi — jis krito intrigų ir partinių sąskaitų auka.

Tavo visuomet V. Jurgutis.

Vilnius, 1959.V.25

Brangus Mykolai,

Pagaliau atlėkė, ilgai lauktas Tavo linksmas laiškas. Prajuokino ir pamokė, kartu suteikdamas ir įdomių žinių. Apie Kairį ištikusius fizinius ir psichinius smūgius buvau girdėjęs. Tai labai senas, dar mano vaiko dienų, pažįstamas. Be to, geras žmogus.

Europos siuntinio negavau ir, kiek esu girdėjęs, jie sunkiai gaunami ir dar apkraunami vargiai bepakeliama našta. Dėkoju labai už teisę pasinaudoti Tavo sandėliu. Kol kas skųstis negaliu. Iš pensijos pragyventi galiu, nes buvusiam katoržnikui nedaug ko bereikia. Nemenkas gydymo, ypač nuolatinių adatų išlaidas kol kas apmoka tokie, kaip Tavieji, sandėliai. Dabar dar prieš akis stovi dantų protezos ir nemaloni akių operacija. Mat, po lagerio ne tik akiniai, bet ir padidinamieji stiklai nebeveikia. Apvaikščiojau visus okulistus. Visai prisikišęs galiu skaityti ir rašyti, bet į tolį matau ne daugiau 5 žingsnius. Sako, akies dugnas esąs

užterštas. Tuo tarpu, kad galėčiau skaityti, lašinami kasdien į akis stiprūs nuodai "sol. scopolamini", kurie čia gaunami ne tik su daktaro šauktuku(!), bet ir su apvaliu jo antspaudu. Tie vaistai akių negydo, bet praplečia vyzdį. Akys pasidaro labai panašios į katino akis. Tai tik laikina priemonė. Operaciją žadėjo padaryti universiteto akių katedros vedėjas. Tačiau vis dar vilkinu, manydamas, kad mirtis užbėgs operacijai už akių. Vieną ausį atstatė garsus prof. Zubkaus mokinys prof. Pakinaitis. Antroji nebėra reikalinga. Na, bet užteks tos Lozoriaus giesmės. Ne be reikalo žemaičiai sako "šou ir karems pripront".

Dabar prie Tau rūpimo draugo. Tai buvo žmogus didelių gabumų, nemažo mokslo, gilaus proto, talentingas diplomatas (kaip man sakė ne vienas užsienio atstovas), labai geros širdies vyras, visiems pasitikįs, bet drauge lengvabūdis ir lengvapėdis. Visus jo teigiamus ir neigiamus privalumus vainikavo tas Vergiliaus "Quid non mortalia pectora cogis Auri sacra fames".[11] Kas be tos nuodėmės, tegul meta jam akmenį. Per mano ilgą gyvenimą pastebėjau, kad tie, kurie labiausia smerkia aukso veršį, slaptai jį garbina ir mirdami palieka nemenkus turtus. Būdamas atstovu Berlyne gaudavo nemažas siuntas iš Amerikos lietuvių. Tuos pinigus lengvapėdiškai neskyrė nei nuo valstybės lėšų, nei nuo savų pajamų. Lietuvoje nebuvo dar bankų, tai amerikiečiai negalėjo kitu keliu siųsti. Būdamas geraširdis dažnai iš tų neaiškių fondų sušelpdavo menkai apmokamus atstovybės tarnautojus. Išvykdamas į Kauną dirbti Seime, paliko čekių knygutę Jagomastaitei, padėjęs savo parašus ir palikdamas jos nuožiūrai įstatyti pinigines sumas. Tapęs ministeriu pradėjo naudoti diplomatinius paketus pašaliniams siuntiniams. Jo pavyzdžiu pasekė tarnautojai. Savo gerumu jis žiūrėjo į tai pro pirštus. Tuo metu labai trūko Rusuose cukraus, tai labai pelninga buvo siųsti tenai saldžiausias medžiagas. Rusai turėjo cukraus kontingentą, tai sacharino prekyba buvo draudžiama. Girdėjau iš Brentano, kad sacharinas yra kenksmingas, bet tik . . . cukraus gamintojams. Mes jų neturėjome, tačiau senu mūsų nuostatu draudėme sacharino prekybą, kol visą dalyką ministrų taryboje išaiškino Dobkevičius. Nuo to laiko sacharinas nebeliko "šmugelio" objektu. Diplomatinio antspaudo naudojimas pašaliniams dalykams gal yra nekorektiškas, gal nemorališkas dalykas, bet jokiu atveju nėra nusikaltimas, nes nėra jokio įstatymo, kuris tai draustų. "Nulla poena sine lege"[12] skelbė visų civilizuotų šalių teisynas. Ar daug ministeris pasinaudojo tuo antspaudu savo reikalams — sunku pa-

sakyti. Girdėjau, kad kurjerio Abromavičiaus parodymai teisme beveik niekais pavertė perdėtus prokuratūros tvirtinimus.

Visas dalykas šiaip taip ėjo, kol Kr. aps. min. Šimkaus įsakymu žvalgyba sulaikė Joniškyje antspauduotą vagoną. Jo paslaptis žinojo palydovas, diplomatinis kurjeris Musteikis, buvęs Peterburgo vežikų laikytojas ir prie jo, provokacijos tikslais prisiplakęs mūsų karo ataše Maskvoje ordonansas. Ar buvo vagone ministerio siuntų, neaišku, tačiau jame dalyvavo beveik visi užsienio ministerijos tarnautojai, norėdami išlyginti savo nepaprastai menkas markėmis gaunamas algas. Kilo tam tikros spaudos išpūstas skandalas. Ministeris, vieton pasiaiškinti Seime, atsistatydino ir išvyko į užsienį. Buvo paskelbta pabėgęs. Niekas nenorėjo užimti jo vietos, net nebaigęs mokslų atstovas — studentas — ir tas atsisakė. Seime didelio triukšmo nebuvo. Trys tos šalies diplomatai, į kurią buvo adresuojami siuntiniai, neteikė tam įvykiui didesnės reikšmės, paminėdami, kad kitos šalys varė tokią prekybą tiesiog valstybiniu mastu, ir tai juo smarkiau, juo arčiau ji buvusi jų sienos. Tai esu girdėjęs iš jų asmeniškai.

Niekas negalėjo išaiškinti, kokia teise Šimkaus įsakymu galėjo žvalgyba sulaikyti užs. ministerijos antspauduotą vagoną ir atplėšti pačią antspaudą. Šimkaus pasielgimas nepateisinamas, bet suprantamas. Jis griežė dantį ant ministerio, kam šis diplomatiniu keliu nepergabenęs jo didelių, užsienyje sukrautų turtų, kai tuo pačiu metu buvusi pergabenta viena užs. ministerijos tarnautojo 21 brangenybių dėžė. Kaip patyriau, kaltinimas be pagrindo. Tas tarnautojas be ministerio pagalbos rado kelius pergabenti savo brangenybes. Be to, Šimkaus (seniau Šimkovo) žmonai buvo siaura Kaune. Ji norėjo būti diplomato žmona. Šimkovas prašėsi į Berlyną. Buvo taip tikras laimėti, kad atsispausdino ištisą vizitinių kortelių dėžę, kurią pats mačiau ministerijoje. Už nepasisekimą baisiu pykčiu puolė užs. ministerį. Vėliau atsiklausiau vokiečių atstovą Schoenbergą, kuris paaiškino Šimkus esąs "persona ingrata", nes jo įsakomas komendantas rekvizavęs vieno Aleksoto vokiečio butą. Tas vokietis, tiesa, nesąs atstovybės bendradarbis, bet didelės reikšmės Reichui. Paaiškinau tą Šimkui, kuris, nosį nuleidęs, padyvino. Trečią dieną, man pradėjus eiti pareigas, įėjo į kambarį ypatingai svarbioms byloms tardytojas Toliušis, pareiškęs jam esanti pavesta mano pirmtakūno byla. Sužinojau, kad medžiagai surinkti buvęs nuvykęs į Maskvą rytų dep. direk. Lisauskis, kaltinimą pamatavęs juriskons. Janulaitis, o teismui atidavęs laikinai min.

pareigas ėjęs. Jis manąs, kad kaltinimas buvęs formuluotas, kaip "viršijimas valdžios asmen. pasipelnymo tikslu", tačiau jei būsią grąžinti pirkti paskutinį kartą valdžios pinigais (50,000 markių-auksinų) daiktai iš Berlyno ir patsai kaltininkas bent laikinai sugrįšiąs, tai liksią tik valdžios viršijimas, kas esąs niekis. Oželis pargabeno daiktus. Jie buvo teismo ir komisijos patikrinti. Viskas rasta tvarkoje. Tų daiktų sąrašą ir panaudotus pinigus buvo sudaręs Lisauskis. Man teko daiktus matyti. 7 paveikslai ir 20 kilimų buvo tarpžinybinės komisijos paskirstyti ministerijoms. Buv. min. parlydėjo Ambrozaitis. Kelyje jis peršalo, gavo gripą, kuris krito ant smegenų. Atrodė viskas baigta, bet pasirodo Purickio turėta nemažesnio, kaip Šimkaus, priešo vyr. trib. prok. Kalvaičio (sen. Kalvajc). Tai buvo tikras caro "stupaika", kuris mokėjo girtis savo pažangumu. Jis buvo buvęs paskutiniu laiku Tifliso teismo rūmų prokuroru.

Sutikau jį 1920 m. Varšuvoje, kur norėjo įsikurti. Nieko nepešęs, atsiminė esąs kilęs iš Raudondvario. Prašėsi padedamas grįžti. Padėjau. Nustebau išgirdęs jį esant prokuroru, nes jo carišką praeitį gerai žinojau iš mano pažįstamų lenkų tiflisiečių. Čia jį gerai pažinau, būdamas lietuvių klubo vicepirmininku, kur jis buvo pirmininku. Jis prašė užs. min. rašto į krašto aps. ministeriją, kad slaptais valstybės reikalais jam ir jo šeimai būtų visuomet galima laisvai pereiti per demarkacijos liniją. Jie turėjo Lenkijoje giminių, o duktė kavalierių, už kurio vėliau ir ištekėjo. Prezidentas pabijojo tokį raštą duoti. Inde irae.[13] Jis paėmė bylą į rankas, pakeisdamas "Nulla poena sine lege" — nulla poena sine crimine.[14] Crimen (nusikaltimas. Red.) visuomet lengvai, kaip pats Kalvaic man yra sakęs, pagal reikalą sudaromas. Juk tuo dėsniu rėmėsi visų lagerių sistema. Toliušis, kiek nuo jo parėjo, viską švelnino, bet Vilimo šūkis, išteisinus kaltinamuosius, "Gėda Toliušis" buvo šmeižtas.

Dovanok, kad tiek parašiau. Trumpinau, kaip beįmanydamas. To nelaimingo žmogaus pabaigą žinai. Man gaila, kad jis nuėjo dirbti tiems, kurie jį be jokio gailesčio skatino. Vėl "sacra auri fames". Ką padarysi, kad "Czlowiek bezdomny" yra labai retas sutvėrimas.

Rašyk, kaip tik gausi. Man rūpi, kad nueitų.

V. Jurgutis

Vilnius, 59.VII.26.

Gerasis Drauguži,

Tavo paskutinis VI.13 laiškas ilgai skrido oro paštu. Atsidūrė pas mane drauge su kitais trimis laiškais, rašytais tarp VI.9 ir VI.24 tik VII.23. Nežinau, kame priežastis. Bet ką tu senas, liguistas, tamsininku laikomas žmogus suprasi Dievo galybę, pasireiškiančią paskutiniais laikais įvairiomis staigmenomis.

Dėkui už atmintį, laišką ir malonius žodelius. Prieš dešimtį dienų gavau siuntinį iš Šveicarijos: puiki, čia brangi, pilka vilnonė medžiaga kostiumui ir 4 metrai medvilninės margos medžiagos, skiriamos "fartuchui". Manau, kad tai atsitiko Tavo rūpesčiu. Nuoširdžiai Tau dėkoju. Tai man didelė parama. Jei žinai siuntėją, tai, būk geras, padėkok nuo manęs arba pranešk man, kam turiu tarti padėkos žodį.

Linksmai pajuokei mano akių vaistus, o juk tai rimčiausio mūsų krašto specialisto, nes okulistikos katedros vedėjo, patvarkymas. Tačiau, gal ir turėjai tam pagrindo, nes dabar tąja geresniąja akimi, į kurią buvo leidžiami tie "scapolomini" nuodai, visai nieko, net ir visai prisikišęs, nebematau. Veikia kol kas tik blogesnioji akis. Kas toliau bus, tuo tarpu negalvoju, ramindamasis save posakiu "sufficit diei malitia ejus",[15] arba kaip jis gražiau skamba rusų bažnytine kalba: davlee dnevi zloby evo'. Tikrai kasdieninės "zlobos" pakanka, tat kam jai užbėginėti už akių ir galvoti apie ateisiančią "zlobą".

Pasiteiravau apie poetą, kad sužinoti, ar jis dar gyvas. Buvo užėjęs pas mane vienas kurso draugas ir nupasakojo, kad vos keli, ir dar invalidai, belikome gyvi: giltinė smarkiai pasidarbavo. Ta proga prisiminėme Vaitkelį, kuris yra keliais metais už mudu senesnis. Džiaugiuosi sulaukęs kiekvieno laiško iš artimųjų brangių žmonių, nes tuomet, paskendęs praeityje, kartoju: "Prisiminėm praeities dienas ir tas kovas, kur drauge jie kapojos kardais". Kad tos "kovos" nebuvo kruvinos kautynės, bet tik idėjos rungtynės, tai tik padidina džiaugsmą. Pats nepradedu korespondencijos, nes bijau, kad kas turtingame kapitalistiniame krašte nepamanytų, kad turiu tame kokį išskaičiavimą, kai iš tikrųjų dažnai esti visai priešinga padėtis.

Kokiu džiaugsmu ir malonumu prisiųsčiau Tau minėtas knygas. Neturiu nė vieno egzemplioriaus, ir nei rinkoje, nei pas privačius negalima jų gauti. Turi jas po stipriu raktu tik aukštosios mokslo įstaigos, kur atatinkamu pareiškimu svarbiam reikalui jos gaunamos vietoje pasiskaityti. Taip pat visai išnyko iš

Teisių Fakulteto Darbų, Draugijos, Varpo ir Židinio atskiromis brošiūromis atspausdinti mano raštai. Akademija susidomėjo mano paskaitomis Aukštuosiuose karininkų kursuose, kurios buvo stenografuotos ir rankraščio teisėmis multiplikuotos. Turėjau jų 5 egzempl. Išprašė draugai. Keli yra čia, bet sakosi nebeturį. Karo audrose žuvę. Paskaitos buvo pavadintos "Ekonominių mokslų pagrindai". Sakoma, buvo jos įdomios, naujos, savarankiškos.

Paskutiniais 1945-46 mokslo metais skaičiau tarp kitko "Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pinigų ir finansų istoriją. Daviau naujais periodais suskirstymą ir kiekvienam laikotarpiui įvado vietoje skyriau bendro ūkio stovio apžvalgą. Buvo tenai ir senovės lietuvių pažiūrų ūkio reikalais, pagrįstų mūsų žmonių senais padavimais, papročiais, vardais, dainomis ir pasakomis. Ekonom. instituto direktoriai, sužinoję iš studentų apie tas paskaitas, nesiliovė prašę parduoti jas Akademijai.

Patikrinus paskaitų turinį paskirtai Akademijos komisijai, pardaviau, nors ir nebrangia kaina, sutikdamas su sąlyga, kad rankraštis nebus ištisai atspausdintas, nebus ir cituojamas mano vardu, bet tarnaus tik kaip medžiaga akademijos mokslininkams. Juk rašiau ne tam, kad save garsinčiau, bet tam, kad patarnaučiau mūsų žmonėms.

Nepardavus, būtų žuvęs ir tas darbas, kaip žuvo pakelyje iš Muencheno dviejų metų Brentano vadovaujamas mano rašinys "Ekonominiai 1529, 1566, 1588 m. Lietuvos Statuto pagrindai".

Prie muito revizijos Kybartuose buvo rastas mano bagaže, paimtas į cenzūrą, kur žuvo karo metu. Atstatyti nebuvo įmanoma, nes šaltiniai buvo keliose Lenkijos, Vokietijos ir Rusijos bibliotekose. Pagaliau nebebuvo ir noro bei energijos. Tavo minėtos knygos vok. okupacijos metu nedidelis skaičius buvo valstybinėje leidykloje. Koks jų toliau likimas, nežinau. Šiaip jos buvo greitai išperkamos. "Ekonominių pagrindų" girdėjau vienas egzempliorius esąs universitete, bet, deja, man nepasiekiamas.

Rodos, buvau rašęs, kad mano prietelis (Purickis, Red.) ir visi jo nelaimės draugai buvo išteisinti. Jo žygiai, be abejo, buvo nekorektiški, visuomeninės ir tarptautinės etikos požiūriu smerktini, bet nebuvo tai baudžiamojo kodekso prasme nusikalstamieji darbai. Bylą sudarė, kaip rašiau, asmeninės sąskaitos (Šimkov - Kalvajc) ir tautininkų agitacija. Prisidėjo žinomais sumetimais ir Užs. min. juriskonsultas Janulaitis. Po 1926 m. gegužės rinkimų Sleževičius paskyrė jį Užs. reik. min. ekon. dept. direktoriumi. Kaip toks nuvyko į Maskvą deryboms, kurias vedė su

Sokolnikovu (Bryliantu). Būdamas Maskvoje įsipainiojo į meilės istoriją su viena rusų delegacijos bendradarbe. Ta istorija, buvo manoma, pažeidusi merginos gerą vardą ir jis buvo priverstas ją vesti, kaip man aiškino Baltrušaitis. Po XII.17 perversmo buvo atšauktas ir Voldemaro dėl vedybų atleistas. Vedybos buvo tik pretekstas. Po kurio laiko nuėjo sacra auri fames verčiamas dirbti pas tautininkus. Gaudavęs apie 4000 į mėnesį. Virtęs jų organo šulu. Girdėjau rašęs rimtus vedamuosius straipsnius. Buvo, be abejo, protingesnis už juos visus į krūvą paėmus. Pats jo straipsnių neskaičiau, nes nei Lietuvos Aido, nei Vairo nė vieną kartą per visą amžių nesu paėmęs į rankas. Pirko vienus namus, statė kitus, gyveno ubagiškai, skolų padarytų mokslo metais nemokėjo. Liko skolingas ir konviktui Friburge. Žmona tikėjosi įeiti į aukštąsias sferas, bet nei jis pats tenai ėjo, nei jos nevedė. Pradėjo ji pati viena landyti, kur reikėjo ir nereikėjo. Stebino savo neišauklėjimu. Ėmė visur skųstis ant vyro, kaltindama šykštumu, nuolatiniu susirūpinimu senatvės skurdu, skųsdamosi, kad tekėdama nežinojusi jo praeities, kad jis turįs "popišką dūšią". Pradėjo gyventi beveik skyrium. Jis miegojo ant kietos kušetės mažame kambarėlyje. Viskas tas jį taip paveikė, kad apsirgo širdies liga (oficialiai kaltinta aukšti laiptai). Taupumo sumetimais žmona pati ėmėsi leisti adatas. Po vienos tokios adatos jis staiga mirė. Kilo kalbų. Buvo daktarų komisija, kurios narys prof. Žilinskis sakė man, kad dalykas likęs neaiškus. Pagal kanonus jis buvo ekskomunikuotas (attentatio matrimonii).[16] Skvireckas žmoniškumo sumetimais leido laidoti kapuose ir tenai dalyvauti kunigui, bet tik nelydėti per miestą, kad nebūtų papiktinimo. Tautininkai pakėlė didžiausią triukšmą, nors Skvireckas padarė daugiau, negu turėjo teisės. Kreipėsi į evangelikus, šie pareikalavo 3000 litų už vietą be laidotuvių išlaidų. Lydėjo pastorius Yčo asistoje. Kreditoriai: kun. Irtmonas, (kan. Krušos (? Red.) pavedamas), mano tarnas Krzyviec, mirusiojo rėmėjas mokslo metais ir kaimynas ir kiti kreipėsi į žmoną. Tokiais atvejais ji puldavo į lovą, spardydavosi šaukdama, kad lietuviai ją persekioja, nes ji esanti ukrainietė (iš tikrųjų Ukrainos žydė). Pagaliau per žinomas protekcijas gavusi iš Tūbelio 80,000 litų, nes namai atpigę, statant kainavę dvigubai daugiau. Tą sakė man pats Tūbelis. Likvidavo, viską pardavė, ką galėjo, ir išdūmė į Paryžių. Tolimesnis jos likimas man nežinomas.

Lik sveikas, parašyk gavęs laišką.

Tau visuomet dėkingas
V. Jurgutis

Vilnius, Filaretų 1-1 1960.I.14

Mielas Mykolai,

Tavo laišką, pašto datuotą I.3, gavau šiandieną. Pasidžiaugiau. Nuoširdžiai dėkoju. Buvau rašęs ir įdėjęs nuotrauką VIII.20, bet laiškas matyti nebus pasiekęs tikslo. Tolima kelionė, eina per rankų rankas, tad lengva kame nors užkliūti. Pastebėjęs, kad mano laiškus vėl pradedi gauti, pasiųsiu kitą nuotrauką. Gautas gražus rudas kostiumas ir puikūs marškiniai. Tikiu, Tavo dovana. Tariu mūsų žemaitišką ačiū. Siuntėjo vardas buvo sukėlęs susidomėjimą ir klausimą, ar esąs man pažįstamas. Mat, mūsų laikais žmonės dažnai rūpinasi visais mažmožiais ir stengiasi išsiaiškinti visus neaiškumus. Tokius jau laikus gyvename ir su tuo noromis - nenoromis tenka sutikti.

Negautame laiške buvau rašęs, kad klausiamo asmens čia nėra. Daugiau nieko nežinau ir nemanau, kad kas nors ką nors daugiau žinotų. Nors toks atsakymas artimųjų ir nepatenkina, bet reikia tuo pasitenkinti.

Sveikata tuo tarpu laikosi be didesnių sukrėtimų, tačiau paskutinį kartą atsisveikindami daktarai pasakė, kad galima, esą, laukti įvairių netikėtumų. Na, bet prie to jau pripratau. Juk visas mūsų gyvenimas, anot Shakespearo "Life's but a walking shadow; a poor player, that struts and frets his hour upon the stage",[17] nors ir nenorėtų pritarti, kad jis yra "a tale, told by an idiot full of sound and fury".[18] Žinoma, tokia pažiūra į gyvenimą gal labiau tiktų mūsų laikams, negu to genijaus gyventam amžiui. Bet juk Shakespearas visur mėgo kraštutinumus. Ir mūsų laikais galima sakyti su tragiku Euripidu, kad po pasaulį daugiau slankiojo gera negu bloga. Jei taip nebūtų, mūsų nei vienas nebūtų atlaikęs Stutthofo pragaro. Ir čia teko patirti daug gerumo. Atsimenu, Hysmans'as savo mistiškos knygos "Saint Ludwine de Shiedam" moksliškoje įvadoje įrodinėja, kad kiekvienoje visuomenėje turinti būti ir gero ir blogo bent pusiausvyra, nes kitaip pati visuomenė tuojau sudūžtanti į čintas.(3) Kiekviena visuomenė laikosi gerais, dorais žmonėmis bei jų darbais. Ne tik knygos, bet ir mūsų gyvenimas tartum tai patvirtina. Tuo žmogus ir sunkesnę savo gyvenimo valandą save paguodi.

Lauksiu platesnio laiško. Gavęs tokį, parašysiu platesnį. Žinoma, jei dar akys, arba teisingiau — kairioji akis nesiliaus veikusi. Tuo tarpu baigsiu Cicero žodžiais: Vale et ama me.[19]

V. Jurgutis

Vilnius, 1960.III.7.15 IV.8.9

Jaunųjų dienų Drauguži,

Raštelį 60.I.29 gavau. Ar bus pasiekęs Tave manasis 60.I.14. Dėkui už atmintį. Pasidžiaugiau, kad gali dar lankyti gyvulių parodas ir pastudijuoti jų psichologiją. Mėgdavau tai ir aš seniau, ypač šunų parodas ir šunų lenktynes. Studijuoti yra kas, nes iki šiolei dar vis aiškiai nežinome, dėl ko šuo loja. Lankau dabar mūsų buvusius keturkojus įnamius tik mintimis. Pirmiausia mūsų greitus, tvirtus, ištvermingus žemaitukus, taip išgirtus seniausių rašytojų, viduramžių "Sarmatial chronikos" ir naujųjų rusų mokslininkų Urusovo, Samarino. Pasidžiaugiu jų laimėjimais Kulikovo laukuose (1390), kur jie atvyko Algirdo sūnų vedami: jų miklumas ir galybė priverčia totorius Vorkslos kautynėse keisti taktiką: žudyti pirmiausia žemaitukus. Netekęs žirgo raitelis nebegalįs pabėgti nuo miklių totorių, o kautis pėstininku nemokėjo. Čia glūdi svarbiausias vienintėlis tokio masto mūsų istorijoje katastrofos šaltinis. Prisimenu mūsų žaląsias molinais snapais (juodais snapais fiunai) karves — labai pieningos ir drauge mažų reikalavimų. Laikinai Wojnillovičiaus lėšomis, Jono Smilgevičiaus ištvermingu darbu bei rūpesčiu atstatytas kaip lietuviškai gudiškos kilmės. Pagaliau mūsų stambius, ilgašerius, kam puotais snukiais, rausvomis akimis, raudonais nasrais (juodais pasitaiko ir dabar — bet tai jau nebe tie) rudžius, kuriuos mini mūsų 1529, 1566 m. statutai. Jie puola žmogų tik pasiundyti, bet visuomet smarkiai loja, pranešdami atėjusį svetį. Jie didžiausi vilkų priešai ir mūsų gyvulių sargai. Rudis stoja vienas net su dviem vilkais, atėjusiais į sodžių kastis per pamatus į kūtes, ir paprastai laimi kovą. Tik labai suktais manevrais, vilkų išvilioti už sodžiaus ribų ir ištisos gaujos užklupti, jie žūva, bet brangiai parduodami savo gyvybę. Jie guli tarp krūvos pusgyvių ir pastipusių vilkų. Ir jiems tinka tas, ką romėnai sakydavo apie savuosius rudžius "dormiendo vigilant" — ir miegodami budi. Kas jie, tie visi mūsų tūkstančiamečiai įnamiai, iš kur mes juos gavome, ar iš kur mes juos atsivedėme, dar niekas nieko aiškaus nėra pasakęs. Ar mes juos atsivedėme iš Irano atkalnių, kai skyrėmės nuo savo brolių — arijų nomadų, ar mes atkeliavome su jais iš tų žemių, kur atskilome nuo graikų - romėnų, kurie nebuvo virtę skirtingomis tautomis, kaip nori Momsen savo Roemische Geschichte I t. Kas gali pasakyti? Dabar jie mus paliko. Dėl ko — kas gali pasakyti. Ar nėra čia kokio ryšio su

praeitimi, o gal ir su ateitimi? Bet kas gali praskleisti tą uždangą juodą, ką slepia ateities paslaptis?

Tas mintis buvau surašęs dar kovo 7 ir 15, jau gerokai negalaudamas. Dabar jas pakartoju. Vėliau smegenys ir rankos visai atsisakė klausyti. Maniau, gripas, praeis, nors pas mus nėra jokio gripo epidemijos. Ieškau ramybės poezijos kūriniuose. Pataikiau į Alfredo de Vigny "La mort du Loup".[20] Stoja akyse kadaise matytas vaizdas mirtinai peršauto vilko, kuris nekaukia, necypia, nedejuoja, bet tik temstančiomis akimis, paniekos pilnomis, žiūri į savo budelius. Ar jis kaltas, kad Praamžius davė jam dantis ne žolei, bet mėsai. Pradedu sekti vilko pavyzdį. Norėčiau rasti ką linksmesnio. Štai Lamartine "La cloche du Village".[21] Prisimenu, girdėjau iš Baltrušaičio, kad tos eilės turėjusios įtakos jo "Varpui" —

"Garsiai ir skardžiai vis smūgis po smūgio,
Tarsi koks triukšmas prie siaubiančio gaisro,
Varpas pasauliui užsnūdusiam gaudė"

visuomet sukelia manyje, jo paties išgyventas eiles —"Cosi". Žmogus sapnuoja gyvas palaidotas, atbudęs veržiasi iš karsto, kad atitaisytų gyvenimo klaidas. Veltui. "Žinokit, lavonai, baisių esti sapnų". Tuo tarpu jaučiu temperatūra vis kyla, nemigęs, nevalgęs. Dantė. Atverčiu atsitiktinai II t. "Purgatoris" giesmę XXX. Susitikimas šviesybės angoje su Beatriče. Jis užvaldo sergančią vaidentuvę. Per kelias dienas perskaitau visas 4 paskutines giesmes. Naktis, nemigas, girdžiu mano didysai laikrodis, bendradarbių dovana, muša, kaip tikras varpas, — 3. Pajuntu dvelkiantį iš šono šaltį. Žvelgiu, stovi prie lovos baltais rūbais 1918 m. mirusi asmenybė. Sakau: karštis, haliucinacija. Ne. Imk ranką. Pažįsti. Ją laikei paskutinį kartą Birutės kalne 1918.VII.26. Atsimenu, kad dabar sergu, haliucinacija. Prasideda menko žmogaus dantiška vizija. Doros klausimai, gyvenimo reiškiniai, poezijos ir mokslo genijai eina pro akis. Karščio slėgiamas protas netenka varžtų. Asmenybė vos šluosto gausias ašaras gražia skepetaite. Nors gerai suprantu: sergu, tačiau kartoju:

"Ašaros mūsų, o ašaros graudžios,
Srūvat nuolat jūs: anksti ir vėlai.
Srūvat, kaip srūva lietaus liūtys gausios
Rudenį kurčią nakties tylumoj".

Pagaliau, sakau, prižadinsime (turiu vieną kambarį dviese), sakys neduodame miegoti. Sako, ne. Aš kalbu mintimis, tu girdi, kalbėk

ir tu, aš girdėsiu. Pagaliau, Tavo mėgiamas, ką tik cituotas Tiutčev sako: "Ištartas žodis jau melas". Laikrodis skambina 4. Verčiuosi iš lovos, apkabinu svečio taliją ranka, ir kairysis šonas sustingsta nuo šalčio. Girdžiu: man nereikia durų, sienų, baigiu kelionę, matau jau prošvaistę. Sąmonė užmiega. Antrą dieną III. 19 užeina vienas seniausių mokinių. Kas yra? Nieko. Negaluoju. Einu pakviesti Tamstos gydytojus. Nereikia. Nepaklausęs, išnyko. Atvyksta gydytojai. Prof. Kryštopaitis pareiškia: Sunkiau. Šis gripas, kuris paguldo ir tvirtus jaunus vyrus į karstą. Ar buvo haliucinacijos? Buvo. Tai krizė. Pradėsi taisytis. Ilgai varto dviese. Mušti žemyn karštį ir gelbėti širdį. Begalės adatų, kurių skaičius žymiai jau sumažėjęs, bet ir šiandien dar nesibaigė. Be sąmonės šokdavau iš lovos, griūdavau, gulėdavau, susišaldžiau ir todėl taip ilgai sirgau. Paskaitęs pasakysi pamišėlio laiškas. Gal ir būsi teisus. Po haliucinacijos žymiai nusilpo atmintis. Šiaip taisausi. Dovanok, jei varginu tokiomis kvailybėmis.

Iš savo gerumo klausi, ar ko nereikia. Sunku tiesti ranką. Iš pensijos pragyvenu. Daktarai neima jokio atsiteisimo, nebent kokį menišką kūrinėlį kaip atminimą. Vaistai nėra brangūs. Lieka nakties ir dienos seserų darbai. Jei ką atsiųstum, ką galėčiau realizavęs tinkamiau joms atsiteisti — būčiau dėkingas. Daryk tai tik tuomet, jei turėsi atliekamų resursų. Šiaip kaip nors išsiversiu. Losangeliškis rašė, kad ir Tavo sveikata menka. Te Dievas tave laiko. Tu dar reikalingas. Mano viskas baigiasi. Liko viena akis. Antra nieko nematau ir, kad nekliudytų, tenka laikyti užrištą. Viena ausis, viena ranka, be vieno danties. Gyvenu dar ne tiek fizine jėga, kiek žemaičio užsispyrimu. Dėkui Tau už viską. Pasveikęs ir gavęs žinią, kad mano laiškas Tave pasiekė, parašysiu gal ką protingiau.

Tuo tarpu sudiev.

Tavo V. Jurgutis

Vilnius, 1960.V.23

Senasis Drauguži,

Dėkui už malonų V.8. laiškelį, kuris pasiekė mane V. 18. Man labai brangus Tavo pasiryžimas man parūpinti dr. Aslan Amerikoje pradėtus gaminti senatvės vaistus, tačiau, bent tuo tarpu, neketinu jų vartoti. Jie yra gana pavojingi, kaip rodo jų injekcijų taisyklės. Man žinomi jau keli asmens, kurie neatsargiai vartodami užjūrio vaistus, stipriai nukentėjo. Be to, po Paryžiaus ir

Livorno diskusijų pasirodo tų vaistų rezultatai ne taip jau dideli. Skelbiami tų vaistų laimėjimai, pačios Aslan pareiškimu, esą laikraštininkų reklaminiai prasimanymai. Pagaliau tie vaistai turi būti nuolatos vartojami, su 10 dienų pertraukomis, po 12 ampulių, leidžiamų kas antra diena. Visą laiką iš užjūrio tų ampulių nepasiuntinėsi. Dabar vartoju Aslan metodu, Kaune gaminamą "Novokain'ą". Iš karto visi prie jo puolė, bet greitai atsikando. Negirdėti jokių stebėtinų rezultatų. Man asmeniškai atrodo, kad palaiko regėjimą, nors tai gali pareiti ir nuo kitų priežasčių. Apie klausą to pasakyt negaliu, nors ir prof. Pakonaičio atstatytoji ausis vis eina silpnyn. Jei širdis po gripo sustiprės ir pasiryšiu akis operuoti, kurios paskutiniu laiku dar labiau susilpnėjo, tai teks pradėti galvoti ir apie ausį.

Tuo tarpu tenka prisiminti Tomo Kempiečio žodžius "Kam rūpintis ateitimi, nebent tam, kad vieną liudesį didinti kitu". Bergždžias ir nenaudingas dalykas sielotis ar džiaugtis ateities įvykiais, kurių gali ir iš viso nebūti.

Klausi, kas dar mano ūkiui reikalinga. Negalėčiau nieko konkretaus nusakyti, nes kaip savo Quintus Curtius "Nihil habenti, nil deest" — kas nieko neturi, tam nieko netrūksta, o bene Seneca priduria "opulenti omnia desunt" — turtingam visko trūksta. Jei tavo lentynoje, kuri, kaip rašai, irgi nelūžta nuo krovinių, kas kada nors atsirastų ir atsidurtų pas mane, žinoma nesispardyčiau.

Praneši apie naują mirtį. Jau tai kelintas vilkaviškietis. Kas tai giltinei taip išrišo rankas paskutiniais laikais.

Lik sveikas

Tavo V. Jurgutis

Vilnius, 1960.IX.14

Brangus Mykolai,

Tikiu, mano laiškas pataikys į dieną Tavo Dangiškojo Užtarėjo, kurio vardą filosofai verčia "kas kaip Dievas", o kurio idėjinė prasmė reiškia "ištikimybę, narsumą, ištvermę". Tai minčiai išreikšti mums reikia net trijų žodžių, kai liapidarinė senojo klasinio pasaulio kalba pasakydavo tą patį vienu žodžiu: graikai "to andreion",[22] romėnai "virtus". Pirmojo žodžio kamienas yra "aner",[23] antrojo "vir", mūsų kalba abudu reiškia "vyras".[24] Tad sveikindamas užtarėjo dienos proga nieko geresnio nei gražesnio (to kosmeton)[25] nesugebu palinkėti, kaip būti dar ilgus

metus, kaip buvai visuomet "vyru" kilniausia klasinio pasaulio prasme.

Marcus Aurelius savo "Mintyse" pataria pasirinkti kokį žymų istorinį asmenį, laikyti jį savo idealu ir eiti jo pėdomis. Mums netenka tokio asmens ieškoti. Atėję į sąmonę, randame jau paskirtą krikšto metu. Stebėtinas dalykas: parinktas idealas dažniausiai atitinka žmogaus būdą, ir labai retai kas yra nepatenkintas gautu vardu. Tiesa, mano didysis mokytojas Brentano nusiskųsdavo dėl savo komiško vardo Lujo, kuris mokyklos suole išspaudęs jam ne vieną ašarą. Bet asmens "Lujo" nėra, tai dirbtinas vardas. Susiginčijus krikšto tėvams, kieno vardas turi tekti krikštasūniui, susitarta iš kiekvieno vardo paimti po pirmąjį skiemenį, būtent iš Liudviko ir Juozapo (Joseph) ir taip atsiradęs, kaip jis sakė, tas kvailas vardas Lujo.

Tavo gausios turtingos dovanos atėjo IX.9. Nelaukiau ir nesitikėjau tokių brangių dalykų. Pasidžiaugiau pats ir galiu pradžiuginti ne vieną tų asmenų, kurie Stutthofo ar ligos vargų dienomis ištiesė man vienu ar kitu būdu globos ranką. Parinkimas kokio geresnio vargu beįmanoma sugalvoti. Nuoširdžiai dėkui.

Apie a. a. Skvirecko mirtį buvau girdėjęs. Čia svietas kalbėjo, kad daręs pastangų sugrįžti. Nepasisekę. Buvo kalbėta apie kūno pargabenimą, bet vėl nutilta. Buvo tai labai stambi asmenybė. Teko jį bent kiek pažinti: buvo mano mokytoju, vėliau bendradarbiu toje pačioje mokykloje. Didelių gabumų, didelės ištvermės, didelio darbo pajėgumo ir gal todėl, kas dažnai pasitaiko pas tokių privalumų žmones, žiūrėjo su tam tikra panieka į visą savo aplinką. Tuo tenka aiškinti jo šalinimąsi nuo žmonių. Neturėjimas artimesnių draugų — jo gana liūdnas vienišo gyvenimas.

Jautėsi jaukiai tik savo kambaryje: ar tai prie mokslinio darbo stalo, ar prie staliaus "varstoto". Visais savo palinkimais buvo tai kambarinio darbo žmogus, bet ne veikimo, administracijos vyras. Ramybę brangina labiau už visa kita. Jos ilgesiu tenka aiškinti ir visus jo administravimo nepasisekimus. Buvo rimtų kalbų, kad Vatikanas norėtų nukreipti jį į Karevičiaus pėdas. Gal dėl to ir aplenkė jį ir kardinolo biretas. Kaip Biblijos vertėjas — jis tikrai jį buvo nusipelnęs. Jei savo laiku laimėjo tą garbę Ledochowski, Czapski — tai jis, atrodo, buvo kur kas tos garbės vertesnis.

A. a. Padolskį arčiau nepažinau. Vieną kartą buvo aplankęs mane okupacijos metu. Atsimenu, kad žmonės, toliau stovintys

nuo bažnytinio gyvenimo teiravosi, kuriais sumetimais Vatikanas paskyrė tokius jaunus vyskupus — kaip Brizgį, Padolskį. Ta proga rinktos žinios, skelbta įvairios nuomonės. Kiek ten būta "Wahrheit" (tiesos. Red.) ir kiek "Dichtung" (poezijos. Red.), sunku ir šiandieną pasakyti.

Pasidžiaugiau laiške paskaitęs, kad jautiesi sveikas ir turi barščių su bulvėmis.

Mano sveikata laikosi "varia fortuna",[26] vaistais ir adatomis ramstoma. Akių operaciją, kol dar viena akimi įspoksau, vis vilkinu.

Dar kartą dėkoju už atmintį, dovanas.

Tavo V. Jurgutis

Vilnius, 1960.XI.30

Malonus Mykolai,

Tavo gražus IX.24 raštelis atskrido X.5, suteikdamas man tikro malonumo. Laiškas puikus, bet deja, tikra ... (neišskaitoma): tiek minima jame brangių mirusių. Ir taip beveik kiekviename laiške iš svetimų padangių. Nenoromis veržiasi Cicerono "Nam haec quidem, vita mors est. Veniet tempus et quidem celeriter ... Volat enim aetas"[26] (Tusc. 1, 31).

Giltinė negailestingai retina, ypač svetimose padangėse, mūsų eiles. Gal būti, kad mūsiškiai, nostalgijos slėgiami, nebetenka reikiamo atsparumo giltinės dalgiui. Juk mes bent nuo poros tūkstančių metų sėsliai, žemdirbiai, kurie su savo tauta, su savo žeme yra surišti kažkokiais mistiniais saitais. Gilinosi į tautybės problemas Renan'as, Brunetière. Iš mūsų krašto Koelno prof. Rob. Saitschik įsitikino, kad ne kalbos, ne kraujo bendrumas sudaro tautą, bet sunkiai apčiuopiami, nelengvai apibūdinami mistiniai ryšiai, kurie svetimoje šalyje lengvai virsta nostalgija, kuri sunkia našta užgula psichines ir fizines žmogaus galias. Žinoma, žmogus gali tuos ryšius numesti, bet paprastai padaro tai brangia kaina: palauždamas savo vidujinį gyvenimą. Tie mistiniai ryšiai kur kas sunkiau sutraukiami, negu visi kiti dvasios pančiai. Suprantama, kodėl lietuvis, nulietuvėjęs, tapęs kaip visi kiti, pasidaro blogesnis, negu tie "visi kiti". Pastebėta, kad įvairiuose kraštuose yra nemaža kriminalistų ir politinių avantiūristų svetimų tautų pavardėmis. Tą mintį gražiai išreiškė Maironis savo jaunystės poemoje "Tarp skausmų į garbę".: "O tu, kurs lie-

tuvio tik vardą nešioji, bet dvasią užspaustum tėvynės jaunos, — minės ir tave ateiga tolimoji, bet tik ... išgama mūsų tautos".

Mane visuomet jaudindavo Temistoklio likimas. Persų valdovo apgyvendintas Magnezijoje, turėjo karališkas sąlygas, tačiau mirdamas prašo draugų bent slaptai perkelti jo kaulus į jį ištrėmusią ir jo išsižadėjusią tėvynę. Tokį mistinį pageidavimą rusų genijus apvilko žodžiais:

"Ir nors bejausmiam kūnui mano
Vistiek, kur nykti ir dūlėt,
Prie krašto betgi mielo savo
Aš taip norėčiau vis ilsėt".

Mistika, tik mistika, ir daugiau nieko kaip mistika. Ateina Didžiosios mūsų Šventės ir Nauji Metai, kurių angoje stovi Kūčios — saulės grįžimo ir derliaus iškilmės. Jos siekia, tur būt, tuos laikus, kada mūza ...[28] dar nelankė mūsų žemės. Šeimininkės tų iškilmių metu deda ant stalo visa tai, ką tais metais yra davusi motina žemė, ta, mūsų kultūros tėvo Vergilijaus žodžiais, "justissima tellus".[29] Tikiuosi turėti Kūčias kelių asmenų draugijoje, nors ir menkutes Kūčias, nes, nelaistydamas žemės prakaitu, į kitokias neturiu teisės, nes žemė yra teisinga. Laužydami Dievo duonelę, besidalydami linkėjimais, minėsime ir tuos visus mums brangius žmones, kurie negali pasidžiaugti mūsų žemės šių metų dovanomis, kurie yra "Fato profugi"[30] (Aeneis I, 1) — likimo pabėgėliai, kaip paprastai verčiama, nors tikra, gili prasmė bus "sprendimo pabėgėliai", bet kieno sprendimo? Turbūt — Jovis'o — Aukščiausiojo, atseit "profugi non fortunam entantes et non Thetin furgientes" — pabėgėliai ne laimės medžiotojai, bet teisingumo rankos vengiantys. Ko gi mes galime mūsų "fato profuges" linkėti? Pradėjau Kūčias Vergiliju, tenka jas ir baigti. Taigi "O passi graviora, dabit Deus his quoque finem" (Aeneis I, 199). "Durate et vismet rebus servate secundis" (Aen. I, 201).[31]

Jaučiu, kad varginu Tave savo abstraktiškomis, negyvenimiškomis mintimis. Gal suprasi vienum vienišą žmogų, kuris, neturėdamas progos savo mintimis gyvu žodžiu su žmonėmis pasidalyti, margina jomis kur beįmano baltąjį popierių, kol dar ranka plunksną pavaldo ir akys raides beįspokso. Fizinius trūkumus stengiuosi užkimšti senosios energijos bei valios likučiais. Laikausi labai griežto, gydytojų nustatyto režimo: valgio, miego, poilsio ir pasivaikščiojimo srityse.

Švirkšlės ir vaistai taip pat palaiko kūno jėgas. Jau metai didesnių priepuolių nebuvo. Viena akis, viena ausis, viena ranka neveikia, užtat antrosios atstoja dvi. Laiko skaityti turiu labai mažai, bet noras studijuoti vis eina didyn, nesinori knygos paleisti iš rankų. Pagavo prieš mirtį kažkoks troškulys praplėsti žinių horizontą, kažkoks tiesos ilgesys, tiesos meilė. Atrodo, kad faustiškoje sieloje atbudo mokslo aistra. Na, bet vieną kartą reikia baigti.

Linkėdamas linksmų švenčių ir laimingų Naujų Metų pasilieku dėkingas

V. Jurgutis

1. Losangeliškis — J. Gobis.
2. "Strannikų" — klajūnų.
3. Pellegrino — piligrimas.
4. Patriis extorris ab oris — tremtinys iš savo tėvynės.
5. Kaip sunku yra žengti ir klaidžioti svetimais laiptais.
6. kupinas didingų rasių pirminių sulčių, rytojaus dieną joms atbudus, kaip lietuviškas galiūnas.
7. Benamis žmogus.
8. Dorinis sutrikimas.
9. Tik ten, kur yra karstai, ten yra prisikėlimas.
10. Kaip lengvai jis valdo žmonių giminę.
11. Prie ko priveda žmonių širdis prakeiktoji pinigų meilė.
12. Nėra bausmės be įstatymo.
13. Iš čia pyktis.
14. Nėra bausmės be įstatymo — nėra bausmės be nusikaltimo.
15. Kiekvienai dienai pakanka jos vargo.
16. Negaliojančios vedybos.
17. Gyvenimas tik vaikščiojantis šešėlis, varganas aktorius, kuris sau skirtą valandą strapalioja ir nyksta scenoje.
18. Idijoto pasakojama pasaka pilna triukšmo ir pykčio.
19. Sudie ir mylėk mane.
20. Vilko mirtis.
21. Kaimo varpas.
22 ir 23. Dorybė, kilnumas.
24. Vyras.
25. Tvarka, tvarkingumas.
26. Įvairuojančia sėkme.
27. Nes šis gyvenimas mirtis. Ateis laikas ir greitai. Gyvenimas bėga.
28. Tekste neišskaitomas žodis.
29. Teisingiausia žemė.
30. Likimo pabėgėliai — sprendimo pabėgėliai.
31. Iškentę sunkumus... Dievas ir juos užbaigs. Laikykitės pasitikėdami laime.

RYŠKIEJI VEIDAI

Daktaras Eliziejus Draugelis

Gimę devynioliktame šimtmetyje jau baigia išsiskirti iš gyvųjų tarpo. Su jais miršta gyva istorija, gyvi jos liudininkai. Tai didelis, negrąžinamas nuostolis. Todėl mums yra nepaprastai malonu turėti gyvųjų tarpe dr. Eliziejų Draugelį ir minėti jo aštuoniasdešimtąjį gimtadienį. Jis gimė 1888 m. balandžio 11 d. Bardauskų kaime, Gižų vlsč., Vilkaviškio aps. Taigi jis yra tik penkiais metais jaunesnis už Aušrą. Jis išaugo jos tautinės romantikos nuotaikose. Jis subrendo lietuvių tautinio renesanso laikotarpyje. Jis užsikrėtė iš Vakarų Europos įsiveržusiomis tautinės nepriklausomybės ir socialinio teisingumo idėjomis.

Kaip gera, kad Rusijos caro Aleksandro II, grįžtančio iš Vakarų Europos plentu Varšuva - Kaunas - Daugpilis - Petrapilis, arkliai pavargo ir jis turėjo nakvoti Veiveriuose. Tam įvykiui atžymėti buvo įsteigti Veiverių Pedagoginiai kursai (1866), kurie 1877 tapo Veiverių Mokytojų Seminarija. Dabar jau žinoma, kad tai buvo padaryta ne su tikslu Lietuvos apšvietai patobulinti, bet kraštui nutautinti. Pirmas seminarijos inspektorius Puzanovskis pareiškė: "Per 25 m. šitas kraštas bus rusiškas". Mūsų laimei, išėjo visai kitaip. Ilgainiui mažas miestelytis, gavęs mokslo židinį, tapo kultūriniu centru. Neabejotinai Veiveriai suvaidino svarbią rolę Sūduvos ir net visos Lietuvos tautiniam atgimime.

Lietuvos ūkininkai, išsilaisvinę iš baudžiavos jungo, greitai sustiprėjo ekonomiškai. Sekdami posakį "Kas skaito rašo — duonos neprašo", iš paskutiniųjų leido vaikus į mokslą: dažniausiai į kunigus — Seinų seminariją ar į mokytojus — Veiverių seminariją. Tuo būdu gana greitai susidarė pirmieji lietuviškos inteligentijos pionieriai. Dar reikšmingiau, kad tos dvi profesijos dažniausiai galėdavo palikti savo gimtoje žemėje. Jų gyvenvietės ir darbovietės tapdavo lietuvybės židiniu. Tokį židinį sudarė ir Petro Draugelio, mūsų solenizanto tėvo, baigusio Veiverių seminariją 1872 m., šeima ir jo vedama mokykla. Jis buvo vedęs ūkininkaitę Rozaliją Giliūtę iš Bebrininkų. "Dar prieš vedybas

pasakė jai savo stambiausią ydą — staigumą — ir paklausė, ar ji galėsianti tai pakelti. Rozalija pažadėjo, ir jie visą gyvenimą išgyveno kaip du balandėliai. Niekuomet nesu girdėjusi ne tik barnių, bet net ginčų". Taip rašo duktė M. Draugelytė-Galdikienė.

Draugeliai sukūrė gausią šeimą. Tačiau iš 12 gimusių vaikų išaugino ir išmokslino tik septynis: tris berniukus — kun. Vladą, vienuolį marijoną (miręs), Bronių — karininką ir apskrities viršininką, ir mūsų jubilijatą Eliziejų — gydytoją, ir keturias mergaites — mokytoją Magdaleną Galdikienę, dailininkę Oną Kučinskienę (Argentinoje), mokytoją Apoloniją Čemarkienę (Brazilijoje) ir Petronėlę Vosylienę (Brazilijoje).

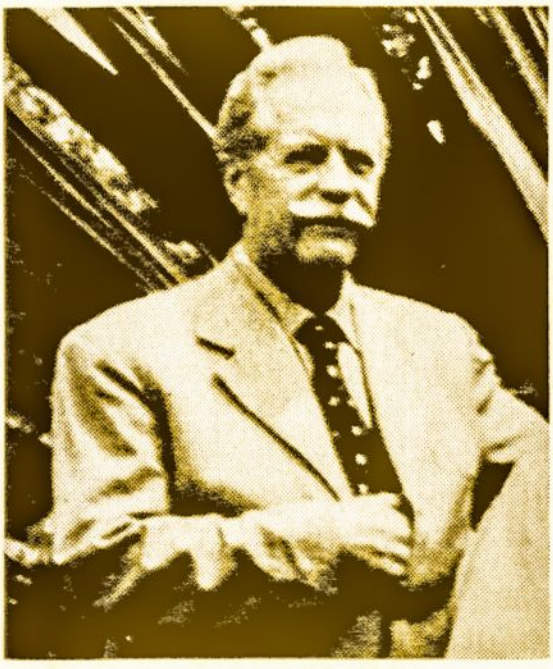

Dr. Eliziejus Draugelis

Motina buvo nepaprastai gailestingos širdies. Ji visuomet paremdavo protingus savo vaikų pageidavimus. Tėvas buvo pažangus mokytojas. Jis naudojo įvairias, jo paties sugalvotas akivaizdinio mokymo priemones.

Lietuvybės dvasia gyveno ir šeimoje, ir mokykloje. Pats mokytojas skatino ir platino draudžiamą, spausdintą Tilžėje, literatūrą. Ją slėpė bičių aviliuose ir stogo šiauduose. Žinoma, tai visa buvo daroma tyloje ir be viešų kalbų. Tačiau visi mokiniai ir ūkininkai suprato, kad maskoliai buvo Lietuvos pavergėjai ir, tuo pačiu, priešai. Ir visi sutartinai, nors ir nebuvo jokio susitarimo padarę, vykdė tylią atsparą. Mokslo metams baigusis, sunešdavo į rugių tarplysius Varšuvos Apygardos Švietimo Globėjo padovanotas knygas, lietuviškas, bet rusų raidėmis, ir jas

sudegindavo. Mūsų solenizantas baigė Bardauskų pradžios mokyklą 1900 m.

Gimnazija

Kai atėjo laikas vaikams tęsti mokslą gimnazijoje, tai Petras Draugelis, žinodamas kokie skurdūs butai yra Marijampolėje, "nusipirko surėstą namelį Kazlų Rūdos miškuose ir su talka atgabenęs, per dieną jį pastatė Degučiuose, Marijampolės priemiestyje, netoli Šešupės kranto" ... Žmonės, praeidami žegnojosi, sakydami: "Vakar čia ėjau, buvo plynas laukas, o dabar namas stovi". Draugeliai, turėdami savo bendrabutį, galėjo lengviau į mokslus eiti.

Solenizantas išbuvo gimnazijoje 1900-1909 m. Jau ir tame laikotarpyje solenizanto gyvenimas yra daugiaveidis. Šalia pagrindinių pareigų — mokslo — jis reiškiasi kitose darbo srityse. Jis rezistentas. "1905 m. mes Mariampolės vyrų gimnazijos ketvirtokai išdrįsom vadovauti gimnazistų sąjūdžiui. Paskelbėm streiką ir įteikėm reikalavimą, kad panaikintų neteisėtas kliūtis stojant į gimnaziją, kad būtų vartojama lietuvių kalba" ... Rusų administracija atsiuntė kazokus numalšinti streikininkus. Tik taktiško ir inteligentiško gimnazijos direktoriaus užtarimas išgelbėjo juos nuo kazokų nagaikų.

Jis kultūrininkas ir visuomenininkas. 1905 m. revoliucijai praūžus, gerokai atsileido caro okupaciniai varžtai. Marijampolėje įsisteigė Šviesos ir Žiburio draugijos. Jos buvo kultūrinio pobūdžio organizacijos. Tačiau kultūrinio skydo priedangoje buvo ugdomas lietuvių tautinis susipratimas, tauta buvo ruošiama nepriklausomybei. E. Draugelis yra jų narys. Jo visur užtenka. Jis paskaitininkas, kelių chorų dalyvis, artistas.

1908-09 m. Draugelių namely Degučiuose įvyko susirinkimas. Jame dalyvavo Pr. Dovydaitis, P. Grajauskas, M. Draugelytė, V. Endziulaitis, kler. M. Krupavičius, Zigmas Starkus, K. Bizauskas, E. Draugelis ir visa eilė vyresnių klasių gimnazistų ir šiaip privačiai besimokančių jaunuolių. Buvo aptartas Lietuvių Katalikų Moksleivių organizacijos įkūrimo reikalas. Svarstyti principai ir nuspręsta parašyti įstatus. Tai buvo padaryta 1910 m. Tasai istoriškas susirinkimas buvo didingos Ateitininkų organizacijos pradžia. Tais pačiais metais Maskvoje buvo įkurta slapta Lietuvių Katalikų Studentų Draugija "Rūta". Tačiau kun. M. Krupavičius, kun. M. Vaitkus, P. Dirkis, kun. St. Yla ir kt. nesutinka su E. Draugelio teigimais. Čia ne vieta leistis į tos problemos narpliojimą.

Draugelis ir spauda

1908 m. Draugelis, V. Žilinskis, V. Tercijonas su keleta savo draugų išleido slaptą moksleivių laikraštėlį "Moksleivių Draugas". Keli numeriai išėjo laimingai. Ilgainiui žandarai susekė leidėjus ir platintojus. Trys buvo areštuoti ir atsidūrė kalėjime. Tik po metų Suvalkų Apygardos Teismas nagrinėjo jų bylą. Jie visi buvo išteisinti. Tačiau vieneri gyvenimo metai buvo prarasti ir vieneri mokslo metai sugaišti. Advokatas Andrius Bulota gynė "nusikaltėlius" pasišventusiai ir be mokesčio. "M. Draugas" atspausdino pirmąją solenizanto novelę "Rožiukė" K. K. Lizdeikos slapyvardžiu. Plunksnos darbas Draugeliui prigijo. Jis pats apie tai sako: "Aš įsibėgėjau ir nesustojau... Įsismaginau. Pagarsėjau karikatūristu, feljetonistu. Plunksna darėsi vis miklesnė, aštresnė". Jis bendradarbiavo Adomo Jakšto leidžiamame satyros laikraštyje "Garnys". Kai kurie jo kūriniai, pav. "Į Lietuvą traukia Ermolai, net jo dulka skarmalai" su atitinkamomis karikatūromis turėjo didelį pasisekimą. Tose satyrose buvo išjuokiami kolonistai, kuriuos caro valdžia įkurdindavo Lietuvoje. Valdžia nupirkdavo praskolintus dvarus, juos parceliuodavo ir sklypus išdalindavo nemokamai arba labai palankiomis sąlygomis iš gilumos Rusijos atgabentiems sentikiams rusams. "Garnio" redaktorius už tas kandžias karikatūras ne vieną kartą buvo nubaustas. Tos karikatūros būtų aktualios ir dabartinei okupuotai Lietuvai. Tik anuometiniai Ermolajai dabar vadinami "vyresniaisiais broliais".

E. Draugelis buvo naujo moksleivių žurnalo "Ateitis" redakcinės komisijos narys. Jis nupiešė "Ateičiai" vinjetę — raudonos rožiukės su aštriais spygliais. Prieš Pirmą pasaulinį karą E. Draugelis rašinėjo į laikraščius: Viltį, Ateitį, Šaltinį, Garnį. Nepriklausomoje Lietuvoje bendradarbiavo Laisvėje, Ryte, Ūkininke, Darbo Sveikatoje, Medicinoje. 1920-21 m. redagavo dienraštį Laisvę, o vėliau savaitraštį Ūkininką ir Darbininką. Jo dažniausi slapyvardžiai buvo K. K. Lizdeika, Homo, Gilius.

Jis pamėgo beletristiką. Geriausiai pavykę rašiniai buvo: Varpams gaudžiant, Alyvos žydi, Kirmėlius. Nepriklausomybės laikais parašė dramą Vergas ir komediją Slidžiais keliais. Pirma gvildeno komunizmo atnešamą žalą, o komedija liečia moksleivių gyvenimą.

E. Draugelis 1914-15 m. parašė keletą populiarios medicinos brošiūras. Atsidūręs tremtyje irgi neleidžia rūdyti plunksnai. Iki

paskutinio laiko jis rašinėja į lietuvių laikraščius Brazilijoje ir Argentinoje, o JAV — Draugui, Lietuvių Dienoms, Ateičiai ir Gydytojų Biuleteniui.

Solenizantas rašo viename laiške: "Mano pašaukimas turėjo būti tik medicinos gydytojo, tačiau gyvenamų momentų skatinamas, mėginau nutolti į šalutinius kelius... Nutolimas nuo savo pagrindinio pašaukimo, gal ne vien dėl mano "kaltės", nebuvo man prielankus".

E. Draugelis 1909 įstojo į Maskvos Universiteto Gamtos Fakultetą. Tik sekančiais metais galėjo patekti "į mano svajotą Medicinos Fakultetą".

Studijas baigė 1914 m. pavasarį. Rudenį turėjo išlaikyti baigiamuosius egzaminus ir gauti gydytojo diplomą. Bet rudenį jis jau buvo fronte, nes liepos mėn., karui prasidėjus, jis buvo mobilizuotas. Tų pačių metų spalių mėn. jis vedė Juliją Čepulytę, kilusią iš Meškuičių, Šiaulių apskr. Tačiau po medaus mėnesio, kuris užtruko tik vieną savaitę, 55 divizija, kurioje E. Draugelis tarnavo, buvo staigiai mesta užkišti skylę praplėštame fronte už Varšuvos ties upe Bzura. Ten pirmą kartą Rytų Fronte vokiečiai panaudojo nuodingas dujas. 1915 m. Rusijos kariuomenė buvo priversta pasitraukti į krašto gilumą. Visa Lietuva atiteko vokiečiams. Dr. E. Draugelio dalinys pasitraukė pro Varšuvą, Lietuvos Brastą, Baltvydžio girias ir įsitvirtino balose prie Naručio ežero. 1916 m. E. Draugelis nuvyko į Maskvą, išlaikė egaminus ir gavo diplomą. Vėliau jis buvo pakeltas į Divizijos ligoninės ordinatorius ir apdovanotas šv. Onos ir šv. Stanislovo ordinais.

1917 m. pradžioje buvo perkeltas į ligoninę Voroneže, kur buvo didžiulė lietuvių karo tremtinių kolonija. Ten jis plačiai įsijungė į lietuvišką darbą ir aktingai dalyvavo lietuvių politiniame gyvenime. Jis buvo išrinktas į Vyr. Lietuvių Tarybą Rusijoje, kurios būstinė tuo laiku buvo Voroneže. Po Spalių Revoliucijos Rusijoje įsigalėjo komunistinis režimas. Jis negalėjo pakęsti įvairių tautinių organizacijų. Jas visas uždarė ir perėmė savo valdyman. Visus Vyr. Tarybos narius ir kelioliką ateitininkų moksleivių, paspriešinusių bolševikų agitatoriams — smurtininkams viename mitinge, suėmė ir nugabeno į kalėjimą. Tačiau už kelių savaičių jie visi buvo paleisti. Anarchija Lenino utopiškoje Sovietijoje didėjo. Pavojus gyvybei kasdien augo. Todėl E. Draugelis 1918 m. ankstybą pavasarį su žmona ir 6 mėnesių sūneliu Vytautu pasileido į vokiečių okupuotą Lietuvą.

Nepriklausomoje Lietuvoje

Grįžęs į Lietuvą, E. Draugelis apsistojo Draugelių namuose Degučiuose. Kreishauptmanas sutiko palankiai grįžusį gydytoją. Net grąžino dalį baldų, kuriuos okupantai vokiečiai buvo tariamai pasiskolinę.

1918-20 m. buvo lietuvių tautai ypatingi: reikėjo apginti ir įgyvendinti 1918 m. Vasario 16 d. deklaracijos pradus. Šviesuomenės buvo maža. Todėl visiems teko dirbti visokį darbą ir kartais atlikinėti keletą pareigų. E. Draugelis yra geriausias tokio atvejo pavyzdys. Enciklopedija patiekia tokį jo darbų katalogą.

1918 m. lapkričio mėn. išrinktas viešame mitinge Marijampolės miesto tarybos nariu. Mėnesiui praėjus, jis tapo Mariampolės pirmu lietuviu burmistru. 1918 m. liepos vidury jis buvo kooptuotas į Lietuvos Tarybą Vilniuje. 1919 m. kovo mėn. L. R. Kryžius pavedė jam organizuoti Kaune apkrečiamųjų ligų ligoninę. Jis įkūrė ją viename gale buv. Karo Ligoninės, Karmelitų pastatuose. Vėliau ją perėmė Karo Ligoninė.

Dr. E. Draugelis savo laiške prisimena, kad, į šitą užkrečiamų ligų ligoninę valdžios įsakymu turėjau priimti Prūsų lietuvį Aukštuolaitį... Jis nesirgo nė užkrečiamomis, nė neužkrečiamomis ligomis. Tik vėliau E. Draugelis patyrė, kad jis buvo internuotas, kaip vokiečių informatorius. Kitas tos pačios rūšies ligonis buvo karininkas Glovackis, II pėstininkų pulko vadas. Jis griežtai baudė ir tvarkė fronto lauke įsibrovusius į karių eiles komunistus. Kada ir kaip baigėsi Aukštuolaičio kuracija, E. Draugelis neatsimena. Glovackio išgydymas buvo visai savotiškas. "Vieną dieną II p. p. rikiuotėje atžygiavo prie ligoninės ir paaiškino, kad jų vadas jiems reikalingas. Pagarbiai jį užkėlė ant žirgo ir tvarkingoje rikiuotėje nužygiavo į prezidentūrą... Taigi, kartais su neaiškiais ligoniais atsitinka ir taip"...

1919.X.9 - 1920.VI.19 E. Draugelis buvo Vidaus Reikalų ministeris Ernesto Galvanausko kabinete. 1920-1926 Steigiamojo, I ir II seimų narys. Jis buvo II-jo seimo sekretorius. Seimuose pirmininkavo Krašto apsaugos, Savivaldybių, Administracijos, Darbo ir Socialinės Apsaugos ir kt. komisijoms. E. Draugelis, F. Mikšys, D. Trimakas, St. Šilingas ir Pikčilingis įsteigė Lietuvių Ūkininkų Sąjungą. Ji per trumpą laiką tapo didžiule organizacija su 50,000 narių. Ji rūpinosi ne tik ūkiniais žemdirbių reikalais, bet reiškėsi ir politiniame gyvenime. St. seime ir kituose seimuose turėjo stambią grupę savo atstovų, įėjusių į Krikščio-

nių Demokratų bloką. E. Draugelis buvo ilgametis L. Ū. Sąjungos pirmininkas ir aktyviai dalyvavo kitose ūkinėse organizacijose, draudimų bendrovių ir bankų valdybose.

1926-27 m. Sveikatos departamento direktorius. 1928 m. Kauno ligoninės ordinatorius. 1932-40 m. Valstybinės Psichiatrinės ligoninės Suvalkų Kalvarijoje direktorius. Jis perėmė ją labai apleistą visais atžvilgiais. Plačios apylinkės gyventojai ją vadino ne ligonine, bet beprotnamiu. Atrodo, kad jie turėjo pakankamo pagrindo. Ligoninė tilpo atremontuotose kareivinėse. Tačiau tos patalpos netiko jokiai ligoninei, Tai buvo didžiulis trijų aukštų namas su didelėmis salėmis bei koridoriais. Nemaža kambarių langų turėjo geležinius virbus. Durys buvo su paprastomis rankenomis. Nors šildymas buvo centrinis, bet kiekviename aukšte buvo tik po vieną vonią ir klozetą. Trūko stalų, lovų ir kitokių būtinų ligoniams patogumų. Ligonių skaičius svyruodavo tarp 800-900. Buvo tik direktorius ir du medicinos gydytojai, kurie buvo psichiatrai. Personalo buvo apie 200, tačiau blogos kokybės. Gydymas buvo vėlyvų viduramžių. "Neramius mėgdavo nuraminti kumščiais arba uždarydavo tuščiame kambaryje kol užsirėkę ir pavargę nutildavo". Pasitaikydavo ligonių moterų išprievartavimų. Nemaža įvykdavo vagysčių. Maistas buvo netinkamas.

Tokiai nepakenčiamai būklei pašalinti E. Draugelis ėmėsi skubių priemonių. Padarė griežtą personalo atranką. Sunkiau nusižengę buvo tuojau atleidžiami, o padarę lengvesnį nusikaltimą buvo 1-2 kartu įspėjami. Naujai samdomi privalėjo turėti ne tik stiprius raumenis, bet ir nusimanyti apie ligonių priežiūrą ir įvairiuose amatuose susivokti. Tuo būdu ligoninės personalo eilėse atsirado stalių, mūrininkų, daržininkų, elektromechanikų, centrinio šildymo prižiūrėtojų ir net dirigentų. Su jų pagalba pavyko daugelį buvusių ligoninėje trūkumų pašalinti.

Buvo iš ligonių organizuotas choras, orkestras ir įsteigtas knygynėlis ir vasaros teatras. Tai buvo gydymo darbu ir gera nuotaika sėkminga pradžia.

Aptvėrė ligoninę ir sutvarkė jos rajoną. Pagerino maistą. Žydams ligoniams sutvarkė košer maisto pristatymą. Dr. Draugelis nesuspėjo visų savo planų įgyvendinti, nes 1940 m. įsiveržusių į Lietuvą komunistų pastatyta liaudies vyriausybė tuojau atleido jį iš pareigų.

Abidvi okupacijas E. Draugelis išgyveno būdamas Gižų vls. Sveikatos punkto vedėjas.

Draugelis tremtyje

Antrajam Raudonųjų okupacijos viesului atūžiant, E. Draugelis ir keli jo šeimos nariai pasitraukė į Šiaurės Vakarų Vokietiją. Paskutinius hitlerinio karo metus praleido gydytojaudamas Nortbudėje. 1945-46 m. buvo kelių UNRRA stovyklų gydytojas. 1946 m. organizavo Buxte-Hudėje lietuvių tremtiniams progimnaziją. 1947 metais išvyko su žmona Julija, dukra Marija ir sūnumis Vytautu, Gediminu ir Kęstučiu į Braziliją, kur jau anksčiau buvo įsikūrusi jo sesuo. Ten dirbo dešimtį metų, kaip medikas - analizuotojas įvairiose ligoninėse. Dabar yra pensininkas. Dr. E. Draugelis ir tremtyje dirba ir kruta Lietuvai. 1958 m. buvo išrinktas Sao Paulo L. B. Tarybos prezidiumo pirmininku. Jis yra aktyvus P. L. B. narys.

Dar tenka parašyti keletą sakinių apie Dr. E. Draugelį kaip gydytoją. Jis baigė Maskvos Universitetą prieš Pirmąjį Pasaulinį karą. Mokslo lygis jame buvo aukštas. Daugelis jo profesorių buvo iškilaus lygio specialistai ir galėjo lengvai konkuruoti su Vakarų Europos mokslininkais. Tad E. Draugelis galėjo plačiai išsimokslinti medicinoje. Atrodo, kad jis tai padarė. 1918-26 m. jis buvo tautinio atgimimo viesulo įtrauktas į politinį ir visuomeninį - ūkinį darbą. Tačiau jis ir tuomet jautė sėdįs ne savo suole. Jei per tuos metus susidarė kai kurie balti plotai jo mediciniškoje žinijoje, tai jis su kaupu tai išlygino, grįžęs į savo pašaukimo darbą — gydytojavimą. Čia pacituosiu vieno mąstingo ir daug reikalaujančio paciento laišką: "Kalvarijoje buvo keli gydytojai Psichiatrinėje ligoninėje ir keli mieste. Iš akies sprendžiant Draugelis buvo mėgiamiausias ir daugiausia praktikos turėjo. Žmonės jį mėgo. Dėl ko, pasakyt negalėčiau. Gal dėl to, kad jis visuomet nuotaikingai pro ūsą kalbėjo, gal dėl to, kad jis negailėjo laiko ligonį ištirti. Bet daugiausia jį žmonės mėgo už atvirumą. Jis nemuilino akių, kaip daugelis gydytojų, bet atvirai pasakydavo už kiek laiko ligonis mirs. Laiką ne visuomet pavykdavo įspėti, bet visi mirdavo, kam jis tokį dekretą paskelbdavo. Draugelis Kalvarijoje buvo mano gydytojas. O aš renkuosi gydytojus, kurių medicinišku sąžiningumu ir išmanymu pasitikiu".

— — —

Solenizantas yra vaivorykštiškai apsišvietęs asmuo. Puikus dialogo dalyvis. Sangvinikas. Jo kalboje, kaip ir jo raštuose, čiurlena, kaip kalnų upelis, kartais kandus, bet ne užgaunantis, hu-

Bernardas Žukauskas

Gimė 1897 m. rugpiūčio mėn. 20 d. Maišymų km., Rudaminos vls., Kalvarijos aps., knygnešio Andriaus Žukausko šeimoje. Tėvas buvo baigęs pradžios mokyklą. Bet buvo šviesus žmogus. Namuose stipriai reiškėsi lietuviška ir katalikiška dvasia. Jis buvo knygnešys ir dirbo drauge su Rudaminos klebonu J. Sadausku. Nors nepasiturintis, bet rūpinosi, kad vaikai būtų išprūsinti. Gausios šeimos visų išmokslinti nepajėgė, bet darė, ką galėjo. 1909 metais Bernardą su vyresniuoju broliu Liudu išvežė mokytis į Seinų keturklasę mokyklą.

Pradžioje godžiai skaitė "Aušrinę". Pasirodžius "Ateičiai", ją tuojau užsiprenumeravo. 1912-13 mokslo metais įstojo į Moksleivių Ateitininkų Seinų kuopelę ir per visą gyvenimą žygiavo jų gretose. Seinų kuopelėje teko paruošti ir skaityti pirmą savo referatėlį apie kun. A. Vienožinskio poeziją, kurio daugumą dainų buvo išmokęs iš savo vyresniosios sesutės Agnietės. 1914 metais kaip tos kuopos pirmininkas dalyvavo Ateitininkų konferencijoje Vilniuje. Tą pat vasarą buvo vienas iš vadų streiko prieš

moras. Tos savybės užsiliko iki dabar. Jis ir šiandien sielojasi pagrindiniais žmogaus ir tautos klausimais. Jis pats formuluoja žmoniją ir lietuvį deginančius klausimus: "Bet ar mirė jau Dievas? Ar amžinai žuvo mūsų tėvynė?" Ir pats drąsiai tvirtu balsu atsako: "Ne, ir ne!". Ir abejojančiam sunku netikėti tokį liudininką.

Mes žinome, kad Jubiliatas yra pasiryžęs savo ilgaamžio gyvenimo patirtį apvilkti žodžiais. Mes esame tikri, kad jam užteks kūrybinės galios baigti abudu savo atsiminimų tomu:

I. Atsiminimai, kurie nesikartoja.

II. Atsiminimai, kurie geriau, kad nebūtų.

Mes linkime solenizantui sveikatos, giedrios nuotaikos ir viltingo rytojaus.

Dr. Domas Jasaitis

Rašiniui žinių šaltinis buvo: Laiškai El. Draugelio, M. Galdikienės - Draugelytės, B. Žukausko, M. Krupavičiaus ir mano asmeniški atsiminimai.

lenkės ponios Komarovskos kėslus lenkinti jos globai pavestus Lietuvių nukentėjusių dėl karo d-jos moksleivius. Streikas buvo sėkmingas.

1915 metų rugpiūčio mėn. Vilniuje susispietę moksleiviai buvo evakuoti Voronežan. Ten įstojo į Vilniaus Martyno Yčo gimnaziją. Voroneže teko globoti jaunesniuosius moksleivius ateitininkus. Mergaičių globėja buvo Bronė Buivydaitė (Tyrų Duktė). Jiems redagavo laikraštėlį "Mūsų Kardas". Ateitininkų kuopa buvo pasidalinusi kuopelėmis, bendrabučiais. Teko pirmininkauti vienai Nikitino bendrabučio kuopelei. Be to, jis priklausė Sociologų sekcijai, moksleivių bendram ir ateitininkų chorams, ateitininkų orkestrui, tremtiniais rūpinimosi kuopai. Taip pat buvo šapirografuoto ateitininkų laikraštėlio "Inkaras" administratorium bei ekspeditorium.

Bernardas Žukauskas

Vykstant Rusijos 1917 metų revoliucijai, Velykų atostogų metu nuvyko Minsko gubernijon ir per Velykų šventes Koroleviščiavičiaus bažnytkaimy surengė pirmą savo mitingą. Tų pat metų vasaros atostogoms nuvyko pas brolienę, mokytojavusią Naujadvary (Novy Dvor), Minsko gub. Kadangi toje apylinkėje gyveno gana daug lietuvių, todėl suorganizavo rinkimams pravesti į Rusijos Lietuvių Seimą Petrapilyje komisiją. Atstovais į

seimą buvo išrinkti kun. V. Borisevičius (vėliau Telšių vyskupas, bolševikų nukankintas) ir B. Ž. Seime priklausė krikšč. dem. frakcijai. Taipogi dalyvavo tuo metu vykusioje krikščionių demokratų konferencijoje, kuri paruošė naują krikščionių demokratų partijos programą. Po seimo grįžo Minskan ir jo apylinkėse: (Naujadvary, Borisove, Ratomkoje) gyvenantiems lietuviams aiškino svarbą nutarimo, reikalaujančio Lietuvai nepriklausomybės. Tose vietovėse buvo įkurti ir krikščionių demokratų skyriai.

Vėliau sugrįžęs Voronežan aktyviai dalyvavo visuomeniškoje veikloje. Tų metų rudenį perkėlus Krikšč. Demokratų partijos Centro Komitetą iš Petrapilio Voronežan, buvo kooptuotas į Centro Komitetą ir buvo jo protokolų sekretoriumi. Atkėlus Voronežan "Ateities Spindulius", buvo jų administratorium. Sudarius Katalikų Veikimo Fondą, buvo išrinktas jo slaptos valdybos nariu. B. Ž. buvo vienas iš steigėjų Agitatorių kuopos, kuri vėliau, Vyt. Endziulaičio pasiūlymu, buvo pavadinta politiniai - visuomenine sekcija. Ta sekcija buvo, kuriant Nepriklausomą Lietuvą, steigiama prie daugelio Ateitininkų kuopų Lietuvoje ir atliko žymų vaidmenį tame darbe.

1918 m. pradžioje Voronežo karinis - revoliucinis komitetas nuteisė mirti kun. M. Krupavičių už "kontrrevoliucinę" veiklą. Tik skubus išvykimas galėjo išgelbėti gyvybę. B. Ž. paruošė pabėgimą ir palydėjo jį iki Kozlovo. Tą pavojingą misiją atlikęs, nuvyko Tambovan ir, sušaukęs gausų lietuvių mitingą, padarė pranešimą apie Voroneže įvykusius lietuvių veikėjų suėmimus, be to, iš ten painformavo Maskvoje gyvenančius P. Leoną, St. Šilingą ir Vyt. Endziulaitį apie Voronežo įvykius.

1918 m. balandžio mėn. vienas iš pirmųjų išvyko Lietuvon. Vyko kaip atstovas Krikšč. Demokratų Centro Komiteto ir Rusijos Ateitininkų Centro Valdybos. Ateit. Centro valdyba buvo jam pavedusi Vilniuje organizuoti centrinę vadovybę Lietuvoje. Suėjus į kontaktą su Vilniaus kuopos Ateitininkų valdyba, tas uždavinys buvo sėkmingai išspręstas, į ją kooptavus jau grįžusius Rusijos Ateitininkų atstovus. Grįžęs tėviškėn Rudaminon, sukūrė krikšč. demokratų branduolį iš kaimų atrinktų patikėtinių politiniam veikimui, kuriems ėmėsi vadovauti kun. Kudirka. Du iš tų patikėtinių vėliau buvo išrinkti atstovais į Steigiamąjį seimą (Jonas Giniūnas ir Valatkevičius). Mokslo metams prasidedant, įstojo į Marijampolės gimnaziją. Gyveno su A. Matulaičiu Blaivybės Draugijos namuose. Tai buvo gana patogi veikimui vieta. Salėje vykdavo didesni susirinkimai, o jų kambaryje valdy-

bų bei komisijų posėdžiai. Pačioje Mariampolėje įkūrė inteligentų Krikšč. Demokratų skyrių. To skyriaus nariai: dr. E. Draugelis, dr. K. Jokantas, A. Šmulkštys, A. Staugaitis, V. Kazakaitis, Ona Muraškaitė — buvo išrinkti Lietuvos Steigiamojo seimo atstovais. 1918 m. rudenį sužinojo, kad vokiečiai rengiasi išvežti iš Kvietiškio dvaro 33 treigius kumelius. B. Ž. su A. Staugaičiu nuėję padarė darbininkų mitingą, ragindami neleisti Lietuvos turto vežti Vokietijon. Treigiai buvo išgelbėti. Bet už kelių dienų vokiečiai areštavo B. Ž. kaip bolševiką. Iš arešto paleido miesto valdybai įnešus 10,000 rublių užstatą.

Politinė visuomeninė sekcija palaikė ryšį su Kr. Demokratų centru ir uoliai platino gautus atsišaukimus. Vienas tokių, berods rašytas Vyt. Endziulaičio "Kas geriau, vokiečiai ar bolševikai? Tas pats velnias!. . ." buvo išplatintas po visą Suvalkiją.

1918 m. Kalėdų atostogų metu įvyko pirmoji vieša Ateitininkų konferencija. B. Ž. buvo išrinktas jos pirmininku. Jis su kitais prezidiumo nariais: E. Ratkevičaite ir K. Augium sveikino konferencijos vardu nesenai konsekruotą Vilniaus vyskupą Jurgį Matulaitį. Konferencijos metu susidarė nuotaika stoti savanoriais į Lietuvos kariuomenę. Tuo metu Vilniuje virė labai audringas politinis veikimas. Politikos vairuotojai prez. A. Smetona ir prof. A. Voldemaras (min. pirm. ir užs. reik. ministeris) slaptai išvažiavo Vokietijon. Rusų bolševikai artinosi į Vilnių, o patį Vilnių, dar nesuspėjus iš Vilniaus konferencijos atstovams išsivažinėti, užėmė lenkai. Nuotaika ginti savo kraštą buvo visuotinė. Beveik visi 7 ir 8 klasių mokiniai išvažiavo Kaunan kaip savanoriai. Išvažiavo ir buvę Mariampolėje abiturientai A. Endziulaitis, A. Matulaitis ir kiti. B. Ž. dėl nesveikatos buvo paleistas iš kariuomenės ir grįžo Mariampolėn baigti gimnazijos. Želigovskiados metu jis vėl stojo kariuomenėn, o 1921 m. paleistas iš kariuomenės išvyko Vokietijon studijoms. Studijuodamas Berlyne kurį laiką buvo Berlyno studentų Ateitininkų klubo pirmininku. Teisės mokslus baigė V. D. U. Kaune 1928 m.

Atostogų metu aktyviai dalyvavo visų seimų rinkimų kampanijose. Studijuodamas Kauno universitete iškėlė sumanymą leisti universitete veikiančiai Ateitininkų kuopai skaldytis į mažesnius vienetus korporacijų ar draugovių pavidale. 1926 m. pasiūlymas buvo priimtas. B. Ž. buvo vienas iš steigėjų Kęstučio korporacijos, kuriai paruošė statutus. Vėliau, tarnaudamas Teismo magistratūroje Ukmergėje, su Pijum Grajausku vadovavo Ateitininkų Sendraugių skyriui, kurio veiklą maskavo "Naujosios Ro-

muvos Bičiulių" vardu. Buvo rengiami pokalbiai, ruošiamos visuomenei paskaitos, kurios buvo gausiai lankomos. Paskaitininkais buvo kviečiami žymesni mokslininkai, politikai bei visuomenininkai: Iš jų pažymėtini: adv. M. Sleževičius, prof. V. Čepinskis, komp. St. Šimkus, prof. K. Pakštas, prof. V. Šilkarskis, prof. J. Puzinas, Juozas Keliuotis ir kiti. Anot J. Keliuočio, tai buvo pats gyviausias "Naujosios Romuvos" bičiulių skyrius.

Pirmosios rusų bolševikų okupacijos metu turėjo būti suimtas pirmųjų areštų metu. Bet, laimingai arešto išvengęs, atsidūrė Vokietijoje. Grįžo į Lietuvą 1941 m. gale. Antrai okupacijai artėjant, pasitraukė su šeima į Vokietiją. Gyvendamas Hanau stovykloje dalyvavo Ateitininkų Sendraugių skyriuje, dr. A. Gylio pakviestas buvo Vokietijos Lietuvių Bendruomenės Centro Komiteto reikalų vedėju, o vėliau ir Tremtinių Bendruomenės Centro Komiteto nariu. Atvykęs į J.A.V., Philadelphijoje įkūrė Krikščionių Demokratų Sąjungos skyrių, kuriam pirmininkavo 12 metų. Buvo vienas iš iniciatorių įkurti Ateitininkų Sendraugių Sąjungos skyrių. Be to, aktyviai dalyvavo Bendruomenės apylinkės veikloje.

Išėjęs pensijon, apsigyveno Chicagoje, kur apie trejetą metų vadovavo Krikščionių Demokratų Sąjungos Chicagos skyriui ir vieną kadenciją buvo Krikščionių Dem. Sąjungos Centro Komitete.

B. Žukauskui nėra svetima spauda. Jis rašinėjo į įvairius laikraščius Nepriklausomoje Lietuvoje ir tremtyje. Yra atspausdinęs "Pirmojo Pasaulinio karo tremtyje".

Sukūrė šeimą su Monika Grigaityte. Turi dukrą Ritą ir sūnų Algį. Bernardas Žukauskas yra ryškus pavyzdys, kiek sąžiningas pilietis gali pasitarnauti savo kraštui, kiek sąmoningas visuomenės narys, vedamas taurios pasaulėžiūros, sugeba nuveikti reikšmingų ir naudingų darbų bendruomenei ir sąjūdžiams, kurių vėliavas garbingai neša.

J. Ž. B.

IN MEMORIAM

Prisimenant Kazį Bizauską - Kazaitį

Sukakčių būna visokių —gyviems ir mirusiems. Tačiau jų gyvenimo pėdsakai nesibaigia su sukaktimi arba mirtimi, nes žmogaus nuopelnų savo kraštui, savajai tautai bei žmonijai net mirtis neįstengia atimti. Jų mintimis, jų idealais ir nuveiktais darbais ir po to minta.

Nepriklausoma Lietuva kaip tik buvo praturtėjusi eile ypatingai taurių asmenybių, kurios mums švietė ir švies kaip skaidrūs žibintai. Į jų skaičių įsirikiuoja garbingo atminimo ateitininkų pirmūnas ir Lietuvos Respublikos visuomenininkas, politikas, diplomatas Kazys Bizauskas - Kazaitis, kuris, jei būtų gyvas Sibiro taigų ištrėmime, šiemet vasario mėn. 2 dieną būtų šventęs 75 metų amžiaus sukaktį.

Jo asmuo buvo sutapęs ne vien tik su valstybininko bei diplomato veikla, bet su plačiu bei giliu visuomeniniu, tautiniu ir kultūriniu gyvenimu. Jis buvo darbštumo simbolis. Jo veržlumas, ypač, pačioje jaunystėje, planų platumas, įvairumas, mokėjimas prieiti prie žmonių masės ir įgyti pasitikėjimą — darė jį retų sugebėjimų žmogumi. Jis buvo ramaus būdo, šaltai galvojantis, santūrus ir visame kame saikingas. Ir dar svarbi ypatybė, gili meilė Lietuvai — tėvų kraštui, ir jos žmonėms, meilė visam kas lietuviška, katalikiška, buvo jo viso gyvenimo nuo pat jaunystės kelrodis ir jo turinys.

Kazys Bizauskas - Kazaitis (tai jo jaunystės laikų slapyvardis) gimė 1893 metais vasario mėn. 2 dieną Paviluostoje, Kuldingos apskr., Latvijoje, kur jo tėvai tuomet gyveno. Atsieit, gimė, augo ir pradžios mokyklą išėjo kaimyninėje Latvijoje. Baigęs vietos pradinę mokyklą, įstojo į Mintaujos gimnaziją. Būdamas pradžios mokykloje išmoko latvių kalbos, o gimnazijoje vokiečių bei rusų. Tai tokiu būdu Kazys Bizauskas dar vaiku būdamas mokėjo keturias kalbas, o pabuvęs Šveicarijoje pramoko ir prancūziškai. Ilgainiui jo tėvai persikėlė gyventi į Anykščius. Tėvui mirus, jį globoti pasiėmė tėvo brolis kun. Antanas Bizauskas — pranciškonas ir išsiuntė 1907 m. į Šveicariją mokytis katalikiškoje

mokykloje. Bet dėl nepalankių gyvenimo sąlygų ir aplinkybių Kazys Bizauskas grįžo į Lietuvą ir įstojo į Vinogradovo gimnaziją Vilniuje, kurioje baigęs keturias klases, persikėlė į Kauno grafo Platovo vardo gimnaziją. 1913 metais ją baigia su pagyrimu. Turėdamas brandos atestatą išvyko į Maskvą, kur įstojo į universitetą studijuoti teisių mokslus. Čia jam atsivėrė nauji akiračiai: studijos ir organizacinė veikla lietuvių studentų tarpe. Tačiau tais malonumais neilgai teko džiaugtis. Mokslą ir veiki-

Kazys Bizauskas

mą sutrukdė kilęs I p. karas. Kazys grįžta Lietuvon ir 1915 m. karo fronto atkirstas lieka Lietuvoje — Panevėžyje. Vokiečiai, užėmę Panevėžį, tuojau pradėjo tvarkyti visas gyvenimo sritis. Susidarė grupė iniciatorių, kurių skaičiuje buvo ir K. B., rūpintis įkurti gimnaziją "Saulės" vardu. Leidimas buvo gautas. Gimnazija pradėjo veikti. Jos pirmuoju inspektorium ir lietuvių bei lotynų kalbų mokytoju tapo paskirtas K. B. ir tose pareigose išbuvo iki 1917 metų. Tuo pačiu metu K. B. buvo ir Panevėžio miesto valdybos nariu. 1917 m. buvo pakviestas dalyvauti lietuvių konferencijoje ir tapo išrinktas į Lietuvių Tarybą. Jis pasirašė 1918 m. Vasario 16 dienos Lietuvos Nepriklausomybės at-

statymo aktą. 1919 m. sausio 1 d. buvo paskirtas Lietuvių delegacijos Anglijoje patarėju, o 1920 m. dalyvavo derybose su Rusija, kaipo taikos delegacijos generalinis sekretorius. 1920 m. aktingai dalyvavo rinkiminėje kampanijoje ir buvo išrinktas St. seimo atstovu. Dr. Griniui sudarius ministerių kabinetą, buvo pakviestas Švietimo ministeriu. Užėmęs šį postą, kaipo rimtas pedagogas, parodė didelės kūrybinės iniciatyvos švietimo srityje. 1922 m. kovo 30 d. buvo paskirtas Lietuvos atstovu prie šv. Sosto Romoje. 1923 m. rugsėjo 24 d. buvo paskirtas Lietuvos atstovu J. A. V. O 1927 m. rugsėjo 1 d. buvo paskirtas Lietuvos įgaliotu ministeriu Rygoje. 1928 m. gegužės 16 d. atstovu į Angliją — Londone. 1930 m. spalių 14 d. ministeriu į Hagą Olandijoje. 1932 m.X.1 buvo paskirtas U. R. ministerijoje Teisių Departamento direktoriumi. 1939 m. kovo 27 d., sudarius koalicinį ministerių kabinetą, buvo paskirtas ministerio pirmininko pavaduotoju, o Vilnių prijungus — drauge įgaliotu ministeriu Vilniuje.

Bolševikams atėjus, 1940 m. liepos mėn. jis buvo areštuotas. (Pastaba: T. S. redakcija yra gavusi A. Zundienės - Bizauskaitės laišką: "Tikrų žinių apie Tėvelio žuvimą neturiu. Tiek težinau, kiek prof. Ignas Končius yra pasakojęs. Vokiečių - Sovietų karui prasidėjus, Tėvelis drauge su kitais politiniais kaliniais buvo išvežtas iš Kauno kalėjimo. Pakelyje dalis kalinių, jų tarpe ir tėvelis, buvo persodinti į kitą autobusą, ir jų tolimesnis likimas nežinomas. Manoma, kad pakelyje jie buvo sušaudyti. Červenėje kalinių tarpe jo nebuvo")

Kazys Bizauskas lietuvių spaudoje reiškėsi nuo 1909 m., bendradarbiaudamas Šaltinyje, Draugijoje, Viltyje, Vienybėje ir Ateityje. Išspausdino Spelmano Išpažinties paslapties vertimą 1912 m. 1921 m. parašė ir išleido Lietuvių literatūros teoriją, kuri tarnavo mokykloms visą nepriklausomybės laiką. 1933 m. išvertė Vl. Sirakomlės — Nemunas ir kt. Buvo vienas iš aktyviausių XXVII Knygų Mėgėjų Dr-jos narių. Organizavo leidyklą "Žinija", kuriai parūpino naują V. Pietario raštų leidimą.

Tačiau pats didžiausias K. Bizausko nuopelnas, paliktas Lietuvos jaunimui, yra įsteigimas žurnalo "Ateitis", kuris iki šiol eina, ir padėjimas pagrindų Ateitininkų organizacijai.

Persikėlęs iš Vilniaus į Kauno gimnaziją, rado čia žymiai daugiau lietuvių moksleivių ir palankesnes veikimui sąlygas.

Lietuvių visuomenės pasaulėžvalginė diferenciacija suaktyvėjo Aušros laikotarpyje. Galima sakyti, kad ji baigėsi apie 1905

metus. Spaudą atgavus, prasidėjo analoginis vyksmas ir mūsų mokslus einančiame jaunime, kurio skaičius gerokai išaugo. Aušrinė pasirodė I.30.1910, kaip Lietuvos Žinių priedas.

Pradžioje jos pakraipa nebuvo ganėtinai išryškėjusi. Todėl trumpą laiką ji patenkino visą mūsų moksleiviją. Tačiau už kelių mėnesių tapo aišku, kad Aušrinė negali atstovauti visos lietuvių moksleivijos. Jau 1910 m. rugsėjo mėn. pasirodo ranka rašytas slaptas moksleivių laikraštėlis Ateitis. Tai buvo K. Bizausko sunkaus darbo ir pasišventimo išdava. Mažytės Ateities išėjo tik keturi numeriai. Vienas ar keli asmenys be Gutenbergo technikos leisti laikraščio negalėjo. Reikėjo ieškoti kitų kelių. Juos surado lietuvių katalikų moksleivių delegacija, kurioje svarbią rolę vaidino K. Bizauskas, 1910 m. gruodžio 20 pasibeldžiusi į mąstingo A. Jakšto - Dambrausko žurnalo "Draugija" duris. Jis sutiko Ateitį leisti kaip Draugijos priedą. Už duotą pažadą - sutikimą, jis paėmė delegacijos pasižadėjimą aprūpinti Ateitį raštais ir padėti ją administruoti, ir net remti piniginiai — rinkti aukas Ateities spausdinimui. Pirmas spausdintas Ateities numeris, kaip žurnalo Draugija priedas, pasirodė sausio mėn. 1911 m. Tie įvykiai yra mano plačiai aprašyti žurnale Ateitis 1961 m. antrame numeryje 78-83 psl. Be to, K. B. aktyviai dalyvavo Ateitininkų veiklos programos išdirbime. Jis daug prisidėjo sušaukimui pirmos ateitininkų konferencijos, kuri įvyko 1911 m. birželio 7-8 d. Kaune kun. Dambrausko - Jakšto bute.

Aš galiu tik tiek nedaug žinių suteikti apie ateitininkų pirmūną, visuomenininką, kultūrininką ir politiką K. Bizauską. Neabejoju, kad Ateitininkų Federacija turėtų surinkti daugiau duomenų apie jo gyvenimą ir darbus ir, gal būt, tragišką žūtį.

Tenka apgailėti, kad tokį kilnų lietuvį, tautai ir valstybei nusipelniusį vyrą, mūsų spauda tinkamai neįvertina.

Povilas Dirkis

Dr. Viktoras Jasaitis

Gimė 1901 m. gruodžio 14 Stanaičiuose, Garliavos v., Kauno aps. Pradžios mokslą išėjo Garliavoje. Gimnaziją — Voroneže (1915-18) ir Kaune (1919-22). Studijavo Muensteryje, Vestfalijoje ir Vienoje. Chemijos studijas baigė filosofijos daktaro laipsniu. Baigęs studijas dar du metu dirbo pas prof. Strache, tyrinėdamas rudosios anglies suskystinimo galimybes. Jis specializavosi kuro chemijos klausimuose, nes, jo broliui Juozui įsteigus Ežerėčio (prie Zapyškio) didžiulę durpių gamybos įmonę, planavo pritaikyti savo žinias — iš durpių gaminti žibalą arba dujas ir jas vamzdžiais tiekti Kaunui. Tačiau Ežerėtis perėjo Kauno miesto savivaldybės žinion, o ji to plano nevykdė.

V. J., grįžęs į Lietuvą, dirbo K. A. ministerijoje. Jis tapo paskirtas Ginklavimosi Valdybos sprogstamųjų medžiagų skyr. viršininku. Tas pareigas ėjo iki pirmos bolševikų okupacijos (1940), čia bedirbdamas išrado kai kurių sprogstamų medžiagų pagerintus gamybos būdus. Juos pritaikė Linkaičių (Lietuvoje) ginklų gamykloje. Šalia to dėstė Aukštuosiuose karininkų kursuose, Pavasario komercinėje mokykloje.

Tyrimų laboratorijos įrengimo reikalais ir užperkamų užsienyje sprogstamų medžiagų patikrinimui, jis lankėsi Švedijoje, Prancūzijoje, Šveicarijoje, Vokietijoje ir Austrijoje.

V. J. taip pat vadovavo kokybinės bei kiekybinės analizės laboratorijai.

1940-44 buvo V. D. U. Kaune docentas ir neorganinės bei analitinės chemijos katedros vedėjas.

Gausiai bendradarbiavo Kosmose, Mūsų Žinyne, Trimite, Ugniagesyje, Ateityje ir kt.

1920 kovojo kaip šaulys savanoris Varėnos - Valkininko bare prieš lenkus. Buvo paimtas į nelaisvę. Tačiau pabėgo. Per visą gyvenimą buvo veiklus ateitininkas. Vienoje organizavo lietuvius studentus. 1926-28 buvo Vienos studentų draugijos pirmininkas. Tremtyje, Vokietijoje, 1946-48 buvo L. Tr. Bendruomenės vyriausios valdybos ir švietimo valdybos narys. Atvykęs į J.A.V. (1948), apsigyveno Waterbury, Conn. Vienerius metus buvo tremtinių dr-jos pirmininkas. L. Enciklopedijos bendradarbis.

1951 m. išsikėlė į Lewiston, Idaho, prie Snake River. Ten jis greitai iškilo į tyrimų lobaratorijos vedėjus. B-vė Cascade

Cartridge, įvertindama jo nuopelnus, pastatė dviejų aukštų patalpas ir pavadino jas: "Dr. Victor Jasaitis Laboratory".

Velionis mirė 1968.8.18. Palaidotas 1968.8.21 Normal Hill kapinėse, Lewiston, Idaho.

Paliko žmoną Eleną Jakučionytę, dukrą Jurgitą Kovienę, sūnų Edvardą, J.A.V. armijos majorą ir penkius vaikaičius, seserį Oną Danienę Monterey, Calif., ir brolį Domą, New Rochelle, N. Y. Lietuvoje yra sesuo Kotryna ir daug tolimesnių giminių.

Dr. Viktoras Jasaitis

Velionis sukūrė savo darbais darnių spalvų kilnaus žmogaus paveikslą. Jam be didesnių pastangų, kažkaip natūraliai, žaidžiančiai pavyko suderinti empirinius mokslus su metafizika, laboratorinius rūpesčius su visuomeniškais sielvartais, individualius sugebėjimus pajungti bendruomenės ir tautos siekimams.

Ta kūrybinė sintezė praplėtė jo akiračius, išugdė jo asmenį. O jis, lyg atsilygindamas už tai, kukliai, bet neatlaidžiai per visą savo gyvenimą dirbo Lietuvos žemei ir jos žmonėms.

J. A. B.

Kunigas Bronius Dagilis

Gimė 1908 m. liepos mėn. 29 d. Liepojos mieste, Latvijoje. Mirė 1968 m. liepos 9 d. Detroite. Teisingiau pasakius, žuvo automobilio katastrofoje Detroito greitkelyje. Palaidotas Holy Sepulchre kapinėse Detroite.

Kun. Bronius Dagilis su tėvais 1918 m. grįžo į Lietuvą ir apsigyveno Mažeikiuose. Čia baigė pradžios mokyklą ir lankė gimnaziją. Baigęs 5 klases, įstojo į Kauno Kunigų Seminariją. Baigė Teologijos-Filosofijos fakultetą ir 1932 m. gegužės mėn. 21 d. arkivysk. Skvirecko buvo įšventintas į kunigus. Gi birželio mėn. 5 dieną atlaikė primicijas Mažeikių parapijos bažnyčioje.

Nuo 1932 iki 1934 m. — Šančiuose, o nuo 1934 iki 1936 m. —Pašvintiny buvo vikaru. Po to buvo paskirtas kapeliono pareigoms Jurbarko gimnazijoje nuo 1936 iki 1939 m., Kėdainių gimnazijoje nuo 1939 iki 1940 m. ir Joniškio gimnazijoje nuo 1941 iki 1944 m., iš kur pasitraukė į Vokietiją. Bavarijoje Maria Medingen vienuolyne ėjo kapeliono pareigas. 1945 m. jis pradėjo organizuoti Dillingen/Donau tremtinių stovyklą ir buvo stovyklos kapelionu — dvasios vadu iki 1948 m. Po to iki 1950 m. Dillingen Maria Medingen vienuolyno motiniškame name buvo kapeliono padėjėju.

1950 m. rugpiūčio mėn. 9 d. atvyko į Detroitą pas brolį Antaną. Prisiglaudė prie Dievo Apvaizdos lietuvių parapijos bažnyčios, kur atlaikydavo šv. mišias. Už mėnesio kardinolas Mooney kun. B. Dagilį paskyrė į St. Mary's Residence for Girls kapelionu, kur išbuvo iki mirties.

Kun. B. Dagilio tėvelis, kilimo iš Viekšnių, buvo muitinės tarnautojas, o mama kilusi iš Radviliškio. Brolis Juozas ir sesuo Emilija gyvena Lietuvoje, gi brolis Antanas — šiame krašte, Detroite.

Visi geros valios lietuviai, o ypatingai lietuviškasis jaunimas buvo jo sielos broliai ir seserys, nes jis su kiekvienu mezgė dvasios giminystę ir visų buvo mėgiamas.

Šalia savo tiesioginių kunigo pareigų dirbo su jaunimu. Buvo ateitininkų ir skautų dvasios vadu. Vienu metu ateitininkų sendraugių federacijos dvasios vadu, o Detroito ateitininkų sendraugių ir moksleivių dvasios vadu.

1955 m. jis surado Dainavos stovyklai vietą ir ją užpirko, įmokėdamas savo asmenišką užstatą. Buvo jos nuolatinis rėmėjas ir talkininkas.

Prie šv. Antano parapijos įsteigė spaudos kioską ir buvo jo nuolatinis administratorius. Rūpinosi, kad spauda turėtų talkininkų. Jam pačiam Vokietijoj gyvenant, porą metų teko dirbti Lux leidykloje.

Buvo jautrus šalpos reikalams. Šalia aukų organizacijoms, yra ne vienam asmeniškai padėjęs, nors jo ištekliai buvo gana riboti. Jis su broliu Antanu Lietuvių Fondan įnešė 2,000 dolerių.

Nuo pat apsigyvenimo Detroite, kun. B. Dagilis priklausė Lietuvių Krikščionių Demokratų Sąjungos Detroito skyriui, buvo aktyvus narys, krikščioniškosios demokratijos rėmėjas.

Kun. Br. Dagilis

Saulėtu šypsniu pasveikindavo kiekvieną pažįstamą. Taip ir matai draugiškai ištiestą ranką ir džiaugsmu užlietą veidą. Jis tavo brolis, guodėjas, ramintojas ateities planų kūrėjas. Jis kuklus, atsisakęs jam ruošto jubiliejinio kunigystės paminėjimo, tačiau pirmas kitus pagerbti. Svetingas ir vaišingas, savo kuklioje 2 kambarių "klebonijoje" priglaudžiąs pakeleivį ir pasidalinąs kukliais pietumis. "Be Broniuko pusė Detroito beliko" . . . sako vienas jo draugų. Visuomet atsimindavo ligonius, juos aplankydavo ir paguosdavo. Vykdamas ligonio lankyti ir žuvo.

Kun. dr. Jonas Starkus

Šių metų rugsėjo mėn. 18 d. Bayonnėj, N. J., atsiskyrė iš šio pasaulio tos vietos lietuvių Šv. Mykolo parapijos buvęs ilgametis klebonas kun. dr. Jonas Starkus. Amžino atminimo velionis buvo ne eilinis žmogus ir ne eilinis kunigas. Geriausią savo amžiaus dalį jis atidavė Dzūkijos pietvakarių dalies — Seinų apskrities švietimui ir jos gerovės kėlimui. Ten jis per trylika metų išvarė plačią ir gilią vagą dzūkų kultūrinių dirvonų baruose.

Kun. Jonas Starkus gimė 1895 m. Rudaminoje, kur jo tėvas buvo mokytojas ir kur gimė kiti du jo žymūs broliai — Zigmas, buvęs vidaus reikalų ministeris bei Lietuvos banko direktorius ir medicinos daktaras Antanas. Teologiją studijavo Seinų kunigų seminarijoje ir Petrapilio dvasinėj akademijoje. Kunigu įšventintas 1917 m. Neilgai pabuvęs vikaru Šunskuose, išvyko studijuoti į Romą, kur Apolinaro universitete 1921 m. baigė romėnų teisę, o 1922 m. gavo kanonų teisės daktaro laipsnį. Pabuvęs vienerius metus Vilkaviškyje gimnazijos

---

Iš pat mažens troško būti kunigu. Kai kiti broliai ir sesuo žaisdavo plėšikus ir policininkus, Broniukas kambario kampelyje įsirengdavo altorių, pasiimdavo mamos kristalinę paauksuotais krašteliais ilgakoję cukrinę ir laikydavo mišias. Net gimnazijos nebaigęs išskubėjo į kunigų seminariją. Pašaukimo keliu eidamas stengėsi daryti gera, ką liudija priešmirtiniai užrašai:

"... mes visuomet galvosime apie savo artimą gerai, o jei ką pastebėsime blogo, gailėsimės, kad jam nepasisekė ištverti gerume ir turėsime viltį, kad kitą kartą jam labiau pasiseks".

"... kantrybės, būkime malonūs nepavydėti, bet džiaukimės kitų laime..."

Kun. B. Dagilio saulėtas šypsnis daug kam nešė suraminimą ir paguodą ir tai buvo rezultatas jo jautrioje širdyje giliai įspaustos meilės, kantrybės ir vilties.

Mylėjo Dievą, artimą ir Tėvynę. Rūpinosi, kad išblokštasis iš gimtojo krašto žmogus pasiliktų tvirtas Dievo ir Tėvynės idealui. Brolis Antanas jo paminkliniame akmenyje iškalė tarsi testamentinius žodžius: "Stovėkit kaip saulė tvirti per amžius".

Stasys Garliauskas

kapelionu, 1923 m. perkeliamas į Lazdijus Seinų Žiburio gimnazijon istorijos mokytoju ir kapelionu. Gimnazijos direktoriui kun. dr. Motiejui Gustaičiui 1927 m. pabaigoj mirus, jis perėmė šias pareigas ir jas ėjo ligi iš jų pasitraukė 1936 m. ir išvyko į J. A. V., kur 6 metus mokytojavo Marianapolio kolegijoj. Po 1942-53 m. vikaravimo lietuvių parapijoj Elizabete, buvo paskirtas liet. Šv. Mykolo parapijos klebonu Bayonne, N. J.

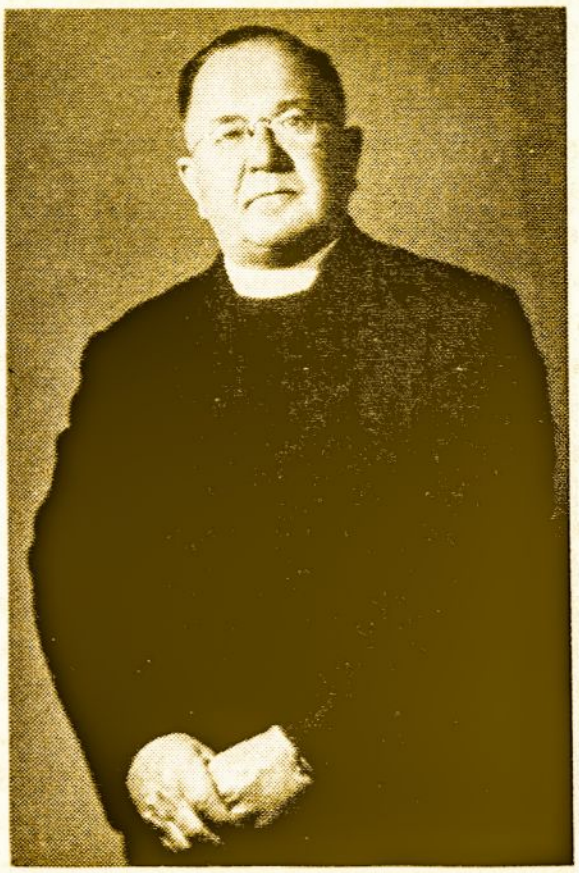

Kun. Dr. Jonas Starkus

Brandžiausias jo gyvenimo laikotarpis buvo Lazdijuose. Čia nuo pirmųjų dienų įsijungė į šakotą visuomeninį darbą. Visą laisvą nuo mokytojo ir kapeliono pareigų laiką skyrė visuomeniniam darbui, ypačiai veikimui jaunime. Būdamas labai vaišingas, draugiškas, nuoširdus, didelės erudicijos ir kitų gerų savybių asmuo, jis lengvai patraukė jaunimą ir įsigijo jo simpatijas. Daugiausiai laiko ir savo energijos skyrė pavasarininkams. Nors formaliai jis nebuvo jų vadu, bet jo visokeriopa globa buvo labai aiškiai juntama visame Pavasario sąjungos Seinų apskrities rajone. Jo pastangomis buvo suorganizuotas 1925 m. pirmasis pavasarininkų rajono kongresėlis su įdomia programa ir turtinga rankdarbių

paroda. Kun. dr. Jonas mokėdavo parinkti gabesnius ir veiklesnius moksleivius ir juos įstatyti į tinkamas jaunimui vadovauti vietas. Dėl to vien tik vienoje Lazdijų parapijoj veikė trys pavasarininkų kuopos. Bent po vieną kuopą buvo ir kitose apskrities parapijose. Jis buvo nepailstantis motoras, kuris neleisdavo bet kur veikimui apmirti.

Nemažiau jis rūpinosi ir kitomis jaunimo organizacijomis — ateitininkais ir skautais. Jo mažas dviejų kambarėlių butelis parapijos vikariate buvo nuolatinė šių organizacijų vadovybių posėdžių vieta. Kiekvieną sekmadienį, ypačiai po pamaldų, jo "durys neužsidarydavo" — vieni išeina, kiti ateina. Visiems jis rasdavo laiko pasikalbėti, visus pavaišindavo. Ne visai juokais būdavo Lazdijuose sakoma, kad kun. Starkus išperka visus saldainius. Juk tai buvo patogiausia pavaišinimo priemonė. Dėl to, nors velionis turėdavo, palyginti, gerų pajamų, bet visuomet būdavo bepinigis. Pinigui nevergavo, jo nekrovė santaupomis, bet panaudojo geriems tikslams. Nuliekamu skatiku sušelpdavo vargingiausius moksleivius, kurių didokas būrys buvo atbėgusių iš anapus demarkacinės linijos — iš lenkų okupuoto Seinų - Punsko krašto. Jie tikrai labai vargingai vertėsi. Laimingesni buvo tie, kuriems mamytės pajėgdavo slaptai pro lenkų sargybas atnešti maisto nors kartą per kelias savaites. Kitiems tekdavo ir pusbadžiu pagyventi. Tokius tai ir pašelpdavo geroji kapeliono ranka.

Rašydamas dabar apie kun. dr. Jono Starkaus vaidmenį ano meto Lazdijuose, gyvai visa tai atsimenu, nes tais laikais man teko vadovauti vietos pavasarininkams ir būti skautų draugininku. Nuo pat skautų susiorganizavimo 1924 m., jis buvo jų globėjas. Jo globojami ir visokeriopai remiami skautai greitai išaugo į dvi draugoves ir įkūrė atskiras skiltis Veisiejų ir Leipalingio vidur. mokyklose. Be jo paramos neapsiėjo ir kitos organizacijos, kaip pvz. šauliai ir Vilniui vaduoti sąjungos skyrius. Nesvetima jam buvo ir politinė veikla. Keleris metus jis vadovavo Seinų aps. liet. krikščionims demokratams. Didelė veikla buvo išvystyta, ir tai jam vadovaujant, prieš paskutiniuosius demokratinius rinkimus (1926 m.) į Lietuvos seimą. Seinų apskritis buvo vienintelė visoj Lietuvoj, kur tuomet L. K. D. blokas gavo daugumą balsų.

Atostogų metu amžino atminimo velionis mėgdavo pakeliauti. Kelionėms į užsienius jis pinigų pasiskolindavo pas brolį bankininką Zigmą. Vieną vasarą jis lankėsi Suomijoj. Mokslo metu

PASAULIO KRIKŠČIONIŲ DEMOKRATŲ GRETOSE

Europos, Vidurio Europos, Pietų Amerikos ir Azijos krikščionių demokratų partijų ir sąjūdžių vadovai, apsijungę Pasauliniame Krikščionių Demokratų Komitete, savo sesijoje Venecijoje, 1967 m. gruodžio 5-6 d. d. paantrino savo pozicijas kaip pasaulinio sąjūdžio nariai, iš naujo išsvarstę savo atsakomybę viso pasaulio problemų atžvilgiu.

Krikščionių demokratų partijos, žvelgdamos į milijonus žmonių, kenčiančių nuo karo, skurdo, nelaisvės ir bendros politikos įtampos pasaulyje, yra pasirįžusios sukurti geresnį pasaulį ir atgauti taiką bei panaudoti laisvę, teisingumą, ekonominę gerovę bei mokslo laimėjimus kartu su technikine pažanga visų žmonių tarnybai. Norėdami palaikyti tikrosios taikos sąlygas, krikščionys demokratai skelbia, jog reikia:

a. Stiprinti Jungtinių Tautų Organizaciją, kuri po pagrindinės reformos galėtų palaikyti tautų bendradarbiavimą visų gerovei, kovoti prieš bet kokią agresiją ir skatinti techninį bei socialinį tautų progresą;

b. Kontroliuoti atominių ginklų gamybą ir plėtrą, kad branduolinė energija tarnautų taikos tikslams visų gerovei;

c. Remti visuotinį palaipsninį ir kontroliuojamą nusiginklavimą.

Žmonių ir tautų laisvei skatinti krikščionys demokratai numato:

a. Sudaryti pluralistinės bendruomenės bazes, aukštesnes už bendrinį individualizmą;

b. Saugoti ir ginti pasauliniu mąstu sudarytus tarptautinius paktus, ginančius žmogaus teises ir sudaryti tarptautinius tribunolus, kurie spręstų ir teistų žmogaus teisės pažeidimus;

c. Panaudoti ir taikyti apsisprendimo teisę visiems žmonėms, kovoti su visų formų kolonializmu ir respektuoti suverenumo principą;

d. sudaryti JT kadruose organišką tarptautinį organizmą, numatant regionalinių federacijų formavimąsi ir kontinentinę integraciją, kuris tarnautų visų tautų saugumui patikinti.

Norėdami užtikrinti žmonių ir tautų saugumą, krikščionys demokratai apeliuoja į visas tautas vykdyti atitinkamą socialinę politiką, kuri garantuotų kiekvienam žmogui:

a. laisvą darbo pasirinkimą su pakankamu atlyginimu ir reikalingas kitas sąlygas šeimai kurti ir tinkamam vaikų auklėjimui užtikrinti.

dalyvavimą įmonių tvarkyme ir jų pajamose, nuosavybės įsigijimą ir jos naudojimą,

b. bendruomenės sistemą, kurioje būtų garantuota socialinė taika per

---

ne tik papasakojo kelionės įspūdžius, bet ir gimnazijos chorą išmokė giedoti suomiškai Suomijos himną.

Iš jo rašytų darbų pažymėtina Dzūkijos kultūros istorijai reikšminga knygelė (47 psl.) "Seinų Žiburio gimnazija", išleista 1935 m., minint tos gimnazijos pirmosios laidos dešimtmečio sukaktį. Tai bene pirmoji Lietuvoje tokios rūšies gimnazijos istorija.

Antanas Bendorius

kapitalo, jo direkcijos ir darbininkų glaudų bendradarbiavimą,

pusiausvyrą tarp privatinės ir viešosios (valstybinės) nuosavybės, tarp pramonės, žemės ūkio ir patarnavimų ir tarp privatinės iniciatyvos ir ekonominio planavimo;

c. Visiems žmonėms integralų pažangėjimą, įkvėptą tarptautinio solidarumo principų, angažuojant išsivysčiusias tautas prisidėti prie šio proceso ir išsivystymo tikslu mobilizuoti visas jų jėgas pažangai visose srityse. Šis procesas turėtų būti realizuotas visuotinėje plotmėje išeinant iš regionalinės ir interkontinentalinės integracijos bazės.

Krikščionys demokratai žino, jog dvasinis žmogaus išsivystymas turi būti lydimas materialinės gerovės. Reali problema, kuri šiuo metu kyla, yra suvokti galimybę sukurti sąlygas tokiai gerovei atskirose ekonominėse zonose ir ypač atsilikusiuose kraštuose. Tam tikslui tarnaujant ekonominė politika turėtų būti tokia:

a. Įsteigimas atskiruose regionuose ir kraštuose tokių administracinių ir veiksmingų sistemų, kurios atitiktų jų ekonominį išsivystymą;

b. Palaikymas pasaulinės prekybinės politikos, jos reikalus tvarkant pagal atskirų kraštų ekonominio išsivystymo laipsnį;

c. Užtikrinimas visoms valstybėms dalyvavimo teisės mokslų, technikos ir metodų rezultatuose bei suformulavimas tarptautinių įstatymų bei taisyklių, tvarkančių investicijas ir tarptautines paskolas.

Pasaulinis KD Komitetas:

siunčia geriausius sveikinimus ir reiškia solidarumą visiems, kurie dirba krikščioniškų socialinių idėjų realizavimui, visų pirmiausiai sindikalistams ir visoms socialinėms ir kultūrinėms organizacijoms;

moterims ir jaunimui, bei visoms jų organizacijoms.

Pasaulinis KD Komitetas nori:

paskleisti krikščioniškosios demokratijos idėjas ypač tuose sluogsniuose, kurie yra jautrūs socialinėms reformoms,

veikti solidarumo kėlimui ir savitarpio pasitikėjimui krikščioniškosios demokratijos socialinių idėjų šalininkų tarpe.

Pasaulinis KD Komitetas:

džiaugiasi naujomis galimybėmis krikščioniškosios demokratijos idėjų sklidimui Pietryčių Azijoje,

kviečia visas dvasines pajėgas susiglaudinti ir kooperuoti akcijoje prieš eventualius žalingus konfliktus,

kreipiasi į visus krikščionių demokratų partijų ir sąjūdžių narius, prašydamas juos tęsti savo darbą krikščioniškosios demokratijos idealams įgyvendinti visame pasaulyje. **(KDI)**

Praėjusių metų lapkr. mėn. suėjo 3 metai, kai Čilę valdo krikšč. demokratai su prez. Eduardo Frei priešakyje. Ta proga prez. Ed. Frei per radijo siųstuvą davė savo tautai apyskaitą, ką būtent, kr. dem. vyriausybė nuveikė savo krašto gerovei bei pažangai. 1964 m. biudžeto išlaidos buvo 4,426 milijonai eskudų, o 1967 m. — 6,808 mil. Išlaidos atlyginimui už darbą: 1964 m. 1,685 mil., 1967 — 2,514 mil. Iškastų, pagamintų metalų vertė 1964 m. 63,7 mil. 1967 m. 152,6 mil. Žemės ūkio produktų 1964 m. pagaminta už 240,4 mil. eskudų, o 1967 m. — už 483,4 mil. Namų statybai 1964 m. išleista 204,8 mil., o 1967 m. 349,2 mil., pramonės produktų 1964 m. gaminta 66,4 mil. vertės, o 1967 m. — 119,6 mil.. Švietimo pastatams ir švietimui bendrai 1967 m. išleista 417 mil. eskudų. Įkurta 67 vakariniai licėjai (20 provincijų). Per trejus metus per 50,000 moksleivių mokėsi įvairiose mokyklose. Aukštosiose mokyklose per tuos 3 metus studentų skai-

čius pakilo 50 proc. palyginti su 1964 m. Imatrikuliuotų moksleivių ir studentų skaičius 1967 m. padidėjo 500 tūkstančių. Pastatyta 2,300 naujų mokyklų su maždaug 10,000 salių. Sveikatos srity 1965-67 m. pastatyta 24024 kvad. metrų ploto 80 naujų ligoninių ir 113 medicinos punktų kaimiečiams. Pastatyta naujų fabrikų. Žemės reformos srity — 12,000 šeimų —70,000 asmenų paskirta per milijoną hektarų žemės nuosavybėn. Sveikatos reikalams 1964 m. išleista 394,9 mil. eskudų, o 1967 m. — 598,5 mil. esk. Ed. Frei įrodo, kad per tuos 3 metus Čilėje padaryta lygiai tiek, kiek per 100 metų iki kr. dem. padarytų reformų, kurias jis laiko revoliucijomis.

Olandija

1967 m. balandžio 4 d. buvęs Olandijos krašto apsaugos ministeris (nuo 1963 metų) Pieter de Jony sudarė naują vyriausybę iš trijų partijų: katalikų liaudies, krikščionių istorinės unijos ir antirevoliucinės partijos.

Praeitų metų lapkričio 3-6 d. Eichholze (Vokietijoje) įvykusiame Europos krikščionių Unijos suvažiavime lietuviams atstovavo LKDS atstovas Prancūzijoje inž. A. Venskus ir LKDS atstovas Vokietijoje dr. P. Karvelis. LKDS buvo taip pat pakviesta dalyvauti Vokietijos Jaunųjų Krikšč. Demokratų Sąjungos kongrese Berlyne bei Konservatorių ir Krikščionių Demokratų Jaunimo Draugijos posėdyje taip pat Berlyne. Kaip paprastai, LKDS atstovai EKDU suvažiavime iškėlė Lietuvos ir kitų Baltijos Tautų reikalus. Dr. P. Karvelis tuo reikalu suvažiavimui padarė specialų pareiškimą. Europos KD Unijoje dalyvauja 17 tautų atstovai. Iš pavergtųjų tautų tik vienas A. Venskus yra tos unijos vyriausiojo komiteto narys.

Lapkričio mėn. įvykusiam Italų Krikščionių Demokratų Partijos kongresui Centro Komitetas pasiuntė sveikinimo raštą, kartu atkreipdamas Partijos vadovybės ir Italijos vyriausybės dėmesį į Lietuvos laisvės kovą. Savo atsakyme Democrazia Christiana gen. sekretoriaus pavaduotojas Ernesto Talentino patikina LKDS, kad italai krikščionys demokratai vsiuomet rems Lietuvos laisvės idėją.

Praėjusiojo birželio 15 d. Baden-Badene, Vokietijoj, įvyko Europos Lietuvių Krikščionių Demokratų Tarybos (ELKTDT) steigiamasis suvažiavimas. Svarstė ELKDT veiklos programą, atstovavimą tarptautiniuose sąjūdžiuose, Lietuvos padėtį ir jos laisvinimo galimumus, šių dienų politinę padėtį.

Europos Lietuvių Krikščionių Demokratų Tarybą sudaro: E. Turauskienė, B. Venckuvienė, prof. J. Eretas, dr. P. Karvelis, prel. V. Mincevičius ir A. Venckus. Tarybos pirmininku išrinktas inž. A. Venckus.

Tarptautinis krikščionių demokratų kongresas įvyko Venecijoje. Kongrese dalyvavo 18-kos Europos kraštų krikščionių demokratų partijų atstovai, taip pat tarptautinėse institucijose veikiantys krikščionių demokratų atstovai — Europėjinio sąjūdžio, Europos Parlamento, Tarptautinio Krikščionių demokratų informacijos ir Dokumentacijos centro bei kt. Dalyvavo eilės V. Europos kraštų vyriausybių nariai, parlamentarai ir senatoriai. Į kongresą buvo atvykę taip pat P. Amerikos, Azijos ir Afrikos krikščionių demokratų sąjūdžių atstovai.

Lietuvių Krikščionių demokratų sąjungą XVIII-tam UEDC kongrese atstovavo: E. Turauskienė (Prancūzija), dr. P. Karvelis (Vokietija),

prel. V. Mincevičius (Italija) ir inž. A. Venskus (Prancūzija). Lietuvių delegacija aktyviai reiškėsi kongreso darbuose, tarptautinėje plotmėje keldama pavergtos Lietuvos problemas. Inž. A. Venskus — UEDC vyriausio komiteto narys, rugsėjo 12 d. dalyvavo šio komiteto posėdžiuose. Kongreso pabaigoje priimtoje rezoliucijoje, tarp eilės klausimų, liečiančių šių dienų Europą — pareikštas Krikščionių demokratų partijų solidarumas čekoslovakų tautai ir griežtai pasmerkta Sovietų Sąjungos militarinė agresija prieš Čekoslovakiją. Rezoliucijoje taip pat pasmerkti visi totalitariniai režimai ir pareikštas gilus solidarumas su visomis pavergtomis tautomis. UEDC kongreso metu, rugsėjo 14 d., įvyko bendras pavergtų kraštų atstovų pasitarimas. Rugsėjo 15 d. Venecijoje įvyko Europos Lietuvių Krikščionių demokratų tarybos (ELKDT) posėdžiai.

LIETUVIŲ KRIKŠČIONIŲ DEMOKRATŲ SĄJUNGOS VEIKLOS KRONIKA

Pereitoj konferencijoj sudaryta Lietuvių Krikščionių Demokratų Sąjungos Taryba, š. m. spalio 19-20 d. d. susirinko savo pirmajam posėdžiui Clevelande "Čiurlionio" namuose. Posėdžiuose dalyvavo Tarybos nariai iš New Yorko, Chicagos, Detroito ir Clevelando. Dalyvavo ir keli kviestiniai Sąjungos nariai — svečiai.

Posėdį atidarė Tarybos pirm. A. J. Kasulaitis. Savo trumpame žodyje jis iškėlė krikščioniškosios demokratijos idėjos grožį ir taurumą. Sąjungos ypatingus uždavinius kovojančioje emigracijoje ir jos vidinę stiprybę bei problemas. Jis ilgiau sustojo prie vieningos emigracijos skilimo žymių, kurios nors dar menkos, bet kelią rūpesčio. Kalbėjo apie politinės išeivijos nukrikščionėjimo ženklus ir tokio proceso žalingumą bei eventualias pasekmes. Atvirai pažvelgė į Sąjungos stipriąsias ir silpnąsias puses ir ragino įtempti jėgas Sąjungą išvesti į galimos veiklos viršūnes.

Trumpus pranešimus Vidurio Europos Krikščionių Demokratų Unijos (DCUCE), VLIKo ir Leono XIII Fondo valdybos pirm. P. Vanauskas. Finansinius reikalus referavo Centro Komiteto ižd. H. Idzelis. Raštu pranešimus prisiuntė "Tėvynės Sargo" redakcija ir administracija. Ilgesnis pranešimas apie LKDS veiklą ir planus buvo paruoštas raštu ir išsiuntinėtas nariams dar prieš posėdį.

Specialiu laišku Tarybą sveikino lietuviškosios krikščioniškosios demokratijos tėvas kun. M. Krupavičius. Garbusis valstybininkas jame pažėrė visą būrį realių ir aštrokų minčių, kurios rado ypatingai imlaus atgarsio Tarybos darbuose. Raštu minčių pateikė ir LKDS atstovai: Vokietijoje dr. P. Karvelis ir Brazilijoje prel. P. Ragažinskas.

Taryba pritarusi Centro Komiteto savo darbą ribojo skyrių veiklos, spaudos ir finansų klausimais. Tarta suaktyvinti naujų narių įjungimą, atydžiau išstudijuoti jaunimo politinio švietimo ir auklėjimo problemą, kreipti didesnį dėmesį į lėšų kaupimą, sudažninti "Tėvynės Sargo" ir LK DS Biuletenio leidimą, išstudijuoti galimybes leisti KD Biuletenį anglų kalba. Svarstytas lietuvių krikščioniškosios demokratijos istorijos paruošimas ir išleidimas, santykiai su

Būrelis Lietuvių Krikščionių Demokratų S-gos Tarybos posėdžio dalyvių; iš k. — Algirdas Kasulaitis, Algimantas Pautienis, Petras Tamulionis, Henrikas Idzelis, Petras Kliorys, Bernardas Brizgys, Pranas Polteraitis, Dr. K. Šidlauskas, Petras Balčiūnas, Pranas Vainauskas, Petras Stravinskas, Stasys Rauckinas, Lionginas Leknickas, Antanas Tamulionis.

KD partijomis ir tarptautinėmis organizacijomis bei kiti klausimai. Apskritai pasitarimai buvo ypatingai vieningi ir našūs.

Taryba taip pat išrinko tris vicepirmininkus: dr. K. Šidlauską, P. Vainauską ir kan. V. Zakarauską. (CK vicepirm. P. Razgaitis taip pat yra ir Tarybos vicepirmininku).

Techniškų Tarybos posėdžių šeimininku buvo LKDS Clevelando skyrius, kuriam vadovauja pirm. P. Tamulionis ir valdybos nariai maj. teis. L.. Leknickas ir teis. P. Mikšys.

Valdyba posėdžių proga šeštadienio vakare tuose pačiuose "Čiurlionio" namuose suruošė Tarybos nariams priėmimą ir savybinį pobūvį, į kurį pakvietė ir politinių organizacijų bei spaudos ir radijo žmones.

Arti 70 žmonių, tarp jų gausokas būrys jaunimo, pasivaišino skania vakariene ir išklausė eilės asmenų žodžių. Pobūvį trumpu, ypač jaunimui skirtu žodžiu, atidarė P. Mikšys. Pobūviui išmaningai ir sąmojingai vadovavo Centro Komiteto spaudos reikalams narys P. Balčiūnas. Vienas pačių veiklausių Clevelando jaunuolių matematikos stud. Ant. Razgaitis įspūdingai perskaitė sukaktuvinių metų proga paskelbtą LKDS Deklaraciją, kurią pasirašę visi buvę LKDP-LKDS pirmininkai: M. Krupavičius, P. Karvelis, P. Vainauskas ir K. Šidlauskas bei esantysis A. J. Kasulaitis. Prasmingas kal bas pasakė LAS Vyr. Valdybos pirm. J. Virbalis, LTS Clevelando sk. pirm. J. Nasvytis ir LFB Centro Valdybos pirm. J. Mikonis. Svečius sveikino P. Vainauskas, dr. K. Šidlauskas ir A. Kasulaitis.

Sekmadienį rytiniu posėdžiu ir šv. Mišiomis už neseniai mirusius bendraminčius Tarybos suvažiavimas baigtas specialiu pasveikinimu didžiajam Tautos Vyrui Mykolui Krupavičiui.

Prieš Vasario 16-ją jūsų Centro Komitetas pasiuntė specialius laiškus National Broadcasting Company, American Broadcasting Corporation ir Columbia Broadcasting System, prašydamas tuos trijų radijo ir televizijos tinklus atitinkamai atžymėti Lietuvos nepriklausomybės šventę. Savo atsakyme NEC News prezidentas William R. McAndrew pareiškė kiekviena proga priminsiąs klausytojams Lietuvos laisvės reikalą, nors Vasario 16-sios proga dėl jau suplanuotos programos to ir negalės padaryti.

Prieš kiek laiko LKDS sumezgė tiesioginius ryšius su Indonezijos katalikų partija — Partai Katolik. Tarptautiniuose junginiuose Europoje jai atstovauja dr. F. K. Mariakasih, Olandijos Nijmegen univ. politinių mokslų profesorius. CK pasiuntė Indonezams medžiagos, liečiančios Lietuvą ir LKDS.

Praėjusių švenčių proga Centro Komitetą tarp kitų sveikino Tarptautinio Krikščioniškosios Demokratijos Tyrimo ir Dokumentacijos Centro Romoje direktorius dr. Hahn, Europos Krikščionių Demokratų Unijos pirm. Marciano Rumor, Tarptautinės Jaunųjų Krikš. Dem. Unijos Vyriausias Komitetas, kardinolas Antonio Samore, Vysk. J. Rancans ir kt.

Nenuilstantis laisvės kovotojas, energingas krikščioniškosios demokratijos vadas dr. Domas Jasaitis praeitos Vasario 16-sios proga ypatingai gražiai ir prasmingai Lietuvos bylą pristatė Floridos amerikiečiams. Į St. Petersburg Lietuvių klubą atsilankiusiai korespondentei dr. D. Jasaitis plačiai išdėstė Lietuvos by lą. To išdava — visas vasario 17 d. St. Petersburg Independent puslapis buvo paskirtas Lietuvos reikalui. Jame buvo ne tik du straipsniai, bet 5 nuotraukos ir spalvotas Europos

žemėlapis su specialiai išryškinta Lietuvos teritorija. Savo ruožtu dr. D. Jasaitis taip pat dalyvavo radijo programoje, kur visą valandą atsakinėjo į klausytojų klausimus apie Lietuvą ir jos bylą.

Veiklus krikščioniškosios demokratijos darbininkas A. Petrauskas šiuo metu gyvena Rochesteryje ir dėsto vietos jėzuitų gimnazijoje. Aktyviai įsijungęs į vietos lietuvių veiklą, jis daug rūpinasi ir KD reikalais.

Neseniai iš spaudos išėjo "Iš sutemų į aušrą". Tai naujausias prof. dr. Ant. Ramūno - Paplausko veikalas, kuriame sukaupta gilių mąstymų ir poezijos, politikos ir pedagogikos. Sunku nesistebėti autoriaus gilia žinija, plačia erudicija, meniniu skoniu ir kūrybiniu polėkiu. Prof. Ramūnas yra šiuo metu Ottawos u-to Lyginamosios Pedagogikos Centro direktorius. Keliais atvejais profesorius yra atstovavęs lietuviškajai krikščioniškajai demokratijai tarptautiniuose kongresuose. Ir dabar nuoširdžiai rūpinasi KD reikalais.

Nauja knyga KD klausimais

Neseniai iš spaudos išėjo naujas veikalas — "Pietų Amerikos Krikščionių Demokratų Partijos (Latin American Christian Democratic Parties). Veikalas yra mokslinio pobūdžio, daugiau kaip 300 psl. su plačia bibliografija. Autorius labai išsamiai svarsto savo pasirinktą temą, ir jo veikalas yra neabejotinai pats geriausias savo srityje. Knygos autorius Edward J. Williams yra politinių mokslų profesorius Marquette universitete. Knygą išleido Tennessee universiteto leidykla.

Prof. Juozas Eretas sutiko būti LKDS atstovas Šveicarijai. Prof. J. Eretas Nepriklausomybės laikais buvo LKD partijos CK narys, II-jo Lietuvos Seimo narys, plačiašakis visuomenininkas, publicistas, u-to profesorius, ELTos organizatorius, Liet. kariuomenės savanoris. Apmažėjus slėgiamiem darbam (redaguoja prof. K. Pakšto monografiją) profesorius J. Eretas žada mums pagalbą.

Prel. Pijus Ragažinskas, veiklusis mūsų S-gos atstovas Brazilijoje, po širdies smūgio jau atsigavo ir vėl įsijungė į darbą. Linkime gerb. Prelatui stiprios sveikatos.

Petras Tamulionis, Krikšč. Dem. S-gos Clevelando skyr. energingasis pirmininkas, ne tik sumaniai vadovauja vietos skyriui, ruošdamas paskaitas, parodas, bet taipgi remia ir Sąjungos darbus už skyriaus ribų. Tame darbe jam nuoširdžiai talkina valdybos nariai adv. P. Mikšys ir teis. L. Leknickas.

K. D. Clevelando skyriaus valdyba yra paskutinio Kr. Dem. Biuletenio mecenatas. Leidėjai nuoširdžiai dėkoja už paramą. Clevelando skyrius yra praturtėjęs ir naujais nariais. Ir auka ir darbas tebūnie paskatinimu visiems.

Leonardui Šimučiui, buvusiam Kr. Demokratų partijos Lietuvos Seimo atstovui, suėjo 75-ri metai (gimęs 1892.11.6). L. Š. kilimo tauragiškis žemaitis. Tai plataus masto veikėjas: visuomenininkas, publicistas, žurnalistas, beletristas... Vidurinius mokslus išėjo Kaune ir Maskvoj. Studijavo (nuo 1913 m.) įvairiuose JAV universitetuose teisę, literatūrą, žurnalistiką, sociologiją. Labai veikliai dalyvavo visoje eilėje Amerikos lietuvių organizacijų. Buvo daugelio jų organizatoriumi ar vadovybių narys (Vyčiuose, ALRK Federac., ALTe, Liet. Rom. Katalikų Susivienijime ir kt.). Organizavo Amerikoje Tautos

Fondą ir buvo jo vajaus vedėjas. (Per jo prakalbas surinkta apie 100,000 dol.). 1926 m. grįžęs į Lietuvą, buvo išrinktas Liet. Seimo atstovu. Vėl Jungt. Valstybėse, sovietams okupavus Lietuvą, suorganizavo Lietuvai gelbėti Tarybą — ALTo pirmtaką ir 25-rius metus buvo ALTo pirmininkas. L. Š. vienas iš BALFo organizatorių, rašė į daugelį lietuvių laikraščių, buvo daugelio jų (Kataliko, Garso, Ryto) redaktorius. Nuo 1952 m. iki pat pensijos buvo Draugo redaktorius. Rašė eilėraščių, novelių. Už nuopelnus Lietuvai apdovanotas Gedimino ordenu ir už nuopelnus katalikybei — Pro Ecclesia et Pontifice ordenu.

Nei atžymėtinai gausūs darbai, nei svari metų našta L. Šimučio pečių nepalenkė, ir jis, kaip ąžuols drūts prie Nemunėlio, dar nepasiduoda.

Mūsų gerb. nariui Leonardui Šimučiui priklauso mūsų sodri padėka ir gausūs linkėjimai dar ilgų sveikų metų.

Jonui Matulioniui jau 70 metų (g. 1898.2.7). Kilimo alytiškis dzūkas. Gimnaziją baigė pirmojo didžiojo karo metu Voroneže. Grįžęs į Lietuvą, stojo į kariuomenę savanoriu. Išėjo Karo mokyklą. 1927 m. baigė Kauno universiteto teisių fakultete ekonomijos skyrių. Dirbo įvairiuose bankuose. Buvo Ūkio Banko vyriausias direktorius ir ėjo kitas aukštas pareigas ekonominėse institucijose. 1941 m. buvo Lietuvos laikinosios vyriausybės finansų ministras, vokiečių okupacijos metu — finansų generalinis tarėjas. Visą laiką jis vadovaujančiose pareigose: Stud. At-kų Sąj. pirmininkas, dar Rusijoj Krikšč. Demokratų partijos CK narys, Lietuvoj 6 metus jos reikalų vedėjas, Kanados Liet. Bendruomenės pirm., VLIKo pirm., PLB v-bos pirmininkas.

Iš visos širdies linkime mielam Jonui Matulioniui sveikatos ir sėkmingo ateities darbo.

Juozas Kairys, judrus ir pajėgus lietuvių veikėjas Vokietijoj, sulaukė 65 metų. Studijavo humanitarinius mokslus ir teisę. Lietuvoje buvo teisėjas. Vokietijoj buvo VLIKo narys.

Savo Bendradarbiui linkime daug sveikų ir laimingų metų.

Prof. Balys Vitkus, nors dar gana jaunas uteniškis, bet jau 70-ties metų. Vidurinį mokslą baigė Petrapily. Aukšt. mokslus išėjo Petrapilio ir Breslau universitetuose. Savo karjerą pradėjo Dotnuvos Žemės Ūkio Akademijoj vyr. asistentu ir baigė rektorium. Dėstė gyvulininkystę ir davė stambų indėlį gyvulininkystės literatūrai. B. V. veiklus visuomenininkas. Nuo 1912 m. ateitininkas. Laikinosios Liet. vyriausybės Žemės Ūkio ministras. VLIKo narys. Atstovauja Ūkininkų S-gai.

Prašome Galybių Viešpatį, kad mūsų Sukaktuvininką sveiką grąžintų į laisvą Didvyrių Žemę.

Vaclovas Kasakaitis (g. 1898. 4. 5 Suvačiškių k., Marijampolės aps.). Pedagogui, visuomenininkui, politikui Vaclovui Kasakaičiui sukanka 70 metų. Mokytojo darbą dirbo Marijampolėj (gimnaz., mokyt. seminar.), Kaune (Komerc. m-loj, buhalt. ir prekybos kursuose). Penkerius metus buvo Seimo narys (Darbo Federac.). Įvairiose Seimo komisijose ėjo svarbias pareigas. Ilgiausiai dirbo Švietimo Ministerijoj (referentas ir Valst. Egz. ir Cenzo Tikrinimo K-jos sekret.). Buvo ir Radijo Tarybos pirm., ir Valst. Teatro direktorius ir t.t. Daugelio pabėgėlių keliu per Vokietiją atvyko į JAV. Ir čia, kaip ir Lietuvoj, labai nuoširdžiai ir aktingai dalyvauja įvairiose kultūrinėse ir po-

litinėse organizacijose. Jo buvimą visą laiką veikliai jaučia Clevelando krikščionys demokratai. Dabar V. K. jau pensininkas ir vis tebegyvena Clevelande. Savo mielam Sukaktuvininkui linkim dar daug sveikų ir darbingų metų.

Vysk. Justinas Staugaitis (1866.II.14 - 1943.VII.8)

Suvalkijos lygumų sūnus, yra vienas iš didžiųjų Lietuvos veikėjų. Jis Žemaičių (Telšių) vyskupas, Nepriklausomybės Akto signataras, politikas, visuomenininkas, religinio ir socialinio turinio raštų autorius, beletristas. Veiklus kunigas: įsteigė Mariampolės Žiburio švietimo draugiją, jo rūpesčiu ten atidarytos dvi prad. mokyklos, senelių ir vaikų prieglaudos, mergaičių progimnazija, Žagrės draugija. Jis Vilniaus konferencijos prezidiumo ir Lietuvos Tarybos narys. Daugkartinis delegatas į užsienius. Seimuose krikšč. dem. atstovas. Visų demokratinių Seimų vicepirm. ar pirmininkas, Telšių diecezijos su kunigų sem-ja kūrėjas, Žemaičių Prietelio steigėjas ir t. t. ir t. t. Iš viršaus tikras aristokratas, o giliai širdyje labai paprastas, mielas — grynas demokratas.

Vysk. J. Staugaitis išvarė atsikuriančioje ir Nepriklausomoje Lietuvoje plačią ir gilią vagą. Pagarbiai prisimindami jo 25-rių metų mirties sukaktį, kartojame ir paskutinius testamentinius žodžius: "Dieve, neapleisk Lietuvos".

T. Sarge Nr. 30, 1969 bus spausdinamos ištraukos iš jo dienoraščio.

Inž. Julius Gravrogkas

Julius Gravrogkas (g. 1885.II.5 Telšiuose, mirė 1968.II.10 Detroite) profesorius. 1903 m. baigė Šiaulių gimnaziją. 1915 aukštąjį mokslą baigė Petrapilio Technologijos inst. Studentaudamas priklausė Liet. studentų Petrapilio d-jos kairiajam sparnui. 1915 su kitais suorganizavo liet. stud. radikalų ratelį. N. Lietuvoje ligi 1927 priklausė socialdemokratų partijai. Tremties metu įsijungė į ateitininkų o vėliau į krikšč. demokratų sąjūdį. 1915 pradėjo mokytojauti Bologoje technikos mokykloje, iš kurios dėl neištikimybės caro valdžiai turėjo pasitraukti. Vėliau dirbo inžinieriaus darbą Omske. 1917 grįžo į Bologoje ir buvo išrinktas technikos mokyklos direktoriumi. 1920 grįžo į Lietuvą ir suorganizavo technikos mokyklą Vilniuje. Gi Vilnių lenkams okupavus, suorganizavo technikos mokyklą Kaune ir išbuvo jos direktoriumi ligi pirmosios bolševikų okupacijos (1940). Nuo 1922 m. dirbo ir Lietuvos univ. 1941-44 VDU rektorius. 1945-46 III Detmoldo lietuvių gimnazijos mokytojas, 1946-49 Pabaltijo univ. (Hamburge-Pinneberge) profesorius. JAV patentavo aparatą laivų siūbavimui tirti — Method and aparatus for laboratory investigation of the rolling of ship. Pasaulėžiūriniais bei visuomeniniais klausimais rašė katalikiškoje spaudoje. Išsp. Jėgų lygiagretainis ir dviejų lygiagrečių jėgų atstojamosios tiesios padėtis 1929 m. Nuo nejudomo eterio iki reliatyvinės mechanikos 1929 m. Keletas pastabų materialinio taško judėjimo klausimu — Technika 1933 m., Dėl A. Jakšto kritikos: Einsteino paradoksai arba dabartinė mintijimo kryptis fizikoje — Naujoji Romuva 1930 m., Laivų stabilizacijos klausimas — Technika 1944 m.

(L. E. VII)

Antanas Būga, jaunesnysis kalbininko Kazimiero Būgos brolis, LK D Sąjungos Melburno (Australija) skyriaus valdybos narys, mirė gruodžio 21, 1967. Palaidotas Melbourne.

Paskutiniu laiku gautos žinios iš okupuotos Lietuvos, kad ten mirė

kun. Augustinas Vaitiekaitis, kun. Paulius Durasevičius ir mokyotjas Tomas Šidiškis. Visi trys buvo mūsų bendraminčiai. Visi trys paliko ištikimi išpažįstamoms idėjoms. Visi trys buvo ilgą laiką ištremti į katorgines Sovietų Rusijos vietas. Neteko ten sveikatos. Grįžę į Lietuvą greitai mirė. Redakcija bando surasti asmenis, kurie galėtų plačiau apie jų gyvenimą ir darbus parašyti.

Centro Komiteto padėka

Prieš kiek laiko Prel. M. Krupavičiaus pastangomis ir rūpesčiu, prie LKDS Centro Komiteto įsteigtas specialiems darbams finansuoti fondas. Centro Komiteto nutarimu jis pavadintas LKDS Šimtininkų Fondu. Nuoširdžiai dėkodami Fondo įkūrėjui Prel. M. Krupavičiui ir pirmiesiems šimtininkams bei kitiems aukotojams, pateikiame jų sąrašą. Kartu viliamės ir raginame, kad į Fondą įsijungtų visi krikščionys demokratai ir lietuviškosios krikščioniškosios demokratijos draugai. Fondas įgalins LKDS platesniu mostu ir tvirtesniu žingsniu įsijungti į Lietuvos laisvinimo darbą ir krikščioniškosios demokratijos puoselėjimą bei kūrybą. Žemiau išvardintieji pirmieji šimtininkai ir kiti aukotojai į Fondą įsijungę per prel. M. Krupavičių: p. Marija Rudienė — $200. X. Y. — $175. Po šimtą dolerių aukojo: Petras Maldeikis, Prel. J. Balkūnas, Prel. F. Bartkus, KUN. J. Ruokis, Petras Spetyla, Bernardas Žukauskas, Kan. V. Zakarauskas, Prel. A. Deksnys, Prel. P. Juras, Dr. A. Starkus, Dr. Č. Masaitis, Kun. S. Morkūnas, J. Sakas, N. N., Kun. A. Vilkaitis, Inž. A. ir Dr. E. Žukauskai. Prel. L. Tulaba — $50, po $25: kun. I. Urbonas ir K. Povilaitis. Kun. J. Gurinskas — $10.

Nuoširdžiai dėkojame ir kitiems aukotojams, kurie nuo šio Centro Komiteto kadencijos pradžios parėmė Sąjungos darbą stambesnėmis aukomis. Clevelando skyrius, vadovaujamas P. Tamulionio — $150, ponia M. Šmulkštienė — $100, Prof. Dr. P. Jucaitis — $50., X. Y. — $50, N. N. — $48, Petras Spetyla — $25, Dr. J.. Balčiūnas — $10.

LKDS Centro Komitetas

L. Kr. D. S. Centro Komitetas nutarė suaktyvinti lietuvių krikščioniškos demokratijos sąjūdžio istorijos rašymą. Visi kas turi laiškų, atsišaukimų, fotografijų, laikraščių, žurnalų, knygų, liečiančių tą sąjūdį, maloniai prašomi juos paskolinti laikinam panaudojimui. Prašome tą medžiagą siųsti: Dr. D. Jasaitis, 220 No. Seventh Ave., Mount Vernon, N. Y. 10550.

IŠ ATEITININKŲ IR ALRK FEDERACIJOS VEIKLOS

Ateitininkų Suvažiavimo Rezoliucija dėl ryšio su kraštu

Sprendžiant ryšių su tauta problemas ir siekiant efektyvaus Lietuvos laisvinimo, lietuviškoji tremties visuomenė dažnai pasijunta išstumiama iš pusiausvyros. Kaip akademinės organizacijos nariai, ateitininkai sendraugiai yra kviečiami imtis veiklos derinimo iniciatyvos, ryškinant lietuviškoje išeivijoje pilnutinį tautinio išsilaikymo idealą, kuriuo yra siekiama tiek lietuvių tautos kultūrinių laimėjimų, tiek valstybinės laisvės. Šiuo klausimu ateitininkai vieningai laikosi 1962 metų Ateitininkų Federacijos valdybos pareikšto nusistatymo: "Lietuvių tautos kovoje už savo gyvybę ir laisvę ateitininkai nėra pasidavę jokiam gundy-

mui: nei kolaboravimo, nei koegzistencijos, nei vienšalio kultūrinio bendravimo. Savo tautos neišduoti jokiom aplinkybėm mums šventu testamentu yra Nepriklausomybės kovų aukos, Sibiro tundrų ir kacetų kankiniai, Lietuvos partizanai".

Ateitininkų sendraugių penktoji stovykla vyko Dainavoj VIII.4 - 11. Joj taip pat liesti įvairūs klausimai: kun. dr. A. Paškus skrodė dabarties žmogaus iliuzijas, dr. R. Kriaučiūnas informavo apie LSD ir kitus narkotikus, V. Kleiza kėlė šiandienines socialines aktualijas (visų pirma rasinį klausimą), dr. K. Skrupskelis analizavo Lietuvos klausimo dabartinę padėtį, AF vadas prof. J. Pikūnas ryškino ateitininkijos misiją praeityje ir dabartyje. Surengti du simpoziumai, kurių pirmasis svarstė liturgijos, pasauliečių atsakomybės ir moters vaidmens Bažnyčioje klausimus, antrajam simpoziume jaunimo atstovai aiškino savo nusistatymus vyresniųjų atžvilgiu.

Ateitininkų sendraugių stovyklos dalyviai, rugpiūčio 8 išklausę Ateitininkų Federacijos vado prof. dr. J. Pikūno pranešimo "Ateitininkų misija seniau ir dabar", jį išdiskutavo ir veiklos reikalu sutarė kreiptis į visus ateitininkus šiuo pareiškimu:

1. Ateitininkai kreipia didelį dėmesį į reikiamų kadrų parengimą ateitininkų organizaciniam ir idėjiniam darbui.

2. Moraliai remia savo narius, dirbančius lietuvių veiksniuose, bendruomenėje, spaudoje, tautinės reikšmės organizacijose.

3. Jaunųjų ateitininkų — studentų, moksleivių ir jaunučių — veiklai ieško gyvenimiškų atramų — sukonkretintos veiklos, naujų metodų ir tinkamų vadovų.

4. Prašo Ateitininkų Federacijos vadovybę rūpintis sisteminga ateitininkų gyvenimo ir veiklos informacija ir skelbti ją "Ateityje" bei periodinėje lietuvių spaudoje.

Studentų ateitininkų stovykla vyko Pensilvanijoj prie Lake Ariel VIII.23 - IX.1. Šiais metais norėta daugiau susipažinti su Lietuva ir paskaitininkais buvo pakviesti įvairių sričių vyresnieji: dail. V. Vizgirda, muzikas D. Lapinskas, rašytojas A. Landsbergis, dr. K. Skrupskelis, stovyklos kapelionas kun. K. Trimakas, SJ. Nauja sąjungos centro valdyba sudaryta Clevelande su A. Razgaičiu priešakyje.

Moksleivių ateitininkų stovyklos vyko Dainavoj (moksleivių, paskui jaunučių), Kennebunkporte, Los Angeles, Wasagoj (prie Toronto) ir Baltijos stovykloj (prie Montrealio). Wasagos stovykloj skelbta naujiena, kad paskaitų vietoj turimi tik dialogai.

New Yorke rugpiūčio 30, 1968 eismo nelaimėj žuvo **Antanas Vainius,** baigdamas 54-tuosius amžiaus metus. Lietuvoj mokytojavo, o šiame krašte ėmėsi inžinerijos studijų. Pasižymėjo visuomeniniu judrumu, ypač ateitininkuose sendraugiuose.

Nauja ARK Federacijos Valdyba:

Pr. Povilaitis, kun. K. Trimakas, dr. A. Damušis, dr. Z. Danilevičius, Ad. Viliušis, dr. J. Jerome, J. Paškus, dr. J. Meškauskas, kun. J. Budzeikas ir P. Kilius. Kandidatai A. Tamulis ir A. Škerys.

Į Pasaulio lietuvių katalikų apsijungimo laikinąjį vyriausią komitetą buvo išrinkti pirm. K. Kleiva, sekr. kun. P. Garšva, nariai: M. Rudienė, kun. J. Vaišnys ir S. Rauckinas. Kanados dvi atstovės bus paskirtos vėliau, o taip pat dar paskirs savo atstovą Kunigų Vienybė.

Lietuvių Katalikų Akademijos narių suvažiavimas numatytas Toronte 1970. Jau sudarytas akademijos židinys, kuriam pirmininkauja J. Sungaila.

ĮVAIRENYBĖS

70 metų amžiaus rugsėjo 25 sulaukė **Juozas Audėnas,** valstiečių liaudininkų veikėjas, buvęs centro komiteto pirmininkas ir visą laiką atstovas VLIKe. Lietuvoj buvęs žemės ūkio ministru nepriklausomybės metų paskutinėje vyriausybėje, jis paskelbė savo atsiminimus "Paskutinis posėdis" (1966).

60 metų šią vasarą sulaukė poetė **Gražina Tulauskaitė** (VII.20) ir **Petras Pilka** (VIII.1). Pirmoji yra išleidusi 4 eilėraščių rinkimius, kurių paskutinysis "Rugsėjo žvaigždės".

Iš Australijos atvykęs **Pulgis Andriušis** ir čionykščiai poetai **B. Brazdžionis, A. Gustaitis** ir **St. Santvaras** rengė savo kūrybos vakarus Bostone (9. 8), New Yorke (9. 14), Philadelphijoj (9. 21), Detroite (9. 28), Chicagoj (9. 29), Clevelande (10. 5), Toronte (10. 6) ir Los Angeles 10. 12). Visus šiuos literatūros vakarus organizavo LE leidykla (J. Kapočius).

Antanas Krausas, atvykęs iš Australijos dalyvauti PLB seime, Los Angeles, Bostone, Clevelande, Čikagoj ir kt. liet. kolonijose skaitė paskaitas apie Vydūną, tuo būdu sugyvindamas šio mūsų filosofo 100 metų gimimo sukakties paminėjimą.

JAV LB Švietimo taryba skelbia **konkursą** parašyti jaunimui apysaką (ne trumpesnė kaip 150 mašinėlinių puslapių) ir dramą (1,5 - 2 val.). Pirmoji premija numatoma 1000 dol., antroji — 500 dol. Rankraščiai įteiktini iki 1969 kovo 15 šiuo adresu: J. Vaišnys, 2345 W. 56 St., Chicago, Ill. 60636.

Argentinos liet. marijonų leidžiamas Laikas atšventė 20-metį; kiek ankstėliau 10-tį atšventė ir jėzuitų Brazilijoje leidžiama **Mūsų Lietuva.** Australijos LB leidžiama ir V. Kazoko redaguojama **Mūsų Pastogė VII.** 8 išleido savo 1000-jį numerį.

Vytauto D. universiteto monografijos redakcinė komisija prašo paskubinti medžiagos (atsiminimų ir nuotraukų) siuntimą vyr. redaktoriui Pr. Čepėnui: 6015 So. Francisco Ave., Chicago, Ill. 60629.

PLB III SEIMO NUTARIMAI

Sveikinimai Pavergtam Kraštui

1968 m. New Yorke įvykęs Pasaulio Lietuvių Bendruomenės III Seimas, kuriame dalyvavo laisvojo pasaulio lietuvių atstovai, sveikina savo brolius ir seseris pavergtoje tėvynėje ir pažada ištikimybę tiems idealams, už kuriuos ilgoje ir garbingoje Lietuvos istorijoje kovojo kiekvienas taurus lietuvis. Seimas, žinodamas, koks sunkus yra svetimųjų jungas, išreiškia pasigėrėjimą krašto lietuvių pastangomis priešintis okupantui ir ginti Lietuvos reikalus. Užsienio lietuviai jaučiasi esą neatskiriama tautos dalis ir todėl pažada visomis jėgomis prieinamomis priemonėmis remti savo brolių bei seserų tėvynėje tylų, bet ryžtingą darbą ir tokiu būdu prisidėti prie šviesesnės Lietuvos ateities statymo.

Pasaulio Lietuvių Bendruomenės Seimas išreiškia tvirtą įsitikinimą, kad tiktai visiškas tautų bei žmogaus teisių atstatymas laiduos lietuvių tautos kultūrinę bei socialinę pažangą ir pilną kūrybinių jėgų išsivystymą.

Šiais reikšmingais Lietuvos Nepriklausomybės atstatymo penkiasdešimtosios sukakties metais užsienio lietuviai su pagarba bei dėkingumu prisimena visas skaudžias lietuvių

tautos aukas kovoje už laisvę ir dar su didesniu pasiryžimu bei meile savajam kraštui pažada siekti didžiojo tikslo — Lietuvos Nepriklausomybės atstatymo.

Žodis laisvojo pasaulio lietuviams

1918 m. vasario 16 dieną Vilniuje paskelbtas Lietuvos Nepriklausomybės atstatymas yra visos lietuvių tautos valios išraiška ir todėl neatšaukiamas aktas, kuris įpareigoja kiekvieną lietuvį eiti už savąją valstybę dirbusių, kovojusių bei kritusių pėdomis ir visomis jėgomis siekti gimtojo krašto laisvės.

Šitoje dvasioje Pasaulio Lietuvių Bendruomenės III Seimas ragina visus laisvėje gyvenančius lietuvius jiems prieinamomis ir gyvenamam istoriniam momentui pritaikytomis priemonėmis remti pavergtojo krašto kovą už laisvę, palaikant su tauta ryšius, kurie ugdytų bei stiprintų jos tautinius, religinius bei laisvės idealus, keltų jos pasipriešinimą svetimiesiems, remtų savitos kultūros vystymąsi ir palaikytų solidarumo saitą tarp krašto ir užsienio lietuvių.

Seimas laiko, kad ryšiai su pavergtąja tauta ir su kiekvienu geros valios lietuviu, netarnaujančiu okupanto tikslams, yra viena svarbiausių priemonių lietuvių tautos kovai už laisvę remti ir išeivijos politinei bei kultūrinei misijai užsienyje stiprinti. Ryšių su kraštu klausimu Seimas ragina vadovautis bendru veiksnių susitarimu.

Lietuvos okupacijos pasmerkimas

Pasaulio Lietuvių Bendruomenės III Seimas, remdamasis Lietuvių Chartos įpareigojimu ginti ir išlaikyti nepriklausomą Lietuvos valstybę ir ryždamasis šalia lietuvybės ir lietuvių kultūros išlaikymo telkti laisvuosius lietuvius kovai, kad ko veikiau Lietuva būtų išvaduota iš Sovietų Sąjungos okupacijos, pakartotinai pasisako už Jungtinių Tautų paskelbtą žmogaus Teisių Deklaraciją ir smerkia klastingą komunistinį sovietų okupantą, kuris žiauriomis priemonėmis slopina pavergtos lietuvių tautos kultūrinį savitumą, išnaudoja ekonominę krašto gerovę bei gamtos turtus, nuvertina bei nužemina lietuvių kultūrinius bei religinius reiškinius, kaip paminklus, bažnyčias ir visa, kas lietuviui brangu, be paliovos persekioja tikybą, ypač jaunimo religinius įsitikinimus, ardo šeimas, vykdo tautinį genocidą ir stengiasi užgniaužti lietuvių tautos laisvės ir nepriklausomybės troškimą.

Tautinė religinių institucijų reikšmė

Kadangi religinė lietuvių veikla taip pat artina juos ir tautiniam bei kultūriniam darbui ir kartu yra didelė atrama prieš religinį pavergtos tautos persekiojimą, tad Seimas remia religinių sielovadų darbą atskiruose kraštuose ir pasauliniu mastu, religinių bendruomenių tautinius ryšius, jaunimo ugdymą lietuviškais papročiais, pamaldas ir religinius leidinius lietuvių kalba, lietuviškas parapijas ir kt.

Seimas pritaria sumanymui įtaigoti laisvojo pasaulio viešąją opiniją grąžinti Vilniaus katalikų katedrą religinio kulto reikalams. Akcijos būdai paliekami spręsti PLB valdybai.

Dėmesys lietuvių jaunimui

Seimas, atsižvelgdamas į I-jo Pasaulio Lietuvių Jaunimo Kongreso nutarimus, paveda PLB v-bai imtis iniciatyvos šaukti II-jį Pasaulio lietuvių Jaunimo Kongresą.

Seimas prašo PLB valdybą ir toliau rūpintis Pasaulio Lietuvių Jaunimo Kongreso nutarimų įgyvendinimu, ieškant naujų būdų daugiau

jaunimo įtraukti į visus Bendruomenės darbus, skatinant jaunimo sekcijų veiklą, steigiant jaunimo židinius, remiant jaunimo organizacijas, žurnalą Lituanus ir jaunimo spaudą bei stovyklas.

Benediktas Mačiuika (University of Connecticut) praėjusiais metais Vokietijoje (Acta Baltica 1967) yra paskelbęs straipsnį apie Lietuvos rusifikaciją po 1958 metų. Dabar tas straipsnis yra ir atskirai atspausdintas (Benediktas Mačiuika, Die Russifizierung Litauens seit 1959: Versuch einer quantitativen Analyse, — Institutum Balticum, 14 psl., vokiečių kalba).

Studijos išvadoje autorius sako, kad "Lietuvos rusifikacijos ir asimiliacijos pavojus tuo tarpu nėra nei toks *didelis*, nei toks *intensyvus*, kaip dažnai apie jį kalbama. Bet neįmanoma pranašauti, kiek ta reliatyviai palanki padėtis truks. Kiekvienu atveju atrodo tikra, kad dabartinei būklei pakeisti reiktų ne pačios Lietuvos, o Maskvos komunistų partijos vadovybės politinio apsisprendimo".

Registruojami nuo nacių - sovietų okupacijų nukentėję Lietuvos gyventojai

Lietuvos Tyrimo Institutas renka medžiagą apie nukentėjusius nacių ir sovietų okupacijų metu Lietuvoj. Tam tikslui yra atspausdinti klausiamieji lapai — anketos. Jas užpildyti prašomi visi tie, kurie patys yra nukentėję nacių ar sovietų okupacijų metu (pradedant Klaipėdos krašto užėmimu 1939 m.), ir tie, kurie turi žinių apie nukentėjusį savo giminaitį, bičiulį ar pažįstamą. Kiekvienam asmeniui naudojama atskira anketa. Surinktoji medžiaga bus panaudota išleisti knygai anglų kalba apie martirologiją ir genocidą Lietuvoj.

Klausiamieji lapai gaunami Lietuvos Tyrimų Institute, PLB kraštų valdybose, apygardose, apylinkėse ir kitose Bendruomenės nurodytose organizacijose bei įstaigose. Visos ir visi kviečiami prie šio lietuvių tautai labai svarbaus darbo prisidėti.

Užpildyti lapai siunčiam iLietuvos Tyrimo Institutui šiuo adresu: Lithuanian Research Institute, Inc., 29 West 57 Street, New York, N. Y., 10

Spalio 1 d. 10 val. vak. Amerikos televizija (NET siųstuvų tinklas, apimąs rytinį kraštą nuo Washingtono iki Maino) pirmą kartą tokiu mastu supažindnio žiūrovus su Lietuvos problema. Buvo perduotas politinės informacijos programų vedėjo Mitchell Krauss pokalbis su Vliko pirmininku dr. J. K. Valiūnu ir Vliko valdybos nariu Algirdu Budreckiu. Buvo aptarti rusų dabartinio įsibrovimo į Čekoslovakiją ir 1940 m. įsibrovimo į Lietuvą panašumai ir skirtumai, apibūdinta 28 metus trunkanti Lietuvos politinė padėtis ir buvo paliestos ateities perspektyvos bei lietuvių pastangos atgauti laisvę. Pasikalbėjimas truko 20 minučių ir buvo pailiustruotas Vilniaus, Kauno ir Lietuvos laukų vaizdais, buvo ryškiai parodytas Lietuvos žemėlapis.

Rugsėjo 26 d. 10:30 v. v. prie Columbia universiteto New Yorke veikianti radijo stotis WCKR ištisą pusvalandį paskyrė pasikalbėjimams su Estijos gen. konsulu Jaksonu ir Lietuvos gen. konsulu Anicetu Simučiu. Čia irgi buvo išryškintos daug pasakančios lygiagretės tarp Čekoslovakijos ir Estijos padėties. Progr. vardas buvo: "Czechoslovakia: Estonia and Lithuania revisited".

Abi — televizijos ir radijo — programos nekomercinės, klausomos daugiausia intelektualų, besidominčių pasaulio politikos klausimais.

Pijus Grigaitis, Naujienų redaktorius, ALTarybos vicepirmininkas, lietuvių socialdemokratų lyderis, nepailstomas kovotojas už žmogaus laisves ir Lietuvos laisvę, sulaukė 85 metų. Čikagiečiai tą sukaktį iškilmingai paminėjo.

Mūsų įžymusis dailininkas **Adomas Galdikas** spalių 18 d., 1968 m. minėjo savo 75 gimtadienį.

Prel. Konstantinas A. Vasys minėjo 80 metų gyvenimo ir 55 m. kunigystės sukaktis. Worcesterio lietuvių organizacijos pagerbė solenizantą iškilmingame susirinkime ir įteikė jam skulptūrą Vargo Mokyklą.

Lietuvių Akademinio Sambūrio Montrealyje (Kanada) jury komisija (B. Jurkienė, dr. I. Gražytė, dr. H. Nagys, V. Akstinas, A. Kličius) 1968.11.4 paskyrė **Antanui Vaičiulaičiui** V. Krėvės vardo literatūros premiją — 500 dol. — už jo padavimus "Gluosnių Daina".

Antanas Tulys, gyv. St. Petersburg, Fla., vienas iš žymiųjų JAV lietuvių rašytojų, sulaukė 70 metų. Jis yra autorius keletos novelių tomų. Už savo rinkinį "Aš bučiavau Tavo žmoną" jam buvo paskirta Spaudos Fondo Literatūros premija 1936. Dramos: Mūsų žingsniai, 1925 m. Mūsų kelias, 1928 m. Jau tik per sapną, 1928 m. Tūzų klubas, 1956 m., Inicialai po tiltu.

Jonui Kardeliui 75 metai. Gimė 1893 m., žurnalistas, visuomenininkas, politikas. L. Žinių redaktorius 1923-1940. Vienas iš Valstiečių Liaudininkų partijos vadų. Vokiečių okupacijos metu redagavo pogrindžio laikraštį Nepriklausoma Lietuva. Tremtyje apsigyveno Montrealyje, Kanadoje, ir redaguoja Nepriklausomą Lietuvą. Dabar sunkiai serga.

Kan. Mykolas Vaitkus, gimęs 1883 m., sulaukė 85 gimtadienį. Poetas, rašytojas. 1909 m. baigė Insbruko universitetą ir pelnė teologijos magistro laipsnį. Tais pačiais metais tapo įšventintas kunigu. Jo darbo karjera yra labai šakota. Tad suminėsime tik stambesnes. 1918-40 m. dirbo Šv. Kazimiero Draugijoje Kaune. Pradėjo kaip sekretorius, vėliau buvo reikalų vedėjas. A. Jakštui - Dambrauskui mirus, tapo pirmininkas. 1936-40 profesorius Kauno Kunigų Seminarijoje. 1944-51 Vokietijoje. Nuo 1952 Taikos slėnyje — Peace Dale, R. I., kapelionas. Jo kūryba aprėpė lyriką, epiką, beletristiką, dramą, satyrą ir atsiminimus. Linkime mūsų giedriajam Mykolui ilgiausių metų

Erdmonui Simonaičiui šių metų spalio 30 sukako 80 metų. Jis per visą ilgą gyvenimą kovojo už Mažosios Lietuvos ir jos žmonių laisvę ir teises. Jis yra vienas iš steigėjų Mažosios Lietuvos Tautos Tarybos Tilžėje 1918 m. 1919 buvo įstojęs savanoriu į Lietuvos kariuomenę (Tauragėje). Sukilėlių Direktorijos pirmininkas. Klaipėdos kraštui susijungus su Lietuva, Simonaitis buvo visą laiką priešakinėse pozicijose, kovojant už Lietuvos valstybės reikalus ir krašto lietuvybę. Naciai, užgrobę Klaipėdą, nugabeno jį į kacetą. S. vaidmuo yra, ypač pažymėtinas 1923 m. sukilime, kurio tikslas buvo sujungti Klaipėdos kraštą su Lietuva. "Jo atsistojimas sukilimo priešaky, drąsa, krašto ir žmonių pažinimas — laidavo pasisekimą... Drąsiai galiu pareikšti, kaip ir tuomet, taip ir šiandien: nebūtų Simonaičio — nebūtų sukilimo. Ruošdamas tikėjo sukilimo pasisekimu ir ištesėjo iki galo". Taip rašo J. Budrys, sukilėlių vadas.

Lapkričio 2 buvo suruoštas iškilmingas pagerbimas Vasario 16 gimnazijoje, Huettenfelde, Vokietijoje. Buvo daug sveikinimų žodžiu ir raštu. Po iškilmingos akademijos ir muzikinės dalies, buvo pasodintas gimnazijos kieme ąžuolas ir pavadintas jo vardu.

RECENZIJOS IR ATSIŲSTA PAMINĖTI

NEPRIKLAUSOMA LIETUVA

Rapolo Skipičio atsiminimų knygą perskaičius

Pernai Rapolas Skipitis išleido antrąjį atsiminimų tomą, vardu Nepriklausoma Lietuva. Keleriais metais anksčiau išleistasis pirmasis tomas buvo pavadintas "Nepriklausomą Lietuvą statant". Šį kartą sustojame prie antrojo tų atsiminimų tomo, kuris ne tik imponuoja savo dydžiu (477 psl.) ir dailia išvaizda — skoningu įrišimu į kietus viršelius, bet dėmesį patraukia ir savo įdomiu turiniu.

Autorius vyresniajai mūsų kartai gerai žinomas kaip žymus valstybės vyras, ankstyvaisiais nepriklausomybės metais buvęs vidaus reikalų ministeris ir daug tautai nusipelnęs veiklus visuomenininkas. Ilgus metus jis visoj Lietuvoj buvo plačiai žinomas advokatas. Taigi daug ką matęs, daug patyręs, daug pats organizavęs ir vadovavęs, turi daug ir ką papasakoti. Kai kurie tie jo pasakojimai turi istorinės reikšmės, nes paliudija faktus, kurie ligi šiol nebuvo viešai žinomi ar tapo laiko dulkių sluoksniu apnešti. Tačiau, nors autorius savo pasakojimus stengiasi išlaikyti tiesos lygyje, rašo atvirai ir objektyviai, bet, kaip pamatysime, neišvengia, nors ir labai retų, klaidelių.

Atsiminimų knyga susideda iš 155 mažų gabalų — straipsnių. Jų turinio įvairumas labai margas, jį net ir išvardinti apžvalginiame straipsnyje neįmanoma. Pirmieji 64 psl. skiriami atsiminimams prieš Lietuvos valstybės atstatymo pradžią. Čia daugiausia kalbama apie lietuvių tautinį - politinį sąjūdį Rusijoje. Gana plačiai aprašomas Petrapilio lietuvių seimas ir jo nelaimingas galas. Kadangi ir autorius jaučiasi, nors ir be blogos valios, tariamai prisidėjęs prie to seimo suardymo, nes ir jis, kaip santariečių atstovas, demonstratyviai išėjo iš seimo posėdžio paskui raudoną vėliavą iš paskos socialistams, tai knygoje apgailestaujamu tonu aiškina, kad demonstrantai nebuvo nusistatę prieš Lietuvos nepriklausomybę, bet tik reikalavę palikti tautai nuspręsti savo politinį likimą. Bešališkumo dėliai jis patiekia abiejų (krikščionių demokratų - tautininkų ir socialistų - santariečių) rezoliucijų tekstus. Deja, iš socialistų - santariečių teksto tik miglotai įžiūrimas nepriklausomybės reikalavimas. Jo autoriams, matomai, daugiau tuomet rūpėjo revoliucijos laimėjimas, nekaip aiškus nepriklausomybės reikalavimo formulavimas. O juk tarp jų būta ir didelių patriotų, kaip Mykolas Sleževičius, Rapolas Skipitis ir ne vienas kitas. Belieka sutikti su autoriumi, kad ta nelemtoji seimo suardymo demonstracija buvo įsikarščiavimo ir kai kurių netolerantingų fanatikų užsispyrimo vaisius. Gaila, kad nuosaikieji jos dalyviai nesuvokė, jog kraštutiniams kairiesiems, kurių ne vienas vėliau nuėjo su bolševikais, nepriklausomybė nerūpėjo. Jų širdyse ne tėvynės meilė, bet revoliucijos liepsna degė.

R. Skipitis apibūdina ištisą eilę asmenų. Vieni jų buvo žymūs valstybės vyrai, o kiti šiaip jau įvairaus laipsnio visuomenininkai, tačiau kuo nors nusipelnę autoriui, kaip, sakysim, tie Amerikos lietuviai, kurie, jam 1938 m. lankantis šioj šaly, jį vaišino ar kaip kitaip globojo. Tokių (ypačiai parėmusių knygos išleidimą) įdėtos ir fotografijos. Užtat tikrai objektyviai ir labai įdomiai apibūdina prof. P. Leoną, prof. A. Vol-

demarą, St. Šilingą, P. Šniukštą, A. Smetoną, Martyną Yčą, kun. J. Končių ir kai kuriuos kitus asmenis, suminėdamas juos trumpesniu žodžiu.

Daug vietos skiriama dviem temoms: kauniečių elektros vartotojų streikui ir pirmajam pasaulio lietuvių kongresui. Abiejų šių įvykių R. Skipitis buvo organizatorius ir vyriausias vadovas ir abu buvo gerai pravesti. Niekas kitas ir negalėtų apie juos geriau parašyti. Plačiai aprašomas ir jo lankymasis po Amerikos lietuvių kolonijas ir kiek trumpiau jo lankymas Brazilijos lietuvių. Ir čia autorius suranda daug ką įdomaus pasakyti.

R. Skipitis susirado sau ir rašto talkininkų. Antai apie Tauragės pučą parašė J. Bildušas, o apie žemės ūkio pažangą — agr. J. Sadūnas. Žymi knygos dalis yra ne atsiminimų pobūdžio, bet enciklopedinio - informacinio. Nors tai netinka atsiminimų knygai, bet tai gali praversti jos skaitytojui, nes čia patiekiama daug įvairios informacijos, pvz., — duotas datuotas visų ministerių sąrašas atskirai ministerijomis ir sąrašas Lietuvos diplomatų užsieniuose. Surašyti visi Lietuvos advokatai pagal tautybę. Daug įvairiios ekonominės ir kultūrinės statistikos duomenų.

Iš pastebėtų riktų ypačiai į akis krenta teigimas, kad Voldemaras sugrįžo į Lietuvą 1940 m. rudenį, kai gerai atsimename jį grįžusį tų metų birželyj, tuoj netrukus po Lietuvos okupacijos ir buvusį suimtą ne Kaune, bet Kybartų geležinkelio stotyj (148 psl.). Žydų Vilniuje 1942 m. buvo likę ne "vienas kitas" (162 psl.), bet apie 12.000. Visi jie buvo laikomi gete. Negirdėtą naujieną autorius paskelbė, kad Mažoji Lietuva 1466-1660 m. priklausė Lietuvai (167 psl.). Deja, taip nebuvo. Nauja 500 m. ilgio krantinė Klaipėdos uoste prieš Hitlerio invaziją dar nebuvo suspėta įruošti (279 psl.). Nebuvo iškastas ir prie jos laivams baseinas 10 m. gylio. Buvo suspėta tik sukalti krantinei 16 metrų ilgio plieninės fermas. Ir 560 ha plotą sudaro ne krantinių plotas (280 psl.), bet tiek užima uosto teritorija.

Būtų galima šį tą prikišti ir jo kalbai, nes rašo: "priešais manęs atvažiuoja" (19 psl.), vieton priešais mane...; "su kun. Žiliu" (19 psl.) — Žilium; "kiek liečia advokatūros" (191 psl.) — kiek liečia advokatūrą. Šiaip jau autorius rašo labai lengvai, aiškiai, įtikinančiai, vaizdingai. Nors nevengia smulkmenų, bet jas parenka tokias, kurios reikalingos vaizdo ar fakto aiškesniam atpasakojimui. Iš viso knyga tiek įdomi ir patraukli, kad pradėjus skaityti, sunku nuo jos akis atitraukti.

Antanas Bendorius

ATSIŲSTA PAMINĖTI

Laimutis Švalkus, DIENŲ SUKŪRIUOSE. Išleido Šaltinis, Nottingham Great Britain, 1968.

Bronius Zumeris, VILNIAUS KRAŠTAS FAKTŲ IR ATSIMINIMŲ ŠVIESOJE. Atspaudas iš L. K. M. Akademijos Metraščio III tomo, 267-361 psl., Roma 1967.

H. Tautvaiša, THE CEMETERY OF NATIONS IN THE SIBERIAN TUNDRA. Published by the Lithuanian Social Democratic Union of America.

RELIGIOUS CONDITIONS IN LITHUANIA UNDER SOVIET RUSSIA'S OCCUPATION. by the Most Reverend Vincent Brizgys, Exiled Auxiliary Bishop of Kaunas, Lithuania. Printed by Lithuanian Catholic Press, 4545 W. 63rd St., Chicago, Ill. 60629.

1918-1968 VARPAS. Žurnalas Tautos ir Žmogaus laisvei, tautinei kultūrai ir lietuvybei, Nr. 8, 1968, Laisvės kovos metai; įsteigtas 1889, leidžia Varpininkų Filisterių Draugija.

AKIRAČIAI. Atviro žodžio mėnraštis 1968 (Laisvės kovos metai) liepa, Nr. 1. Redakcija šio numerio: Bielskus, K. Drunga, R. Mieželis, dr. T. Remeikis, dr. Z. Rekašius, dr. R. Šliažas; adm. K. Avižienis.

Renė Rasa, MEILĖ TRIKAMPY. Romanas. Lietuviškos Knygos Klubas, 1967.

Konstantinas Račkauskas, LIETUVOS KONSTITUCINĖS TEISĖS KLAUSIMAIS. Sukrauta "Darbininko" leidykloje, New York, 1967.

LIETUVOS SOCIALDEMOKRATŲ PARTIJOS UŽSIENIŲ DELEGATŪROS VEIKLOS GAIRĖS. 24 psl. Išleista Londone. Gairės priimtos 1967 rugsėjo 16-17 JAV įvykusiame LS DP užsienių delegatūros suvažiavime.

Vytautas Vaitiekūnas, BENDRAVIMAS SU LIETUVA, LFB Studijų Biuro Leidinys, L. Pranciškonų sp., Brooklyn, N. Y.

Bronius Zumeris, DABARTIES SUTEMOSE. Žvilgsnis į mūsų laikotarpio žaizdas ir skaudulius. Lietuviškos knygos klubas. Spausdino Draugo spaustuvė 1967.

Prof. Dr. Antanas Ramūnas, Iš SUTEMŲ Į AUŠRĄ, "Tėviškės Žiburių" spaustuvė Toronte, 1967.

Benediktas Rutkūnas, MĖLYNA DIENA, 1967, Immaculata Press, Putnam.

TURINYS

Įžanga. 1
Lietuvos Tarybos Vasario 16 d. 1918 m. Deklaracija 2
VLIKo 1944.2.16 deklaracija 3
VLIKo Wuerzburgo Protokolas 5
Lietuvių Charta 6
Veiksnių Manifestas Laisvės Kovos metų proga 8
L. Kr. D. Sąjungos deklaracija 11
M. Krupavičius, Nepriklausomos Lietuvos Respublikos pripažinimo de iure ir de facto kalendorius 18
Domas Jasaitis, Mintys ir nuotaikos Laisvės kovos metus minint 21
Dr. K. Šidlauskas, Visuotinė žmogaus teisių deklaracija ir Lietuva 29
K. Račkauskas, Dėl Vasario 16 d. Akto teisinio pobūdžio 34
P. Rimtautas, Sovietinis ateizmas Lietuvoje 60
Pr. Pauliukonis, Prel. M. Krupavičius ir žemės reforma 73
Druidas, Čekoslovakijos tragedija 93
P. V., VLIKo pirm. dr. J. K. Valiūno užjūrio kelionės 112
Dijas, V. L. I. Komiteto 25 gimtadienis 119
Algirdas Budreckis, III PLB Seimas ir jo politikavimas 124
Algis A. Regis, Šv. Kazimiero lietuvių kapinės Chicagoje 131
Juozas Eretas, Politiškas Pakštas 135
M. Krupavičius, Vlado Jurgučio dienos po II Pasaulinio karo 150
Domas Jasaitis, Dr. El. Draugelis 178
J. Ž. B., Bernardas Žukauskas 186
Povilas Dirkis, Prisimenant Kazį Bizauską-Kazaitį 191
J. A. B., Dr. Viktoras Jasaitis 195
St. Garliauskas, Kun. Bronius Dagilis 197
A. Bendorius, Kun. dr. Jonas Starkus 199
Pasaulio Krikščionių Demokratų gretose 202
L. Kr. D. Sąjungos veiklos kronika 205
Iš Ateitininkų ir A.L.R.K. Federacijos veiklos 211
Įvairenybės 213
Recenzijos ir atsiųsta paminėti 217

223

Alp(LKA) 1745
1968, Nr.1

Kaina 3 dol.

907431111